

શ્રીમંત સરદાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ
ગાયકવાડ સેનાખાસજેલ સમશેર
ખાહાદુર એમના ઉદાર
આશ્રયથી,

પ્રાચીનકાવ્યમાળા

ગ્રંથ ૧૯,

પ્રેમાનંદકૃત.

માર્કેન્ડેયપુરાણ.

પ્રગટ કરનાર
માગ ૪ ચો.

સંશોધન કરી ટીકા સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર
હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા.

અને

નાથાશંકર પૂજારીશંકર સાચી.

વડોદરા.

સંવત ૧૮૪૧-૪૭ સન ૧૮૮૦-૮૧.

કીમત રૂ ૪-૦-૦

(તેવે હક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

અમદાવાદ "આર્યોદય"

તથા

વડોદરા "વીરક્ષેત્રમુદ્રાલય"માં છાપ્યું.

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sona Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol. XIX

POET PREMANAND'S

MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántavali

and

Nathadankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Rs. 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ધર્મરૂપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અજરૂળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસ્તુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે; પ્રજાની સુખશાન્તિમાં જંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાલય આદિથી શરીરની સુખકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, અંધવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાતુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન, શક્તિમાન અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાશ્રય ગાયકવાડ સેનાખાસબેલ સમશેર બહાદુર એમના પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર જાહુ બાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાત્મ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજનાં એ ઉદાર બાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર કવિ-ઓના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાહરેકટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી સાસ્ત્રી નાથારાંકર પૂજશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઈ ચૂકેલો હતો, અને તે સારું થયું સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબત મેં તપાસ કરી. તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બંડાર દટાઈ રહ્યા હોય છે, તેમ અનેક વિધિઓ પર રચેલી કવિતાના બંડાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બંડારને પ્રખના ઉપયોગસાર બાબ લાવી તે દ્વારા સહવિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલણ, દયારામ, હરિદાસ, બોબેમકત, ધીરેમકત, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાબાઈ તથા દીવાળીબાઈ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરમકતની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છાપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઈ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦) બારહજારની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધતા આવી શકશે. આ ઉદ્ધાર અતુલ્યથી ગુર્જરપ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે, એમ સર્વ સમજી જોનારે લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિષે એક ઈંગ્લેજ કવિ લખે છે કે:—

Poetry is itself a thing of God;
He made his prophets poets, and the more
We feel of poetry do we become
Like God in love and power.

BAILEY.

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યદ્વાદી કર્યા છે. અને કવિનાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ.

કવિ વિષે વર્ણન થઈ શકે છે કે—

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે.

સ્વદેશમાં કોટ. સજ્જમહાત્મ્ય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્થંભ ધર્મેના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો શુભોદ્દાર કરવો એ મહાપુરુષનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખનોગમાં વૃદ્ધિ યદ્યપે તેમનો આશિર્વાદ ભેગવે છે.

કવિના દ્રવતા અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોના અંતઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો શુભોદ્દાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ-રક્તથી થીમાન સુધી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે. એવા એક સુખપ્રદ સા-

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કડેય પુરાણના આ ભાગમાં પ્રેમાનંદે મન્વંતરોનાં આખ્યાન વર્ણ્યાં છે. મનુના આખ્યાનમાં તેમની ઉપરિતના ચમકારિક પ્રસંગોદ્ધાર કવિએ વાંચનારને આચાર, ઉત્તમતા અને કુલીનતા વગેરે શ્લેષ પુરગોના ગુણોનો ઉપદેશ કર્યો છે. કેવળ ઉપદેશ માટેજ નહિ પણ મનુઓના આખ્યાનની રસિક કથાઓ માટે પણ આ મંથ વાંચવા જેવો છે.

આ પુરાણના પાછલા અષ્ટોત્ર જેમણે નહિ વાંચ્યા હોય તેનાંથી કાંઈ કશય પ્રશ્ન કરશે કે, મન્વંતર એટલે શું ? અને મનુ એટલે શું ? પુરાણની કાલગણના પ્રમાણે અઠ્ઠાના એક દિવસને એક કલ્પ માનેશે છે. અર્થાત્ પ્રલય ૩૫ રાત્રિને અર્તે અઠ્ઠા બ્યારે ભગે છે ત્યારે સૃષ્ટિ કરવાની જે કલ્પના કરે છે તેને કલ્પ કહે છે. આજી કલ્પની આદિમા વસાહ રૂપી ભગવાને અઠ્ઠાને પૃથ્વી આણી આખી દહી માટે તેને વસાહ કલ્પ કહે છે. એ કલ્પમાં ચાર અબ્જ, તેત્રીશ કોટ વરસ વીતી જાય છે. અને તેટલા વખતમા ચૌદ મનુઓ થાય છે. મનુ એટલે અઠ્ઠાદેવે જગતનું પાલન કરવાને નિર્મેશે રાજા. એક મનુ થયા પછી તેનો વંશ વિસ્તાર પામે છે. તે ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૦ વર્ષ લગી ટકે છે. એ કાળને મન્વંતર કહે છે. ત્યાર પછી બીજો મનુ થાય છે. આ વસાહ કલ્પમાં પ્રથમ સ્વાયંભુવ થયા પછી અનુક્રમે સ્વારોચિષ, ઔતમ, તામસ, રૈવત, ચાત્રુષ, વૈવસ્વત, સર્વસાવર્ણિ, કક્ષસાવર્ણિ, અઠ્ઠસાવર્ણિ, ધર્મસાવર્ણિ, રુદ્રસાવર્ણિ, રૈવ્યસાવર્ણિ અને બૌલ્ય, એવા ચૌદ મનુ થયા છે અને યશે. એ મનુઓનાં જન્મકર્મ આ પુસ્તકમાં પ્રેમાનંદે પોતાની રસિક વાણીથી વર્ણ્યાં છે. હમણા વૈવસ્વત મન્વંતરનો કાળ ચાલે છે. પ્રત્યેક મનુની રાત્નકાંતિ થાય છે અથવા મનુ બદલાય છે ત્યારે તેના વખતનો ઈંદ્ર, સમાર્ષિ, અને દેવોના મણુ, એ પણ બદલાઈ જાય છે. એ સર્વનાં નામ પુરાણમાં ગણાવેલાં હોય છે.

આ મનુઓમાંથી પેહેલા મનુ સ્વાયંભુવની કથા ગયા પુસ્તકમાં આવી ગઈ છે. આ પુસ્તકમાં સ્વારોચિષ મન્વંતરથી કથાનો આરંભ થાય છે. સ્વારોચિષનો પુત્ર સ્વારોચિ અને કાંતેમાન નામે આજીણુનો પુત્ર સ્વારોચિ હતો.

ધનનો જીલ્લાદાર પ્રજાના કલ્યાણસાથે શ્રીમંત મદારાગધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રજાસંજ્ઞન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્દ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા સંભાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બક્ષાદુર મણિભાઈ જશભાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબક્ષાદુર અબ્બાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એમ્. એલ. બી.
ખાનબક્ષાદુર જમસેદજી આરદેસર દલાલ. એમ. એ. એમ્. એલ. બી.
રાવસાહેબ પીતાંબરભાઈ જ્ઞાનાર્ધ.
રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ.

દરેક અંધની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાયાસંકર પૂજ્યસંકર તથા કવિ છોટાલાલ નરભેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફથી છે. કમિટિમાંથી કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સંબંધમાં ન છતાં માત્ર લોકહિતાર્થ કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગુજરાતના બીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ તથા શાસ્ત્રી નાયાસંકરની પ્રયત્નસહાય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે જથ્થો એકઠો કરવા પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉદ્યમ સફળ થવા ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આરા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુંદર તથા ખોષક કવિતાથી પાંચનારતું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રસિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદું જદિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર ધ્યાનના યદું પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય કંતાઓ તરફથી તથા ખીજા ધણા સહયુક્તરયો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.
સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

એ કાંતિમાનની કથા ધણી ગમ-કારીક છે. મૂળ સંસ્કૃત અંથમાં આ કથા જેવી રીતે લખાયેલી છે તેમાં, અને પ્રેમાનંદે, તેજ કથા લખી છે તેમાં ધણે ફેર પડે છે. એ ફેર કથાની દષ્ટીક્રમના સંબંધમાં નથી પડતો પરંતુ વર્ણનશૈલી સંબંધે છે. એટલે, જે વાત મૂળ અંથમાં એક સામાન્ય કથા છે તેને કવિએ પોતાની વાણીની યુક્તિથી એક રસમય કાવ્ય કરી મૂક્યું છે. એ કથાને રાજાશિવ મનુષ્ય આખ્યાન કહેવા કરતાં "કાંતિમદ્દશિનીકાવ્ય" એવું નામ આપ્યું હોત તો કાંઈ અયોગ્ય કહેવાત નહિ. આવી રીતે સામાન્ય કથાને કાવ્યનું રૂપ આપવામાં પ્રેમાનંદે મૂળ અંથનો કોઈ ભાગ ફેરવ્યો છે એમ નથી પણ તેમાં જે વર્ણવવા યોગ્ય બાગ લાગ્યો તેને તેણે સ્વાભાવિક રીતે વર્ણવ્યો છે. જેમ કે, મૂળ અંથમાં કાવ્યના નામકનું વિશેષ નામ ન આપતાં એક ઉત્તમ આદિત્ય એટલું જ માત્ર કહ્યું છે ત્યારે પ્રેમાનંદે તેને 'કાંતિમાન' એવું તેના શુભાનુરૂપ અને તેને જોઈને મોહ પામનારી વદ્યિનીના મોહના કારણને સચવનાર નામ પણ આપ્યું છે. કાંતિમાને સુદર વદ્યિનીનો અતિ પ્રેમ અને ઉત્કંઠા જાણ્યા છતાં પણ માત્ર પોતાના નિત્યકર્મનો સમય સાચવવા ખાતર તેનો ત્યાગ કર્યો. આવા નીરસ અને કર્મજનક મહાત્માનું કર્મકપલું જો પૂર્વે વર્ણાયું ન હોય તો આ વાત આતાને સંબાળ્ય લાગે નહિ. એમ છતાં મૂળ અંથકારે તેનું સામાન્ય વર્ણન કરીને પતાવી દીધું છે, પણ પ્રેમાનંદે તેને રમૂજ વાણીમાં વર્ણવે આ કર્મક કાંતિમાનની મૂર્તિ હ્રોમ્હ્રોમ ખડી કરી છે. ન્યાયી પાણ્ડુ ફરી શક્યું કહણ પડે એવા હિમાલયમાં સૃષ્ટિસૈદ્ધ્ય જોવાની ખાતર કાંતિમાન મોહું સાદસ વોહોરી લેછને જાય છે એ વાત એમને એમ કહેવામાં આવે તો અસંભવિત લાગે; કેમકે જે મનુષ્ય કર્મના કાળનો લોપ થવાની બીકથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી દેવકન્યાનો ત્યાગ કરે એવો છે તેને વનસૈદ્ધ્ય જોવાની ઉત્કંઠા શી ? પણ જેમ કેટલાક માણસમાં અમુક શુભો હોવાની સાથે તે શુભોથી વિપરીત કોઈક વ્યસન હોય છે તેમ જો કાંતિમાનમાં વનસૈદ્ધ્ય જોવાનો શોખ હોય તો તે સંભવે. મૂળ અંથકાર તેને તેવો શોખ જોયાર શબ્દોમાં કહી બતાવે છે જે આતાના મન ઉપર કોઈ પ્રકારે છાપ પાડી શકતો નથી; પણ રસરૂપ પ્રેમાનંદે આ ખોડ સુધારી લે છે અને આરંભમાંજ તેના વ્યભાવમાં તેનો આવો શોખ છૂટથી વર્ણવે જાય છે! કાંતિમાનની વન જોવાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને મૂળ અંથકારે એવી યુક્તિ કરી છે કે કોઈ અતિથિ આવ્યો તેણે તેને પદ્ધેષ આપ્યો કે જોના સામર્થ્યથી તે એક દિવસમાં ધારે તેટલું જઈ શકે. પ્રેમાનંદે અતિથિને જાહેર નેના ઇષ્ટદેવ અગ્નિએ તેવો લેખ આપ્યો એમ વર્ણવે છે, અને તે વધારે સચુક્તિક છે. કેમકે જે આપધ આપનાર હોય તેજ તેની નિરૂત્તિ કરનાર હોવો જોઈએ એવો ન્યાય છે. એ પ્રમાણે

ન્યારે ક્રાંતિમાનનો લેપ ધોવાઈ ગયો ત્યારે હિમાલયમાંથી તેને ઘેર પાછા આવવાનું સામર્થ્ય અતિથિએ નહિ, પણ અગ્નિદેવે આપ્યું હતું, અને તેથી પેહેલો લેપ પણ અગ્નિએજ આપ્યો એમ કહેવું વધારે હીક લાગે છે. પણ બાપાંતર કરવાના અંધમાં આવો ફેરફાર કરવો કે કેમ ? એ વિષે પ્રેમાનંદ પોતેજ તે જગોએ લખેછે કે,—

અંથાન્તરે કથા એમ છે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
કે કોઈ સિદ્ધ થયો પ્રસન્ન, ગુણભુજ હે ગુણી;
કિંતુ અસંબધ્ધ કથા તેહ છે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તેનું કારણ જાણશે ઓતાજન, ગુણભુજ હે ગુણી.

જે ચૂર્ણનો પગે લેપ કરવાથી હજારો ગાઉ જઈ શકાય તેની અજમાયશ કર્યા વિના પેહેલીજ તકે હિમાલય જેટલે દૂર જવાની કાંઈ હિંમત કરે એ અસંભવ્ય છે. પ્રેમાનંદે તેને ઘણી વાર થોડા થોડા અતસ્વાગી જગોએ લેઈ જઈ પાછો લાવીને અજમાયશ કરાવી છે અને પછી હિમાલય જોવા મોકલીને તે અસંભવ્યતા દૂર કરી છે.

એવીજ રીતે જ્યાં જ્યાં ઘટે ત્યાં ત્યાં વત્તા ઓછા વર્ણનથી અંધને મનોહર અને રસમય કરવાનું માન પ્રેમાનંદને ઘટે છે. હિમચી ક્રાંતિમાનનો પાદલેપ ધોવાય છે તે વર્ણન અસંસ સાથે સરખાવતાં કવિની અદ્ભુત શક્તિનું દર્શન થાય છે. તે વર્ણન એવું તો સ્વાભાવિક અને કમપ્રાપ્ત છે કે જાણે કવિ પોતેજ હિમાલયમાં જઈને ક્રાંતિમાનની સ્થિતિનો અનુભવ કરી આવ્યા હોય તેમ ઓતાને લાગે છે. પાદલેપ ધોવાયાથી કમંડ ક્રાંતિમાન જે ખેદ કરે છે તેનું વર્ણન પણ કવિએ પોતાની વિનોદમુક્ત વાણીથી કરીને ઓતાને સ્મિત કરાવ્યું છે. ‘વરધિનીનું’ વર્ણન કરતાં પ્રેમાનંદે દેશીઓ પડી મૂકી છે અને જુગની છદ્દ પસંદ કર્યો છે. દમયંતી અને ઓખા વગેરે નાયિકાના અપ્રતિમ વર્ણન કરનારે આ ગર્ભરૂપી વરધિનીનું કેવું વર્ણન કર્યું હશે તે કહેવા કરતાં સમજવાને માટે રહેવા દેવું એજ હીક છે; માત્ર દરેક રસજ્ઞ પુરુષે તે વાંચવા જેવું છે એટલુંજ કહેવું જસ છે. આ વર્ણનમાં વરધિનીના રૂપના વર્ણનની સાથે તેણે તેના મનોભાવનાં ચિત્ર આપ્યાં છે, ને સહૃદય પુરુષને વિરમવ ઉપજાવે છે. ક્રાંતિમાનને જોઈને તેને મગ્નતા જતી વરધિનીની ઉત્કંઠા વર્ણવતાં કવિ લખેછે કે—

કદા ચીર વૃક્ષે ચનુરાનું આવે,
કદા કંઠકે પાંચ જાણી વિધાવે;
કદા આડ મધ્યે પડે પા’ડ કુંદે,

કદા વૃક્ષ વેલી ખીલી 'સર્વ' હુદે.
 કદા કેશ પોતાતણા આંલી હીડે,
 કદા હસ્ત હેડે હરિભૂખીં બીડે;
 કદા કુચને મદતી ગદતી તે,
 કદા હસ્ત પાસે પૂરો દર્દથી તે.   ઇત્યાદિ.

વળી વરધિની વિચારે છે કે,—

કશી પેર હીજે મહાકાંતિ રીએ,
 કશી પેર લીજે મહાપ્રાંતિ સીએ;
 કશી પેરવી જે માહાદાંતિ લીજે,
 કશી પેરવીજે મહાશાંતિ કીજે.

વરધિનીને જોઇને કાંતિમાનની સી દસા થઇ તે વર્ણવતાં લખેછે કે,—

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

કાયા કંપ થયો, ગયો ગુણ વરયો, વાણી મુણી શાણીની,
 માયા મોહ કરે હરે ધરમ આ, દામિનીરી ભામિની;
 સંધ્યાકાળ થશે જશે ધરમ તે, વિપ્રોતણે જે વચો,
 આસે ચિત્ત વિષે દિશે હરભડયો, વે'માંધમાદે મરો.

કાંતિમાન અને વરધિનીનો સંવાદ જે અનુક્રમે શાર્દૂલવિક્રીડિત અને દરિગીન છંદોમાં વર્ણવ્યો છે તે પણ ધણો ઉત્તમ છે.

બહુધા કર્મક માત્ર શ્રદ્ધાજડ હોય છે પણ તેમની બુદ્ધિ પરમાર્થત નિર્મળ હોતી નથી, એ જતાવવાને અથવા તેના ઉપર આસક્ત થઇ રહેલી દેવકન્યાનો મરણાંત તિરસ્કાર કરીને અગ્નિની પ્રાર્થના કરી તેની સાહાય્ય મેળવીને ઘેર જનાર કાંતિમાન પ્રાહ્લણને શુભપરિણામી વર્ણવેલો એ પ્રેમાનંદ જેવા રસમગ્ન કવિને હીક નજ લાગે, એટલા માટે આ રચનમાં તેણે એવો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે કે કાંતિમાન પોતાને ઘેર જઇ શકે એવું વરદાન આપવાને જગત્તન અગ્નિદેવ હિમાલયમાં જ્યાં વરધિની તથા કાંતિમાન ઊભાં હતાં ત્યાં આવ્યા અને તેને અતીથ વરદાન આપ્યું, જેથી તે આકાશગર્ભે ઊડીને જવા લાગ્યો. આકાશમાં જતાં જતાં તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે અહો !

હું કેવો ધર્માત્મા છું કે આવી દેવકન્યાથી પણ ન ભોળાથો! પણ અગ્નિદેવ મને વિદાય કરીને ત્યાં ગિરનાર છે તે જરૂર એ કન્યાને લેખજવાની મતલબથીજ હિમા હશે! આ તેનો દુષ્ટ વિચાર સર્વતર્કાભી ભગવાન અગ્નિદેવ જાણ્યો અને તત્કાળ તેને શાપદીધો કે જા, તું હિમાલયની પેલી મેર પડ.

પુરાણમાં એવી કથા છે કે તે શાલ્મણુ પછી પોતાને ઘેર ગયો છે. પણ એમ ઘેર મોકલવો એ વર્ણન હીક નથી, એ વિષે મહાકવિ પ્રેમાનંદ કહે છે કે,—

“ કથા ભાગમાં એવું છે કંઈ, તે ઘેર ગયો ગુણખાણુ;
મુખી થયો ને કર્મજ કીધાં, વાર થયાં વખાણુ.
જેને જેવી ચિ તેવી, તેણે ભાખી વાણુ;
આમજ કરવું, એવી ક્યાં ફરી, દુરમહી નૃપ આણુ.
પણ સાઈ કે માહું ફેરવિયું, સજ્જનને થાય જાણુ;
યથામતિએ સરે કરતા, વૃદ્ધિ કે થાય હાણુ;
કર્મકૃદ અહીં કરવા લાગ્યા, કાઠી મોહું પુરાણુ;
કિંતુ રસજ્ઞ ને વરૂચિનીના, તલપાપડ થારો પ્રાણુ.”

પુરાણકર્તા કવિએ વરૂચિનીને મધર્વ મેળવ્યો છે અને તેના કાંતિ-માન સરખા વેપ ઉપરથી ક્રોધાઈને વરૂચિની તેની સાથે પરણી છે. એક નાયક ઉપર અનુરાગ ઉત્પન્ન કરાવીને તેને બીજા નાયક સાથે પરણાવવા જેવું પ્રેમાનંદ કવિ કદાપિ ન કરત, એમ અમારું માનવું છે, પણ જ્યારે પુરાણમાં તેમજ છે, અને રચિ નામનો પુત્ર મધર્વપિતાથી ઉત્પન્ન કરવાની પુરાણકર્તાને જરૂર લાગી છે ત્યારે પછી પ્રેમાનંદે તે ખોડ ઠાકવાને કાંતિમાન સાથે મધર્વની સર્વાંશે સામ્યતા વર્ણવીને બનતો ચલ કર્યો છે.

એ વરૂચિનીને સ્વરોચિ નામે પુત્ર થાય છે. સ્વરોચિ હિમાલયમાંજ ઉછરે છે અને અદ્ભુત દૈવયોગથી તેને ત્રણ કન્યાઓ (જે ત્રણ સખીઓપણુ હતી) આવી મળે છે. સ્વરોચિ ઉપર અનુરક્ત થયેલી ત્રણ કન્યાઓ તેને વરે છે તથા તેઓ તેને એક એક વિદ્યા સમર્પણુ કરે છે. ત્રણમાંની એકે તેને નવ નિધિ અર્પણુ કર્યા હતા. નવ નિધિઓ એ શું છે તે અંધમાં વર્ણુ છે તેથી અહીં લખતા નથી તથાપિ તે જાણુવા જેવું છે અર. દરેક મનુષ્યનો સ્વભાવ અને આચરણ એ નિધિઓ ઉપર આધાર રાખે છે, અને તે ઉપરથી એમ અનુમાન સદજ થઈ શકે છે કે પ્રત્યેક મનુષ્યને પોતપોતાનાં શુભાશુભ ક્રમેના પ્રમાણમાં નવ નિધિઓમાંની હરકોઈ એક, બે કે વધારે પ્રાપ્ત

થયેલી હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે એમાંના ઉત્તમ નિધિઓ જેને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા હોય તેણે ઉત્તમ આચરણવાળા થવું અને શંખાદિ કનિષ્ઠ નિધિઓ પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે એકલપેટા, મલિન, વગેરે કનિષ્ઠ ગુણોવાળા થવું.

પોતાની ત્રણ સ્ત્રીઓ સાથે સ્વરોચિને રમતો જોઇને એક હંસી તથા ચક્રવાકીનો સંવાદ થયેલો વર્ણવે છે અને તેનું તાત્પર્ય એ છે કે એક પુરૂષે એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ કરવી એ પશુઓ કરતાં પણ હીનતા ભરેલું છે. સ્વરોચિને વિષયભોગમાં અતિ આસક્ત જોઇને તેમાંથી છોડાવવાને નિમિત્ત આપવાને—અથવા ખરું જોતાં વિષયભોગ મનુષ્યને કેવા બળાત્કારે ખેંચી પાડે છે તે સમજાવવાને હંસ તથા હંસીનો સંવાદ વર્ણવેલો તે ધણી રમણિક છે. હંસ હંસીને કહે છે કે,—

નારાય છંદ.

“ મહાપ્રિયા ક્રિયા હવે સુભોગકેરી ત્યાગવી,
વિરામ પામ વામ! કામકેલિ મેલ માગવી;
ધણા દિવા સુધી રમ્યો હું તારી સાથ સાધવી ।
સહા કરો શું ભોગ રોગસિધ્ધિ હંસી સાધવી ?
વયે વશી તું છેલ્લીએ વિચાર તેહ તો કરે,
લવાધિ ત્યાગવાતણે વિચાર કેમ ના કરે;
કુકામ બાણ સાંધી સાંધી બાંધી બાંધી મારશે,
તને મને ન તારણી કદાચ તેજ તારશે. ”

હંસી ભોગનું સમર્થન કરનારા વાક્યોથી સમ્બરાજીમાં તેના પ્રત્યુત્તર આપે છે. આ સર્વ સાંભળીને સ્વરોચિને વૈરાગ્ય હપજે છે; પણ એવામાં ક્ષાવતી ગાન આરંભે છે અને વૈરાગ્ય નાશ પામે છે. માયાભોદનો એમ મદિમા વર્ણુને, ૨૯ી કવિ સ્વરોચિષનો જન્મ કેમ થયો તે વર્ણુને એ મનુની કયા સમાપ્ત કરે છે.

૩ જો ઔત્તમ મન્વંતરછે; ઉત્તમની સ્ત્રી બદુસાની કયાદારા નારી પત્નીનું ચિત્ર આપેલું છે, અને પરણેલી સ્ત્રી મને તેવી હોય તથાપિ તેનું પાલન કરવું એજ ઉત્તમ મનુષ્યનો ધર્મ છે એવો બોધ પણ કરેલો છે. ઉત્તમ પોતાની આડી અને દઢીથી સ્ત્રીથી ક્રોધ પામીને એક વખત પોતાના

આચાર્યને તેમાંથી છૂટવાનો ઉપાય પૂછવા લાગ્યો. તે સાંભળીને આચાર્ય કહ્યું કે,—

શાદૂલવિક્રીડિત.

“કાલી થેલી અપાર મેલી મનની, ત્રેલી વઢયામાં વધે,
કાળી કબડી કે કુવેડ ફરતી, વકાંગી હોયે બધે;
બોલે બોલ અનોલ રોળ રમતી, હૈયાં જળે ના જળે,
કામેચા પૂરી લે ચહે લું કરવો, તો ગારી તારી ગણે.”

પ્રતિપદિ. આ આખ્યાન બહુ બોધક અને તે સ્ત્રીઓએ પણ અવસ્થા સાંભળવા જેવું છે. એ વિષે કવિ પણ કહે છે કે,—

“આ ઉત્તમ મન્વંતરની કથા, અને ઉત્તમકેરું ચરિત્ર;
બહુલાનો ત્યાગ નારી મુણે, થાય તે પરમ પવિત્ર.
વળી શાંતિ મળે કાંતિ વધે, રૂપ થાય દેવ સમાન;
ધરની નારીથી કલેશ નવ વધે, એવું શુચિ ઐતમાખ્યાન.”

એવા તામસ મન્વંતરમાં દીર્ઘાયુષી રાજાની કથા છે તથા તે કથાદ્વારા એકલા દીર્ઘ આયુષ્યમાં પણ મહાદુઃખ છે તે બતાવી આપ્યું છે. આ આખ્યાનમાં કવિએ નદીની રેલનું તથા મેઘનું વર્ણન ક્રંકામાં આપ્યું છે તથાપિ તે બહુ સુંદર છે.

પાંચમા દેવત મન્વંતરમાં કુપુત્રથી થતા કલેશનું વર્ણન છે. છઠ્ઠા આયુષ્ય મન્વંતરની કથાદ્વારા સૌ કોઈ સ્વાર્થનાં સમાં છે એવો ઉપદેશ કર્યો છે. સાતમો વૈવસ્વત મનુ છે. આ મનુની કથાદ્વારા કવિએ ઐરમણ્ય માની નિઃસ્નેહતા વર્ણવેલી, તેમ અતિ તેજસ્વીપણું પોતાની સ્ત્રી પણ સહન કરી શકતી નથી તે બતાવી આપ્યું છે.

આઠમા સૂર્યસાવર્ણીના આખ્યાનમાં પ્રસિદ્ધ ચંડીપાઠનો સમાવેશ થાય છે. ચંડીપાઠનું ઘણું ઉત્તમ ભાષાંતર કવિએ કરેલું છે. પ્રેમાનંદના પેટુલાં પણ બાલણ વગેરે કવિઓએ ચંડીપાઠનાં ભાષાંતર કર્યાં છે. તેમના વિષે પણ કવિ સૂચના કરે છે. જેમ,—

“ભાલણુ માધવ દેવસુરી, વળી કણુખી તળજે એક;
એમણે દેવીમાહાત્મ્ય પ્રાકૃત કર્યા, ધરી અર્થનો ખરો વિવેક”.

એમણે દેવીમાહાત્મ્ય પ્રાકૃતમાં લખ્યાં છે, તેમ છતાં પ્રેમાનંદને ફરી સામાટે કરવું પડ્યું ? એવો પ્રશ્ન અહીં ઉદ્ભવતોજ નથી; કેમકે આખા માર્કડેય પુરાણનું કવિતાબદ્ધ ભાષાંતર કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરનારે તે સંપૂર્ણ કરવું એજ ન્યાય છે. આ દેવીમાહાત્મ્ય ઉપરથી કવિ આપણને એવો ઉપદેશ કરેછે કે મોહ એજ સંસારમાં બાંધનારો અને દુઃખ આપનારો છે. સુરચ અને વૈશ્યના મોહનું વર્ણન જેટલું જોઈએ તેટલું મૂળમંથમાં ન હોવાથી પ્રેમાનંદે તે ખોટ પૂરી કરીને તેને સુરસ બનાવ્યું છે. દેવીમાહાત્મ્યમાં દેવીને વીરરસનો નાયક માનીને મૂળમંથકારે વીરરસમય આખ્યાન વર્ણવ્યું હોય એમ દેખાડ્યું છે; પણ વસ્તુતઃ એ વીર નહિ પણ વીરરસાભાસ થાય છે. કેમકે તેમાં ઠામ ઠામ દેવીના નાણુક સૈદ્ધ્યનું વર્ણન છે તેથી તથા શુભાદિકની એકતરસી રતિનું તે આલંબન છે તેથી શૃંગારરસના વર્ણનની તે કાંઈ નાયિકા હોય એવો ભાસ થાય છે. વળી સાહિત્યશાસ્ત્ર જણનારા પંડિતોએ જીને સુકુમાર, બીહીકણુ, કોનળ અને પ્રેમાળ પાત્ર માનેલું છે; તેને વિષે કહણુ, કઠોર, નિર્ભય, અને સ્નેહરહિત યુદ્ધવીર, જેમાં ક્રોધાદિ રચાધિભાવ સંચારી થઈને કાંઈક રૈદ્રની છાયા પણ બતાવે છે તે, ઘટાવવો એ અયુક્ત જણાય છે. મહાક્રવિ પ્રેમાનંદના સમજવામાં પણ આ બાબત સારી રીતે આવી હતી એમ તેની કવિતા ઉપરથી જણાય છે. તે દેવીમાહાત્મ્યનો આરંભ કરતાં થોડી વાર પછી લખે છે કે,—

“હવાં દેવીકેશ માહાત્મ્ય કે’તાં, વિચાર મનમાં થાય;
સાહિત્યશાસ્ત્રે નાયક કહ્યો, જ્યાં વીરરસ ગવાય.
વીરરસ આ માહાત્મ્ય મધ્યે, ભાષે પુરાણી દેવ;
તમારી દેવી રૂપી નાયિકા, કરે નાયક કયાની,, સેવ.
સાહિત્યકેશ શાસ્ત્રને શિર, મૂકી વદો મૂક. પાગ ઈંડો

વળી પ્રેમાનંદે આગળ વર્ધીને કહે છે કે જે દેવીમાહાત્મ્ય કાવ્યજ્ઞ હોત તો તેને કાવ્ય કે આખ્યાન એવું નામ વ્યાસમહાત્માએ કેમ નથી આપ્યું ? એમ છતાં પ્રેમાનંદે પોતાની લખવાની છટાથી દેવીમાહાત્મ્યને સુરસ કર્યું છે એમાં તો સંદેહ નથી.

એ પછી બાકીના પાંચ મનુષ્યો સંક્ષેપમાં કથન કરી મંથ સમાપ્ત કર્યો છે.

સ્વારોચિષ

મન્વંતરાલ્યાન.

કડધુ' ૧૧૮ ગુ'.

રાગ કેદારે.

શ્રીગુરુ ગણપતિને શિર નામી, વંડું વામન વૈરાટ સ્વામી;
બહુનામી ઇચ્છા પૂરો મનતણી રે. ૧

ઢાળ.

મનતણી ઇચ્છા પૂરીએ, ગુરુદેવ થઇ કૃપાળ;
સાગરસંગે શિર ભાર ધરવા, હું વાંચું નાનો બાળ. ૨
ક્યાં મન્વંતર ને માનવી, ક્યાં દેવ દાનવી જોડ;
મૂઢમતિએ મનુષ્યંતર તેવો, કે'વા ઉપજ્યો કોડ.
સરસ્વતી આઈ સા'ય કરજે, જ્યમ હાસ્ય મારું ન થાય;
હસારત મારી થતાં આઈ, તવ ગુણગણ કો ગાય? ૪
ભક્તજન કે' ભવ મધ્યે, ન હસ્ત દિજનો સા'ચો;
આઈ મતાપે આરંભ કીધો, અંતને તે ન કમાયો. ૫
એ વિધિ મહામાયા મુને, લાગશે લાંચન;
ભક્ત આઈને ભેળાં ગણશે, એ થાય દુઃખ મુને અનુદિન. ૬

૩ મૂઢમતિ ઈ--મારી મૂઢ બુદ્ધિએ કરીને તેવો મનુષ્યંતર (એકમ-
નુથી બીજા મનુ સુધીના સમયની મુખ્ય હકીકત) કહેવાને કોડ ઉપજ્યો છે.
અથવા એમનું (મન્વંતર અને માત્રવીનું) જીવું અંતર છે, તેવોજ અ-
ંતરવાળો કોડ મારી મૂઢમતિમાં ઉપજ્યો છે. અર્થાત્ મન્વંતર ક્યાં અને તે
વર્ણવવાનો મારો અભિલાષ ક્યાં ? કલિદાસ પણ રધુવંશના આરંભમાં
એવું જ કંઈક લખે છે “કસૂર્વપ્રમતોર્વંશઃકવલ્લપવિષયામતિર” ૪૦ --“સૂર્યથી
ઉપજેલો વંશ ક્યાં અને થોડું જાણનારી એવી મારી બુદ્ધિ ક્યાં” ?
૧ ભક્ત આઈને-તારા ભક્ત એવાને મને અને આઈને (માતાને-તને).

- માટે માત મારી કૃપાકીને, હંસવાહનિ આજ;
 નેણે કીર્તિ વાધે આપની ને, થાય મારું કાનં. ૭
 યથારક્તિ આરાધિયાં મેં, તે તે સ્થળે કરી સા'ય;
 આ સમે અનુષ્ઠાન કરીને, પુરાણી જન એમ ગાય. ૮
 સરસ્વતીને સાધી લઇશું, નેણે વિંમ અમુઆરો;
 માર્કંડેય રે'શ અધૂરું, મેમાનંદ પૂર વ'વારો. ૯
 આઇ સુણી રોઇ એવી, જોઇ વેરો પુરાણી સર્વ;
 અનુષ્ઠાન આણું આચરું મેં, તજ ગાનથી ગર્વ. ૧૦
 હવાં કયા આરંભ કરું છું, આઇ કરી પ્રમાણ;
 સમ્યક્ મકારે સા'ય કરજો, ભારતી પૂરણ કામ. ૧૧
 કૌંકુકિંકલે મહામુને, અહો માર્કંડેય જદેવ;
 મેં ને ને પ્રશ્ન કર્યો મુનિ તે, નિવારિયા તતખેવ. ૧૨
 કહી અવનિઅખિધતણી સ્થિતિ, વળી તેતાણું પ્રમાણ;
 નક્ષત્ર કેરી સ્થિતિ ભાખી, ગ્રહપ્રમાણ સુખાણ. ૧૩
 પૃથ્વીયાદિ લઇને લોક સઘળા, વળી કહ્યાં સપ્ત પાતાળ;
 સ્વાયંભુવ મન્વંતર ભણ્યા મુનિ, થઇ મારા ઉપર કૃપાળ. ૧૪
 નાના વિધિ નદી નામ ભાખ્યાં, નગ કહ્યા નૌતમ જાણ;
 ગંગોત્પત્તિ કહી સર્વે, કયો અજ્ઞાન મુખાણ. ૧૫
 તે રીતે કૃપા કરી કહો, ને કયા સુણવા ચિત્ત;
 આ કાળ માન્યું મેં મુનિ એ, ધાન્ય માન ને વિત્ત. ૧૬
 સ્વાયંભુવ પછી ને થયા તે, કહો મન્વંતર મુન્ય;
 એ સાંભળવા ઇચ્છા અતિશે, છે હૃદય મારું શૂન્ય. ૧૭

૮ અનુષ્ઠાન—મંત્રસાધન. ૧૦ આણું—આં સ્તુતિરૂપી. ૧૩ અખિધ
 —સમુદ્ર. ૧૪ પૃથ્વીયાદિ લઇને—પૃથ્વી વગેરે. ૧૬ મુનિ—હે મુનિ. એ
 —કયા.

- તે મન્વંતરાધિપતિ ભાષો, દાષો દેવ ઋષિ તેના;
તેતાણા પુત્રા નૃપો આંજે, વદા ગુણગણ એના. ૧૮
- એક ચિત્તે સર્વ સુણું હું, ધ્યાન ધારી જદેવ;
પાદપદા પર ખટપદ થઈ ભમી, સિદ્ધ સાધું સેવ. ૧૯

વસણ.

સિદ્ધ સાધું સેવ, સેવક થઈ સમ્યક્ પેર રે;
ભટ મેખાનંદ વિનવે મુનિ, કરો મહી મળતી મુજને મે'ર રે. ૨૦

કડકું ૧૧૯ મું.

રાગ વેરાડી.

વળતું માર્કંડેય જોલિયા, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
સ્વાયંભુવની વદી મેં વાત, ગુણભુજ હે ગુણી;
હવાં કહું સ્વારોચિષને, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તે મન્વંતર વડું વિખ્યાત, ગુણભુજ હે ગુણી. ૧

વારિધિ સમી વડાણા નદી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તેના તટપટપર એક ગ્રામ, ગુણભુજ હે ગુણી;
અરુણાસ્પદ નામ નગરનું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તે નગરે આરવાણું વિશ્રામ, ગુણભુજ હે ગુણી. ૨

ત્યાંનો રાજા ભગીરથ સારજો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
પાજે મળને પૂરી મીત, ગુણભુજ હે ગુણી;

૧૯ પાદ ૪૦—અર્થાત્ ખટપદ (ભમરો) જેમ પદ્મ (કમળ) ઉપર
આસક્ત હોય તેમ હું તમારા ચરણમાં આસક્ત છું. ૨૦ મહી મળતી
૪૦—કૌતુકિતા ઉપર દયા કરે તે બેગી મારા ઉપર પણ દયા કરને કે જેથી
આ મંથ પૂરો થાય. ૧ ગુણભુજ—મુજને બોમરનારો—અર્થાત્ ગુણજ.
૨ તટપટ—કિનારાનો પટ (વિસ્તાર).

- તે નગરે ગુરૂકળ તો ઘણાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તેમાં દિન દનેશ્વરીની વર રીત, ગુણગુણ હે ગુણી. ૩
- કરે સંધ્યાવંદન સવારમાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
પાળે ગૃહસ્થાશ્રમની પેર, ગુણગુણ હે ગુણી;
- તેને ઘર સુરેશ્વર સારખો, સ્વરસમ્યક્ સુણી,
મુત મકટચો માધવ મે'ર, ગુણગુણ હે ગુણી. ૪
- જોધ કાંતિ તેની કનક મમી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
ધર્મ કાંતિમાન તો નામ, ગુણગુણ હે ગુણી;
- હે અધિક અશ્વિનીકમારથી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
રૂપમાં હારે બીજો કામ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૫
- સ્વભાવે કામળ મુત તો, સ્વરસમ્યક્ સુણી,
હે સદાચારી પિયારી તેહ, ગુણગુણ હે ગુણી;
- જેમ વિધુ વૃદ્ધિ પામે દિનદિને, સ્વરસમ્યક્ સુણી,
તેમ તે વાધતો નિઃસંદેહ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૬
- જેમ વિત્યાં અષ્ટ વર્ષ તેહને, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
ઉપવીત દીધું ભૂદેવ, ગુણગુણ હે ગુણી;
- પછે ગુરૂકળ ભણવા ગયો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
ગુરૂસેવ કરી તણ અહમેવ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૭
- તં વેદ વેદાંગ પૂરેપૂરાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
ભણીમણી ઉતયો નિરવાણ, ગુણગુણ હે ગુણી;
- તેની કર્મકાંડે મીતિ વધી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
યયો કર્મક તેહ મુખાણ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૮
- પછે જોહ આવી ગૃહસ્થજ થયો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,

મીમાંસાના જુએ મહિમાય, ગુણભુજ હે ગુણી;
 તેને સાંખ્ય વેદાંત ન રચિયું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 કરી કર્મ ઉપાસક કાય, ગુણભુજ હે ગુણી. ૯
 કરે પવિત્ર કર્મ પૂરેપૂરાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 પાળે ગૃહસ્થના રૂઠા ધર્મ, ગુણભુજ હે ગુણી;
 ને રાત્રિએ અતિથિ આપિયો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તેને આશ્રમ આપી કરતો ધર્મ, ગુણભુજ હે ગુણી. ૧૦
 માતાકાળે ઉડી સેવતો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 અતિથિકેશ ચરાણ રોજ, ગુણભુજ હે ગુણી;
 ને અતિથિ નવ સાંપડ્યો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તો કરમાતું વદન સરોજ, ગુણભુજ હે ગુણી. ૧૧
 તેના ઇષ્ટ અગ્નિ ત્રણ હતા, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તેને પૂજતો એકે મન, ગુણભુજ હે ગુણી;
 એક ગાર્હપત્ય નામે સહો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 અન્ય આહવનીય દુઃખમોચન, ગુણભુજ હે ગુણી. ૧૨
 છે ત્રીજો દક્ષિણાગ્નિ નામનો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 એવા ઇષ્ટ વનિહ ત્રણ બાણ, ગુણભુજ હે ગુણી;
 ભજન કરતો તેનું ભાવથી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 માનતો તેને પૂરા મમણ, ગુણભુજ હે ગુણી. ૧૩
 હવાં કર્મકાંડીને ઇચ્છા ઘણી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 હોય મુખ તો માગે મહામુખ, ગુણભુજ હે ગુણી;

૯ મીમાંસા—મહાદેવે કર્મને પ્રતિપાદન કરનાર શાસ્ત્ર. સાંખ્ય વેદાંત
 —કર્મતું બંડન કરનારાં શાસ્ત્ર ૧૦ ધર્મ—મુખશાંતિ. ૧૧ વદનસરોજ—
 મુખ કમળ. ૧૩ વનિહ—અગ્નિ.

કર્મ કરવાં સુખ કારણે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 માગે સુખ એટલું જન્ય મમ દુઃખ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૧૪
 તેથી ઇચ્છા આને નવ હતી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 કિંતુ કર્મકૃત્તનો લાગ્યો પાશ, ગુણગુણ હે ગુણી;
 તેણે ઇચ્છા એવી ઉપની, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 જોવા વન રમણિક વાંધી આશ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૧૫
 ઉપવન ઉદ્યાન કેવાં હશે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 ત્યાં હશે અખસરા કેવે રૂપ, ગુણગુણ હે ગુણી;
 નાના પ્રકારનાં નગર જે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તે જોવાં ને નિરખવા ત્યાંના ભૂપ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૧૬
 આખી પૃથ્વી અટન કરવી સહી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 એવી ઇચ્છા મનમાં અપાર, ગુણગુણ હે ગુણી;
 પૂરાય મનોરથ કયો વિધિ, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તે કરતો અહોરાત્ર ગિચાર, ગુણગુણ હે ગુણી. ૧૭
 જહુ દવને મરતક નામતો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 પણ કોઇએ ન કીધું કામ, ગુણગુણ હે ગુણી;
 પછે લાગ્યો ઇષ્ટ આરાધવા, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 લઇ પારાકૃરતિ ત્રિવન્દિ નામ, ગુણગુણ હે ગુણી. ૧૮
 કામ એ ઉપચારે નવ થયું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તવ ઉદ્ધે મરતક લટક્યો તેહ, ગુણગુણ હે ગુણી;

૧૪ માગે ઇ— કર્મકાંડી કર્મ કરીને કાંઇ મોક્ષને ઇચ્છતો નથી પણ તે પોતાને સુખે એટલું માગે છે કે આરં દુઃખ જન્ય નથી નથી ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરવી એ કર્મકૃત્ત છે એમ વર્ણવે છે: કિંતુ ઇ—૨૫૯ છે. ૧૮ ત્રિવન્દિ— ગાર્હપત્ય, આહવનીય અને દક્ષિણાગ્નિ.

- એમ કેટર્ક વર્ષ વીતી ગયાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી;
કટી કૂડી કરી નાખી દહ, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૧૯
- ગાર્હપત્યાગ્નિ પ્રસન્ન તવ યથા, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
પણ તેણે આવી ન દીધું દર્શન, ગુણુભુજ હે ગુણી;
એક ચોપડવાનું ચૂર્ણ આપિયું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તે વથા જા થયો છું પ્રસન્ન, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૨૦
- આ ચૂર્ણ ચરણતળીએ ઘસ્યે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
અર્ધે દિવસે જવાશે સહજ યોજન, ગુણુભુજ હે ગુણી;
વાર કહી નમન તેણે કર્યું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
સ્તુતિ કરી અતિ મુનિજન, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૨૧
- અંધાંતરે કથા એમ છે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
કે કોઇ સિદ્ધ થયો પ્રમત્ત, ગુણુભુજ હે ગુણી;
કિંતુ અસંખ્ય કથા તેહ છે, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
તેનું કારણ જાણશે શ્રોતાજન, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૨૨
- પણ અંધે હતું તે દાખગ્યું, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
કર્યું બંધે પુરાણીનું વદન, ગુણુભુજ હે ગુણી;
તે ચૂર્ણ મળ્યે ચતુર થયો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
હૃદયને વાંધું તન, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૨૩

૧૯ કટી—કટ કરીને દેદને કૂડી કરી નાખી એ અન્વય. ૨૨ અંધાંતરે — બીજા અંધમાં— માર્કેટ્ટેયામાં. અસખંદ—સંખલ વિનાની. તેનું ધન—તેનું કારણ શ્રોતાજન જાણશે—રસમ સમજશે. આગળ એવી કથા આવશે કે તેના પગનો દેખ થોવાઇ જવાથી તે પ્રાણીય ધરથી દૂર હજાર યોજન ઉપર અટકી પડ્યો, તે વખતે તેને ગાર્હપત્ય અગ્નિને ઘેર ચોળોચાડ્યો હતો, પણ સિદ્ધે કાંઈ કર્યું હોય એમ નથી. એ ઉપરથી એ પાદવેપ સિદ્ધનો આપેલો નહિ, પણ ગાર્હપત્ય અગ્નિનો આપેલો કહેવો વધારે સુષ્ટિત છે, એમ કવિને કહેવાનો અભિપ્રાય છે. ૨૩ હૃદ—હૃદ પામેલો.

ગર્વ વધ્યો ગુણિયત્ર થતાં, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 કિંતુ સ્વધર્મ પાળે શુદ્ધ, ગુણુભુજ હે ગુણી;
 નિત્ય ઇષ્ટને અતિ આરાધતો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 જોણે વૃદ્ધિંગત કર્યા બળબુદ્ધ, ગુણુભુજ હે ગુણી. ૨૪
 પછે થઇ ઇચ્છા વન જોવાતણી, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 તે ગયો ચૂર્ણ ચરણે લગાડી સાર, ગુણુભુજ હે ગુણી;
 વન ઉપવન જોઇ આવિયો, સ્વર સમ્યક્ સુણી,
 ઘેર પામી ઘટીમાં અવધિ પાર, ગુણુ ભુજ હે ગુણી. ૨૫

વસણ.

અવધિ પાર પામી આવિયો, આનંદ મન અતિશે થયો રે;
 તે અન્ય વારે હિમવાનુ જાતો, જોઇશું મારે કલ્પો રે; ૨૬

કકલુ ૧૨૦ મું.

રાગ સામેરી.

કૌશુકિ સાંભળ્ય કથા સાર રે, તે દિજ પાંચો પૃથ્વી પાર રે;
 જઇ આવ્યો તે ઓક વાર રે, ઇચ્છેલી મહીમોઝાર રે. ૧
 પછે હિમવાને જાવા કર્યું મન રે, પાદ ચૂર્ણ ચોપડિયું પાવન રે;
 કે આવી પક્ષી જેવી પાંખો રે, થયો જોનાર સમૂહ જાંખો રે. ૨
 જતાં જતાંમાં ચઢિયો ગગન રે, તે યાતો મનમાં અતિ મગન રે;
 એમ જાણુતો જાતે તોહ રે, હું સમે ઈંદ્ર તોહ સદહ રે. ૩
 એવે જતાં જતાં જોયો પાગ રે, જોણે મન ભગ્ન થયો મહાભાગ રે;

૨૪ વૃદ્ધિંગત—વૃદ્ધિ પામેલા. ૨૫ ઘેર છં— ઘટીમાં અવધિનો
 પાર પામીને ઘેર આવ્યો, એ અન્વય. ૨૬ હિમવાનુ— હિમાલય.

પૂવ'નેટલું ચૂર્ણુ ન ચોપડ્યું રે, વળી આલ્યો વિચારે શે રે'શે અડ્યું રે. ૪
 એક સહસ્ર જોગન જવાય સાર રે, આજ તેથી અર્ધ જાણું નિરધાર રે;
 ને અર્ધ ચૂર્ણુ ચોપડ્યું પાદ રે, તો સમજી એમ પામું ઉદ્ધાદ રે. ૫
 વળી વિચાર કરતો તેહ રે, શા કારણ પામું સંદેહ રે;
 ન કહ્યું પગે ચોપડવાનું પ્રમાણ રે, તો મારે થાણું શે એમ અજાણ રે. ૬
 એવા વિચાર કરતો જોવે રે, હિમગિરિ આવી પો'ર્યા તેવે રે;
 ન લાગ્યો થાક ઇષ્ટ પ્રતાપે રે, ન કુધા દેવીએ પીડ્યો આપે રે, ૭
 ઉતર્યો હિમગિરિમાં જારે રે, અધિક તન પ્રકુલિત થયું ત્યારે રે;
 મહામદ ઉન્મત્ત ગવે ભરિયો રે, જે પાણીથી અધિક નભમાં તરિયો રે. ૮
 મહાઆનંદ આણી મનમાં રે, ધુમરી ધુમરાવી સહુ તનમાં રે;
 હિમપ્રૃષ્ઠે દ્રુવા લાગ્યો જાણુ રે, કરે તેના ગર્વનું કાણુ પ્રમાણુ રે. ૯
 શીતળ મંદ સુગંધિક વાય રે, તેની ક્ષે'રો ખાતો જાય રે;
 કંઈક હિમ પડ્યુ મારે ઠેસે રે, કંઈક હિમ ઉપર જઇને બેસે રે. ૧૦
 કંઈ પગથી દાબે હિમ પડિયું રે, કંઈ જુએ એ આંગણું ચઢિયું રે;
 એમ રમાણુ ઠરું હિમ સાથે રે, ઝાલ્યું કેટલું હિંડતાં હાથે રે. ૧૧
 પછે પામ્યો એ કૃત્યે સતોષ રે, કે ગવે ક્યો તેના પર રોષ રે;

૪ એવે ૪૦—પગનું ચૂર્ણુ જોઇને શકા થઇ, ઇત્યાદિ વર્ણન કરીને
 અર્વાતર કયાભાગનું બીજ મૂક્યું છે. ૮ જે ૪૦—પાણીમાં તરવું કહ્યું
 છે, પણ તેના કરતાં નભમાં (આકાશમાં) તરવું અત્યંત કહ્યું છે, ત્યાં
 પણ જે તથા. ૯ ધુમરી ધુમરાવી—મંગરૂર થઇને.

૧૦ કડી ૪-૫-૬માં મૂકેલા બીજને વધાર સ્પષ્ટ કરેછે: કંઈક ૪૦—
 સ્પષ્ટ છે. ૧૧ ચઢિયું—(હિમથી અડગઈ જવાને લીધે.) અથવા આંગળા
 ઉપર હિમ ચઢી ગયું અથવા હિમ ઉપર આંગળું ચઢી ગયું, એમ જુએ છે.

આ પડે ઝરણાં મળી જળ ધોધ રે, ક્યમ વાધ્યું જોર તે કરતો શોધ રે. ૩૨
 કંઈ જડતાં કારમાં કારણ રે, કંઈથી પ્રુપ ચૂંટી કરતો ધારણ રે;
 જોતો નાચતા મયૂર જનાં રે, કંઈ સુણતો સારિકા ગાતાં રે. ૩૩
 કંઈ કેકિન્ કેકાએ રાજદાયમાન રે, એમ જોતો જોતો તે મહાન રે;
 કંઈ ચક્રવાક ને ચક્રવાકી રે, મળતાં મનહર હાકી યાકી રે. ૩૪
 કોષધિક કોકિલા કરા રવ રે, તે કરતા દહન દુઃખના દવ રે;
 દશે તેના આલાપ સંલાપ તેવા રે, પ્રુપ પ્રકુલ્લિત દ્રુમ જોવા જોવા રે. ૩૫
 તેના સુવાસો વાસિત થયું વન રે, શીત મંદ સુગંધ કરતો પ્રસન્ન રે;
 એવો પર્વતરાજ ચાલતાં જોયો રે, તેથી ઘડીભર દુઃખ દિન ખોયો રે. ૩૬
 જ્યાં સુખ સૌમ્ય પછે આવી વશિયું રે, કે દૂર દુઃખ ત્યાંથી ખશિયું રે;
 એટલે જૂઠ્યો ધોવાયું ચૂર્ણ રે, માનવા લાગ્યો પોતાને પૂર્ણ રે. ૩૭
 કયો વિચાર તદા એવો રે, બાકી રહ્યો ગિરિ હરો કેવો રે;
 તે તો આવી જોશું કાલે રે, કોણ નિત્યકર્મ જોહથી ટાળે રે. ૩૮
 એમ વિચારી મતિ કીધી રે, અંગને જોહ જાવા આજ્ઞા લીધી રે;
 પણ જડ સરખા ઉપડતા પાગ રે, જોહ મનસાને થાતો ત્યાગ રે. ૩૯
 અરે મેં અજાને આશું કોધું રે, ધોધ પાદચૂર્ણ સંકટ માગી લીધું રે;
 શો અટન કયું હિમ માંહી રે, હવાં જાણું મારે કયાંહી રે. ૪૦
 હું આ દુર્ગમ પર્વતે આવ્યો રે, જોહથી અતિ દૂર હું કાલ્યો રે;
 હવાં નિત્યકર્મ હું સાધીશ કેમ રે, તે ન કરતાં યારો અક્ષેપ રે. ૪૧
 અગ્નિ સેવા સાધીશ કેઈ રીત રે, ક્યમ ગાહેપત્ય કરશે અતિ પ્રીત રે;
 હું અહીં થઈ ગયો ક્રિયાબ્રહ્મ રે, હા ! નરે શિરોમણિ થયો નહ રે. ૪૨

૩૪ કેકિન્—ગોર. કેકા—ગોરની વાણી. હાકી—પરસ્પર હાકો મારીને.

૩૫ કોષધિક—ટીટાકી રવ—રંજિત દવ(દાવ)—વન. આલાપ—એકલાં બોલવું તે. સંલાપ—પરસ્પર બોલવું તે. ૩૮ નિત્યકર્મ—સંધ્યા વંદનાદિ.

- અહીં ધ્યાન ધરવાનું મન થાય રે, કિંતુ ક્યાં સ્વહોમ ને તેની માય રે;
ક્યાં આસનને પંચપાત્ર રે, શે સંકટ સાધ્ય થયું સવે ગાત્ર રે. ૪૩
- પેલા બ્રહ્મ યોગી બેઠા એમ રે, ધારી ધ્યાન ને વાંચવા દોમ રે;
પણ થાયે દોમ તે કયે નેમ રે, માન્યાં જોણે નિત્યકર્મને વેમ રે. ૪૪
- હા ! હા ! કર્મ શુદ્ધ સેવા ગઈ મારી રે, આશું કૃત્ય કર્યું અવિચારી રે;
આ રમ્ય પર્વત મુજને લાગે રે, વર વસ્તુ જોવા ચિત્ત અનુરાગે રે. ૪૫
- છે પેલા પદાર્થ અતિ સુંદર રે, વારૂ દર્શે પેણું મંદિર રે;
પેલી મહિલા દિસે મદમાતી રે, ઝોલી અબજા અતિ લજતી રે. ૪૬
- એમ જોયા કરૂં શત વર્ષ રે, જાય વંદતો ત્યમ ત્યમ હર્ષ રે;
તેણે થાયે શો ઉત્કર્ષ રે, શ્રાદ્ધ સરાય કઇ પેર દર્શ રે. ૪૭
- જાયે પ્રણિમાની પર્વાણી રે, હા અકૃણ સરે સર્વાણી રે;
સુણી શ્રુત્યાર્કર્ષણ હરિશુનાદ રે, વાધે મધુર કિલ્લરરવે પ્રમાદ રે. ૪૮
- એતો કર્મ વિસરાવવાના આળા રે, કાં વિસરી આવ્યો ગોમુખી માળા રે;
ખીલ્યાં સુમને ભરાયાં વૃક્ષ રે, સુંઘે મુગંધ નાસા દક્ષ રે ૪૯
- પ્રાણેન્દ્રિય આકર્ષણે એથી રે, પંચગવ્ય બૂલી જવાયે જોથી રે;
સમીર શરીરે કરી સ્પર્શ રે, અહીં ઉપજાવે અતિ હર્ષ રે. ૫૦
- સુખ સામટું જાણે આવ્યું રે, પણ હોમધૂમ્રનું ધ્યાન તજાવ્યું રે;
રસવાળા રસ અપાર રે, કે અત્ર પત્ર ફળ તેવાં સાર રે. ૫૧
- રસનેન્દ્રિયને લલચાવે રે, કિંતુ મૃત્તિકા ગોમય સ્નાદ ક્યાં આવે રે;
મનોહર સર ભરિયાં નિર્મળ રે, કરે તે ચિત્તાર્કર્ષણ મહાબળ રે. ૫૨

૪૪ કર્મકાંડને તજીને સમાધિ સાધવા બેઠેલા યોગીએને ઉદ્દે-
શીને કહે છે: પેલા ૪૦—સ્પષ્ટ છે. ૪૫ કર્મ શુદ્ધ ૪૦—મારી કર્મ
શુદ્ધ સેવા ગઈ. ૪૭ દર્શ—દર્શ શ્રાદ્ધ—અમાત્રસ્થાને દિવસે સારવાનું,
શ્રાદ્ધ. ૪૮ સર્વણી—સરાવવાની ક્રિયા. શ્રુત્યાર્કર્ષણ—શ્રુતિ (જ્ઞાન) ને
આકરણ કરનાર. ૪૯ સુમન—સુખ. ૫૦ પ્રાણેન્દ્રિય—નાકની ઇન્દ્રિય. સમીર
—વાયુ. ૫૧ હોમધૂમ્ર—હોમનો ધૂમાડો.

- વળતી ત્યાંથી એકજ કોરા રે; જોયો ઝગડળતો સંતોષ રે. ૧૨
- ત્યાં જાવાને યત્ન કીધું રે, ન ઉડાયું કે અંગ બીધું રે;
હા શું થયું ! શે ન જવાય રે, એમ યતામાં કંપી કાગ રે. ૧૩
- વળી વિચાર મનમાં આવ્યો રે, શું જઈશ દીનતાએ હું કાવ્યો રે;
ધૈર્ય રાખી શોધણું કારણ રે, ઇછદેવ દગ્ગે સહુ તારણ રે. ૧૪
- આપ્યું ચૂર્ણું શું મુને મારણ રે, ના ના એ તો હતું ઉદ્ધારણ રે;
એમ તઈ વિતર્ક તે કરતો રે, એવે પાદ સામી દષ્ટિ ધરતો રે. ૧૫
- દષ્ટિ જતાં જણાયું તેને રે, ચૂર્ણ ધોવાઈ ગયલું જોને રે;
હા હા કરી પડ્યો પૃથ્વી પર રે, શે પગ મૂક્યા મેં હિમ ઉપર રે. ૧૬
- હવાં નવ એક ડગલું ચલાય રે, તો પછે શે મનથી મલાય રે;
ગયું ગયું ! કહી તે પડતો રે, બોર બોર અશ્રુએ ઝડતો રે. ૧૭
- ઠાણ રાખે તેને ત્યાં છાનો રે, ઉડ્યો કુખે પાપે છાનો માનો રે;
પછે હિમગિરિ ઉપર તેહ રે, ચાલ્યો કુર્બાન બિંચણી દહ રે. ૧૮
- કુખાણેયમાં બૂડ્યો જાતે રે, આવી પડ્યો અંધારી રાતે રે;
પણ કુખિયાતું કુખ જાતું રે, સહુને હિમનગે સુખ યાતું રે. ૧૯
- તો પછે કયમ રે તેનું કુખ રે, જોણે અવલોકવા માંડ્યાં સુખ રે;
જોતો હિમાચળનાં સુંદર શિખર રે, નાચે કોક શિખરપર અસરા વર રે. ૨૦
- જોતો કોઈ શિદ્ધ સાધે છે ચોગ રે, જોતો કોઈ ટાળતા ભવના રોગ રે;
જોતો કંઈ ગંધર્વ ગાયન કરતા રે, જોતો કંઈ કિન્નર વીણા ધરતા રે. ૨૧

૧૨ પાછળ વહોંલા બીજને અંકુરિત કરે છે: કે ગરે ઇ૦—૨૫૯ છે.

૧૩ એજ બીજને પલ્લવિત કરે છે: ન ઉડાયું ઇ૦—૨૫૯ છે. ૧૬ એજ બીજને ફળવાન કરે છે: ચૂર્ણું ઇ૦—૨૫૯ છે. બીજથી આરંભીને ફળ પર્યંત જે પાંચ શ્રેણીમાં આ અવાંતર કથા બાગતું કવિએ વર્ણન કર્યું છે નાટ્યશાસ્ત્રમાં વહોંલા મુખ, પ્રતિમુખ, ગર્ભ, વિમર્શ અને નિર્વહણતે એવા પાંચ સંધિઓને કાંઈક મળતું છે.

કોમ્ શિખર પર નિરવાણુ રે, દવાદિક ક્રીડા કરતા જાણુ રે;
 જોતો કંઈક તેના વિહારનાં સ્થાન રે, જોતો કંઈક રમતા દેવ મહાન રે. ૨૨
 અહો મુનિશાસ્ત્ર સાંભળ રે, ત્યાં દિવ્ય અપ્સરાઓ દિસે નિર્મળ રે;
 સહસ્રાવધિ પૃંદ તેનાં રે, ફરતાં શૃંગપર થાયે દર્શન તેનાં રે. ૨૩
 ચારે પાસે ફરે છે અનુરા રે, દર્શે મોહશાળા બાળા મધુરા રે;
 કોઈ કાગિની નૃત્યને કરતી રે, કોઈ વાદ્ય તો હસ્તમાં ધરતી રે. ૨૪
 કોઈ સ્વર આઘાપે ઝીણા રે, કોઈ વાય ચદંગ ને વીણા રે;
 સુણી કોઈ કોકિલાનો સાદ રે, કરતી તેણુ નાદ વિષે વિવાદ રે. ૨૫
 કો ભમરાની પેરે બાણબાણતી રે, મશિકા પેરે કો ગાણુગાણતી રે;
 કો હરિવદની હરિણુને ધરતી રે, કો મયૂર સામા ઠંકારવ કરતી રે. ૨૬
 કો સારિકા લેઈ માઝા રે, ચુંબતી ચુંબતી બેસાડી હાથ રે;
 કો મેળવી આપતી તેના નાથ રે, કો તેને ધરી ભરાવતી બાથ રે. ૨૭
 કો આસિંગન દતી અબળા રે, રંભા ખંભા કરતી નબળા રે;
 કો અશોકે ચઢી વેલી રે, તોડે ધર્પાએ મળી અગ્રબેલી રે. ૨૮
 કોઈ બકુલને બેઠાવે રે, કો લલના સ્વર લેઠાવે રે;
 કો લાગે પુરુષને પાગ રે, કો સુવતી યાચે અતિ અનુરાગ રે. ૨૯
 કોને કામશર જાગ્યા ઝેરી રે, કો ફૂં ફૂંડી ને મારે ફેરી રે;
 કો ત્રાહી ત્રાહી કહી ત્રાડે રે, કુચ ઉન્નત નીચા પાડે રે. ૩૦
 એમ કલિ અલબેલી કરતી જાતી રે, કો નરાગમ જોઈ લખતી રે;
 એવું જોતો જોતો જાણુ રે, કાંતિમાન આગળ ચાલ્યો મમાણુ રે. ૩૧
 તે ગિરિ રચના જોતો સાર રે, કંઈક જાતાં કરતો વિચાર રે;

૨૩ શૃંગ—શિખર. ૨૭ ચુંબતી—રમવાને આનંદ પામતી. ૨૮ ધર્પાએ
 —હું મારા સ્વામીથી વિયોગિની છતાં તું કેમ તારા સ્વામીને બેટ છે? એવી
 ધર્પાથી. બકુળ—બોરસલી. ૩૧ કલિ—કામ સંજોગથી રમતગમત. નરાગમ—
 પુરુષનું આવડું.

આ પડે ઝરણાં મળી જળ ધોધ રે, ક્યમ વાધ્યું જોર તે કરતો ગ્રોધ રે. ૩૨
કંઈ જડતાં કારમાં કારણ રે, કંઈથી પુષ્પ ચૂંટી કરતો ધારણ રે;
જોતો નાચતા મયૂર જતાં રે, કંઈ મુગ્ધતો સારિકા ગાતાં રે. ૩૩
કંઈ કેકિન્ કોકાએ સજ્જાયમાન રે, એમ જોતો જોતો તે મહાન રે;
કંઈ ચક્રવાક ને ચક્રવાકી રે, મળતાં મનહર હાકો ધાકી રે. ૩૪
કોયલિક કોકિલા કેરા રવ રે, તે કરતા દહન દુઃખના દવ રે;
દશે તેના આલાપ સંલાપ તેવા રે, પુષ્પ પ્રકુલ્લિત દ્રુમ જોવા જવા રે. ૩૫
તેના સુવાસે વાસિત થયું વન રે, રીત મંદ સુગંધ કરતો પ્રસન્ન રે;
એવો પર્વતરાજ આલતાં જોયો રે, તેથી ઘડી નર દુઃખ દિન જોયો રે. ૩૬
ન્યાં સુખ સૌમ્ય પછે આવી વશિયું રે, કે દૂર દુઃખ ત્યાંથી ખશિયું રે;
એટલે બૂલ્યો ધોવાયું ચૂર્ણ રે, માનવા લાગ્યો પોતાને પૂર્ણ રે. ૩૭
કયો વિચાર તદા એવો રે, બાકી રહ્યો ગિરિ હશે કેવો રે;
તે તો આવી જોયું કાલે રે, કોણ નિત્યકર્મ મોહથી ટાળે રે. ૩૮
એમ વિચારી મતિ કંઈથી રે, અંગને ગેહ જવા આજ્ઞા દોધી રે;
પણ જડ સરખા ઉપડતા પાગ રે, જોયું મનસાનો થાતો ત્યાગ રે. ૩૯
અરે મેં અજ્ઞાને આશું કંઈ રે, ધોધ પાદચૂર્ણ સ કટ માગી લીધું રે;
શે અટન કયું હિમ માંહી રે, હવાં જાણું મારે કયાંહી રે. ૪૦
હું આ દુર્ગમ પર્વતે આવ્યો રે, ગેહથી અતિ દૂર હું કાલ્યો રે;
હવાં નિત્યકર્મ હું સાધીશ કેમ રે, તે ન કરતાં થાશે અક્ષેપ રે. ૪૧
અગ્નિ સેવા સાધીશ કેમ રીત રે, ક્યમ ગાર્હપત્ય કરશે અતિ પ્રીત રે;
હું અહીં થઈ ગયો ક્રિયાવ્રજ રે, હા ! નર શિરોમણિ થયો નહ રે. ૪૨

૩૪ કેકિન્—ગોર. કોકા—ગોરની વાણી. હાકી—પરસ્પર હાકો મારીને.

૩૫ કોયલિક—ટીટાકી. રવ—સંજ્ઞ. દવ(દાવ)—વન. આલાપ-એકલાં બોલવું

તે. સંલાપ—પરસ્પર બોલવું તે. ૩૮ નિત્યકર્મ—સંધ્યા વંદનાદિ.

અહીં ક્યાનુ ધરવાનું મન થાય રે, કિંતુ ક્યાં સ્વહોમ ન તેની ગાય રે;
 ક્યાં આસનને પંચપાત્ર રે, શે સંકટ સાધ્ય થયું સવે ગાત્ર રે. ૪૩
 પેલા બ્રહ્મ યોગી બેઠા એમ રે, ધારી ધ્યાન ને વાંચ્યા દોમ રે;
 પણ થાયે દોમ તે કયે નેમ રે, માત્યાં જોણે નિત્યકર્મને વે'મ રે. ૪૪
 હા ! હા ! કર્મ શુદ્ધ સેવા ગઈ મારી રે, આશું કૃત્ય કર્યું અવિચારી રે;
 આ રમ્ય પર્યંત મુજને લાગે રે, વર વસ્તુ જોવા ચિત્ત અનુરાગે રે. ૪૫
 છે પેલો પદાર્થ અતિ સુંદર રે, વારૂ દર્શો પેલું મદિર રે;
 પેલી મહિલા દિસે મદમાતી રે, જોણી અખળા અતિ લજતી રે. ૪૬
 એમ જોયા કરૂં શત વર્ષ રે, જાય વધતો ત્યમ ત્યમ હર્ષ રે;
 તેણે થાયે શો ઉત્કર્ષ રે, શ્રાદ્ધ સરાય કઈ પેર દર્શ રે. ૪૭
 જાયે પૂર્ણિમાની પર્વાણી રે, હા અફળ સરે સર્વાણી રે;
 સુગ્રી શ્રુત્યાર્કર્ષણ હરિગુનાદ રે, વાધે મધુર કિન્નરરવે પ્રમાદ રે. ૪૮
 જોતો કર્મ વિસરાવવાના આળા રે, કાં વિસરી આલ્યો ગોમુખી માળા રે;
 ખીલ્યાં સુમને ભરાયાં લૂક રે, સુંધે સુગંધે નાસા દક્ષ રે ૪૯
 ધ્રાણેન્દ્રિય આકર્ષાએ એથી રે, પંચગવ્ય ભૂતી જવાયે જોથી રે;
 સમીર શરીરે કરી સ્પર્શ રે, અહીં ઉપજાવે અતિ હર્ષ રે. ૫૦
 સુખ સામદું જોણે આલ્યું રે, પણ હોમધૂમ્રનું ધ્યાન તગ્નવ્યું રે;
 રસવાળા રસ અપાર રે, કે અત્ર પત્ર ફળ તંવાં સાર રે. ૫૧
 રસનેન્દ્રિયને લલચાવે રે, કિંતુ મૃત્તિકા ગોમય સ્વાદ ક્યાં આવે રે;
 મનોહર સર ભરિયાં નિર્મળ રે, કરે તે ચિત્તાર્કર્ષણ મહામળ રે. ૫૨

૪૪ કર્મકાંડને તજીને સમાધિ સાધવા બેઠેલા યોગીઓને ઉદ્દે-
 શીને કહે છે: પેલા ૪૦—સ્પષ્ટ છે. ૪૫ કર્મ શુદ્ધ ૪૦—મારી કર્મ
 શુદ્ધ સેવા ગઈ. ૪૭ દર્શો—દર્શો આધ્ય—જામાવાસ્થાને દિવસે સારવાનું,
 શ્રાદ્ધ. ૪૮ સર્વાણી—સરાવવાની ક્રિયા. શ્રુત્યાર્કર્ષણ—શ્રુતિ (જ્ઞાન) ને
 આકરણ કરનાર. ૪૯ સુમન—પુષ્પ. ૫૦ ધ્રાણેન્દ્રિય—નાકની ઈન્દ્રિય. સમીર
 —વાયુ. ૫૧ હોમધૂમ્ર—હોમનો ધૂમાડો.

કિંતુ નહિ હોમ વિજૂતિ સમાન રે, થાયે નિર્મળ શ્વેત જળે અનુમાન રે;
 આવે સ્થળે ગાર્હપત્યાગ્નિ આવે રે, મુને દઈ દર્શન મુખ ઉપજાવે રે. ૫૩
 મુખથી વદે કૈવી વાણી રે, તારી પીડા સર્વ પીછાણી રે;
 તેં મુખ સંપત્તિ મોટી ન માણી રે, તેં મારી ભક્તિને વખાણી રે. ૫૪
 જન શુદ્ધમાર્ગદર્શક થાઈ હુંય રે, તું નિત્યકર્મને શોધે શુંય રે;
 હે દોમગ્નિ કરજ્જે એવું રે, કરજ્જે દુળગ્રહણ સેવા સેવું રે. ૫૫
 માડડેય કહે મુલ્ય મહામુનિ રે, ઇમ ઘણું અભયતો કર્મગુણી રે;
 કરતો નિત્યકર્મતાણા પિઆર રે, કરતો હિમગિરિમાં પામવા પાર રે. ૫૬
 પગતું ચૂરું ધોવાયું જાણી રે, થતો વ્યાકુળ રડતો તાણી રે;
 તેની પિતૃ મુણા નવ પોક રે, પિંડપ્રદાને થયલા અશોક રે. ૫૭.
 મારે હોમો અતિથિને હાક રે, જેના ગયા વપુથી વાક રે;
 પૂરે સદાચારી અતિથિ સાદ રે, કરે શું મેળવ્યા પુરાણી જેવા પ્રમાદ રે. ૫૮
 જમી રમી મનમાં એવું રે, લલે થાય યજ્ઞમાનતું જોવા જેવું રે;
 તેવા અતિથિ અતિ નોતરિયા રે, તેંથી જેડે તે નવ તરિયા રે. ૫૯
 જોમ થાક્યા હોયો મારી હાકો રે. (જેના) કો શાણી મુંદરાં જોતી શાણે રે
 એવે અવનવું એક થાતું રે, શું તંછે કર્મકતું દુઃખ જાતું રે ?
 મુખ મળી આવતું માતું રે, કિંતુ નિત્યકર્મ ન તેને સાતું રે. ૬૦

વસણુ.

નિત્યકર્મ ન કાતુ તેને, જાતુ જ્યાંહે તેહ રે;
 ભટ પ્રેમાનંદ વર્ણવે, કર્મક મોટો જેહ રે.

૬૧

૫૭ પિંડપ્રદાને છં—પિંડ મળવાથી જેવો શોક રહિત પરેશા છે એવા
 પિતૃઓ પથ્ય જૂઓ સાંબળતા તથી. ૫૮ વાક-કસ-જળ. ૬૦ શાળો-કલેશ-
 દુઃખ. ૬૧ તેને-તે સુખને.

૬૬૫* ૧૬૧ મું.

*
ચાસ છંદની.

ફરે છે અહીં ને તહીં કર્મકાંડી,
અધી ઘેર જાવા તણી આરા છાંડી;
નિસાસા મૂકે સુખ આરા ધરે છે,
તદા દેવ આનંદ કુવો કરે છે. ૧
મહામત્ત રાગા દોડી એક એવે,
તદા નીચું ભાળે મહામુનિ તેવે;
ઘણો વેલી વેલી વધી આગતી તે,

(નૈમ) મહામેઘ સન્મુખ (વર્ણેત પ્રીતે. ૨

વર્ણગી વર્ણિનો નામે હતી તે,
મહાઅપ્સરાકુળ જેનું હતીતે;
થયો'તો મહામોહ મુનિ નિહાળી,
ઘણી કામદેવે પ્રજાળીજ આળી. ૩
ન વાટે પડયાં પુષ્પ કે પા'ણુ દખે,
પડી લાડિલો આડો શિજા ન પેખે;
મહાવ્યાઘ્રના સાગ્ર ત્રાસેજ નાશી,
કુચાગ્રે વિહારે રખે વાસ વાસી. ૪

* ચાસ છંદની — બુજગી. ૪ મહા ઇન્દ્ર — વ્યાઘ્રના સાગ્ર (મુખ્ય—ગ્રેહ) — અર્થાત્ અતિશય મોટા વાદ્ય તેને જોઇ ને નાશીને ત્રાસે છે. ત્રાસવાનું કારણ કહે છે: કુચાગ્રે ઇન્દ્ર — રખેને વાસ-થી વાસી (વર્ણિત) થયેલી આ સ્ત્રી અંખને તેના કુચના અગ્રભાગથી વિહારે; અસંખ્યધા તિશયોક્તિ. અથવા મહાવ્યાઘ્ર પોતાના નાસામગી તેના વાસને વાસી (મુંઘીને) તેનાથી નાસીને ત્રાસે. સુધવાનું

કદા ગીર વૃદ્ધિ ચતુરાનું આવે,
 કદા કંઠકે પાપ જાણી નિખાવે;
 કદા ખાડ મધ્યે પડે પાંડ હર,
 કદા જુદાવેડી ખોડો સર્વ છૂટે. ૫
 કદા કેસ પેનાતખા . જાડી દોડે,
 કદા હસ્ત હેટે હરિમુખી ભીડે;
 કદા કંચને મદની મદતી તે,
 કદા હસ્ત પોમે પૂરા દંધો તે. ૬
 કદા અંગ ઉમંગ રેગાઇ જાતો,
 કદા શુભ થાતો અનિમે વળતો;
 કદા આશનો પાસ વજ્રે ઇવાતો,
 કદા તુટી ફટી ઘણે તે ઘવાનો. ૭
 જતાં એમ વિચારતી બાળી તે તો,
 હશે કે મહાપ્રથ દેવેશ એ તો;
 તિરસ્કાર મારો કરે ના કદા તો,
 મહાભાગ્યશાળી તદા હું રાદા તો. ૮
 અરે શી દિશે છે મહાકાંતિ એની,
 અતિ ચાટ્ ચાલે કટિ કેવો કેની;
 અરે હું ઘણે ઘેલો પૂણ્ડુ કાને,
 ખડે દષ્ટિ એની ભૂડાનેય જાને. ૯

કારણ એ કે, તેઓ સુધીને ગ્રેરખાથી જાણે કે આ ક્રયાપથી આપણને
 વિચારનારી વસ્તુ છે. સીના ર્પણું વર્ણન—તેના મનની ઉત્કંઠા—રૂંતિ શા-
 વનું ઉદીપન, વગેરે ધણી બાજતોની એમાં વ્યંજના છે. ૬ હરિમુખી—
 ચંદ્રમુખી.

- અરે એની ગંભીરતા શી વખાણું,
જુગે જોડી એની વહું કે ન જાણું;
ઘણા દેવ દીઠા ન લાગ્યાજ મીઠા,
ઘણા દૈત્ય ન્તેયા રહે આયો રોયા. ૧૦
- ઘણા સિદ્ધ લાગ્યા ન આવા નિહાળ્યા,
ન ગંધર્વ કે પન્નગે આજ લાગ્યા;
ન એના તુલાશે કદી કોઇ આવ્યા,
ભલે દેવ દેવેશ મા'દેવ કાવ્યા. ૧૧
- અરે પ્રીતિ મારી જડાઈ મહાઈ,
સદા એની તેથી સુણું શે વધાઈ;
કદા એમ થાયે તદા ભાગ્યશાળી,
ન મારા સમી કોઈ જુગધ્ય લાળી. ૧૨
- કશી પેર દીને મહાકાંતિ રીઝે,
કશી પેર લીને મહાભ્રાંતિ સીઝે;
કશી પેરવી ને મહાદાંતિ ભીને,
કશી પેર વીને મહાશાંતિ કીને. ૧૩
- ભરી જુકમાને શરો પંચ છોકે,
મને શુદ્ધ નિશાન ધારી મરોડે;
તદા તો મહાલક્ષ્મી હુયો નવાઘે,
સદા સેવ મારી રચી ઝંગ સાધે. ૧૪

૧૩ મહાકાંતિ—મોટી કાંતિવાળો બ્રાહ્મણ પેર લીઝે—ઉપાપ સેવો.
મહાદાંતિ—મોટો ઇદ્રિયસંયમવાળો. વિન્ને—વિનય ૩૫. ૧૪ જુકમાને—ભૂ-
કુટી ૩૫ી કમાનમાં. શરો પંચ—(કામનાં) પાંચ બાણ (કટાક્ષ ૩૫ી).
૩૫ગર્વિતા વર્ણે છે: તદા ઈન્—૨૫૪ છે.

મુનિદેવ કું શિષ્ય ! એવું વિચારે,
 વગી પાસ આવતી અમુ ચત્રાચે;
 ઘડીમાં કદાચે જુને કામિની તે,
 ઘડીમાં અજુકે શકે લમિની એ. ૧૫
 મદાકામપીડા વધી પિંડ માંડી,
 મદામોદકા મોહકા જાગ દુઃખાંડી;
 શકે કુપાતે માન લક્ષ્મી ગુમાવે,
 ટકે કેમ ઉમા ભરે પાસ આવે. ૧૬
 જરા એવી આવી મુનિ પામ ગિજે,
 મદારેજ ને દેવ તોયેજ હુમે;
 ન કર્મી અકર્મી અને જોધ એવા !
 મદાભાગ્યશાલી ખરી સિદ્ધિ મેલી. ૧૭
 હુતો કાંત્યભિધાનવાળો યુધર્મા,
 વરાંગો કને ઊભી જ્યાં તે યુધર્મા;
 બદેબાકજો આકજો આવી જોલે,
 જયહાં મલ માનગો ડોર્બાજ દોલે. ૧૮
 મદાપ્રજ્ઞજાંધુ નમી હસ્ત જોડે,
 પછે પુછતો અગ ચમ્પ થેડથેડે;
 અરે પદ્માગર્ભા તમો ક્રોધ જાતે,
 વધીં ક્રોધ સારે પૂછ સૈમ્ય વાતે. ૧૯

૧૫ મુનિદેવ—માર્કડેવ. શિષ્ય—હે કૌણ્ડકિ ! લમિની—વીનળી.
 ૧૬ મોહકા—મોહાવમાન અથવા મોહા આપનારી. ૧૭ ન કર્મ—એવીને
 જોધને કર્મી (કર્મક) અકરમી (કર્મરહિત) ન અને ? ૧૮ કાંત્યભિધાન-
 વાળો—કાંતિમાન એવા નામનો.

ક્રાંતિમાલુવાચ.

શ્લોક.

પે'ત્રાં મારું તને હું સં વદીને, દખાડો દહ બધું,
રે'વું મેં અરણ્યાસ્પદે વર ગણ્યું, જ્યાં ઉપજે મા'મધુ;
જાતે પ્રાદ્ધાણ છું મહામતિવતી ! આલ્યો અહીં કેમ તં,
સરે ભાખું ન રાખું. બાડો રજા હું, જાએ તદા વે'મ ને. ૨૦

અગ્નિદેવ તારો મુસેન કરો મે, કાયા ઘણી કદિને,
ત્યારે તે રીઝિયાં ઘણા મુજ પરે, દાખા રૂડી દદિને;
ભાખ્યા માગ્ય તું ને ગમે મન તને, બોલ્યો હું દુઃખી થયા,
આપો ચૂર્ણ ન ઉર્ણ રે' મુજ મને, દેશ વિદેશ જવા. ૨૧

વનિહ કં' વર માગિયો ગતિ થવા, તો ચૂર્ણ તું આ ગ્રહે,
પાદ લેપ કર્યાયકી જઈશ તું, જ્યાં ચિત્ત તારું કહે;
તે રીતે કરી આનિયો અહીં જગી, ધાવાઈ તં તો ગયું,
કાચે કષ્ટ અપાર એજ નિધિયં, દર્વાંગના ! આ થયુ. ૨૨

બાળા બોલ્ય તુ આવ કેમ અહિયાં, આવી મળો મુંજને,
વનિહ્યા મન કષ્ટ જોઇ જીતી, શુ મોકલી તુંજને ?
હા છે એમ, ન વે'મ કાંઈ કરવો, શાસ્ત્રે વધું સર્વદા,
સાષ્ટાંગે નવ યોવના ! નમું અમો, હે દેવિ ! રીઝો સદા !! ૨૩

વરૂચિન્યુવાચ.

રાગ દેશાખ.

વિજયજાન હું છું દેવકેરી, અચસર અતિ આપતી,

* શ્લોક— શાદૂર્લભકીકૃત. ૨૦ અરણ્યાસ્પદે—એ નામના નગરમાં.
મા'મધુ—મોહું ધર્મ રૂપ મધ. મહામતિવતી—(વરૂચિનીનું સંબોધન).
૨૧ ચૂર્ણ—(પત્રે મોપડવાનું). ઉર્ણ—ગીણુ—ઓણું.

ગુણવાન કાંતિવાન જોઈ, લલિત લક્ષણ લોપતી;

રમાણીય પર્વત આ વિષે હું, સદા સ્વામી શોધમાં,

કરતી ક્ષેત્ર આસરે હું, નિયમ નાયમખોધમાં. ૨૪

જો સ્વામી મુજને મેળ જોવો, મળી આવે તો વર;

જો ના મળે તો તપ કરીને, વિમ વૈવન પરહર;

મુનિ નેમ જોવો કેમ નાપે, ક્ષેમ કુશળ, વૈમ શો ?

હે અતુર આલી આપ આલ્યા, જો નિયમ પૂરો વરથો. ૨૫

પતિ કામ ઉપજ્યો જોઈ તમને, તેહ તો પ્રસન્ન કરો,

આ વરદિની એમ ભાજો, આજ તો હુંને વર;

મુર નાગ મુજ પર રાગ વા'લા, વાર વારે લાવતા,

ગંધર્વ ધર્વ ધરે નહિ દિજ, મેળ મંદિર આવતા. ૨૬

સાહિત્ય શાસ્ત્રે મેં સુણી મુનિ, નાયિકા મુખ દાયિકા,

સ્વાધીન પતકા સાયિકા અતિ, લલિત લક્ષણ લાયિકા;

યહ તોરી એવી કેવો કંવી, વદન વાણી વાલમાં !

(પણ)સ્વાધીન દયિતા દીન હું છું, વદા કરું શું વા'લમાં. ૨૭

૨૪ વરદિન્યુવાય — વરદિની કહે છે. રાગ દેશખ — હરિગીત.

ગુણવાન છું—(એ જ્યાં વિશેષણ પુરૂષનાં છે) લોપતી—(લાજની મર્યાદા.) નાયમખોધમાં—કાંઈ લલિત લક્ષણવાળા નાયને સમજાવવામાં.

૨૫ નાપે—ન આપે (ક્ષેમ કુશળ.) નિયમ ક્યો તે બતાવે છે:

હે છું—૨૫૪ છે. ૨૬ રાગ—પ્રીતિ, વા'લા —કાંતિમાનનું સંજોધન. ધર્વ—સતોષ. ૨૭ સાયિકા—પતિનેસાજ કરનારી. (સ્વાધીનપતિકા—પતિના સ્વાધીનમાં રહેનારી સ્ત્રી.) વા'લમાં—પ્રીતિમાં.

ક્રાંતિમાનુવાચ.

૨લોક.

કાયા કંપ થયો, ગયો ગુણ વશ્યો, વાણી સુણી સાણીની,
માયા મોહ કરે હરે ધરમ આ, દામિનીશી કામિની;
સંધ્યાકાળ થશે જશે ધરમ તે, વિભોતણો ને વધો,
આ રૂપિય વિષે દિસે હરભડયો, વે'માંધ માદે મધો. ૨૮
બોલ્યો પ્રાક્ષણ ત્યાં પછે સુણ્ય સતી, હે હાસ્યવાળી શુચિ,
જો જાણે તવ કે' મુને ગૃહપથે, જાવાની વાણિ રૂચિ,
હે કલ્યાણિ ! કૃપા કરો જ્યમ અમો, જોહે વળું સત્વર,
નૈમિત્તિક ન નિત્યકર્મ કથજો, એવું કરો મા'વર. ૨૯
જાણા ! પ્રાક્ષણકેરો હાનિ અતિ છે, એ કર્મનાશે સદા,
જો ભામિની દામિની સમગતિ, દે માનસે થૈ મુદા;
આ હિમાલય માંહીથી ગૃહ જવા, દે માર્ગે હં સન્મતે !
વિષે પંથો નહીં થવું ઉધડ કે', મીમાંસકોને મતે. ૩૦
મારે માનસ શે કુલ્લલ હવું, ને પૃથ્વી જોવી બધી !
હા ! અગ્નિઅપરાધ મેં અતિ કર્યો, પીડાજ તેણે વધી;

૨૮ કાયા ઈ—શાણી વશ્યિની આસરાની વાણી સુણીને, તેનો જે ગુણ પ્રથમે મનમાં વશ્યો હતો તે ગયો અને તેની (પ્રાક્ષણી) કાયામાં કંપ વશ્યો, એ અન્યથા. દામિની—વીજળી. ધરમ—(સાયંતન હોમ—સંધ્યા વંદનાદિ). હરભડવાનું કારણ કહે છે. વે'માંધ ઈ—તે વેદેમાંધ હતો અને તે વેદેમ રૂપી માદ (મદ ઉત્પન્ન કરે એવા પદાર્થ) થી મધો—વિવેક બૂલ્યો.

૨૯ શુચિ—નિર્મળ (હાસ્યવાળી). જોઈ—જો જાણતી હોય તો મને મારા ધરનો માર્ગ જાણ, એ ભાવ છે. મા'વર—મોડુ શ્રેષ્ઠ (કર્મ). ૩૦ દે—આપ (વીજળી જેવી ગતિ). ઉધડ—સ્પષ્ટ. ' ઉધડકે ' (એમ હોયતો) —એકાએક.

નૈમિત્તિક અનેક નિત્ય સુધરે, નિષ્પત્તિ ગેઢે રહે,
(માટે) સર્પાસ્તે જઈ ઘેર મેંર કર તું, કાંતીશ એવું કહે.

૩૧

વરૂથિન્યુવાસ.

રાગ દેશાખ.

વરૂથિની કે'છે ભાગ્યશાળી ! એમ ભાખો ના કદી,

જો પડી મૂકા મુજને તો, હજી યૌવન દિરદી;

દિન અશુભ એવો કદા મારે, કર્ણમાં સાગુવો નથી,

સુખ સર્વ મારું ગર્વ રહિતે, કંથ આજ કહું કથી.

૩૨

ખુનિ સ્વર્ગ લોક ન સુખકારી, લાગતો મન આથકી,

તે નગેશ્વર છે આજ સ્વામી, યાવ કામી રો' ટકી;

હિમવાનમાહે રમાય કરતાં, સ્વર્ગ જો નવ સાંભરે,

તો કોણ બંધુ કોણ દારા, ધ્યાન માન ગિપે ધરે.

૩૩

વશ આપને હું અતનુઈશ્યા, વાધતાં થઈ હે મુને,

આશા તમારી સર્વ પૂરે, જો રીઝાવી દ્યો મુને;

આહાર દ્યો વિહાર દ્યો, આ વસ્ત્ર દ્યો કામાસ્ત્ર દ્યો,

(પતિ) બૂપણ લઈ બૂપણ બનો, લઈ ભક્ષ્ય યૌવન મસ્ત દ્યો.

૩૪

જે ભોજ્યકેરા ભોગ નૌતમ, લેખ ચદન ચોપકું,

આમાંનું સ્વામી ઘેર છે કંઈ, (બ્યા) ભક્ષ્ય ચોખ્ખું ચોપકું !

૩૧ અગ્નિઅપરાધ—અગ્નિનો અપરાધ. નૈમિત્તિક ઇ—જો ગૃહસ્થ ઘેર રહે તો તેનાં અનેક નૈમિત્તિક અને નિત્ય કર્મની નિષ્પત્તિ થઈને તે સુધરે. કાંતીશ—કાંતિમાન પ્રાપ્ત.

૩૨ દિરદી—દાયણી. જુવાની રૂપી દાયણી મારે નાશ કરશે. ૩૩ તે ઇ—તે હિમાલય પર્વત તે આજ છે. ૩૪ અતનુ—કામ. બૂપણ બનો—મારા અલંકાર રૂપ થાઓ.

- મન રમણ કરવા વૌણા વાતા, વેણુ ગાતા નવ રવે,
એહવા કિન્નર ક્યાંહી જોયા, તેહ તો જોશો હવે. ૩૫
- અતિ અંગને આહ્વાદ કર્તા, વાયુ વાયે વાટમાં,
ઉણાન્ત નિર્મજ વારિ પીવા, અત્ર છે સહુ ઘાટમાં;
સ્વેચ્છિત રાચ્યા મુગંધી હયો, જાત ભાત કુસુમતાણી,
મુગંધી લેખે લાલ લેખું, લક્ષમ્બ્ય કરી મણિ. ૩૬
- શું અધિક છે નરલોક માંહી, ધિક આ મુખથી સહુ,
પય વૃહ નવ થાયે અહીં વળી, વાધરો વૌવન બહુ;
ત્યાં એમ વહીને મસ્ત મહિલા, હસ્ત સાંતી તેહનો,
અતુરાગ કરી મા'ભાગ ઉપર, વર્ણ બદલ્યો દહનો. ૩૭
- ઉત્કંઠિતા વહી એમ મુખથી, મોદ મુજપર કર પતિ,
તે કમલકળો સમ ચક્ષવાળી, મધુરવક્તાવર ગતિ;
આલિંગતી ગતિ શિથિલ કરતી, રતિ વાંચ્છતો મા'મતિ,
તવ ભદ્રજી તો ભડકી ઊડ્યા, નવ પુરાણી શી અતિ !! ૩૮

કાંતિમાનુવાચ.

શ્લોક.

આ શું નિર્લિંગ કૃત્ય તું કરતી, બેખાકજો તે જુએ,
રે જાશે મમ ધર્મ કર્મ ધરિયાં, એવુ વહી તે રૂએ ।

૩૫ મન ઈન્—એ કિન્નરો મનને રમણ કરવાને વૌણા વગાડે છે તથા
નવ (નવીન) રવે (રાજ્યથી) વેણુ ગાતા (વેણુમાં રાગ ગાતા) એવા
કિન્નર તમે ક્યાંહી પણ જોયા છે ? તે હવે અહીં તમે જોશો.

૩૬ મહુ ઇન્—મને ઇન્ની કીમનના અણિ કહીને. ૩૭ વર્ણ બદલ્યો
—કાંતિ બદલાઈ. ૩૮ ઉત્કંઠિતા—એ નાગની નાચકા—સ્વામીને મળવાને
આતુર થયેલી સ્ત્રી. કમલકળી સમ—(આલિંગન મુખથી અરધી મીંચાવણી
દેવાથી.

- ધારે ધીરજ વીર કર્મક જની, હુંને ન આ છાજતું,
કર્મેછાજ જલિષ્ટ શિષ્ટ વદતા, તે વેણ છે ગામતું. ૩૯
- એણું છે તવ શેજ રૂદન કરું, બાળાચો બોલું જાણે,
જે સુણી અતિ કંપ થાય તનમાં, હું કોણ તે એ કળે;
હે દુષ્ટે રતિ સ્પર્શ દર્શધરને, તુચી ન જોયે કયો,
જે હોયે તુજ શો વશ્યો મનધને, તેનજ જોયે વયો. ૪૦
- મેં તારી કરી ચાચના કંઈ વિધે, તું સાધતી કે વિધે,
સાચં માતર નાહો ધોઇ વરતે, તારાચો તે શું બીધે ?
ત્રિફાળે મખ મધ્ય હુતધન મેં, હોમેણું હેતે કરી,
ત્રેણુ લોક મને મળે અતિ ઘણી, તારા સમી સુંદરી. ૪૧
- ત્રેણુ લોક રહ્યા કહ્યા હુતધને, એણું જદા જાણિયે,
તો શેણુ તજી ધર્મ કર્મ કરવાં, મોઢામૂલી માણિયે;
જે જાણો પથ માહરા ઘરતણો, તો તો દયા આણિયે,
દખાડી મુજને રહો સુખી યહાં, નાકે લીટી તાણિયે. ૪૨

વરૂથિજ્યુવાચ.

રાગ દેશાખ.

- હે વિમ્મ હું શું નથી તમને, વા'લી વા'લા લાગતી,
રમણિક નથી આ અદ્રિ વા'લા, ઈમ વદે અનુરાગતી;
ગંધર્વ કિન્નર આદિ અહિંયાં, પડયા મૂકી મમ પતિ !
મન ક્યાંહિ જવા આપ ધારો, આચો કો મોટી ગતિ !! ૪૩

૩૯ આ—૨૩૫. ૪૦ કળે—સમજે. દર્શધરને—દર્શગ્રાહ કરનારને.

૪૧ મખ—પથ. હુતધન—હુતદ્રવ્ય. ૪૨ મોઢામૂલી—તારા જેવી મોઢા
મૂલની સ્ત્રી. ૪૩ અદ્રિ—પર્વત.

વાંચિછત આ થકી કયાંહિ મળશે, મુક્તિપુરી તો આ રહી,
સુખ સાધશે કુખ બાધશે, ગેહે જશે વાર કહી;
સહુ એમ છે સુખ દોમ છે, નવ વે'મ છે વાલા કરો,
સતી ભામિનીયુ બોમ કુર્લભ, બોમવો મુનિ ક્યાં જશે? ૪૪

કાંતિમાનુવાચ.

શ્લોક.

ભાષે પ્રાક્ષણ ગાર્હપત્ય અગની, સાથે ગણો સર્વદા,
ત્રેણુ પન્હિ મહાસહાય કરતા, ને છષ્ટ મારા સદા;
કુંડાગ્નિ અતિ રમ્ય છે મુજ મને, ના મિય બીજું કશું,
છે દર્ભાસન વા'લું હે મતિવતી ! બીજું ન ચિત્તે વશ્યું. ૪૫
સધ્યા તર્પણ સાધું સાધુ થઇને, બાધું ન બીજે કરો,
હોમું આજ્ય હું કુંડમધ્ય અતિશે, દારિદ્ર્ય મારું જશે;
ચોળી ભૂતિ વિભૂતિ માની ભવની, સારૂ જ એથી થશે,
મારે ઘેર જવા હવાં પથ કહે, ને ચિત્ત આરૂ વસે. ૪૬

વરૂધિન્યુવાચ.

રાગ દેશાખ.

આત્માતણા મુનિ અષ્ટ ગુણુ જે, દયા તેમાં દીપતી,
સદર્મપાળક ! કુઃખટાળક, જુવાળજ્વાળક છો પતિ;
ઉપકાર તો કયમ નથી ધરતા, નથી ધરતા ધ્યાનમાં,

તજશે તમે કદી આજ મુજને, વાક નહિ રે' વાનમાં ૪૭
 અતિ રતિ એવી પૂર્ણ છે પતિ, ગતિ ભારી તો કજો,
 મિથ્યા ન બોલતો આપ સાથે, પતિ-પાછા તો વજો;
 પરસન્ન થાઓ ઘેર જાઓ, હું ઉપાયજ-દાખવું,
 શોભિત સારા પતિ ભારા, આ ન જુકું ભાખવું. ૪૮

કાંતિમાતૃવાચ.

શ્લોક.

જો તું આ મન મધ્ય કેરું વદતી, દેખાડવાતું નહિ,
 તો ઉપાય કહે કયી વિધિજ્ઞી, મેં ઘેર જાવું સહી;
 સાચે સાચી પચી મચી રતિ રહી, તો ધર્મ ધારે મને,
 નૈમિત્તિક સુનિત્ય કર્મ કરવા, જાવા ન દેશે મને ? ૪૯

વરૂથિન્યુવાચ.

રાગ દેશાખ.

સ્વયં ગેહ જશે સુખી થાશે, મૂકો મુજને નાથ જી,
 ગૃહ પાસ મળશે આશ કૃણશે, શ્રદ્ધા ભારો હાથ જી;
 લઘુકાળ ભારી જવાળ ટાળો, ભોગ ભોગવો ભાવતા,

૪૭ જવાળજવાળક—મારા કામાગ્નિની જવાળાને જાળનાર—નાશ
 કરનાર. વાક ૬૦—તો મારા વાન (શરીર)માં વાક (માલ-તત્ત્વ) નહિ રહે.

૪૮ આ ૬૦—આ મારે “ભાખવું” જુદું નથી. ૪૯ સાચે સાચી ૬૦—
 જો તારી રતિ મારા ઉપર સાચે સાચી પચી અને મચી હોય તો તું મનમાં
 ધર્મ ધારે—મારા ધર્મ ને અનુકૂળ થાય.

પય આજ પામે કાળ કીજે, રાજ ! રીઝે આવતાં.

૫૦

કાંતિમાલુવાચ.

શ્લોક.

સાચું સાંભળ સુંદરી મન ધરી, બૂદ્ધ ને ને ભણ્યા,
તે તે બોગ ન બોગવા સરજિયા, એવા ન સારા ગણ્યા;
આ લોકે તપ આદિ દુઃખ સહીને, જીને જને તો જવા,
જન્મે પ્રાપ્તિ કર્મ ધર્મ કરવા, નાકે જવા તે હવા.

૫૧

વરૂથિન્યુવાચ.

રાગ દેશાખ.

તૈયાર થઈ હું રહી મરવા, તે સમે રક્ષાણ કરો,
(તો) આ લોકમાં પણ ભોગવો, પરલોકમાં વર્ગો પરવરો;
છે ઉભય કારણ કાર્ય અભ્યુદય મુનિ હે આપનો,
પણ મારું પામીશ ને કદાપિ, તાપ તો સંતાપનો.

૫૨

૫૦ રીઝે આવતાં—પ્રસન્ન થતાં. ૫૧ જને—લોકે. અર્થાત્ પરલોક-માં નાકે—સ્વર્ગે.

૫૨ છે ૪૦—હે મુનિ ! કારણ (મારું રક્ષણ કરવા રૂપ) અને કાર્ય (પર-લોકમાં સુખ ભોગવવા રૂપ) ઉભય (બન્ને)માં આપનો અભ્યુદય છે; કેમકે મારું રક્ષણ કરવા રૂપ કારણમાં આ લોકનું સુખ રહ્યું છે, અને તે રક્ષણના પ્રવચી મળતા પરલોક રૂપ કાર્યમાં નો સુખ ઉઠાડુંજ છે. પણ ૪૦—પણ જને કદાપિ મરણ પામીશ તો ઉભય લોકમાં સુતાપનો તાપ છે. મારું મરણ થવાથી આ લોકનું સુખ તમે જાણી જોઈને તવ્ને જો, અને તમનેજ પાપ લાગશે તેથી તમે પરલોકમાં પણ દુઃખી થશો. એવી રીતે કારણમાં પણ દુઃખ છે અને કાર્યમાં પણ દુઃખ છે.

કાંતિમાનુવાચ.

શ્લોક.

મારા ને ગુરૂદેવ સેવ કરતાં, ભાષ્યા બુને ભાગની,
 તે છે સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ, રિદ્ધ રૂપની તોયે ન તું કામની;
 મારે તો પરપત્ની માત ગણવી, આંસા ગુરૂની ચડી.
 મોર્ચિયા મન મધ્ય તો મર મડી, હું મર્મ ત્યાગું નહિ. ૫૩
 માર્કંડેય વદે શુભે બુનિ મદ્ય, ને કૌપ્પટિ નામનો,
 જાણ્યો ને નવ એ રહ્યો કદો હવે, એ નારના કામનો;
 તો તેણે પછી શું કરું સહુ કદો, ઇચ્છા થઇ મુગ્ધા,
 તે જુનંગપ્રયાતરી ગતિ કરી, લાગ્યો ઘણો મૂઝવા. ૫૪

ચાલે ઉદની.

ત્યાહાં જોણતાં શુંજ જોણી ગયો તે,
 ઘણો કપ કાયા વિપે તો થયો ને;
 બધા અંગ માંહે મુજરી વરીને,
 પડ્યો હા મહાઅગ્નિ | એવું કરીને. ૫૫
 વરૂંધિની મુધા સમા ત્યાં સલિસે,
 સહુ અંગ છાંટે ઘણે વડન પીસે;
 શરીરે ધરે હરત જોતી ન દુબે,
 ઘણી લાડિલી લાલ મધ્યજ લુબે. ૫૬

૫૩ રિદ્ધ ઇ—તું રૂપની રિદ્ધિ છે તથાપિ તું મારા કામની નથી.
 કામની નથી તેનું કારણ કહે છે. મારે ઇ—૨૫૪ છે. ૫૪ જુનંગપ્રયાતરી—
 સાપના ગમન જેવી વાંદી અથવા દરે પછીના જુનંગપ્રયાત છંદમાં કહેવા-
 શે એવી. મુદ્રાલંકાર. ૫૫ ચાલેઉદની—જુનંગી. ૫૬ સલિસ—પાણી.
 વડન—મુખ.

તદા શુદ્ધિ અંગે મહાકર્મા પામે,
 રીસે રક્ત નેણે જીએ નારી સામે;
 જદા જીવતી જાતો કાંઈક આધી,
 દિવંગે રહી ને અનુરાગી જાગી. ૫૭

મહા પ્રાણધું વિચારે વસંતો,
 કરું શીરા પૂજા મહાજિન મહંતો;
 કરું સ્તુતિ પેંઝી પછે અર્પું અંગે,
 શુચિ અંગ સારે થયો તે ઉમંગે. ૫૮

ધરી ધ્યાન મીઁથી દયે અશુ દીધાં,
 ઘણું મંત્રો પાણી પવિત્રાંગ કીધાં;
 પછે સ્તુતિ નુતિ કરીને કરે તે,
 શુણે સર્વ શ્રેતા ચિતે શું ધરે તે. ૫૯

અહો ગાર્હપત્યાજિન મા'કર્મકર,
 સદા સર્વદા આપ હો શુદ્ધ રૂંડ;
 તમે હોજ ઉત્પત્તિ ને સ્થિતિહેતુ,
 રહ્યા બે મહાજિનંતણા આપ કેતુ. ૬૦

થયા આપથી બેય ઉત્પન્ન દેવા,
 નહીં અન્યથી તો કરું આપ સેવા;
 તમોને મહાત્મ્ય જ્યારે કરાવે,
 તદા ત્રિદશોથો અહીં વૃદ્ધિ થાવે. ૬૧

મહામેઘ યાતાં તણાં કેર કૂટે,

૫૭ દિવંગે ૪૦—જે નારી તે દિવંગા અંગ ઉપર અનુરાગી
 (પ્રીતિવાળી યજ્ઞને) જાગી રહી છે. ૫૯ નુતિ—નમસ્કાર. ચિતે—ચિત્તમાં.
 ૬૦ કેતુ—ધનરૂપ—અર્થ. ૬૧ ત્રિદશોથી—દેવોથી. અહીં—આ લોકમાં.

- વધે ધાન્ય વારિદથી આપં તૂઠ્યે;
 જદા યાય એવું તદા જગત્તુલ્યે,
 વળી ઉપજે એવું ભાષ્યુંજ શિવે. ૬૨
- તમારાયકી એ પ્રમાણે બને છે,
 સહુ યાય સત્યે મહાજાતે ને છે;
 તદા તેહ સત્યેજ સર્વાસ્ત પે'લાં,
 પદાવો મુને જેહ વાંચ્યું ઇ વે'લાં. ૬૩
- જદા કર્મ વૈદિક યાચાર્ય સાધ્યું,
 ન જૂલ્યો સમો કે ભ્રમે અંગ બાધ્યું;
 કરી હોય ત્રિકાળ સંધ્યા અમે ને,
 તદા તો ન પૂષા અહીં આયમે ને. ૬૪
- જહં ઘેર જ્યારે લહું સૂર્ય ત્યારે,
 પરાયે ન પ્રીતિ કરી હોય ક્યારે;
 પરસ્ત્રી અભિગ્રાપ ને ના કર્યો મેં,
 તદા સાંયકારી થવું અગ્નિ તોં તોં. ૬૫
- પછે કાર્ય મારૂં થવા શાની બ્રાંતિ;
 મહાગ્ને ! દિયો સત્વરે સુખ શાંતિ;
 ખરી હોય શ્રદ્ધાજ પાપાણુ રીઝે,
 તદા સંશયો અગ્નિ વિષે ન કીજે. ૬૬

૬૨ વારિદ—મેઘ. ૬૩ ઇ—એ. ૬૪ યાચાર્ય—યથાર્થપણું અર્થાત્
 બેશબર રીતે. ને મેં વૈદિક કર્મ યથાર્થ સાધ્યું હોય, તથા તે સાધવાનો
 સમો (કાળ) ન જૂલ્યો હોઈ કે તે સાધવામાં મારા અગતે ભ્રમ ન થયો
 હોય, ને મેં ત્રિકાળ સંધ્યા કરી હોય, તો, અહીં (હું) આ દિમાસ્યમાં
 છતાં) પૂષા (સૂર્ય) આયમે નહિ. ૬૬ પરાયે—પારકા ધનમાં.

યયો' પૂર્ણ અધ્યા' અહીં એકપદ,
મનુઅંતરે વિમ્ભાળ્યો અગ્રથ;
અભિધાન સ્વારોચિષે આ કથા છે,
ન વન્દિ પૂજતો કદા ને વૃથા છે. ૬૭

રિઝ્યા દેવ અગ્નિ વદુ' અન્ય અધ્યા',
પુરાણી પ્રગલ્ભા વદુ' મુગ્ધ મધ્યા;
હવાં એ ઘટાવી કરી સત્ય દાખુ',
પ્રગલ્ભા સમા નિર્લજ્જ દિન ભાખુ'. ૬૮

દ્યૈ ગર્થ અર્થે લજ્જા સમાન,
ધાણી ગેહસ્વામી ભલે જાય રાન;
મુમુગ્ધા સમા મુગ્ધ દીસે પુરાણી,
મજે ગર્થ અર્થે ન બોલેજ તાણી. ૬૯

શુ' મધ્યા સમા એ સદા છેજ જાતે,
નથી લેશ સંશે વદુ' એજ વાતે;
કદા અદૃહાસ્યે કદા સ્મિત હાસ્યે,
હરે અર્થ ને ગર્થ છે બેય ત્રાસે. ૭૦

વસણ,

ત્રાસે દે નાસે ન મૂકે, મધ્યા પુરાણી દેવ રે;
અર્થ ગર્થ ઉભય હરે, સાચી સાધી સેવ રે. ૭૧

૬૭ અભિધાન—નામ. સ્વારોચિષ નામના મનવંતરમાં આ કથા છે.
૬૮ અધ્યા'—અધ્યાયમાં. નિર્લજ્જ—નિર્લજ્જ. દિન—પુરાણી. ૬૯ દ્યૈ
૬૦—બને (પુરાણી અને પ્રગલ્ભા સ્ત્રી) અનુક્રમે ગર્થ સેવામાં તથા અર્થ
સાધવામાં સમાન લજ્જાવાળા છે. અર્થાત્ એકકેવને લજ્જા હોય નહિ.
૭૦ બેય—યજ્ઞમાન અને સ્વામી.

કંકણું ૧૨૨ નું.

રાગ સામેરીની દશી દેર.

માઈડેય કે' સુણ્ય બૂદવ રે, સાચી સાધી'તી દિને સેવ રે;
તેજુ પુણ્ય પાવક પોતે રે, ત્યાં મગટયા નેતે નેતે રે. ૧.

ઢાળ.

નેત નેતે મગટયા પોતે, કર્યેા પ્રાણાણ અંગ પ્રવેશ;
કાંતિમાન મૂળે હુતો ને, અગ્નિએ વધાર્યો વેશ. ૨
તેજેમંડળ મધ્યે વસતા, મૂર્તિમાન અગ્નિ નેમ;
કાંતિમાન તો દીપવા લાગ્યો, તે વળાએ તોમ. ૩

તે અપ્સરાએ નેચો જાતે, તેન વાધો દ્વિગુણિત મેમ;
(પણ) શાપમયે આધી કંઈ ખસતી, ધારી ક્ષાંતિ ક્ષેમ. ૪

એવે ગાઈપત્ય ત્યાં આવ્યા, વદ્યા મુખથી આમ;
માગ્ય માગ્ય જે ઇચ્છા હોયે, મન વાંચિછત કરે કામ. ૫
સ્વર્ગ સુખ તે ભયમાં બૂદ્યો, માગ્યું મુખથી એવું;
ઘેર જવા ઉપાય કહ્યો તો, મજિયું મનમાં નેવું. ૬

કિંતુ તે નવ ઇચ્છા પૂરી, શુદ્ધ સ્વરૂપા નિરખી દેવી;
આજખી નહિ આ તે છે કૈવી, ગુણવતી નેવાં નેવી. ૭

તેણે તારા ગુણગણ સર્વે, ઝાંખા થાશે જાણ;
ધર્મી યદ્ય ધ્યાને નવ ધારું, ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણ. ૮

જા ગતિ પેલાં નેવી તારી, જેહ જવામાં થાશે;
એવું કહેતામાં તે ઉડ્યો, શું નબે પેસી જશે ! ૯
વરિનીએ વારૂ દીડી, પેર મે'ર ઘેર જાવા;

- ગાર્હપત્યને જોળખી કરવા, લાગી સાચા દાવા. ૧૦
- હે મહાપ્રભુ દુષ્ટિયારી મૂકી, ભલો ભકત રીઝાવ્યો !
- હું પ્રાણુ તજી પરમેશ્વર અહિંયાં, સારો સાજ સજાવ્યો ॥ ૧૧
- એકને પાગી અન્યને મારી, રીઝે જાને ઘેર !
- વન્હિ મણુએ સારી કીધી, મારા ઉપર મે'ર ॥ ૧૨
- કોટિ ઉપાયે એનાથી કદી, જવાત નહિ નિરવાણુ;
- હું કન્યકાકેરા સિદ્ધ મનોરથ, પાવક ! થાત પ્રમાણુ. ૧૩
- એમ વિદ્યપતી અગ્નિ પાસે, તે જાતો જાતો દિજ;
- નિશ્ચે વરશે વન્હિ એને, એમ ઉગાડતો મન બીજ. ૧૪
- મારા શમ અગ્નિમાં ડ્યાંધી, નિતે દ્વિયપણું હોય;
- તણુ ભુવનમાં તજે ન આવી, તરિયા મળતાં કોય ! ૧૫
- વાર જોઈએ એ શું જાણે, ઊભા રહી આ જામ;
- વનિતાની વિનતિ સુણો વન્હિ, મુખ બોલ્યા મહાભાગ. ૧૬
- અહો અબળા સબળા ગુણુ ધારે, તેણે દઈ વરદાન;
- જા એના જેવો મળશે સ્વામી, તુજને કાંતિમાન. ૧૭
- એમ વરદાન દઈ વળતાં તે, ઊભો જાતા દિજ;
- નગમાં ઊભો હાસ્ય કરે, જોવા પાવક મલીજ. ૧૮
- શૂત ભંવિધ્ય વર્તમાનજ જાણે, વન્હિ મોટા દેવ;
- કાંતિમાનના પિયાર કળિયા, જાતામાં તતજેવ. ૧૯
- સાપ દીધો જા પડય જઈ બોમે, હિમવાનની પાર;
- કે'તામાં તે પડિયો ડ્યાંહી, તે જાણે મુરાર. ૨૦
- પાવક મથ્તે કરતાં રાખે, રક્ષાદિઃ કંઈ રોષ;
- મહાયાનજ પૂરું કરી નાખે, તેમ કંઈ વિરોધ. ૨૧

- ઉપકાર કરતામાં આકું મન, લાવે જે જે જન;
- દશા થાય તે નરની આવી, સાંભળજો સજ્જન. ૨૨
- માર્કેડેય કહે સુણ્ય મુનિ, કહું વરૂંધિની સુભાણ;
- નભ ઊભો ક્રાંતિમાન નિહાળ્યો, જાતો જોયો જાણ. ૨૩
- નિઃશ્વાસ નાખી કુચ કંપાવ્યાં, નમ્યા સ્કંધ નિરવાણ;
- સૂક્ષ્માંગીની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ, જ્યાં લગી ગઈ મમાણ. ૨૪
- ત્યાં સુધી તો જોયા કરતી, પરીવા પૂરો પ્રાણ;
- ઉતાવળો તે અલોપ થાતો, જ્યમ અંગથકી મહાપ્રાણ. ૨૫
- કથા ભાગમાં એવું છે કંઈ, તે ઘેર મયો ગુણપ્રાણ;
- સુખી થયો ન કર્મજ કીર્ધાં, વારૂ થયાં વખાણ. ૨૬
- જેને જેવી રૂચી તેવી, તેણે ભાખી વાણ;
- આમજ કરવું એવી ક્યાં ફરી, દુરાગ્રહી નૃપઆણ. ૨૭
- પણ સાફ માકું કે રૂરવિષ્ટું, સજ્જનને થાય જાણ;
- યથા મતિએ સર્વે કરતા, વૃદ્ધિ કે થાય હાણ. ૨૮
- કર્મફલ આહોં કરવા લાગ્યા, કાઢી મોહું પુરાણ;
- કિંતુ રસજ્ઞના ને વરૂંધિનીના, તલપાપક થાશે પ્રાણ. ૨૯
- અલોપ થાતો છવન જ્યારે, ત્યારે તરૂણી થાતી નિરાશ;
- જેનું તન મન ધન સહુ જાતું, ક્રાંતિમાનની પાસ. ૩૦

૨૭ મૂળ ગ્રંથમાં કથા ભાગનો કાંઈ તફાવત છે તે સંબંધે કહે છે: જેને ૪૦—૨૫૮ છે. ૨૮ હાથ—દાનિ—અર્ધાત્ત એણું.

૨૯ પુરાણુ' ૪૦—પુરાણમાં એવી કથા છે કે અગ્નિની કૃપાથી બ્રાહ્મણ ઘેર ગયો. વરૂંધિનીને વસ્ત્રાન આપીને તેનું સાંત્વન કે ક્રાંતિમાનને સાપ આપીને તેનું શાસન અગ્નિએ કાંઈ કર્યું નહીં. પણ ત્રેમાનદે પુરાણની કથાની તે ખાત્રી આ વર્ણનમાં દૂર કરી છે, તે જોઈને કોઈ દેખી માણસો તેનામાં વધારો કર્યા સંબંધી દોષ ન મૂકે એવા હેતુથી ૨૬—૨૯ સુધી ચાર કડીઓ લખી છે.

- બાકી રહેલો દિવસ નિર્ગમ્યો, સન્નિએ દુઃખ થાતું;
હા હા શબ્દ કરી તે વિવ્રપે, સુખ શમણાથી જાતું. ૩૧
- વારંવાર નિસાસા નાંખે, દુઃખ ધરતી અતિકાય;
મદિરાસમ વિમળ દષ્ટિવાળી, ગુણગણ તેના ગાય. ૩૨
- અભાગિણી હું જાતે પૂરી, એમ નિંદતી આપ;
એકું ન હોયે તો ક્યમ જાયે, ન્યાય કરી સંતાપ. ૩૩
- વિહારે કે હારે તેની, મીતિ નવ પૂરાય;
રમણિક વન ગહવર ગુફામાં, અતુરાચિત ચૂસાય. ૩૪
- એકદા એક અકવાકનું, યુગલ રમતું જોયું;
અતુરાનું ચિત્ત તેમાં પેકું, ખાંતે ખોટું ખોયું. ૩૫
- એવામાં તે છોડી જાતું, કે થાતું વળી દુઃખ;
ધૈવનને ધિઃકારતી બાળી, અરે વસે ક્યાં સુખ ! ૩૬
- દુર્ભાગ્યે મારે ક્યાં આણી, બેજે બેજે નગ પર;
ત્યાં નજરે મુને ક્યાંયકો પડિયો, મન વાંચિછત જે નરવર. ૩૭
- હવાં જો એ નરવર કરે, આજ ન થાયે સંગ;
તો દુઃસહ કામાગ્નિ મારો, કરશે દહન ભંગ. ૩૮
- જે વારે મેં પતિને જોયો, તે વારે કોયલવાણુ—
અતિ મંદુર મન મધ્યે લાગતી, તે આજ શું હણશે પ્રાણુ ! ૩૯
- કોકિલાવાણી કે ધનુ ! તાણી, કામ પારધી મારે બાણુ;
માર્કડેય કે' વિવ્રપી એ વિધ, દુઃખ ધરતી નિર્વાણુ. ૪૦
- કામાપિષ્ટ એવી વરુચિની તે, કરતી મુનિનું ધ્યાન;
ત્યમ ત્યમ અતનુ વૃદ્ધિ પામી, કરતો હરણુ શુદ્ધ સાન. ૪૧
- વધતી લાગી વાધવા રતિ, વિમ પંર તો સર્વદા;
ત્યમ ત્યમ દુઃખનું મૂળ જાણું, ઘટી ગોરી ગદ્ય તદા. ૪૨

અગ્નિદેવતું વેણુ મનમાં, ધારી ધ્યાન ધરે ઘણું;
 અગ્નિને મન એમ થાતું, દુઃખ હરે હું એતણું. ૪૩
 એક કલિ નામ ગંધર્વ હતો, તેને પ્રીતિ પે'લી;
 વરૂચિની ઉપર અતિશે હતી, જેની મનસા થઈ'તી ઘેલી. ૪૪
 તેને ત્યાં મોકલિયો અગ્નિ, તે આવી જોતો જાણ;
 જેને અવગણ્યો'તો વરૂચિનીએ, તે કરતો નારી પ્રમાણ. ૪૫
 તે કલિએ જોઈ કામિની, અતિ અવરથાએ દીન;
 વિચારવા લાગ્યો વરૂચિની શે, દશે ગુને મલિન. ૪૬
 ગજગામિની વરૂચિની આ, નિઃશ્વાસ નાજે કેમ;
 કમળકળી સમ ગઈ કરમાઈ, થયું હરે કેમ એમ. ૪૭
 અહીં ક્યમ બેઠી હશે એ, નગશિખરે નિર્દાણ;
 શું કોઈ ગુનિના શાપાગ્નિથી, એ દગ્ધ થઈ પ્રમાણ. ૪૮
 કે કોઈએ અપમાન કીધું, એનું આણી વાર;
 અશ્રુએ ગુખ પડ્યું એનું, એ શું હશે કિર્તાર. ૪૯
 પછે તેનું જાણવા કારણ, કરતો ઘણો વિચાર;
 અર્થ સિદ્ધિમાં અથડાતો અતિ, અમુઝાતો મન મોઝાર. ૫૦
 પછે તેણે ધ્યાન ધાર્યું, સમાધિ સાધી શુદ્ધ;
 તો સર્વે તેને ચૂકી આપ્યું, ક્યમ વરૂચિની થઈ અબુદ્ધ. ૫૧
 વળી પાછું ધ્યાન તેણે, કર્યું બીજી વાર;
 રૂપાદિક સહુ ધ્યાને આપ્યું, જે દિજનું હતું નિર્ધાર. ૫૨
 ખેદ તેણે કરી મનમાં, બેદ રચના માંડ્યો;
 એણે દિજપર મનસા કરી, હું ગંધર્વજાતિ છાંડ્યો. ૫૩
 સદ્ભાગ્યે ઠીક મળિયો, પ્રસંગ આણી વાર;

૪૫ અવગણ્યો'તો—તિરસ્કારી કાઢ્યો હતો. ૫૧ અર્થ સિદ્ધિમાં

—(કારણ જાણવા ૩૫).

અનુરાગ એનાપર અતિ કરી, મેં મનર્થાચિહ્નિતી એ નાર. ૫૪
 બહુ વાર કીધી પ્રાર્થના મેં, પણ એણે નવ કર્યો સ્વીકાર;
 તે આજ મારે અદ્ય યત્ને, આવશે કર નાર. ૫૫
 ને નર ઉપર એની છે, ભરપૂર પ્રીતિ જાણ;
 તેહ કર્મકંડ રડવડે છે કે, ગયો તણ તે માણ. ૫૬
 અગ્નિકેરો કોપ થાતાં, અવદશા તેની હવી;
 ફરી આ સ્થળે નવ તેહ આવે, એમ વદે વાણી અનુભવી. ૫૭
 હું તે સમાને રૂપ મારું, ધારું સારું સર્વ;
 જોળણું હું લાભિની એમ, હરું એના ગર્વ. ૫૮
 'શુભસ્થ શીઘ્રમ્' એવો, ન્યાય છે સહુ જગ;
 માટે વાર ન કરવી મારે, એમ વિચારતો મહાભાગ. ૫૯
 માર્કંડેય કે' મુણ મુનિ, તે કવિએ કર્યો પ્રવંચ;
 સ્વસામર્થ્યે રૂપ બદલ્યું, શુદ્ધ સાધી સંચ. ૬૦
 નીચો હવે થઈ જીએ જાતે, નવ કાંતિમાનમાં કંઈ ફર;
 તેના સમું સર્વે ઘણું મમ, થઈ વર્ષ વય નવ તેર. ૬૧
 ન્યાં વૃદ્ધિની વિવ્રપતી હતી, ત્યાં આવિયો રૂપધારી;
 જોઈ તેને નારીકેરી, કુડી આંખ અવિધારી. ૬૨
 ગઈ તન્વંગી તરણી તે પામે, મુખ વહી વારંવાર;
 કૃપા કીજે નાથ મારા, શે કરે ન મુજ સ્વીકાર. ૬૩
 જો ત્યાગ કરશે તમે મારો, તો ન છુટુ નિર્વાણ;
 દિજ છે તો લેઈ જાઓ, દાનમાં મમ પ્રાણ. ૬૪
 ક્રિયા લોપનો અધર્મ રજ મુનિ, થુંશે નિઃસંદેહ;

પાણી હિમાલયે મુજ રક્ષણ કરતાં, ઘણો ધર્મ વધશે દેહ. ૬૫
 આ રમણિક ગુફા ગહવર જુઓ, અહીં કીજે સમાગમ થર;
 મુજ કન્યાનું મન પ્રસન્ન થાતાં, રીઝશે પાવક પૂર. ૬૬
 હે મહામતિવાળા દિવસતમ, અવશ્ય જાણો આજ;
 આયુષ્ય કાંઈક બાકી મારું, તે તમ જાતાં જશે દિવસાજ. ૬૭
 પાવકે તમને મોકલ્યા, એ થયું સહુ ઠીક;
 બે ચાર દિનમાં ખાણ મારા, તણી હતી મહાબીક. ૬૮
 કાતિમાન રૂપી કલિ બોલ્યો, શું કરું નારી હુંય;
 અહીં રે'વાયકી કર્મોત્તર મારાં, કે' નવ નારા પામે તુંય ? ૬૯
 સૂક્ષ્મ ગંધનાગવાળી મહિલા, કરે મારી વાત તું માન્ય;
 છે કર્મોત્તરનું કષ્ટ મુજને, જ્યમ ઉપજે ન મેઘવિણ ધાન્ય. ૭૦
 ત્યમ કર્મવિણ નવ મળે કાંઈ, જે સ્વર્ગ સુખ કે'વાય;
 તે સાધ્યાવિના કેઈ પેર કે' તું, હું થકી રે'વાય ? ૭૧
 તદ્વિધી પ્રીતિ જોઈ પૂણી તારી, હું આવિયો અહીં આજ;
 હું કહું ત્યમ જો કરે તો, સરે તારૂં કાજ. ૭૨
 માન્ય વાત જો કરે મારી, તો સમાગમ થાય;
 અન્ય રીતે કોઈ કાજે, નવ પ્રીત મારી જોડાય. ૭૩
 વરુણિની વળતી વદે ત્યાં, થાઓ પ્રસન્ન મારા ખાણ;
 તમે જે કે'શો તેજ મારે, કરવું સહુ પ્રમાણ. ૭૪
 વચન તમારું પાળવા, તૈયાર છું નરનાથ;
 સાચેસાચું કહું સર્વે, મુનિ ઝાલિયે મમ હાથ. ૭૫
 જેહ કરવા ચોખ્ખું, નિઃશક થઈ કો' સર્વ;

- પતિ રૂપ મેં માન્યું પ્રેમું, આપ રૂપિયું પવં. ૭૬
- કાંતિમાન રૂપી કલિ કે'છે, તારે આજ કરવું એમ;
- વન વિષે સંભોગ સમયે, નવ મુને જોવો જેમ. ૭૭
- જો અમુ મોંઝી તુંજ રાખે, તો થાય જોગ તારો મારો;
- માન્ય હોયે વાત એ તો, કરું ધરું હું તારો. ૭૮
- વરૂંધિની કે' વારં એવું, થાઓ વા'લા સર્વ;
- મનઇચ્છા તમારી મુનિ, પાછું પરહરી મર્વ. ૭૯
- કલ્યાણ થાઓ તમારું, અધુના ધરું મન એમ;
- સૌ પ્રકારે સ્વાધીન રે'વા, મેં નાથ ધાર્યો નેમ. ૮૦
- કલિ પુરાણી એક છે, ઘટાવી દાખું તેહ;
- ઉઘાડી આંખે ધૂળ નાખે, પુરાણી નિઃસંદેહ. ૮૧
- તેમ ભમતો ને ભમાવી, કલિ કરી લે કામ;
- કામ કામે પુરાણી બાવા, એવાં ઘણાં બાંધે ધામ. ૮૨
- આંખો મીંચાવે કોકને, રૂપ બદલી જાયે કંઈ;
- રૂપમાં રઠ લાગી કે, પુર આણી મગદે તહીં. ૮૩
- કલિ કરતાં કૂડ છે અતિ, કલિપુરાણીક્રમ;
- કલિ એક તો પુરાણી કાઢે, અનેક એવાં નામ. ૮૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સ્વારોચિષે મનવતરે
- દ્વિપશ્ચિત્તમોધ્યાય પૂર્ણ થાતો, બોલો વિધિ હરિ હર હર. ૮૫

વસણ

- વિધિ હરિ હર હરે કે'તાં, ટળે ભવાન્ધિ દુઃખ રે;
- જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, માતી કવિતા મુખ્ય રે. ૮૬

કડવું ૧૨૩ મું.

રાગ ગોલી.

માકંડેય કહે દિગ્વિજય, કહું ઉભય સંગમ આજ;	
ધરી પ્રીતિ મનમાં પૂર, લેતાં કુસુમ વાસ મધુર.	૧
ઘઠયાં પર્વત શિખરે તેહ, ફરે ઉઘાને યઈ નિઃસંદેહ;	
મુંદર સરમાં કરતાં સ્નાન, જાતાં રમ્ય કંદરાએ મહાન.	૨
નદી તટે પલ્લવટપાળી, રમે હાથે બાઝી બાળી;	
લેતાં અન્યોઅન્યે તે તાળી, બીજાં રમ્ય સ્થળે રમે સંભાળી.	૩
ન્યારે ન્યારે કરે સંબોગ, ત્યારે નારી ધરતી આવો જોગ;	
કયો દિગ્વિજય અગ્નિમવેશ, થયો તે વેળાએ જોવો વેશ.	૪
તેણું રૂપ ચિંતવતી નારી, જો કે આંખે મીઠી દેતી અવિધારી;	
હિ મુનિસત્તમ સાંભળ્ય તુ'ય, કહું વિસ્તારી સર્વે હું'ય.	૫
એમ રમતાં વીર્યો કંટલો કાળ, જે ગયો અલ્પ જશે તત્કાળ;	
તે નારીએ ગંધર્વના રેતવતી, દિગ્વિજય ચિંતનની ધરી મતિ.	૬
ધાર્યો ગર્ભ તે જાજ્વલ્યમાન, થઈ નારી શયી સમાન;	
જન્મ ગર્ભ ધર્યો તે નારી, (તવ) કાંતિરૂપ કલ્પિ બોલ્યો વિચારી.	૭
વરૂંધિનીના મનનું સમાધાન, આજા માગવા લાગ્યો મહાન;	
તેણે આજા આપી અતિ અનુરાગ, ત્યાંથી ગયો તે રૂપે મહાભાગ.	૮
જે ગર્ભ ગોરીએ ધાર્યો હતો, તે કાંતિમાન દેહીધ્યમાન થયો છતો;	
વન્દિ સરખા વપુએ તેહ, તે જન્મ પામ્યો નિઃસંદેહ.	૯
જ્યમ સૂર્ય સ્વકાંતિએ નિર્વાણ, કરે પ્રકાશ દિશાઓમાં પ્રમાણ;	

- ત્યમ તે દશ દિશાએ પ્રકારા, કરવા લાગ્યો વરુચિની પાસ. ૧૦
તે બાળક સ્વરોચિએ સાર, સર્વ સમ પ્રકારાવા લાગ્યો અપાર;
તેથી તેનું સ્વરોચિ નામ પડિયું, જેહ જુગોજુગ વિષે તો જડિયું. ૧૧
તે મહાભાગ વધવા લાગ્યો તેમ, કળાવડે વધે ચંદ્ર જેમ;
પ્રતિદિને એવી પેરે વાધે, તે ગુણ સમૂહ જન આરાધે. ૧૨
તેથી ગુણ વાધ્યા ઘણા તેમાં, ન રહી ન્યૂનતા કરી જેમાં;
આવતું આદ્યું પૌવનપણું પાસે, જેને જોઇ અવિધા ત્રાસે. ૧૩
શીષ્યો સુવિદ્યાઓ સર્વ, શીષ્યો ધનુર્વેદ ગતગર્વ;
આરે વેદ ભણ્યો નિર્વાણ, થયો ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણમાં જાણ. ૧૪
તે સદાચારી વિચારી કુમાર, કરતો મંદરાચળ ગુફા મોઝાર;
તેવામાં ભયપીડિત સુણ્યો સ્વર, જુએ તો એક કન્યા રડતી વર. ૧૫
બેઠી નગભૂમિ ઉપર તેહ, જે જોઇ બાળકને થયો સંદેહ;
તે પ્રાણી કન્યા એકાએક, મારે કોં નથી તમ વતરેક. ૧૬
કરો રક્ષણ મારું આજ, તમે હશે કો મોટા રાજ;
તે બાળકે જોઇ ભયગ્રસ્ત કન્યા, જે મહાસ્વરૂપી દર્શે ધન્યા. ૧૭
ભયથી મીંચાય ઉઘડે આંખ, જ્યમ પડી તેહ વિષે તો માંખ;
તેને જોઇ દયા આવી તેને, નવ ભય પામીશ કહ્યું એને. ૧૮
પછે તેણે પૂછ્યું કન્યાને એમ, તું ભયવ્યાપ્ત થઇ છું કેમ;
તવ કન્યા શ્વાસે ભરાઈ, ભાગી તૂટી વાણીએ વદી ગુણ ગાઇ. ૧૯
કન્યા કે' સુણો મારી કથા, ન તમને દુઃખી કરું હું વૃથા;
હું છું ઈંદીવરાક્ષકેરી કુમાર, તે વિદ્યાધર જાણીતો સ્વર્ગ મોઝાર. ૨૦

૧૧ સ્વરોચિએ—પોતાની કાંતિવડે. ૧૫ ભયપીડિત—ભયથી પીડા-
યત્તાનો. વર—શ્રેષ્ઠ. ૧૬ નગભૂમિ—પર્વતનું પૃષ્ઠ. ૧૭ ભયગ્રસ્ત—ભયથી
ગળાયડી—અર્થાત્ ભયભીત. ૨૦ ઈંદીવરાક્ષ—એ નામનો વિદ્યાધર.
વિદ્યાધર—ગંધર્વના જેવી દેવની એક ભતિ.

- મારું નામ મનોરમા કે'છે, નેહ મને માતા સુખી અતિ રૂ'છે;
મરૂંધન્વાની કુંવરી નેહ, મારી માતા કા'વે તેહ. ૨૧
- મંદાર નામે વિદ્યાધર એક, તેની સુતા પિભાવરી સવિવેક;
અન્ય પાર નામે મુનિની પુત્રી, નામે કલાવતી કલા સમાને સૂત્રી. ૨૨
- એ બન્ને તે મારી સાહેલી, સાચે લેઇ હું વે'લી વે'લી;
કૈલાસ તટ મત્થે જતી હતી બાણ, ત્યાં અવનવું નીપન્યું નિર્વાણ. ૨૩
- ત્યાં લક્ષ્મી શુભે તપે થયો તપસી, બૂંધે કૃશકંઠવાળો નેહ લપસી;
મન ભમિયું હમારું સહેજ, નેયો મુનિવર જવ નિસ્તેજ. ૨૪
- આંખો જડી પેરી ગઇ નેહ, સાધો હસવાની રૂડી સોઇ;
નવ મારી સાહેલી બોલી કાઇ, મેં અતિહાસ્ય કર્યું મુનિ નેહ. ૨૫
- તેણે મુનિ ક્રોધાક્રાંત થયો તત્કાળ, બાળી મુને શાપાગ્નિની જ્વાળ;
કૃશ તનુ ને શબ્દ ખોખરે, જરા હાઠ ફેડાવી મુનિ આચરે. ૨૬
- મુને કહ્યું અહો. અનાય, તેં કર્યું કુછ તપસ્વિનિ ! ફક્ત કાર્ય;
તું હરી તિરસ્કાર કરી મારો, એ નેયો અપરાધ મેં તારો. ૨૭
- થોડા કાળમાં શક્તિસ'એક, તારો પરાભવ કરી તોડશે ટેક;
જદા દીધો મુનિએ શાપ, તદા મારી સખીઓને મગટ્યો તાપ. ૨૮
- તેમણે ક્યો મુનિના ધિઃકાર, કહ્યું કીક પામ્યા મુનિ અધિકાર !
પ્રાણાણપણું ધિઃકાર છે આણું, અક્ષમા કરી તાપસ તપ ભમાણું. ૨૯
- સમગ્ર તપ ખોયું તમે તપેશ, તમે તપવડે ન સૂકાયા લેશ;
ક્રોધાગ્નિએ બાળી છે કાયા, શું આજ સુધીમાં ક્રોધ કમાયા ! ૩૦
- રહ્યા ક્રોધે ઘઈ મુનિ રાતા, આણું કરતાં નથી લજ્જતા !!
૥ પ્રાણાણપણું ક્ષમાનું સ્થાન, ક્રોધે વશ રાખે તેજ મહાન. ૩૧

૨૪ શુભક—સુકાયલો. કૃશ—પાતળો. ૨૬ કૃશ તનુ—પાતળું શરીર.

૨૭ અનાય—અધમ. તપસ્વિનિ—(કન્યાનું સંબોધન).

આવાં વેણુ મુણી અતિ દુઃખદણુ, તે મુનિએ ચઢાવી ક્રોધની રણુ;
 શાપરૂપ સર્પે ઠરી બે સખી, અરે ભાભિનીઓ શું મુગ્ધુ ભખી ! ૩૨
 જા પે'લી કોઢીલી થઈ રે' અંગે, બીજી કથરોગને રંગાઓ રંગે;
 એ રીતે મારી ઉભય સાહેલી, મુનિવેણુ રોગિષ્ઠ થઈ વે'લી વે'લી. ૩૩
 મારી પૂઠે દાનવ આવે ધાતો, રક્ષા કરે કોણુ રાક્ષસથી માતો;
 તે ઘણુ દૂર ગાને ઘન પેઠે, જે આવી અધુના મુગ્ધને ભેટે. ૩૪
 શું તેના શબ્દ ન સાંભળો તમે, આજ ત્રણુ દિનથી હું પૂઠે ભમે;
 એ નથી કંઠો મૂકતો મારો, આ સત્ય વાત સર્પે અવિધારો. ૩૫
 હે મહામતિવાન નરદવ, શીખવું અસ્ત્રવિદ્યા તતખેવ;
 સર્વ યથાર્થ જાણું હું એહ, તુંને શીખવુ નિઃસદ્દહ. ૩૬
 તેવડે કારજ કરવું સાર, રાક્ષસથી કરવો મારો ઉદ્ધાર;
 જે હું જાણું છું અસ્ત્ર વિદ્યાય, તે આદિ કાળે સ્વાયંભુવ કે'વાય. ૩૭
 તે જાણતા હતા સાર, શીખ્યા હતા હર પાસેથી નિરધાર;
 સ્વાયંભુવે સિદ્ધસત્તમને આપી, વસિષ્ઠમુનિ નામે જેહ પ્રતાપી. ૩૮
 તે મુનિએ મારી માના બાપને દીધી, ચિત્રાચુષે ચંતુરપણે લીધી;
 મારા પિતાને કન્યાદાને, તે વિદ્યા તેના શ્વશુરે આપી માને. ૩૯
 હે વીર સત્તમ મુણ્ય તુંય, તે જ્યારે નાની હતી ત્યારે શીખી હુંય;
 તે વિદ્યા સર્વાસ્ત્રતું હૃદય જાણુ, કરે અરિગણુ સકળની હાણુ. ૪૦
 સારે ગર્જ અસ્ત્ર સકળની એહ, જે ઉતાવળે આપું ગ્રહો તેહ;
 પછે તે વિદ્યાયકી મુજાણુ, દુરાત્મા રાક્ષસના લ્યો માણુ. ૪૧

૩૨ અરે ઈ—(ઋષિવામ્ય) ૩૪ માતો—બળવાન, ૩૭ ઉદ્ધાર
 —રક્ષણ. કોષ કહેશે કે કન્યાને અસ્ત્ર વિદ્યા ક્યાંથી આવડતી હતી ? તે વિષે
 કહે છે: જે ઇ—સ્પષ્ટ છે. ૩૮ સિદ્ધસત્તમ—ઉત્તમ સિદ્ધ.

૩૯ ચિત્રાચુષે—મારી માના બાપે. માને—માન સહિત. ૪૦ તે
 ઇ— તે વિદ્યા સર્વ અસ્ત્રના હૃદય (મુખ ભેદ) રૂપ છે, તે તું જાણુ.

- માર્કડેય ક' સુરૂપ મુનિ, સ્વરોચિ હતો મહાશુભ્રી;
કરી તેણે માન્ય તે વાત જ્યારે, જળ સ્પર્શ કરતી જીવતી ત્યારે, ૪૨
- રમ્ય રહસ્ય સહિત પ્રતિસંહાર, તે અસત્યું હૃદય આપ્યું તે વાર;
એમ શીખ્યો વિદ્યા મુલત, એવે ધાઇ આપ્યો દાનવ ત્યાં જ. ૪૩
- જેની આકૃતિ ભયાનક ભારો, ઉભો આવી ધોર શબ્દે ધરાડળ પાડી;
મારા થકી પરાજય પામી તું, રક્ષણ કાળે ભટકે શું. ૪૪
- કોણ રક્ષક થાવે તારો, જોયો અરિ ઉપને કોણુ મારો ?
એમ બોલતો રાક્ષસ મૂંઠ, જેનો દુષ્ટ ગતિ અતિ છે ગૂંઠ. ૪૫
- વળી વધો લગાડે શે વાર, એમ બોલતો જોયો ગંધર્વકુમાર;
સ્વરોચિ કરેમનમહિ વિચાર, થવું જોઈએ મુનિવચન સત્યઆ વાર. ૪૬
- છો પકડે એ કામિની જઈ, એમ વિચારી ઊભો તહીં;
એવે શબ્દ અકાળિક ત્યાં થાતો, રે રે આ રાક્ષસ મુજને ખાતો. ૪૭
- છોડાવો છોડાવો મુને કોઈ, અહીં અબળા આ મરતી જોઈ;
એ વિધ દામણે રવે બોલે, કન્યા ઘણી વિલપે ને દાનવ ડોલે. ૪૮
- અકાએક વ્વશથી જાહી તેને, વધો મુખ ખાઇ ભડું હું એને;
તે જોઈ સ્વરોચિને બઢિયા ક્રોધ, કે તેણે અટ રાજનો કીધો શોધ. ૪૯
- ભયાનક મચ્છંડ અસ અઠાવ્યું, રાક્ષસ સામી દષ્ટિ કરી ને દઠાવ્યું;
અટ મૂંઠું વ્વશ કરી તેણે, રાક્ષસ અતિ ખીડાયો જોણે. ૫૦
- કન્યાને મૂકી કંઈ પ્રણામ, દયા કરી અસ સંહારો સ્વામ;
સાંભળો સર્વે મારી વાત, છે જાજ્વલ્યમાન તમારી જાત. ૫૧
- મુને મહાધોર શાપથકી મૂકાવ્યો, ધન્ય મારો દાનવધર્મ ચૂકાવ્યો;
કોઈ અતિ તીવ્ર સ્વભાવના જાણે, મુને શાપ દીધો હતો મારે કર્મે. ૫૨

૪૪ મુનિએ દીધેત્રો શાપ સિદ્ધ થયો તે તેણે ઉચ્ચારેલા પરાજય શબ્દનો પ્રયોગ કરીને કવિ કહે છે: મારા થકી છું—સ્પષ્ટ છે. ૪૬ બોલતો —(રાક્ષસ). ગંધર્વકુમાર—સ્વરોચિ(એ).

અહો મહાભાગ મૂકાવ્યો જોયી, મહાધોર દુઃખ ટળ્યું મારું તેથી;
 એવો કયો તમે ઉપકાર, મારે કો ન તમથી વધારે સાર. ૫૩

સ્વરોચિ કહે સાંભળ્યે આજ, શું મહાત્માનું કૂકું કયું તે કાજ;
 બ્રહ્મમિત્રે પૂરે તને કેમ, કહે શાપ દીધો હોય જેમ. ૫૪

શો શાપ દીધો હતો તે ભાળ્ય, દૈત્ય કૃત્ય તારું મને દાખ્ય;
 રાક્ષસ કે' બ્રહ્મબંધુ' નિરવાણ, અર્ધર્ષણ દિજ હતા મુજાણ. ૫૫

તે અષ્ટ પ્રકારના બેદ યુક્ત, વળે ત્રયોદશ અધિકારે સંયુક્ત;
 આયુર્વેદ શીખ્યા હતા સાર, હતા નિષ્ણાત તેમાં અપાર. ૫૬

હું વિદ્યાધરરાજ જે ખડ્ગધારી, નામે નલનાભની કીર્તિ સારી;
 તેનો પુત્ર હું મુણો મતાપો, છું આ કન્યાકેસે પિતા પાપો. ૫૭

ઈંદોવરાક્ષ વિદ્યાધર મારું નામ, મુને તે વિદ્યા લાગી અભિરામ;
 મેં બ્રહ્મબંધુની માર્યના કીધી, કહ્યું મુનિને વિદ્યા જોઈએ મને દીધી. ૫૮

આયુર્વેદ શીખવો જાણો તેહ, તો થાય સદ્ગુણ મારી દેહ;
 જ્યારે મેં નમ્રતાએ કર્યા પ્રણામ, ત્યારે તે મુનિખોલ્યા મુખ આમ. ૫૯

તુંને એ વિદ્યા નવ અપાય, તારી ઈચ્છા તો ખોટી થાય;
 મુને આયુર્વેદાત્મક વિદ્યા ન મળી, ત્યારે મેં વિચાર્યું આવું વળી. ૬૦

હે નિષ્પાપ ! કહું મુણો સવ, તે વિદ્યા ન મળવે થયો અધવં;

૫૪ બ્રહ્મમિત્રે—બ્રાહ્મણે. ૫૫ બ્રહ્મબંધુ—બ્રાહ્મણ. અર્ધર્ષણ—અર્ધર્ષ વેદને જાણનારા. ૫૬ અષ્ટ પ્રકારના ૪૦—આયુર્વેદના શલ્ય, શાસ્ત્રક્રમ, કાય, અગદ, કૌભાર, વિપ, રસામન, અને વાન્નિક્રિયા, એવા આઠ બેદ છે તે બેદ સહિત. ત્રયોદશ અધિકાર—સ્વરસ, કલ્ક, કપાય, ફાટ, દિગ્, અવલેહ, ચૂર્ણ, ગુટિકા, રોહ, ક્ષારકર્મ, અગ્નિકર્મ, શસ્ત્રકર્મ, અને વમનાદિ પંચકર્મ એવા તેર રોગ મટાડવાના તેર પ્રકાર છે તે સહિત. નિષ્ણાત—પ્રવીણ.

૫૮ તે વિદ્યા—આયુર્વેદની વિદ્યા. અભિરામ—મનને આનંદ આપે એવી. ૬૦ આયુર્વેદાત્મક—આયુર્વેદ રૂપી.

- એક વિચારી મેં મત્ય, તે મુનિ વિષય શીખવતા મત્ય. ૬૧
- તેમાં હું સંતાઇ પેઠા સહો, એ રીતે અઘુર્વેદાત્મક વિદ્યા મળી;
અષ્ટમાસમાં સમગ્ર વિદ્યાય, મેં શીખી લાખી સં કળાય. ૬૨
- તેથી મુને હવે થયો અપાર, તેજી પારંગાર દારય કરું નિર્ધાર;
હું જ્યારે અદ્વિતાર કરી હરિયો, ત્યારે મુનિ મનમાં હું વસિયો. ૬૩
- આજખે હું ઇંદોવરાસ વિદ્યાધર, કાંખા મુનિ ને ફરકયા અધર;
રકંધ કંપયા લાગ્યા ઋતિ, પછે રૂસ વાણી યોલ્યા મહામતિ. ૬૪
- એ કુર્મતે રાસમની પેઠે, શીખ્યો છાની માની વિદ્યા રહી લેહે;
વળી કરી અવજ્ઞા તે મારી, પારંગાર હરિયો તું શું વિચારી? ૬૫
- તેથી જા પાપી પસો અહીંથી, એટલે ખસવા લાગ્યો હું તહીંથી;
તદા યોદ્ધા મુનિ મુખ આમ, આજ્યા સમમે દિને કથજો કામ. ૬૬
- યદિશ રાસરા રૂપે તુંય, જા શાપ રહું તુંને આજ હુંય;
જ્યારે એવી શાણી વાણી ફર, તય હું નમી પડ્યો બરપૂર. ૬૭
- કયા મુનિ પ્રસન્ન મેં યત્ને, રીઝાવ્યા મહા મહા પ્રયત્ને;
થમુ કામજ કમજશુ મન તેનું, ધન્ય જ્ઞાનસન્માન તો એનું! ૬૮
- તે યોદ્ધા મુજશુ તદા, હૈ અંધર્વ મારું યોદ્ધુ ન ફરે કદા;
પણ તું રાસસ ફીટી યદિશ સ્વદેહે, એવું વધા મુનિ ઉત્તેહે. ૬૯
- જ્યારે તું સ્મૃતિહીન યદિશ રાસસ, વળી મહાક્રોધનલે યદિશ વરા;
તદા તારા સંતાનને ખાવાતણી, ઉપજે ઇચ્છા તુંને ઘણી. ૭૦
- તદા પીડાઇશ રાસથી તુંય, ત્યારે સ્મૃતિ પામીશ લાખું હુંય;
પછે પામીશ પૂર્વ દેહ અંધર્વ, જ્યારે તારો ગળી જશે સર્વ ગર્વ. ૭૧
- પછે જદિશ અંધર્વ લોકે જાણુ, મુક્ત થઇ સ્વવાસ વસીશ નિર્વાણુ;

- તે હું આ મહાભાગ રક્ષસ એહ, નિશાંચરપણું પામ્યો નિઃસંદેહ. ૭૨
- તે તમ વીર્યવડે નિર્મુક્ત, આજ અહીં થઇ ઊભો છું પુક્ત;
- હવાં એક પ્રાર્થના સ્વીકારે મારી, હે મહામતે સુણો આ વારી. ૭૩
- આ જે મારી પુત્રી સુજાણ, તેને પત્ની રૂપે ગ્રહો તમે જાણ;
- તે મુનિ પાસેથી શીખ્યો હું જેહ, અષ્ટાંગ આયુર્વેદ વિદ્યા એહ. ૭૪
- હું તે સર્વ શીખવું તમને, એવી ઇચ્છા ઉપની મને;
- કરો માન્ય મારી જે વાત, થાશે વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૭૫
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ કે'તો ઊભો ગંધર્વ ગુણી;
- થયું પૂર્વ સ્વરૂપ તેને પ્રાપ્ત, થયો જેનો દુઃખદિન સમાપ્ત. ૭૬
- દિવ્ય વસ્ત્ર પે'ર્યે! સહુ અંગ, શ્વેતકાંતિ હાર ધર્યા ઉમંગ;
- થયું અલંકારે અલંકૃત અંગ, જોઇ દિવ્ય સ્વરૂપ થયો સુત દંગ. ૭૭
- તે દિવ્ય સ્વરૂપી વિદ્યાધર, નિધાર્પણ કરતો વર;
- વિદ્યા આપ્યા પછી થયો તૈયાર, કહ્યું થાઓ પુત્રીતાણા ભરતાર. ૭૮
- તદા ઝાળખી પિતાને વદી કન્યા, હે પિતા પતિ મેજવી આપ્યો ધન્યા;
- આ મહાત્મા ઉપર દર્શન કરતાં, પ્રીતિ થાયે તો ક્યમ ન ઉચરતાં. ૭૯
- વળી વિશેષ કયો મારા પર ઉપકાર, તેણે વાઘ્યો અનુરાગ હું'ને અપાર;
- તોય એક કારણ એમાં રહ્યું, તે મારે જોઇયું આને કહ્યું. ૮૦
- જે મારી જે સખિયો મારે લીધે, દુઃખીઆરી કરી છે સિદ્ધે;
- તેથી પીડા પામે તેહ, માટે હું પાંચુ' ન નરની દેહ. ૮૧
- મને ભોગ કરા નવ ભાવે, દુઃખ સખિયોનું મનમાં આવે;
- એવું કુષ્ટપણું ન કરે નર, તો કામની કરે ક્યમ વર. ૮૨

૭૭ સુત—સ્વરોચી. દંગ—આશ્ચર્યપ્રકાર. ૭૯ ધન્યા—ધન્ય. અર્થાત
ધણો સારો. ૮૨ એવું—પોતાને લીધે જીજ્ઞું કોઇ દુઃખ પામવું હોય તે
છતાં પોતે ભોગ ભોગવવા રૂપ. વર—કામની (વિશેષણ).

- જે સ્વભાવે ક્રોમળ સદા, તેનાથી કૃત્ય એવું થાય ન કદા;
મારે લીધે પીડિત થઇ તેહ, થઈ તેને લીધે પીડિત નિઃસંદેહ. ૮૩
- શોક અગ્નિ પરિતાપ કરે મને, સખીકૃપા ઊભું રહ્યું મારી કને;
માટે ન વરૂં નર નિર્વાણ, તમે છો ઉભય મુખારુ. ૮૪
- સ્વરોચિ કહે મુણ્ય મુંદરી, કૃશકટિ ચિંતા કરચ પરી;
આયુર્વેદકેરે પ્રતાપ, ટાળું તારી સખિયોના સંતાપ. ૮૫
- કરૂં પુનરપિ નવી તેને, જોઇ મુખ થાય અતિ જોને;
તે સંબંધી તજ્ય તું શોક, આજ તન મને થઇ અશોક. ૮૬
- માર્કંડેય ક' મુણ્ય બૂદ્ધ, સ્વરોચિ પરણ્યો તેને તતખેવ;
મૃગનયની વિધુવદની નારી, પરણ્યો વિધિ પુરઃસર અવિધારી. ૮૭
- પછે પિતાએ કરી કન્યા શાંત, ગયો ગંધર્વ દિવ્ય લોકે થઇ દાંત;
સ્વનગરમાં મળિયો સહુને, જોઇ તેને આનંદ વાધ્યો બહુને. ૮૮
- પછે તે સ્વરોચિ તન્વંગી સાથ, ગયો ઉધાને આલી સતી હાથ;
ન્યાં ઉભય સાહેલી કૃપા વેડે, તેને જઇ નરનારી બેઠે. ૮૯
- આયુર્વેદ તત્ત્વ જાણ્યું સર્વત્ર, અગ્નિતનર પાસે ઉભો રહ્યો તત્ર;
રોગનાશ ઔષધ રસે, કરી હૃય નીરોગી ઉલ્લસે. ૯૦
- વ્યાધિ નિર્મુક્ત થઇ બે બાળી, જે મહારમ્ય અને રૂપાળી;
તે ઉભય કન્યા કાંતિવડે, જાણે નગ દિશા સોહાવા તડે. ૯૧
- એમ હૃયે દિશા કરી આતકાર, નિરખી સ્વરોચિએ એવી બે નાર;

૮૪ ઉભય—બન્ને. સ્વરોચિ અને ઈન્દ્રિવરાક્ષ. ૮૫ કૃશકટિ—(મનોર-
માનું સંબોધન).

૯૦ અગ્નિતનર—(સ્વરોચિ). ૯૧ તે ૯૦—તે ઉભય(બન્ને) કન્યાઓની
કાંતિવડે જાણે નગ (પર્વત) અને દિશાઓ સોહાવા તડે (શોભાયમાન
થતી હોય).

પુર આણી પ્રીતિ જ્ઞેઈ, પુરાણી નૂતન કન્યા કોઈ. ૯૨

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સ્વરોચિષ મન્વંતર પ્રમાણે;
યથો ત્રિષ્ઠિતમો અધ્યાય, યથામતિ કથા દિજ ગાય. ૯૩

વલણ.

યથામતિએ કથા દિજજન, ગાય ગોવિંદ દેવ રે;
હરિકૃપાએ પુરાણ પૂરું, યારો સાધ્યે સેવ રે. ૯૪

કંકુ ૧૨૪ મું.

રાગ માર્કંડેય દેશી.

કહે માર્કંડેય એ રીત, રોગથી મુક્ત થઈ;
મંદાર વિદ્યાધરની કુમાર, વિભાવરી નામ સહી. ૧
હૃય પામી અતુલિત મન, સ્વરોચિષુ વદે;
અહો અતનુપ્રભુ માર્કં વેણુ, રાખીએ આજ હૃદ. ૨
મારી વિનતિ સ્વીકારો દેવ, કહું છું કરગરી;
કર્યો ઉપકાર અયામ દયાળ, બદલો દેવાએ ન જરી. ૩
કરું સમર્પણ મારી કાચ, બ્રહ્મણ તમે તેહ કરો;
મારી પાસેથી વિદ્યા એક, ધ્યાન માનવડે ધરો. ૪
બોલે પ્રાણી સવન જોહ, સમજાઈ જાયે સહી;
છે એ વિદ્યાનો એવો વિવેક, ગુણુજા યાઓ ગુણુ શ્રદ્ધી. ૫
એ ઉભયતણો ન હિસાળ, ગણો ઉપકારી તમે;

૯૨ પુર ૪૦— તે સ્વરોચિષે પૂર પ્રીતિ આણીને પુરાણી (મૂની—
મનોરમા) અને નૂતન (નવી—તેની બે સખીઓ) કન્યાઓ જ્ઞેઈ. (પુરા-
ણીનો અર્થ વ્યંગ્ય છે.) ૨ અતનુપ્રભુ— કામદેવના સ્વામી. અર્થાત્ અસંત
૩૫૫૧.

- અબળા માણસ આપે શુંઘ, જે પરાધીને ભમે. ૬
- સ્વરોચિષે કહી તે હાથ, સ્વીકારી તે મુંદરી;
- તદા બીજી કન્યા બોલી તે સાથ, મુણે વાત મારી ચિત ધરી. ૭
- મહાભાગ ખજાણે મારો બાપ, હતો પાર નામે મુનિ;
- વેદ વેદાંગ શીખ્યો તે સર્વ, માન્યો વિષે મહાશુણી. ૮
- બાળકપણથી ધરી ખજાણ્ય, તપ તેણે આચર્યું;
- તેના તપથી તપ્યા સુર સર્વ, તેમણે મન કંઈ ધર્યું. ૯
- કર્યા એના તપનો નારા, પુનિકસ્યલી મોકલી;
- તેને આશ્રમે આવી જાણ, સ્વરોચિષે એકલી. ૧૦
- માધવ ને માધવનો મિત્ર, લઈ આવી તે સ્થળે;
- વસંતે વાસિત કીધું સવ, જીવિત તેની કોણ કળે. ૧૧
- શુકસારિકા કરતાં કલોલ, કોયલકી ઠહુકતી;
- અકચક્રવાકી કરે કલોલ, અપ્સરા મુનિ ઢુકતી. ૧૨
- ધીમે ધીમે ગઈ મુનિપાસ, હાવભાવ ભાવે કરી;
- કરી કામાતુર મુનિની કાય, આલિંગી લુજ ભરી. ૧૩
- મુનિ ચળિયા જે મારા બાપ, સંયોગ ગિરિરાજે થયો;
- તપ ભગ્ન થયે તેનો જાણ, મહિમા સર્વે ગયો. ૧૪
- ગિરિરાજ ઉપર સંયોગ, યાતાં જન્મ મારો હવો;
- કે ગઈ નારી અપ્સરા તેહ, અર્થ સાધી અવનવો. ૧૫
- કુદ્ધે જ્યાં ઝેરી વ્યાળ, વાઘ વડે આવે ઘણાં;
- કરે હિંસક પશુ દાટદાટ, વદા ભયમાં કરી માણાં? ૧૬
- જ્યાં નવ માનવનું નામ, જંગલ અતિ બીહામાણું;

૬ ઉમય — વિદ્યા એને મારો દેહ, જન્મે. ૧૦ પુનિકસ્યલી —
એ નામની અપ્સરા. ૧૧ માધવ — વસંત. માધવનો મિત્ર — કામદેવ.
વાસિત — સુવાસિત. ૧૬ હિંસક — હિંસા કરનારાં.

- ત્યાં ગઇ મૂકી મારી માત, ન ગણ્યું બાળ દામણું. ૧૭
- પૃથ્વી પર મૂકી નિર્વાણ, ચાલી ગઇ સ્વર્ગમાં;
- કાર્ય સિદ્ધ કરી ભગી ગઇ તેહ, અન્ય અપ્સરા વર્ગમાં. ૧૮
- હે નરસત્તમ મુણેા સર્વ, પછે પડી રાત્રિ તહીં;
- વળી દિવસ ઉઝ્યો બાણ, હું તો તહીં પડી રહી. ૧૯
- કિંતુ રાત્રિ પડવાથી વૃદ્ધિ નેમ, વિધુકળાકેરી બને;
- તેમ વૃદ્ધ થાતી નિર્વાણ, હરિકળાએ પોથી મને. ૨૦
- હરિકળાએ મારી માત, પિતા ચદ્ર ઉદય યત્ર;
- સવિતા દેતા અતિ દુઃખ, વધુ રંગ તવ મારા જતા. ૨૧
- વળી વધારતા ચંદ્ર દેવ, એમ દુઃખ સુખ સેંતી તહીં;
- એવે મુને ગંધર્વે જોઇ બાણ, તે ઉદાર મન હતો સહી. ૨૨
- તે લઇ ગયો મુને સ્વગેહ, પાળી પૂરી પ્રીતિ કરી;
- પછે મારું કલાવતી પાડ્યું નામ, તે કામ રહી હું તો કરી. ૨૩
- પછે એક અલ્પિ નામા અમુર, જોઇ મને રાજ થયેહ;
- તે ગંધર્વ પાસેથી મુને બાણ, લેવા બોલ હલકો કહ્યો. ૨૪
- તે દાનવને ચઢી રીસ, પિતા મારો સત્તો હણ્યો;
- તેણે હું નાંધડી પામી નિર્વેદ, દાનવને મેં અવગણ્યો. ૨૫
- થઈ મરવાને હું તૈયાર, જીવ જવો બાકી કહ્યો;
- એથી સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળી જોઇ, ગિરિજાએ રીઝી કર ગ્રહ્યો. ૨૬
- મુને મરવા ન દીધી માત, ભાવ મારો પૂરો લહ્યો;
- વધાં મુણુ ન શોક કરીરા, વળી બોલ આવો કહ્યો. ૨૭

૧૭ દામણું—અનાય. ૨૦ વિધુકળા—ચંદ્રની કળા. ૨૧ હરિકળા—ચંદ્રની કળા. અર્થાત્ ચંદ્રમાંથી જે અગ્નિ પડે છે તેવડે.

૨૫ તે ઈં—મારા પિતાએ તે દાનવની માગણી ન સ્વીકારી તેથી તે દાનવને રીસ ચઢી. ૨૬ ગિરિજા—પાર્વતી. ૨૭ મુણુ—હે સુંદર બૃકટિવાળી.

- મહાભાગ સ્વરોચિ ભર્તા થાય, તદા સુખ તને યશે;
તારો સુત મનુ કે'વાશે સાર, દુઃખ-દિન દૂર જશે. ૨૮
- અહો ભદ્રે કરો કૃપા તુજપર, નિધિઓ વરા સર્વે થશે;
તારી આજ્ઞા માનશે તેહ, વર્તશે વાણી વશે. ૨૯
- હ વત્સે જે વિદ્યા કેરે પ્રતાપ, નિધિઓ વરા થાય તુ'ને;
તે વિદ્યા શીખવી દઉં આજ, ઇચ્છા ઉપની એવી હુને. ૩૦
- તે પદ્મિની નામે મહાપદ્મ જાણુ, છે પૂર્વેલી વિદ્યા સહી;
હું તે તને અર્પણુ કરું નિર્વાણુ, સત્વર લેને તે તું શ્રદ્ધી. ૩૧
- મેં શ્રદ્ધી વિદ્યા માતની પાસ, વિશ્વાસી થઇ વેણુમાં;
સત્ય પરાયણુ દક્ષસુતાય, મુને ઉગારી એક કે'ણુમાં. ૩૨
- જે કદા સ્વરોચિ ભર્તાર, તે પતિ તમે ખશ;
નિશ્ચય સતીવચને પડે નવ રૂર, હાં કરું કેમ પરા. ૩૩
- વળી ક્યો અથાગ ઉપકાર દેવ, મુને રોગમુક્ત કરી;
આપી માણુનું દાન પરમેશ, ધ્યાન માને મુને ધરી. ૩૪
- જેણે કર્યા એવા ઉપકાર, અંગ તેને અધુ સહી;
અર્પુ વિદ્યા જે શીખી સાર, આવું સ્થળ બીજું કહો. ૩૫
- સ્વીકાર કરો તેના સ્વામિનૂ, પ્રસન્ન થઈ મારા પરે;
માર્કડેય કહે સુહૃદ શિષ્ય, નારી એવું ઉચ્ચરે. ૩૬
- વિભાવરી કળાવતી બે નાર, સ્વરોચિ રનેહે જુએ;
તે પાણુ જોતી તેવી રીત, અન્યો અન્ય સંદે' ખુએ. ૩૭
- પછે બોલ્યો સ્વરોચિ એન, એ રીતે થાઓ સહી;
તમારો ઇચ્છામાં આવ્યું જેમ, તે માનવું અહીં રહી. ૩૮

૨૯ નિધિઓ-પદ્મ, મહાપદ્મ, વગેરે નવનિધિઓ. ૩૧ તે ઇ-મહાપદ્મ
પૂર્વેલી તે પદ્મિની નામે વિદ્યા છે એમ તું જાણ, એ અ-વચ. ૩૨ દક્ષસુતા-
શિવની સ્ત્રી-શક્તી દેવી.

- પછે સુરસમ કાંતિવાળે સાર, પાણિત્રહણ તદા કર્યું;
 દેવ દુંદુભિ વાગ્યાં ત્યાંય, અપ્સરાણે નૃત્ય ધર્યું. ૩૯
- નારદ શારદ વીણા વાય, યેધકાર થઈ રહ્યા;
 પામ્યો ત્રણ પત્ની ત્યાં તેહ, પછે આઢી ઘેર ગયો. ૪૦
- પુરાણી સ્વરોચિ પૂજે સર્વ, મળશે મન માન્યું તદા;
 નિધિ સિદ્ધિ ને મળશે નાર, કર્મપત્ર ફેરે કદા. ૪૧
- મટશે ભટકવું ઘેરેઘેર, પુણ્ય મને પૂરું થશે;
 આંગળી ભતાવ્યાનું કહે પૂણ્ય, તો મારું શોણે જશે? ૪૨
- હતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણ, સ્વારોચિષે મન્વંતરે;
 થયો અતુઃપદ્ધિતમોધ્યાય, સુણે ભણે તેહ તરે. ૪૩

વક્ત્રણ.

- સુણે ભણે તે તરે નિશ્ચે, નર નારી પાવન થાય રે;
 ભટ પ્રેમાનંદ પ્રેમ આણી, હરિના ગુણગણ ગાય રે. ૪૪

કકલુ ૧૨૫ મું.

રાગ સારંગની દેશી.

- કહે કથા મુનિ માર્કંડેય રે, સુણે કૌષ્ઠકિ સર્વે તોય રે;
 આવી માતને મળિયો સુત રે, કહી દાખી કથા અદ્ભુત રે. ૧
- વરૂચિની રીઝી અપાર રે, વદી ધન્ય મારા કુમાર રે;
 ત્રણ નારી પામ્યો તુય રે, તેણે રીઝી અતિશે હુંય રે. ૨
- વિદ્યા સર્વ સંપાદી તોય રે, તારું સારું સાંભળ્યું સર્વે મેંય રે;
 હવે હું સ્વર્ગલોકે જઈ સુત રે, હવે મારું નાકું પ્રમાણ બૂત રે. ૩

૩૯ સુરસમ કાંતિવાળે — દેવના સરખા તેજસ્વી સ્વરોચિષે. ૪૩

અતુઃપદ્ધિતમો — ચોસદમો.

મુને ચિંતા અતિ મન થાતી રે, મુત કરી તેં માતી તાતી રે;
 એમ વહી સ્વર્ગચોકે તે જતી રે, મન મધ્યે અનિ મકલાતી રે. ૪
 પછે માંડયો સ્વરોચિષે સંસાર રે, જેની મુરસામી કાંતિ સાર રે;
 તે એકદા સ્ત્રીઓને લેછ સાથ રે, મયો મનોરમ ઉદ્યાન આડી હાથ રે. ૫
 જ્યાં ઝીણાં ઝીણાં ઝરાણાં વે'તાં રે, કંઈક મા'જળ કપ્ટને દે'તાં રે;
 કંઈક વાય મુગંધી વાયુ રે, કંઈક ઐપધિ વૃંદારે આયુ રે. ૬
 જોવા નગ પર ત્રણ સ્ત્રી લેછ રે, કરતો કોંડા આશ્વિંગન દર્શ રે;
 પદ્મિની વધા વશમાં વતે રે, તેનું ચિત્ત ચોટે જો નરતે રે ? ૭
 નિધિઓએ સર્વ ઉપભોગ આણ્યા રે, રત્નમય શિબિર તો તાણ્યા રે;
 ઉદ્યાને વારૂ મંદિર થાતાં રે, દુઃખ દયિતાપતિનાં જાતાં રે. ૮
 નિધિએ નિષ્ઠ મધુ ત્યાં આણ્યું રે, જે પતિપત્નીએ માણી જાણ્યું રે;
 હાર વસ્ત્રાઝકાર આણ્યા રે, મુગંધી લેખ અંગે સમાણ્યા રે. ૯
 અતિ ઉત્તમ રજત આસન રે, આણ્યાં મુવર્ણનાં સિંહાસન રે;
 ઇચ્છિત મુવર્ણ વાસાગ્રુ સર્વ રે, ગડવા કરવડાનો થાય ધર્વ રે. ૧૦
 આણ્યા દિવ્ય ગાલીચાને તકિયા રે, મુંખ રાધ્યાએ સ્વામી ટકિયા રે;
 એમ નિધિએ આણ્યો સહુ ફાંધુ રે, કહ્યું તેનાથા જમણું કીધું રે. ૧૧
 એ રીતે દિવ્ય મુગધથી નિર્વાણુ રે, થયાં મુવાસિત સર્વ પ્રમાણુ રે;
 મકાશિત પર્વત કર્યો સ્વકાંતિ રે, ત્યાં સ્વરૂચિએ ભોગથી પૂરી શાંતિ રે. ૧૨
 કરવા લાગ્યો તે હારવિહાર રે, છે એક એકથી નૌતમ નાર રે;
 તે સ્ત્રીઓ માની મન સ્વર્ગ રે, ક્રિયા કરવા લાગી મળી સર્ગ રે. ૧૩
 પરમાનંદ પ્રગટ્યો તેને રે, સ્વરૂચિ સ્વામી મળ્યો જેને રે;

૪ ચિંતા— (તારા વિષે). થાતી—થાતો હતી. મુત ધન—મુત્યુ હે
 મુત તેં મને માતી તાતી કરી. અર્થાત્ મારો ચિંતા નાશ કરી.

૮ શિબિર—કેરા—તંબુ. વારૂ—સંદર. ૧૦ રજત—રૂપ. ૧૨ સ્વ-
 રૂચિએ—સ્વરોચિષે, અથવા પોતાની રૂચિ પ્રમાણે. ૧૩ સર્ગ—સદિમાં.

એમ વહી ગયા કેટલા માસ રે, તોય તૃપ્તિ ન પામી આશ રે. ૧૪
 કરે અવનવા નિત્ય વિહાર રે, કરે મન વાંચિત મળી આહાર રે;
 તદા ત્યાં એક કૌતુક થાતું રે, સુખ જોઈ રાજહંસીનું મન મકલાતું રે. ૧૫
 જોઈ નરનારીમાં પ્રીતિ અપાર રે, જળે રહી અક્રવાકીને કે'તી સાર રે;
 એની આ નરનારીને છે ધન્ય રે, કયાં પ્રુણ્ય યયાં એમનાં જન્ય રે. ૧૬
 નૂતન યૌવન પામી જાતે રે, સ્વેચ્છિત નારી ભોગવે રાતે રે;
 કરે દિવસે વિવિધ વિહાર રે, ભોગ ભોગવે અપરમપાર રે. ૧૭
 હોયે સુષ્ટિમાં નવ યૌવન નર રે, હોય અતુર શિરોમણિ વર રે;
 ત્યારે તેની તારણીઓ નવ તેવી રે, આ તો જોડી છે જોવા જેવી રે. ૧૮
 રૂડી રામાઓને તેના પતિ રે, એવાં યુગલ હોયે ન અતિ રે;
 કોઈ નરને નારી ઉપર હોય પ્રેમ રે, કોઈ નારી નરનું વાંચીતી ક્ષેમ રે. ૧૯
 પાણુ પરસ્પર સમાન પ્રીતિવાળું રે, નવ દંપતી યુગલ મેં કાંઈ નિહાળ્યું રે;
 આ પ્રુથ પ્રિયાઓના છે વા'લો રે, તેવો એના સ્નેહ નારીપર ભાળ્યો રે. ૨૦
 માટે અક્રવાકી ધન્ય એનું સુખ રે, એ યુગલ જોઈ ગયાં મારાં દુઃખ રે;
 પરસ્પર પ્રીતિ તો યાય કોઈને રે, એકું સુખ વસે ભાગ્યશાળી જોઈને રે. ૨૧
 એકું સુણી રાજહંસીનું વેણુ રે, અક્રવાકી વિસ્મયરહિત કથે કે'ણુ રે;
 એને ધન્ય કે'વો શા કાળે રે, વ્યર્થ શે એને ગુણે આપણું વાળે રે. ૨૨
 ત્યારે એનું એક અતુરામાં ચિત્તલાગ્યું રે, તદા તેનું મન અન્યે અનુરાગ્યું રે;
 પાણુ એ વાતની એને ન લાજ રે, જ્યાં ત્યાં કરે એ વિષયકાજ રે. ૨૩
 સર્વ સમયે સર્વ સ્ત્રીઓ ઉપર રે, એકી વખતે મન રહી ન શકે સાંભળ્ય રે;
 હે સખી રાજહંસી કહું સત્ય રે, રે' રાગ એક સ્થળે એ મોંડી મત્ય રે. ૨૪

૧૫ જન્ય—અર્થાત્ ઉત્પન્ન. ૨૦ યુગલ—જોડું. ૨૨ વિસ્મયરહિત—કાંઈ આશ્ચર્ય ન પામીને. ૨૪ એક માણસની મનોવૃત્તિ એકજ વખતે ધણી જગાએ ફેરવ શકતી નથી, એ સિદ્ધાંતને અનુસરીને કહે

તો એ સર્વ સ્ત્રીઓ ઉપર સમાન રે, કેમ પ્રીતિવાળો થાય મહાન રે;
 ન એ પત્નીઓ પતિની પ્રિયાઓરે, સતીપ્રિય સ્વામી નથી સત્ય ક્રિયાઓ રે. ૨૫
 એ છે ગૃહ સેવકાદિકની પેર રે, માત્ર એકમેકને વિનાદ મે'ર રે;
 ને હોય હરિવદનીઓના પ્રિય એહ રે, તો તુને દાણું તેમાં સ'દહ રે. ૨૬
 કોઇ સ્ત્રી અભિલાષા રાખે એના પર રે, ત્યારે તે અન્યને આશ્વિંગતો પર રે;
 ત્યારે કયમ પ્રીતિવતી પ્રમાણુ રે, નથી તજતી પોતાના પ્રાણુ રે. ૨૭
 વિદ્યાઓ રૂપી મૂઢ્ય આપીને લીધો રે, વર્તે પરિજન જોવા એ કીધો રે;
 ઘણી ઘણી ઉપર એકે કાળે રે, નવ પ્રેમ રે'તો હે મરાળે રે. ૨૮
 આહો રાજહંસી ધન્ય મારો સ્વામી રે, તેમ હું ધન્યમન્ય મહાનામી રે;
 અમારું ચિત્ત પરસ્પર છે સ્થિર રે, તેમાંનું એ ન જાણે કંઈ વીર રે. ૨૯
 માર્કંડેય કહે સુહૃદ્ય કૌશ્ઠકિ રે, એવી કરી કથા પક્ષિણીઓએ હુંકી રે;
 ને સર્વ પ્રાણીની બોલી સમજતો રે, તે લજ્જા નિધિમાં રૂપી જતો રે. ૩૦
 પછે કરવા લાગ્યો તે વિચાર રે, અકલાકી ખટું કહે નિર્ધાર રે;
 એમાં રંચ નથી કાંઈ જૂઠું રે, આદ્ય હું વનમાં જાવા ઉઠું રે. ૩૧
 એવે કલાવતીએ આરંભ્યું જ્ઞાન રે, તેણે સર્વ બુદ્ધી ગયા તે જ્ઞાન રે;
 એમ રમણ કરતાં રામા સાથે રે, શત વર્ષ વીતી ગયાં દ્વિજનાથ રે. ૩૨
 વળી એક સમય અવનવું થાતું રે, તેનું મન સ્ત્રીઓ સાથે રમતાં લગતું રે;
 સ્ત્રીઓ સાથે રમણ કરતો તે જ્યારે રે, હરિણ દોળું તેણે દીકું તે વારે રે. ૩૩
 ને હતું સિન્ધુ ને માંસલ અવયવવાળું રે, હું તેનું દુઃખમુખ સર્વે લાળું રે;
 હરિણાઓના દોળામાં કરતો વિહાર રે, જોયો એક હરિણ ત્યાં નિર્ધાર રે. ૩૪

છે. સર્વ સમયે ૬૦—સ્પષ્ટ છે. રાગ—મનની પ્રીતિ. ૨૫ સત્ય ૬૦—
 એમની પરસ્પર પ્રીતિ રાખવા રૂપ ક્રિયાઓ પણ સત્ય નથી.

૨૮ પરિજન—આદર. મરાળે—હે હંસી ! ૨૯ એ વીર—સ્વરોગિ.
 ૩૪ સિન્ધુ—સ્નેહ (ચિકિત્સ) વાળું અથવા સુંવાળું. માંસલ—માંસ-
 થી પુષ્ટ.

(તે) (વહાર કરતો હરિણીઆ સંયુક્ત રે, કાળિયાર તેવે પ્રયત્ન ચુક્ત રે;
 તેવું દોળું જોયું સ્વરોચિ રે, જાંઈ તેને કરતો નૃપ મન શુચિ રે. ૩૫
 તે સમે નાસાગ્રને ખેંચી ખેંચી રે, હરિણીઆ કુમુદવાસ લેતી વેંચી વેંચી રે;
 તેમને કુંવા લાગ્યા તે મૃગ રે, જેનાં અતિ સ્નેહે બધાંધાં છે દૃગ રે. ૩૬
 નારીઆ તમારા લજ્જા ત્યાગથી સાર રે, હવાં બહુ થયું ચાલી જાઓ નારરે;
 અહો સુંદર નેત્રવતી નાંચ હુંય રે, સ્વરોચિ જેવો સર્વ જાણો શુંય રે. ૩૭
 હું શું છું તેના જેવો આચારવાન રે, નાંચ હું સ્વરોચિ જેવો મહાન રે;
 એના જેવા નીલજંઘણા છે લોક રે, તમે તે સ્થળે જઈ થાઓ અશોક રે. ૩૮
 એક સ્ત્રી પૂઠે લાગ્યા ન્યમ જન રે, તે ન્યમ જનને હાસ્ય પાત્ર થાય પાવન રે;
 તે રીતે અનેક સ્ત્રીઓએ જોયો નર રે, હાસ્યપાત્ર તે થાતો વર રે. ૩૯
 તેને પ્રતિદિન ધર્નક્રિયાની હાનિ થાય રે, જેના ગુણગણ ગોરી ગાય રે;
 એક સ્ત્રી સાથે કરતો સંનિગ રે, થાય બીજીવાર કામાસક્તને યોગ રે. ૪૦
 પરલોક પંથથી આવજો આગ્રે એવો રે, ભણે કોઈ બીજા હોય તે તેવો રે;
 જે તેના જેવો ને આચરણવાળો રે, તેના પર અભિલાષ કરો સભાળો રે. ૪૧
 હે ભદ્રે! થાઓ તમારું દૃઢયાણ રે, હું સ્વરોચિ જેવો નથી જાણ સુજાણ રે;
 કે નથી પુરાણી જેવો હુંય રે, વિષય વામના વધારો શુંય રે. ૪૨
 એ તો કર્મે પુરાણીને લાગ્યું રે, જાણ્યું જોયું પાણું નવ ત્યાગ્યું રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, સ્વરોચિય મન્વંતર તું પ્રમાણે રે. ૪૩
 થયો પંચપણ્ડિત મોધ્યાય રે, જે સુણે ભણે તેની કપે ન કાય રે;
 કુંવુ પુરાણી માટે પાંચરું સર્વ રે, મારો ફૂલકાં આ મૌહું પર્વ રે. ૪૪

૩૫ કાળિયાર—કાળો મૃગ. ૩૬ નાંસાગ્રને ૪૦—નાકના અગ્ર
 ભાગને ખેંચી ખેંચીને. સ્વભાવોક્તિ. દૃગ—દૃષ્ટિ. ૪૪ પંચ પણ્ડિતમો—
 પાંચડમો.

વસણ.

મૌકું પર્વ આ જાણવું, જે માર્કંડેય પુરાણ રે;
જન પ્રેમાનંદ વર્ણવે શું, સહુ જાણે જાણ મુજાણ રે.

૪૫

કડવું ૧૨૬ મું.

રાગ મારૂ.

- માર્કંડેય કહે એ રીત, મૃગ હરિણી કાઢે;
સ્વરોચિ સાંભળી તેહ, વિષય વસમો વાઢે. ૧
- માને સ્વપને પતિત સમાન, મુનિસત્તમ તે તો;
ચક્રવાકી શૃંગે નિંદી જાત, હરિણાચાર સત્ય એ તો. ૨
- નિંદિતા નારી છે સર્વ, એમ વિચાર કરે;
પણ ફરી યુવતી રચીને પાશ, સ્વરોચિ માંહે ધરે. ૩
- જદા વાઘ્યો અંગો અંગ કામ, તદા વૈરાગ્ય જૂલ્યો;
રામાશુ કરવા લાગ્યો રમાણ, તર્ત ત્રય દર્શિતે ફૂલ્યો. ૪
- એમ રમાણ કરતાં સાર, યદુ સહસ્ર પર્વ ગયાં;
ઉદાર છુદ્ધિ સ્વરોચિને મન, તે અલ્પ જેવાં થયાં. ૫
- કિંતુ ન આવે ધર્મને બાધ, તે રીતે રમાણ કર્યાં;
સાધી ધર્મની ક્રિયાઓ સર્વ, વિષય મુખ ધ્યાને ધર્યાં. ૬
- તેણે કર્યા ત્રણ સુત ઉત્પન્ન, વિજય નામ પેલાતાણું;
મેરૂનંદ જીજનું નામ, ત્રિજ્ઞે બજરાણી ગણું. ૭
- તેનું નામ પાડ્યું પ્રભાવ, એમ ત્રણ પુત્ર હવા;
કોના કોના તે સુત સીર, માનિનીના માનવા. ૮
- છેદીવરસુતા મનોરમા જેહ, વિજય પુત્ર તેને થયો;

- વિભાવરીના મેરૂનંદ, આનંદ આપી રહ્યો. ૯
- કલાવતીને મલાવ પુત્ર, મગટયો પૂરે સમે;
તે સુતને દેવા સુખ, તેના પિતા કરે ડયમે. ૧૦
- સર્વ ભોગ આપનારી જેહ, પદ્મિની વિદ્યા હતી;
તેના સામર્થ્યે નિર્માણ, નગરી ત્રણ કરી છતી. ૧૧
- કયાં નગર ત્રણ નિર્માણ, ત્રણ પુત્ર કારણે;
તે વે'ચી આખ્યાં કરા વિવેક, ધ્યાન ધરી ધારણે. ૧૨
- પૂર્વ દિશામાં કામરૂપ અદ્રિ જેહ, તે પર નિજય નગર કર્યું;
રાખ્યું સુત નામે નગરનું નામ, સમ્યક્ ધ્યાન માને ધર્યું. ૧૩
- વિજય પુત્રને આપ્યું તેહ, આનંદી સ્વરોચિષ્ઠિ;
ઉત્તર દિશા મધ્યે જાંધ્યું અન્ય, (નગર) મકરાકૃતિ સ્વરૂચિષ્ઠિ. ૧૪
- ઉર્ધ્વ દુર્ગને યુદ્ધજ મહાન, માંહી માળવાળાં મંદિર કયાં;
તે નગરી મેરૂનંદને આપી જાણ, નંદવતી નામ ધર્યાં. ૧૫
- કલાવતીના કુંવર માટ, દક્ષિણ દિશે નગર રચ્યું;
ધર્યું તાલ નગર તેનું નામ, પ્રભાવાયે રચ્યું પચ્યું. ૧૬
- એ રીતે દિવ્યારૂઢ, કર્યું નરમણિએ તદા;
વે'ચી આખ્યાં પુત્રને પુર, જે નાશ નવ પામે કદા. ૧૭
- પછે પૃથ્વી કરતાં અનુપમ સ્થાન, જોઈ રાય રમાણુ કરે;
ત્રણ તન્વંગી લેઈ સંઘાત, વિવય મધ્ય વા'ચો કરે. ૧૮
- એકદા મૃગયાની માંય, તેને થાય અવનવું;
એક ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય, કથા યથામતિ કવું. ૧૯

૧૧ છતી કરી—ઉત્પન્ન કરી. ૧૪ મકરાકૃતિ—મગરના આકાર
જેવું. સ્વરૂચિષ્ઠિ—પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ૧૫ ઉર્ધ્વ—ઉપર. દુર્ગ—
કોટ. ૧૬ પ્રભાવાયે—સામર્થ્યને માટે. ૧૮ વા'ચો—હેતરાયલો યદને.

વસણ.

યથા મતિએ કથા કવું હું, મુણ્ય કૌશ્લકિ તુયે રે;
સ્વરોચિન્દી ગતિ વર્ણવું, ને યઈ કેવી હુંયે રે.

૨૦

કંકણું ૧૨૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

એક સમે સ્વરોચિ લઈ ધનુષ્યાણુ છ, ગયો મૃગયા રમવા પ્રમાણુ છ;
માર્ગા મૃગ ને ઘણા વસાહ છ, નેછ મુરનર કે'તા વાહ છ. ૧
એવે એક આઘે વસાહ દીઠો છ, તે લાગ્યો સ્વરોચિને મન મીઠો છ;
તેને મારવાનું કર્યું મન છ, ધનુષ્ય એવું કરવા પતન છ. ૨
એવામાં અવનવું થાતું એક છ, તેથી ધરતો સ્વરોચિ વિવેક છ;
એક હરણિ આવી બોલે એમ છ, મુને મારો ને વાંચે ક્ષેમ છ. ૩
પુનઃ પુનઃ કરે એવા ઉચ્ચાર છ, મુજ પર કૃપા કરો આ વાર છ;
જેહ ધનુષ્યે ચઢાવ્યું બ્રાણુ છ, તેવડે લ્યો લ્યો મારા પ્રાણુ છ. ૪
એ વસાહ હણવાથી શું આજ છ, તમારું સરશે સ્વરોચિ કાજ છ;
મારો સત્વર આણો અંત છ, તમારો બ્રાણુ કદ્ય મુક્તકરશે મહંત છ. ૫
મારું સહુ કુઃખ એથી જાશે છ, મુને મુખ સ્વર્ગ સમાને થાશે છ;
સ્વરોચિ કે' સાંભળ્યે હરિણી છ, તું તો નીસે વસાંગી વરિણી છ. ૬
તારે અંગે ઉપદ્રવ કાંઈ છ, કે ન પીડા દશે તે માંહી છ;
તદા તું પ્રાણ ત્યાગ ક્યમ ઇચ્છે છ, મારું વે'લું વે'લું કાં વાંચે છ. ૭
તેનું કારણ કે' તું આજ છ, પછે કરાય તો કરું કાજ છ;
હરિણી કે' સાંભળ્યે સર્વ છ, મારા મનમાં વાધ્યો એવો ગર્વ છ. ૮

૨૦ કેવી હુંય—મારે કહેવી. ૬ વસાંગી—ઉત્તમ અંજનાશ્રી. વરિણી

—મુંદર.

- અન્ય અબળામાં જેનું ચિત્ત છે, આસક્ત હોયે સર્વદા ખચીત છે;
એવા નરપર મારું મન છે, આસક્ત થઈ રહું અતિશે તન છે. ૯
- એવું છે મારે નર નિર્વાણ છે, ન મૃત્યુ વિણ અન્ય ઔષધ જાણ છે;
સ્વરોચિ કહે સાંભળ્યે ભીરૂં છે, એમ કામ ન કરે અંધૂરું છે. ૧૦
- તારાપર કોણ પ્રીતિ નહિ કરે છે, વળી તું આસક્ત કોના પર ધરે છે;
જેની પ્રાપ્તિ તને નવ થાય છે, કે જેણે તું ત્યાગવા બેઠી છું કાય છે. ૧૧
- એવી વસ્તુ કયી છે અવલ્ય છે, તે સર્વં મુણાવ્ય મુને સલ્ય છે;
મૃગી કે તમારું કથ્યાણ છે, થાઓ ભવો ભવ મુજાણ છે. ૧૨
- હું ઇચ્છુ છું તમને જાતે છે, નવ રીઝું બીજી કરી વતે છે;
તમેજ મન હરી લીધું મારું છે, મારે મરવાનું હું વિચારું છે. ૧૩
- વેલા થાઓ હરો મારા બાણ છે, હરિણી કહે આણો હાણ્યે છે;
સ્વરોચિ કહે મંચળનેત્રા છે, હે મૃગી મોહતણાં છો ક્ષેત્રા છે. ૧૪
- તમે મૃગ જાતિ છો જાણ છે, અમે તો નર જાતિ છું નિર્વાણ છે;
તેણે કરી તમારી સાથે છે, કેમ મુખ લેવાયે આ હાથે છે. ૧૫
- કેમ થાગ સંભવે મારો છે, કેમ એ વિષે ન કાંઈ વિચારો છે;
મૃગી કહે નરમણિ મુણો છે, જો ન પ્રેમ ધર્યો હોય ઉણો છે. ૧૬
- હોય અમપર અપેક્ષા સાર છે, તો તમે આલિંગો આ વાર છે;
પણ જો કદાપિ તમારું ચિત્ત છે, શીલાચારે વસે ખચીત છે. ૧૭
- તો અમે કડું મન માન્યુ છે, તમે દેખાડશે નવ બાતું છે;
કરો આલિંગન એક તમે છે, આનંદીએ એટલાવડે અમે છે. ૧૮
- જાણીએ આપ્યું તમે મહામાન છે, કરો કરો મારૂં કાર્ય મહાન છે;
માર્કેટ્ટેય કહે મુનિસત્તમ છે, સ્વરોચિ વિચારે ઉત્તમ છે. ૧૯

૧૦ બીરું—સ્વભાવથીજ બીહીકણ એવી સ્ત્રી. ૧૪ક્ષેત્રા—ક્ષેત્ર ૩૫.

૧૭ અપેક્ષા—ઇચ્છા. શીલાચારે—પરણેલી સ્ત્રીવિના અન્યને ન આલિંગવા ૩૫ સદાચારમ.

તે હરિણીનું દુઃખ જાણી જ, તેને પડક પકડી તાણી-જ;
 હરિણીને આખું આલિંગનદાન જ, કે તતકાજ થઈ તે મહાન જ. ૨૦
 દિવ્ય સ્વરૂપા નારી થાતી જ, આલિંગન આપ્યે પાલટી જતી જ;
 એથી વિરમય આણી મન જ, તું કોણ પૂછે સ્વરોચિ પાવન જ. ૨૧
 તારી કથા કહે પિરતારી જ, તું તો થઈ રહી અઘોરિક નારી જ;
 તેથી તે પ્રેમને લજ્જતવડે જ, ભાગ્યાતૂટ્યા અક્ષરો ઘડે જ. ૨૨
 કે'વા લાગી સર્વ વૃતાંત જ, હું તો વનદેવ્યા છું મહાંત જ;
 સુર સકળે મારી પાસે જ, માર્યના કરી આવી આરો જ. ૨૩
 માગી લીધું છે નિર્પાણ જ, તે સર્વ કરું તુંને જાણ જ;
 તમારા સંગમથકી સાર જ, બુદ્ધ વિષે મનુ લેશે અવતાર જ. ૨૪
 તમારે મનુ કરવો ઉત્પન્ન જ, હું પ્રીતિવતી છું મસન્ન જ;
 મારે વિષે પૃથ્વીનું પાલનકર્તા જ, મનુ સુત ઉપજવો હે ભર્તા જ. ૨૫
 હું કહું દેવ વચનથી સત્ય જ, સાચું માનો તમે મહામત્ય જ;
 માર્કંડેય કહે સુવચ શિષ્ય જ, ભાખ્યું મનુતાણું ભવિષ્ય જ. ૨૬
 પછે સ્વરોચિષે સર્વ ગુણવાન જ, લક્ષણ લાવણ્યતાએ મહાન જ;
 એક સુત સ્વ જેવો સત્ય જ, તત્કાળ ઉપજાવિયો મહામત્ય જ. ૨૭
 તે સ્ત્રીરત્નથી પુત્ર મગદ્યો જ, કે અધર્મ ભાર ભૂમિનો ઘટ્યો જ;
 જન્મ થાતાં વાગ્યાં દેવપાનિત્ર જ, ગંધર્વગાયન કરતા વિચિત્ર જ. ૨૮
 અપ્સરા નાયરા લાગી ત્યાંય જ, મેઘ જળગિરિદુએ સિંચે જ્યાંય જ;
 તપસ્વી ધનવાળા જે મુની જ, હરખ્યા વનદેવીથી મનુજન્મ મુણી જ. ૨૯
 કરે સાહી કુસુમ અપાર જ, સુરમુનિ વૃદ્ધિ કરતા તે વાર જ;
 તનનું તેજ જોઈતેન તાતે જ, ધૃતિમાન નામ પાડ્યું પ્રખ્યાતે જ. ૩૦
 કાં કે તેના તેજથી દિશાઓ પ્રકાશી જ, જેણે વાધી સપિતાને ઉદાસી જ;

૨૨ ભાગ્યા તૂટ્યા અક્ષરો ઘડે—મદગદ તાણીથી ગોલે. ૨૭ વાવણ-
 તા મુંદરતા. ૩૦ ધૃતિમાન—નેતરની.

તે ધૃતિમાન નામે જગવાન છ, મહાપરાક્રમી ને ગુણવાન છ. ૩૧
સ્વરોચિનો પુત્ર મુજાણુ છ, કે'વાયો સ્વારોચિ નામે નિર્વાણુ છ;
જન્મ સ્વારોચિનો થયો એમ છ, સૌ સ્થળે વર્ત્યા ક્ષાંતિ ક્ષેમ છ. ૩૨

વસણ.

ક્ષાંતિ ક્ષેમ વર્ત્યા જધે, આનંદ વાધ્યો અત્ય રે;
મનુ જન્મ ને સાંભળે, તેની ટળે મહાદુર્મત્ય રે. ૩૩

કંકુ' ૧૨૮ મું.

રાગ દેશાખ.

મનુ જન્મ એવી રીત થાતો, મહામાતો વિશ્વમાં,
વનદેવી તેને પાળતી અતિ, બહું બાળી લવિષ્યમાં;
તે સુત દેવી પાસ શોંધી, ગયો ઘેર સ્વારોચિ તો,
(વળી) રમણિક નગમાં રમણ કરતાં, ગયો નીકળીં એચિતો. ૧
જળ ઝરાણુ આગળ ફરે સાથે, ત્રિયા ત્રેણુ અવનધી,
કંઈ દાવ કરતી ભાવ કરતી, દાવ ધરતી અનુભવી;
વિપ વિપય સુધા સમ ગાગીને, રમણ રામાણુ કરે,
સુખી જોઇ તેને હંસ હંસી, મતિ એવું ઉચ્ચરે. ૨

હંસઉવાચ

શ્લોક.

મહા પ્રિયા ક્રિયા હવે સુભોગ કરે ત્યાગવી,
વિરામ પામ વામ ૧ કામકોટિ મેલ માગવી;

૧ રાગ દેશાખ—હરિગીત. ૨ વિપવિપય છં—વિપય રૂપી વિપને
સુધા (અમૃત) સરળા ગણીને.

ધણા દિવા સુધી રમ્યો હું તારી સાથ સાધવી !
 સદા કરી શું ભોગ ભોગસિદ્ધિ હંસિ સાધવી ?
 વચે વરી તું છેલ્લીએ વિચાર તેહ તો કરે,
 ભવાબ્ધિ ત્યાગવાતણે વિચાર કેમ ના કરે ?
 કુકામ બાણ સાધી સાધી, બાંધી બાંધી મારશે,
 તને મને ન તારણી કદાચ તેજ તારશે.

૩

૪

હંરચુવાચ.

શ્લોક.

શું ભોગી ભોગ્ય સ્વામી, સમય નવ વદો, આજ કામી નં થાણું;
 ભાણું ત્યારે પતિ હું, સમય સહુ કહો, ના વદો નાથ આણું !
 આખા વિશ્વે વશ્યો છે, ભરપુર સધળે, ભોગ ભોગી વખાણે,
 વિગ્રો ઈન્દ્રિય છતી, તન મન ધનથી, ભોગ યજ્ઞાર્ય જાણે.
 જાણેલા વા ન જાણ્યા, જન વન પસતા, ભોગ ભોગી ભણાયા,
 ભોગેજાને વિવેકી, ગ્રહણ કરી વરી, દાન દાતા ગણાયા;

૫

૩ શ્લોક—નારાયણ હંદ. વામ—હે સ્ત્રી. મેલ—છોડી દે. દિવા—
 દિવસ. સાધવી—હે પતિવ્રતા સ્ત્રી.

૪ વચે ઇ—તું છેલ્લી વચે (૧૬ અવસ્થામાં) વસીને પણ તેહ
 (કામકીડનો) વિચાર કરે છે. ૫ હંરચુવાચ—હસી કહે છે શ્લોક—સમય-
 ધરાવતા. શું ઇ—હે સ્વામી, ભોગી પુરૂષને ભોગ ભોગવવાને યોગ્ય આ
 સમય નથી માટે આજ (હવે) આપણે કામી થવું નહિ, એ તમે વદો છો
 શું ? સમય ઇ—સહુ સમય, ભોગ ભોગવવાને યોગ્ય છે. વિશ્વમાં સધળે
 ભોગ ક્યાં વશ્યો છે ને કહે છે: વિગ્રો ઇ—સ્પષ્ટ છે. ભોગ ઇ—તે વિગ્રો
 ભોગનેજ યજ્ઞનો અર્થ જાણે છે. અર્થાત્ ભોગ મેળવવા માટેજ યજ્ઞ કરવા
 એમ સમજે છે.

પૂર્તાદિ ધર્મ સાથે, ભરપૂર ભવમાં, બોગબો બોગ ધારી,
 શું સ્વામી તે ન ઇચ્છે, ભ્રમિત મન થયું, વૃદ્ધ કાયા નહારી ! ૬
 બોગેચ્છાછે વિવેકી જન તિરિયકની, જૂતિ વિજૂતિ ભારે,
 કામેચ્છા ઇષ્ટ દેતી, કૃણ તન મનનું, સ્તુતિ નુતિ વધારે;
 લોભાવે જો અશાંતે, તપ શિવ વિણનો, અર્થ કેવોજ સારે !
 તેમાં તો હું પતિ શું, સમજ દઇ કહું, આપ જાણો વિચારે. ૭

હું સઉવાચ.

શ્લોક.

કુભોગમાં સદા સુચિત્ત જો અચીત્ત લાગિયું,
 હૃદય શુંઆયું બંધુમાં રહે તદા તિ લાગિયું;
 ન શિવ સંગ તેહ પ્રાણી યોગ મેળવે કદા,

૬ જાણેતા ઈ—જો જન વનમાં વસે છે તે પણ જાણેતા કે ન જાણ્યા
 (સ્વર્ગાદિ અદૃષ્ટ) બોગના બોગી છે એમ જાણ્યા—શાસ્ત્રોમાં કહેવાયા છે.
 સ્વર્ગાદિ સુખ બોગની ઈચ્છાવાળાએ વનમાં વસીને તપ કરવું, એવો ઉપદેશ
 શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. દાન આપે છે તે પણ બોગની ઈચ્છાથી: બોગેચ્છાને
 ઈ—સ્પષ્ટ છે. વરી-પસંદ કરી. પૂર્તાદિ—વાલ્ય, કૃતા વગેરે બંધાવવા ૩૫
 કર્મ. જોગ—સંયોગ.

૭ બોગેચ્છા ઈ—વિવેકી જન અને તિરિયક (તિર્યક)—પશુ પક્ષી
 વગેરેની—અર્થાત્ તે સર્વને બોગેચ્છા એજ ભારે જૂતિ (વૈભવ) અને
 વિજૂતિ (અધર્મ) છે. કામેચ્છા ઇ—કામેચ્છા (બોગેચ્છા) એજ તન
 તથા મનનું ઇષ્ટ કૃણ આપે છે તથા સ્તુતિ તથા નુતિ (પ્રણામ) ૩૫ કર્મ-
 નો વધારો કરે છે. અર્થાત્ પરસ્પર સ્તુતિ અને પ્રણામ કરવાનું કારણ પણ
 બોગેચ્છાજ છે. અશાંતે—એવા (વિવેકી) મનુષ્યોને. તપ ઈ—તો શિવ
 વિણનો (આત્મજ્ઞાન રહેત મારા જેવાં તિર્યક પ્રાણીનો.)

મતિ શુચિ ન તેમની વળુંધી રે'તી સંદા,
 સરોકુર્દમાખિધમાં કરિ પડ્યોજ જંગદી,
 ડૂબી ગયો અતિવશી તરી ગતિ અમે કળી;
 ઘણા પુરૂષ પદ્મિની સુપુત્ર મિત્ર ચિત્રમાં,
 ભામી રહ્યા સમી રહ્યા નમી રહ્યા વિચિત્રમાં. ૯
 વરે ! સ્વરોચિ આ જુઓ મહાન રંગ રાગમાં,
 લઘુપણાથી કામ અગ્નિ, લંગની લાગી લાગમાં;
 સનેહ દેહ એહનો કુર્દમે જંઈ ધરે,
 વરાંજી ! સા'ય શિવ તેનો કેઇ પેર તો કરે. ૧૦
 સ્વરોચિને મને જુવાની જુવતી વરી રહી,
 સુપુત્ર પાત્ર આદિકે ડૂબી ગયો લહે સહી;
 વદો ન કેમ નીકળે ? સદા સુભોગ ભોગવ્યા,
 કુરોગ ભાગ્યા જુવંતો ! જેહ જોગ જોગવ્યા ! ! ૧૧

૮ હંસીએ ભોગેચ્છાનું સ્થાપન કર્યું તેનું ખડન કરવાના હેતુથી હંસ
 કહે છે: કુભોગ ઈ—સ્પષ્ટ છે. નિ—ને. લાગિયું—સગમેલું. આર્થાત્ પ્રીતિ
 રૂપી અગ્નિથી સળગેલું. પરિણામસંકાર. શિવ—પરમાત્મા કે કૃષ્ણાણુ.
 મતિ ઇ—(કેમકે) બધું આદિકમાં વળુંધી રહેતી એવી તેમની મતિ
 શુચિ (પવિત્ર) થતી નથી.

૯ સરો ઇ—જેમ સરોવરના કુર્દમ (નદારા કાદવ) રૂપ અખિધ
 (સમુદ્ર)માં કોઈ જંગલી કરિ (દાયા) પડ્યો હોય. અતિવશી—ટદ્.
 વિચિત્રમાં—વિચિત્ર સદ્ધિમાં અથવા તેમના વિચિત્ર (સુખદુઃખાત્મક)
 પ્રેમાનુબંધમાં.

૧૦ વરે—હે ઉત્તમ સૂત્રી ! સનેહ—સ્નેહ (કર્તા). દેહ—(કર્મ)
 ૧૧વદો ઇ—જે એણે સદા સુભોગ ભોગવ્યા છે તો હવે એ કેમ તે-
 ગાંધી નીકળી શકે નથી, તે વદો (કહો વાર) ? જેમ જોગવ્યા—(સં-
 સાર ભોગના).

નથી હું નાર ! આર્ધોને સ્વરોચિ પેઠ સર્વદા,—
સુભોગનો, વિવેકો છું હવાં ન ભોગવું કદા;
નિવૃત્તિ માની, ખોટી જાણી ભોગ સિદ્ધિ ભાવતી,
સ્વરોચિ મૂઢને સદા કુસંગતિ ભમાવતી.

૧૨

માર્કંડેયઉવાચ.

રાગ દેશાખ.

એ પ્રકારે મુણી પક્ષીવાણી, કષ્ટકારો સ્વરોચિએ,
ઉદ્ભૂત વ્યાધો અંગમાં અતિ, ગયો વનમાં શોધી એ;
સીં સાથ તાપસ તે થયો ત્યાં, રહ્યો આરાધન કરી,
ત્રિ સ્વામીની સહ સાન્નિધ્યું તપ, પાપ નાશ કર્યા ધરી. ૧૩
એવો ઉદારજ છુદ્ધિરાણી, વિમળ લોકે તે ગયો,
ઇતિ માર્કંડેય પુરાણ મધ્યે, મન્યંતર અધ્યા' કહ્યો;
છાસઠ્યો અધ્યા' થયો છે, જનમ જ્યાં સ્વરોચિયે,
પુર આણી ઘાડી ઘાણી તાણી, તર્ફડી અહિયાં દિશે. ૧૪

વલ્લભ.

દિગે અહિયાં હરિગુણગણ, કે દિનકેરી સેવ રે;
જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, મહામોટા દેવ રે.

૧૫

કડવું ૧૨૯ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કંડેય કહે હો, મુનિ કૌબૃકિ સાંજળે,
સ્વરોચિ સ્વર્ગે રહે હો, તપ સાધી મંહાળજે;

૧

૧૨ આર્ધોને—આર્ધીન (સુભોગનો). ૧૩ શોધી એ—એ (સ્વરોચિ) શોધી (શોધના કરીને) વનમાં ગયો. ૧૪ વિમળ—નિર્મળ.

ને સ્વરોચિસે સુત હો, ધૃતિમાન મહામતિ;	
તેને માની અદ્ભુત હો, મનુ કરવા પ્રજાપતિ.	૨
મન્વંતર તેનો વર હો, સાંભળ મહામુનિ આજે;	
તેના સગવડા સુરવર હો, કહું તારે કાળે.	૩
મુનિ મુનિપુત્ર હો, રાજા થયા તે ભાષુ;	
વળી તેમનાં ઘરસૂત્ર હો, બાકી કાંઈ નવ રાષુ.	૪
હે દ્વિજ પારાવત નામે હો, ને તુષિતાભિધાન દેવ હતા;	
સિદ્ધ સાધ્ય કામે હો, થયા સુર ઉભય છતા.	૫
વિપશ્ચિતાભિધાને હો, વિખ્યાત વાસંવ હતા;	
સુસ્વર્ગ રાજ્યાધાને હો, મતિમાન ગુણવતો.	૬
હવાં સમર્પિ ભાષુ હો, નામ કહું તેનાં સહી;	
બાકી કાંઈ ન રાષુ હો, સાંભળજે તું મન દઈ.	૭
ઉર્જસ્તંબ પ્રાણ દત્ત હો, અલ્પિ કષ્ટભ નિશ્ચર નામે;	
અર્વવીર મહામત્ત હો, વિજ્ઞાન માનને કામે.	૮
તે મહાત્માના પુત્રો હો, સાત હતા મતિરાજી;	
તેણે સાધ્યાં ઘરસૂત્રો હો, પરાક્રમે પૃથ્વી પાળી.	૯
ચૈત્ર કિંપુરુષ આદિ હો, નામ સંજ્ઞા હતી તેની;	
હતા મુખસ્વાદી હો, જુગે જોડી નવ જેની.	૧૦
ન્યાં મુધી તેનો મન્વંતર હો, આલ્સો ત્યાં મુધી જાણો;	
તેના વંશજે થયા વર હો, જે પૃથ્વીપતિ પરમાણો.	૧૧
રાજ્યરિદ્ધિ ભોગવી હો, એ મન્વંતર જીજ્ઞે કહ્યો;	
જુક્તિ રૂડી ભોગવી હો, તાપ તન મનનો ગંચો.	૧૨
શ્રદ્ધા ધરી સાંભળે હો, શ્રોતા વક્તા સર્વે;	

૬ વિપશ્ચિતાભિધાને—વિપશ્ચિત નામે. ૧૦ ચૈત્ર, કિંપુરુષ આદિ—સમ કવિઓના પુત્રા.

- મનભાગ્યું તેને મળે હો, નાદે પુણ્યવંત પર્વે. ૧૩
- સ્વારોચિષ્કે ચરિત્ર હો, સુણતાં પરિયાં પૂજયે;
- સાત પેઢી પવિત્ર હો, સુણનારકેરી તો થાયે. ૧૪
- સ્વારોચિષનો જન્મ હો, ભાવ ધરી જે ભણતા;
- થાય તે અજન્મ હો, પછે પાપભાર નવ ગણતા. ૧૫
- જે મન્વંતરે હો, નોતા પુરાણી પૂરા;
- માન્ય એવા કો કરે હો, લોભી લોભી અધૂરા. ૧૬
- સંવત સત્તરશે પાંસેઠ હો, માઘ માસ વ્યતિપાતે;
- સ્વારોચિ ગુણ ગાઇ ઠેઠ હો, ગયો વિમ્ન સહુ વાતે. ૧૭
- શ્રીમાર્કઁડેયપુરાણે હો, ઇતિ આખ્યાન હવું;
- સપ્તપષ્ટિત્રોધ્યાય જણો હો, શ્રોતા વડતા નામ નવું. ૧૮
- સ્વારોચિષ મન્વંતર હો, સમાપ્ત થયો અહિયાં;
- થાય સુણ્યે ભણ્યે મતિવર હો, ત્રિદશે સુખ દે તહિયાં. ૧૯
- યથામતિ કથા કથી હો, વૃથા વિમ્ન નામ ધારી;
- ગુણ મતિ રતિ નથી હો, છે માયાપતિ ગતિ મારી. ૨૦

વલણ,

માયાપતિ છે ગતિ મારી, હું છું હીન હીન અજ્ઞાન રે;

છે જન પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, હે પુરાણી ગુણવાન રે. ૨૧

—૦*૦—

કડવું ૧૩૦ મું.

રાગ કેદારો.

કૌભુકિ કહે અહો ભગવાન, સ્વારોચિચરિત્ર કહું ગુણવાન;

૧૮ ઇતિ—એ પ્રકારે. સપ્તપષ્ટિ—સડસડ. ૨૦ માયાપતિ ઈ—
માયાપતિ (હરિ) એજ મારી ગતિ છે.

મહાજ્ઞાન આર્થ્યું મને તમે રે. ૧
સ્વામીચિષ્ણજન્મ કહો સુખદાય, જે સુણતાં ભણતાં દુઃખ પગાય;
કાય થાય પવિત્ર હૃદ રમે રે. ૨

ઢાળ.

હૃદય રમે ચરિત્ર ઉભય તો, થાય મુનિ કથ્યાણુ;
વિસ્તારો સર્વે ભાખિયું મુનિ, મુને કર્યો ભણ સુખાણુ. ૩
હવાં અભીષ્ટ ભોગ જેથી માત્ર થાય, નામે પદ્મિની વિદ્યાય;
તેના આશ્રય કરી નિધિ જે રહ્યા તે, વર્ણવો સુખદાય. ૪
વિસ્તારથી વર્ણન કરી કહો, હે ગુરો નિધિ જે આઠ;
વળી સ્વરૂપ સાચું કહો તેનું, જ્યમ કરું હું સુખપાઠ. ૫
તે નિધિકેરા દ્રવ્યની સ્થિતિ, રીતિ સમણિક સર્વ;
સમ્યક્ મકરે કહો મુનીશ્વર, જ્યમ થાય મનનો ધર્મ. ૬
માર્કંડેય કહે તું સર્વ સાંભળ્ય, ધરી ધ્યાને આજ;
પદ્મિનિ અભિધાનકેરી, છે લક્ષ્મી દેવતા દિવસાજ. ૭
તેને નિધિ રહ્યા છે આશરી, તે સર્વે ભાખું હુંય;
નામ ઠામ ગણાવી સર્વે, આજ રીઝવું મુનિ તુંય. ૮
પદ્મ મહાપદ્મ મકર કચ્છપ, મુકુંદ નંદક નીલ;
અષ્ટમે નિધિ શંખ નામે, દાનેશ્વરી ધરય દીલ. ૯
પુણ્યવાન પુરુષને એ, નિધિઓ મળી જાય;
તેણે તેની સિદ્ધિ ઉપજે, પછે સુખી તે જન થાય. ૧૦
હે કૌભુદિ એ અષ્ટ નિધિ, કહ્યા તુજને મેય;
હવાં સુરકૃપા કે સાધુસેવા, કહું કરવાવડે થાય તેહ. ૧૧

- નિહાળિયું એ નિધિઓએ, મનુષ્યવિત કેવું સ્વરૂપ;
નિહાળતામાં રૂપ કેવું, થાય છે મુનિભૂષ. ૧૨
- તે સર્વ તુજને યથાવિધિએ, કહી દાખું આંજ;
એક ચિત્તે મુણ્ડ્ય સર્વે, કહું તારે કાજ. ૧૩
- પ્રથમ પદ્મ નામે નિધિ છે, તે મળે જને જાણ;
તે તેને તેના પુત્રને, મળે પૌત્રને પ્રમાણ. ૧૪
- વળી એ નિધિ જને પ્રાપ્ત થાયે, તે થાય ડા'પણવાન;
સદ્ગુણવાળો થાય શુચિ, વળી સહાબોધ્યવાન મહાન. ૧૫
- એ નિધિ સાત્વિક છે સદા, માટે સર્વ સાદું થાય;
કનક રજત ને તામ્રગ્રાહી, કે તેના સંગ્રહી કે'વાય. ૧૬
- વા ક્યવિક્ય તેહનો, કરનાર કે'તા લોક;
વળી તે મખ કરીને સદા રે'તો, દધ દક્ષિણા અશોક. ૧૭
- તે સત્વવૃત્તિવાળો બને છે, ધરે ધર્મમાં અતિ પ્રીત;
ધર્મશાળા દેવમંદિર, બંધાવતો તે નિત્ય. ૧૮
- બીજા નિધિ મહાપદ્મ નામે, તે પણ સત્વગુણ ધારણ કરે;
તેણે તે નિધિ પ્રાપ્તિવાળો, સત્વગુણયુક્ત થઇ સંચરે. ૧૯
- પદ્મરાગાદિક રત્નો, તથા ભૌતિક પ્રવાળ;
સંગ્રહી રાખે સદા તે, ક્યવિક્ય કરે વર કાળ. ૨૦
- વળતો રત્નાદિક યોગવાળો, જોઇ જન તેને આપે;
સાત્વિકાચરણ ધારી તે, મઠ મંદિર બાંધી દુઃખ કાપે. ૨૧

૧૨ નિહાળિયું ધૃ— એ નિધિઓએ નિહાળેયું મનુષ્યના વિતનું સ્વરૂપ કેવું થાય છે (તે હું તને કહું છું). ૧૬ રજત—રૂપ. ૧૭ ક્યવિક્ય—વેચનુસાટનું. ૨૦ વર કાળ—સારો સમય આવે ત્યારે.

- સંતતિ પાણુ તેની તેવી, થાય છે ઉત્પન્ન;
 પુત્રપૌત્રાદિક સાત પેઢી સુધી, થાય તે પાવન. ૨૨
- મકર નામે અન્ય નિધિ જે, છે તમોગુણી તેહ;
 જે એ નિધિને નિરખે તે, દંભી થાયે દહ. ૨૩
- આચારવાળો હોય તોયે, તમોગુણી થાય;
 બાણુ ઋષિ ખર્જ ધારે, ધનુષ ઢાલ આદિ કે'વાય. ૨૪
- સંગ્રહે તે અસ્ત્ર સર્વે, કરે રાજકીય જનશુ રનેહ;
 શૌર્ય વૃત્તિવાળા કે મહારાજા, વા પ્રિયજન હોયે જેહ. ૨૫
- તેમને તે આપતો, કરે રાક્ષસ્યવિક્રય;
 અન્યમાં નવ ચિત્ત તેનું, કદી પામતું ઉદય. ૨૬
- એ નિધિ એક નરને, પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણ;
 પેઢી પરપેઢી ન પો'ચે, કહે એણું સુભાણ. ૨૭
- એ નરકેરો નાશ દ્રવ્યે, વળી ચૌરથી કે સંગ્રામમાં;
 એ વિધિ તેનો નાશ થાયે, જેનું ચિત્ત નવ રે' શ્યામમાં. ૨૮
- કરજીપનિધિની દષ્ટિ જે પર, થાયે તેહ તમોગુણી;
 એ નિધિ પાણુ છે તામસી, તુ જાણુ કૌશ્ઠુકિ મહાગુણી. ૨૯
- પ્રાપ્ત જેને થાય એ નિધિ, તે શિષ્યનાં કારજ કરે;
 તૈયાર કરી વર વસ્તને, વ્યાપાર કારણુ તે ફરે. ૩૦
- નવ કરતો તેહ જન, કોઈ ઉપર વિશ્વાસ;
 જ્યમ કૂર્મ અંગ સ કોચતો, ત્યમ કરે તે તથા ત્રાસ. ૩૧
- મંદિર વાડી ધાન્ય ધનને, રાખતો કીકાક;
 જેને કોઈ દખી નવન્યાકે, કાંઈ કરતાં ન લાગે થાક. ૩૨
- આ દ્રવ્ય મારું જતું રે'શે, ભય ધારી એવો જાત;

- ખાય નહિ ખરચે નહિ, નવ કરે પુણ્યની વાત. ૩૩
- ભંડારી મૂકે ભૂમિમાં ધન, મુઝા પછી થાય સાપ;
સુખ એ નિશ્ચિતછું તો, મેળવનાર લેતો આપ. ૩૪
- હે દ્વિજ મુકુંદ નામ નિધિ, છે રત્નેગુણી જાણ;
જેને મળ્યો તે રત્નેગુણી, થાય નર પરમાણ. ૩૫
- તે નર વીણાવેલું મૃદંગાદિક, વાદિત્ર સંગ્રહી રાખે;
તે નૃત્યક ગાયક જોઇને, ધન ખરચી વારૂ ભાખે. ૩૬
- ભાટ ભાંડ ને ચારણાદિક, વળી ભવાઈ કરતા જેહ;
નિરંતર આપે તેહને ધન, ભોગ વૈભવે નિઃસંદેહ. ૩૭
- બેશી તેની સાથ તે જન, ભોગ ભોગવે જાણ;
વ્યભિચારિણી શું પ્રીતિ કરતો, એવો જન કરે પ્રમાણ. ૩૮
- એ નિધિ પણ અંત સુધી, રહે નરને ભાઈ;
સુખ સમણે શાંત થાતું, એ નિધિના ગુણ ગાઈ. ૩૯
- નંદક નિધિ છે રત્નેતમથી, યુક્ત ને મહાન;
તે જીએ જન જેહ ઉપર, તે થાય ગર્વિષ્ઠ ને અજ્ઞાન. ૪૦
- સર્વ ધાતુ રત્ન સર્વે, વેચતો સદાય;
ધાન્ય સંગ્રહ કરી રાખી, કથવિક્રય કરી મકલાય. ૪૧
- સ્વજન કે આઘ્યાગયાને, આધાર આપે તેહ;
રજ અપમાન સહે નહિ તે, મહામાની હોયે દેહ. ૪૨
- વખાણ તેનાં જો કર્યાં તો, અતિ રાજ થાય;
મનવાંચિત સર્વ આપે, વગી કરે પ્રસન્ન તે પરકાય. ૪૩
- એ નિધિ મગતાં રતિવતી અતિ, સુંદરી થાયે પ્રાપ્ત;
પ્રસન્ન કરતી પુત્ર તે જહુ, સારા મળે સહુ આસ. ૪૪
- એ નંદક નિધિ છે પેઢીગત્યા, અદ્ભુતે વિભાગ;

વૃદ્ધિ પામી રહે છે તે, સખ્ત જન સુધી મહાભાગ.	૪૫
હે દ્વિજસત્તમ તેહ આપે, આયુષ્ય અતિશે સાર;	
ગામ પરગામેથી આવ્યો, કરે તેના આદરસત્કાર.	૪૬
એ નિધિ મળિયો જેહન, તેનાં કરે અન્ય લોક વખાણ;	
સ્વસાથ વસતા જન પરે, નષ ધરે સ્નેહ નિર્વાણ.	૪૭
પૂર્વકેરી મિત્રતા જે, શિથિલ થાતી તેને;	
નવીન નવીન સ્નેહી થાતા, એ નિધિ મળિયો જેન.	૪૮
હવાં નીલ નામે મહાનિધિ તે, સત્વરજોગુણ ધારે;	
તે નિધિ મળિયો જેહન તે, તેવા ગુણ વિચારે.	૪૯
કપાસ વસન ધાન્ય કૃણ કૃણ, ઇત્યાદિ રાખે તેહ;	
મવાળ મૌઝિતક શંખ ને છીપ, વળી કાઠાદિ રાખે એહ.	૫૦
એવું તેવું થાય જળમાં, કરે ક્યપિક્ય તેના;	
નવ અન્ય વેપાર કે સ્થળ, જીવ જડાયે જેના.	૫૧
તે નર સરોવર સમ તડાગ ને, તલાવડી બંધાવે;	
ઉદ્યાન નદીના ઘાટ તે તો, કરી નામ નંધાવે.	૫૨
વૃક્ષને રોપાવતો તે, સુગંધીલેપ વાલો અત્ય;	
પુષ્પાદિ ભોગને ભોગવે, તે મહામોટી મત્ય.	૫૩
એ નીલ નામે નિધિ રે'છે, ત્રણ પુરૂષ પર્વત;	
હવાં આગળ અન્ય ભાણું, તું તે ચિત્ત ધરત્ય મહંત.	૫૪
શંખનિધિ છે અષ્ટમો, રજોતમમિશ્રિત;	
તે નિધિ મળતાં ગુણ તેવા, થાય પુરૂષમાં, મતીલ.	૫૫
એ નિધિ જન એકને, થાય પ્રાપ્ત પ્રમાણ;	

૪૫ અષ્ટમે ઇ૦—પ્રત્યેક પેઢીએ આઠમે ભાગે વૃદ્ધિ પામે છે. ૫૦

મવાળ—પરવાળાં. ૫૨ તડાગ—તળાવ.

નિધિ આરાધન કરે જે, તે યાય સ્વારોચિ સમાન;
જો ઉપદેશનાર મળે ન કોઈ, તો રહે ભગ્નોભવ અજ્ઞાન. ૬૮
વલણ,

અજ્ઞાન ભવોભવ તો રહે, ગુણ માધવના નવ ગાય રે;
વિમ મેમાનંદ નિધિ ન વાંચે, જે જોઈ પુરાણી મકલાય રે. ૬૯

—૮*૦—

ઔત્તમમન્વંતરાખ્યાન.

કંકુ ૧૩૧ મુ.

રાગ કેદારો.

શ્રીગુર ગાણપતિને લાગુ પાય છ, સાંધકરો સરસ્વતી માય છ;
ગાય ગુણ વિમ તદા મનુતાણા રે. ૧

ઢાળ.

મનુકેરા ગુણ ગાઈ, જો કરો સરસ્વતી સાંધ;
ગુરુકેરી કૃપાએ, પુરાણ પૂરું થાય. ૨

દ્વય મન્વંતર ભાખિયા, ગણેશની કૃપાય;
એકરદ મહામૂષક વાહન, જે સર્વમાં પૂજાય. ૩

તે ગજનન દેવને, કરું નમન પ્રથમે હુંયે;
શુદ્ધિ પ્રુદ્ધિ રિક્તિ સિદ્ધિ, લક્ષ્મણ દે તુંયે. ૪

સરસ્વતી સાષ્ટાંગ કરીને, નમું વારંવાર;
હંસવાહનિ વીણાપાણિ, કરો સારદા સાર. ૫

કહું ઔત્તમમન્વંતર હવાં, યથામતિએ વિમ;
મનસા એવી મહામતે છે, કરું પુરાણ પૂરું ક્ષિમ. ૬

- સુખ સારું સહુને લાગે, દુઃખસ્વપ્ન માગે ન કોઇ;
તેમ આઈ મારી મનસા, વિચારતી શુદ્ધ સોઈ. ૭
- અજ્ઞાન અર્ણવમાં ડૂબ્યા જન, તે માંયેનો હું એક;
તો આઈ કહો કયાંયકી હોય, સુખદુઃખનો વિવેક. ૮
- જાણ્યું આજ્ઞાણ્યું કરી હું, માગી લેઉં માત;
કવિતાકેરી સેવા કરતાં, યાઉં યથાગતિ વિખ્યાત. ૯
- મહામોટા કેવિ આગે, થઈ ગયા અપાર;
તે સર્વને હું નમન કરીને, માગું માતા સાર. ૧૦
- ન્યમ પિતૃત્વું હું માતને, ત્યમ કૌશ્લકિ મુનિ નામ;
માર્કંડેયને વિનવે છે, કરી વારંવાર પ્રણામ. ૧૧
- પૂછતો કહી દેવ મોટા, તમે સ્વારોચિષ મન્વંતર કહ્યો;
ત્રેં નિધિ પૂછ્યા અષ્ટ તે, કહ્યા સંશય નવ રહ્યો. ૧૨
- સ્વાયંભુવ ને સ્વારોચિષ ઉભય, મન્વંતર કહ્યા મુનિદેવ;
તે પેર ઔત્તમ મન્વંતર કો', સાધું સાચી સેવ. ૧૩
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય મા'મુનિ, ઉત્તાનપાદ એક નરદેવ;
સુશ્ચિ નામે નારી તેની, કરતી નિરાદિન સેવ. ૧૪
- એક દિનના સમાજે, તે ગોરી ધરતી ગર્ભ;
તેને પૂરે કાળે પ્રગટિયો, ઉત્તમ બાળ બાળકશર્ભ. ૧૫
- મહાપરાક્રમી તે પુત્ર હતો, મહાબલિષ્ઠ તેવો જાણ;
ધર્માત્મા ઉદાર મનનો, પરાક્રમધની પ્રમાણ. ૧૬
- શ્રેષ્ઠ સર્વ માણીયકી તે, જોના સૂર્ય સમ પ્રતાપ;
તે ધર્મજ્ઞ રાજા મિત્રઅરિનું, સમાન માપતો માપ. ૧૭
- સ્વપુત્ર ને પરજનમાં, મતિરાખતો સંમાન;
મહામુનિ તેહ તેવો, હતો દાતાર ને મતિમાન. ૧૮

- દુષ્ટ જનને યમ સરખો, સાધુને વિધુ સમાન;
 પૈરીને વાસવ સમો તે, હર દીનનો મહાન. ૧૯
- ઉત્તમપણું તો ઇંદ્ર સરખું, ધર્મજાતા વિશેષ;
 ને પૃથ્વી પર છે નહિ સ્વર્ગે, નવ પાતાળમાં લવલેશ. ૨૦
- જેવી રાચીપત્ની ઇંદ્રને, તેવી પરણિયો તે નાર;
 બાળપુત્રી બહુલાનો, કર આલિયો નિર્ધાર. ૨૧
- દ્વિજવર્ધ! વિધુકેરું મન જ્યમ, રોહિણીપર કરી રહ્યું;
 તે પર બહુલા ઉપર મન, ઉત્તમતણું તો સ્થિર થયું. ૨૨
- નવ કદાપિ મન તેહનું, અન્ય પદાર્થે જાય;
 સ્વપ્નામાં પણ સ્વામિનીના, તે નરવર ગુણગાય. ૨૩
- આ પૃથ્વીપતિ જોઈ સુંદરાંગી, આલિંગતો ભરી લુબ્ધ;
 અંગસંગ થતાં થતો તે, એક સ્વામિનીની સમ. ૨૪
- તદ્રૂપ તરૂણીમાં થતો તે, ભણ તેનું રૂપ;
 કર્ણકંઠાર વચન કામિનીનું, નૃપને લાગતું અનુપ. ૨૫
- તિરસ્કાર કરતી તારૂણી તો, રાય વદે શે દે માન!
 એમ માની લેતો મનથી તે, ઉત્તમ નામ નર મહાન. ૨૬
- તે રંભોડને રાય દેતો, વિહાર કારણ હાર;
 અભિરામ અલંકાર આપે, તવ તે નાખી દેતી નાર. ૨૭
- અપમાન એ વિધિ ઘણું કરતી, રાય કરે જઈ ચુંબન;
 તે જીવતી જાણે પીડાવળગી, એમ કહી ઊભી થતી અનુદિન. ૨૮
- હ દ્વિજવર્ધ જોજન સમયે, તેને કાણ વાર હાથે આલી—
 રાખતો, તવ રામા ઉદાસી—રાખી ભક્તી સંભાળી. ૨૯
- તે પણ તેના હસ્તથી તે, ઘણું થોકું ખાતી;
 એ રીતે અનુકૂળ રાયને, અનનુકૂળ નારી વિખ્યાતિ. ૩૦

એમ છતાં પણ અવનિપતિ, ધરતો ઘણો માલો મનેહ;
નારી નૌત્તમ વિના કંઈ તે, નવ માનતો ઉગ્રેહ.

૩૧

વસન્ત.

નવ માનતો ઉગ્રેહ તે કંઈ, નારી ધારી ચિત્ત રે;
તરૂણીનું મન મનાવું, એ માનિયું મહાવિત્ત રે.

૩૨

૬૬૭ ૧૩૨ મું.

રાગ સામેરી.

એવી રીતે ઉત્તમ પરણ્યો નારી રે, જે અનનુકૂળ થઈ પડી ભારી રે;
તેના પર પ્રીતિ તે ધારે રે, તદા તરૂણી અપ્રીતિ વધારે રે.

૧

ન એ વાતનું કાઢીને જાણુ રે, નરનારી કરતાં ઉભયનાં વખાણુ રે;
જોઈ સુત ઉત્તમકેશ ગુણુ રે, ઉત્તાનપાદે માન્યું મહાપુણુધ રે.

૨

મુશ્ચિ કે' સાઈ' થયું સર્વ રે, મુણું પુત્રગુણુ રૂપિયું પર્વ રે;

એમ આનંદાં નરનારી રે, પછે વાત તે એક વિચારી રે.

૩

કરવો સુતને રાજ્યાભિષેક રે, તે પૂછવો વિવેકીન વિવેક રે;

એમ ધારી પ્રધાન તેડ્યા ત્યાંય રે, તેડ્યા મોટા મહાજનવસતા જ્યાંય રે. ૪

રાજ્યઅંગ તેડી સર્વત્ર રે, ઉત્તાનપાદે બોલ્યો પછે તત્ર રે;

હવાં અમો જાણું વનવામ રે, થઈ સાંત મુખ વિજ્ઞાસની આશ રે.

૫

તૂડ્યા મનતા માયાપાથ રે, તદા કરવું જ્ઞાન પ્રકાશ રે;

માટે ઇચ્છા થઈ મન એવી રે, રાજ્યમાદી આ સુતને દેવી રે.

૬

સર્વે સજ્જને કૃત્યુ કીક રે, પુત્ર વધારણે પુણ્યનીક રે;

સારો વિચાર ધાર્યો તમે રે, અનિ આનંદાં સહુ અમે રે.

૭

પછે રાજ્યએ કર્યો રાજ્યાભિષેક રે, સુતને સમજાવ્યો સર્વ વિવેક રે;

- પછે રાજા વનમાં જાતો રે, તે જોઈ ઉત્તમ દુઃખી થાતો રે. ૮
- માતતાતતણો વિયોગ રે, પુનઃ થાવાનો નવ સંયોગ રે;
- એમ ધારી વિલખ્યો તેહ રે, માતપિતાએ આલિંગ્યો દહ રે. ૯
- માતા શિખામણુ દે આવી રે, સુત નારી કરીશ મા અભાવી રે;
- ધર્મશાસ્ત્રનું વચન ધરજે રે, નારી સર્વમાં શ્રેષ્ઠ કરજે રે. ૧૦
- તો તું સદા સુખી થઈશ સુત રે, એને આ શીખામણુ મારી પૂત રે;
- અનુમોદન આપી તેને રે, પિતા પ્રબોધતો સુત જને રે. ૧૧
- એવો સુત કરી સાધ્યાંગ રે, નમતો માત પિતાને સાંગ રે;
- તદા બહુલા ન આવી મળવા રે, સાક્ષી જોઈ તે લાગી બળવા રે. ૧૨
- પણ ઉત્સવમાં તેની વાત રે, કાંઈ થઈ નહિ વિખ્યાત રે;
- શોક-અશોક સાથે જ્યાંય રે, ત્યાં આલે કલહકેરું ક્યાંય રે. ૧૩
- તેના વિના અલખી લેવા રે, જ્યારે જવા પડે ત્યારે તેવા દેવા રે;
- એમ ન્યાય વિચારી લીધો રે, પછે પ્રયાણ પુરપતે કોધો રે. ૧૪
- તે જઈ વનમાં વસિયા વાસ રે, ઝુક્તિપુરીની ધારી આશ રે;
- નિર્મળ મન થાતાં મન માન્યું રે, ઉભયને સ્થળ મળ્યું સહુ જાણ્યું રે. ૧૫
- હવાં ઉત્તમની કહું કયા રે, જેથી ટળે તન મન વ્યથા રે;
- તેને સંજયપદ થયું જ્યારે પ્રાપ્ત રે, ત્યારેતેણે પોષ્યા સંતોષ્યા પ્રાપ્ત રે. ૧૬
- કરી દીન જન પર અતિ દયા રે, ભિક્ષુકના શોક નારી ગયા રે;
- અતિ સુખી પુરવાસી થયા રે, ઉત્તાનપાદને વીસરી રહ્યા રે. ૧૭
- વીર વિજય કર્યો સર્વત્ર રે, જ્યાં ત્યાં ફરતું તેનું જિતપત્ર રે;
- થઈ સુખશાંતિ સર્વ જગ રે, તદા પ્રગટ્યો પત્નીપર અનુરાગ રે. ૧૮
- તેનું મન મનાવા કાજ રે, ઘણા ઉપાય ચોજતો રાજ રે;

- રાજનીતિના જે બેદરે, તેહ વાપરતાં થયા છેદરે. ૧૯
- સામદાન ઉપાય ન સાધ્યા રે, નારી અનુકૂળ ઉપાય ન લાધ્યા રે;
- રહે પ્રતિકૂળ પત્ની સદાય રે, સંભોગ સુખ ન દેતી કદાય રે. ૨૦
- વે'લી વે'લી લઢવા ધાતી રે, પતિપ્રેમ ન સમજે માતી રે;
- છીંડાં ખોળી લઢવા ધારે રે, પતિ કેવો તે નવ વિચારે રે. ૨૧
- ધારે તો નારી કરે અનેક રે, તેનો નવ વનિતાને વિવેક રે;
- મનમસ્ત વદે મનમાન્યું રે, વિવેકે ખોટું ખોલે નવ છાનું રે. ૨૨
- હા રાજને હોય જેની રે, ના સાક્ષ નારીને તેની રે;
- રાય મન ધાતું ઘણું દુઃખ રે, સ્વપ્ને નારીતાણું નવ સુખ રે. ૨૩
- સુણતો પુરાણ ને ઇતિહાસ રે, તેમાં જોતો નરનારીના વિલાસ રે;
- તેવા સુખની તજતો આશ રે, ફરી લગન વિચારી થાતો નિરાશ રે. ૨૪
- જેઇ કોધી નારી કરતો હાસ્ય રે, તદ્દા લક્ષણવંતી કરતી લાસ્ય રે;
- અણમાપની ગાળો માપે રે, નરમણિનું કાળજ કાપે રે. ૨૫
- કો સંકા કરશે એવી રે, કેમ ન પૂજા કરે એવી દેવી રે;
- સામાન્ય જન ન વેકે દુઃખ રે, કરે છુસે નારીની પાંશરી રૂપ રે. ૨૬
- શ્રોતા! એ સામાન્યથી સહુ થાય રે, વિશેષથી કાંઇ નવ કરાય રે;
- વિશેષમાં વિશેષપણું એહ રે, શું થાય સામાન્ય નરશો તેહ રે. ૨૭
- સે'વાય તેટલું સહે જાતે રે, વળી જાતાં શીખામણ દીધી માતે રે;
- સારો પુત્ર તે વીસરે કેમ રે, હવાં કંથું પુરાણમાં છે જેમ રે. ૨૮
- એક ચિત્તે સંભળો સર્વ રે, આછે કુલ્પરજા રૂપિયું પર્ય રે;
- જેનાથી ધારણી ન પામે ધર્મ રે, રહે નાચી નારી જ્યમ ગંધર્વ રે. ૨૯

૧૯ છેદ થયા—અર્થાત્ નકામા થયા. ૨૨ વિવેકે—વિવેકની ખાતર.

૨૫ લાસ્ય—નાચ. અર્થાત્ રીસથી નાચતી.

તેના જાણી પૂરેપૂરા ભોગ રે, આવી વળગ્યા સોપચારોક રોગ રે;
નારી પુરાણીની સર્વ આવી રે, પૂછો ન માનો તો સમજવી રે. ૩૦

વલણ.

સમજાવી પૂછો પુરાણીને, તે ક'શે પડતું દુઃખ રે;
ના વદે તો જીવ્યો સંતાઇ, ક' વિમ તેમતું સુખ રે ! ૩૧

કડવું ૧૩૩ મું.

રાગ રામઝી.

દુઃખ રાજાને અતિ ઘણું, પત્ની ઘણી પ્રતિકૂળ;
તે ઉપાય લાખ કરી મૂઝો, તોય થઇ નવ અનુકૂળ. ટેક. ૧
દાસ દામી નિંદે નારીને, સમજાવે સખી સાર;
નવ માને કાઇતું કામિની, લહે આવ્યો જોઇ ભર્તાર. દુઃખ ૨
મધાનાદિક સહુ જાણી, નારી નીચ સ્વભાવ;
નારીને જોઈ ચઢે સહી, સન્નનને તાઢીઓ તાવ. ૩
એમ અપ્રીતિ સર્વેતાણી, પણ ન નૃપની નિર્વાણ;
એકદા કૌતક અવનવું, થાતું જાણુ સુજાણ. ૪
રાત્રિએ નૃપ સાથે લઢી, બહુલા બાળા અપાર;
તેણે શય્યાપરથી રાય પાડિયો, હૃડયેલી કાઢ્યો બાર. ૫
તોય રાજા ખોલે નહિ, જઈ ઊભો રહ્યો પરસાળ;
તેણે આચાર્યને ખોલાવિયા, પૂછે તેને નમી જુપાળ. ૬
આવી નારીને કહો ચું કરું, જાણવો શુદ્ધ વિચાર;
વિચારી આચાર્ય ખોલિયા, એક શ્લોક તે વાર. ૭

શ્લોક.

કાલી ઘેલી અપાર મેલી મનની, વેલી વદ્યામાં વધે,
કાણી શૂનડી કે કુવેડ ફરતી, વક્રંગો હોયે બધે;

બોલે બોલે અતોલ રોળ રમતી, ઠેયાં જાણે ના જાણે,
કામચંદા પૂરી જો અહો તું કરવા, તો જોરી તારી ગણે. ૮

રાગ ચાલતો.

આચાર્ય કે' ધર્મશાસ્ત્રમાં, એવા અનેક નમ;
પાળવા તેહ પ્રીતે કરી, જોણે વાંચ્યું ક્ષેમ. કુ:ખ ૯
ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા નવ નૃપે, ઉદ્ધવની નિર્વાણ;
ઉત્તમ મન શોચે ઘણો, આચાર્યની સુણી વાણ. " ૧૦
મન્ન પૃથ્વીપતિને ઘણા, ઉપજિયા તેહ કાળ;
કિંતુ ક્રોધેવ્યાપ્ત કાયા હંતી, માટે કાંઈ બોલ્યો ન ભૂપાળ. " ૧૧
આજ્ઞા આપી આચાર્યને, કહ્યું ક્ષમા કરજો ભૂદેવ;
એમ કરી દિજ વળાવિયો, રાય ચિંતવતો અતિ એવ. " ૧૨
અન્ય સ્થળે જઈ રાયન કર્યું, તેનું નવ સ્ત્રીને કુ:ખ;
મલાત થયે રાય જીઠિયો, માની જેમ તેમ સુખ. " ૧૩
કરવા લાગ્યો રાજ્યકાર્ય તે, ધર્મીસન બેસી ધીર;
એવે સમાચાર સાંભળ્યા, આવે નૃપ મળવા કુરવીર. " ૧૪
ઉડુંબર દશનો અધિપતિ, રાયનો મહામિત્ર;
સ્ત્રીસહવર્તમાન આવિયો, કરવા પ્રણયતીર્થ પવિત્ર. " ૧૫
નૃપ ઉઠી મળવા ગયો, તેને જોજન એક;
સન્માન કરી મંદિર આણિયો, ધરી વપુ મધ્ય વિવેક. " ૧૬
તેની આગતાસ્વાગતા અતિ કરી, આચ્યો વસવા શુભ ઠામ;
તેની રાણીને મળવા નવ ગઈ, બહુલા પોતાની વામ. " ૧૭
તે માનવતી મહિલા પળપળે, પ્રજ્ઞતી તેજા સમાચાર;
રાય ઉત્તર કંઈ આપે નહિ, ફેરવી વાળે વાત સાર. " ૧૮
વળી બીજે દિને રાયે રાખિયું, ગાનતાન સભામાંય;

- મિત્રને મિત્ર પત્ની સહી, આવ્યાં બિરાજ્યા નૃપ જ્યાંય. દુઃખ ૦ ૧૯
 ત્યાં બહુલા પાણી આવી હતી, અતિ નૃપાગ્રહે નિર્વાણ;
 તે માનવતીશુ નવ બોલતી, બેઠી મુખ મરડી પ્રમાણ. ॥ ૨૦
 તેનું કારણ કુરવીરકામિની, કંઈ નવ કળતાં સુખાણ;
 એવે ત્યાં વારાંગના આવતી, તે ત્યાં કરતી નૃત્ય નિર્વાણ. ॥ ૨૧
 ગાયક ગાયન કરે ઘણું, રીઝાવવા શૂપાળ;
 એમ નાટારંગ થઈ રહ્યો, સહુને આનંદ તે કાળ. ॥ ૨૨
 એવે મધવાહિની કલાવતી, મધ ભરી પાત્રમાંય;
 તે પ્રત્યેકને પાત્ર આપતી, ગઈ બહુલા બેઠીતી જ્યાંય. ॥ ૨૩
 તેણે પાત્ર કે મધ લીધું નહિ, કહ્યું માનવતીએ અપાર;
 તદા લલવા લાગી તેના સાથ તે, બોલ્યા તપ ઉત્તમ નૃપાળ. ॥ ૨૪
 ઘેલછા વ્યાપી છે એહને, તેણે દીસે સદા વિકાળ;
 એટલું કે'તામાં રહીશ ક્યાં? દોઢી મુખ અનેક ગાળ. ॥ ૨૫
 રાજ બેઠો હર્યા કરે, ત્યમ ત્યમ થાતી કરાળ;
 શું હશે છે કહી ભાંડતી, ગાળ તતકાળ બાળ. ॥ ૨૬
 તે જોઈ નિદે નૃપને તહીં, પરિજન મળ્યા જોઈ;
 કુરવીર મન સંશય કરે, શકે મિત્ર સ્ત્રીજિત એઈ. ॥ ૨૭
 કુરવીર કે' આંખ ફરવી, મિત્રપત્નીને આમ;
 બહુલા બક બક શું કરે અતિ, કંઈ વિચારે મન વામ. ॥ ૨૮
 બહુલા કે' સમજાવે શું મને, હું નથી લેતી તારું નામ;
 આ ધામ નથી કંઈ તાહરાં, એમ વદી થાતી ઉદામ. ॥ ૨૯
 નિવૃત્તિ ન પામી એટલું ક્યેં, સુરાપાત્ર નાખતી તેઈ;
 તે નૃપના પાત્રે ખીંચી વાગતું, તે પડતું ઢગતું નિઃસરેઈ. ॥ ૩૦
 તોય રાજ કંઈ નવ વધો, પણ સગળ્યો ક્રોધાગ્નિ પૂર;

આનંદ દુઃખદાયક થયો, અમુઝાયો અતિ શર. દુઃખ ૩૧
 ને નિર્માણ કરેલી આનંદક્રિયા, તે તો નવ ફરવી શકાય;
 નેમ તેમ કરીને પૂરી કરી, સળગી કોધે રાયની કાય. ॥ ૩૨
 મિત્ર વારે શાંત્વન કરે, આપે દષ્ટાંત અનેક;
 કે' મારી ઘરણી પણ એવી છે, ન હોય વનિતાને વિવેક. ॥ ૩૩
 વિવેકી રાજા સમજે સહુ, નવ ઉત્તર મુખથી દે તેહ;
 હા હા ખરું ખરું એમ કહે, સળગે ક્રોધાગ્નિએ અતિ દહ. ॥ ૩૪
 ને ઘણા રાજાના સમક્ષમાં, રામાએ કર્યો મહાઅપરાધ;
 તે સહન રાજા કરી નવ શક્યો, જો કે હતો સમ્યક્ સાધ. ॥ ૩૫
 નેને પ્રિયા ગણી પટરાણી કરી, તે અમિય ગણતી અપાર;
 તરછોડતી વારંવાર સહી, તે કોપ વ્યાધ્યા મન મોઝાર. ॥ ૩૬
 અમુઃશ્રવા સમ રાય તે, નાખતો વારવાર નિઃશ્વાસ;
 એવે સભા વિસર્જન થતી, જાતા સહુ સહુને અવાસ. ॥ ૩૭
 ક્રોધ રાજાને નિંદતા, ક્રોધ વંદતા વહી વેણ;
 એમ વાતો કરતા ઘેર ગયા, તે ઘડી લાગી નૃપને દુઃખ દણ. ॥ ૩૮
 તેણે દારપાળને તર્ત તેડિયો, કહ્યું બોલાવી મુખ આમ;
 આ દુષ્ટ ભાર્યા મારી અતિ ઘણી, દુષ્ટ અંતઃકરણવાળી વામ. ॥ ૩૯
 તેને લેઈ જાઓ અહીંઆંધકી, મૂકો જઈ વને વિશાળ;
 જ્યાં મનુષ્ય પ્રાણીનામ નવ મળે, જ્યાં કંપે જોઈકાળ કરાળ. ॥ ૪૦
 ત્યાં સત્વર લેઈ જાઓ એને સહી, નવ કરશે જઈ વાર;
 અતિ થયું અતિ મેં સહુ, કરવો ન કોઈએ વિચાર. ॥ ૪૧
 એમ ક્રોધી મહાનૃપ બોલિયો, કરી મિર્ણ્ય નિરધાર;
 માર્કેડેય કે' સુણ્ય મા'મુનિ, સમજ્યો દારપાળ તે વાર. ॥ ૪૨
 આ સમય હા ના કર્યાનો નથી, ત્યમ દુષ્ટાનું કહું શુંય;
 એણે દુઃખ દીધાં મુજને ઘણાં, કંટક વાપી રાણું શે હુંય. ॥ ૪૩

ક્રોધાનળ મગટ્યો એની મેળે, તેમાં ભલે બળતો કંટક;
 એમવિચારી મુંઢરભૂકટિવતી, નાખી રમે મુણે કોણ કંટક ? દુઃખ, ॥ ૪૪
 રથમાં બેસાડી વન લેઈ ગયો, મૂકી દતાં કયો ન વિચાર;
 વિલાપ મુણ્યા ન વનિતા તણા, મૂકી વન ઘેર મોઝાર. ॥ ૪૫
 પુર ભણી જાવા તે નીકળ્યો, એકલી પડી નારી નિર્વાણ;
 ત્યાં પાણી રીસ પતિ પર ધૂરણ કરે, કરીએ તેનાં કેટલાં વખાણ. ॥ ૪૬
 હવાં નામ દેવું નવ એહનું, કે બીજી હોય એવી નાર;
 તે ઉભયને વન મૂકી કરી, ન કરવો નિચક્ષણે વિચાર. ॥ ૪૭
 દારપાળ મૂકી આવિયો, ભેટ્યો બેઠો જ્યાંહી ભૂપાળ;
 આજ આજા પાળી અહીં આવિયો, વામા મૂકી વન વિશાળ. ॥ ૪૮
 ક્રોધમાં રામે વારું કહ્યું, નમી ગયો દારપાળ;
 તે વાત વાઢે ઘાટે પિરતરી, કોઈ કહે સારું કું ભૂપાળ. ॥ ૪૯
 મિત્ર ઠપકો અતિ આપતા, આ તો થયું કૃત્ય કરાળ;
 તે કુરવીરે જાણી વારતા, જાણ્યું માનવતીએ તે કાળ. ॥ ૫૦
 તે રાયને કે'વા ઘણું લાગિયાં, કયો આગ્રહ તેડાવો નાર;
 ઉત્તમ ઉત્તર આપે નહિ, સહુને ગમે મન મોઝાર. ॥ ૫૧
 એમ વાત વીસારે પડી ગઈ, ગયાં મિત્ર મિત્રપત્ની સાર;
 ક્રોધ કારણે જે આવ્યાં હતાં, તે કાર્ય કરી ગયાં નિર્ધાર. ॥ ૫૨
 એ પુરાણી કાને કે'વું પડે, સમને શાણા સહુ ગુણવાન;
 હવાં રાજા ચિંતા કરતો મનમાં, તથા ગોરી મહારૂપવાન. ॥ ૫૩
 વળી મનને રાય વારતો, ગુણવિણ રૂપ ન ચોભાય;
 દિવારાત્રિ રાજ્ય કરતાં છતાં, નિવૃત્તિ ન પામે મહાકાય. ॥ ૫૪
 સુદરાંગીને સંભાર્યા કરે, કુટેવ વીસરાવે તે વાર;
 એમ હિંદાળે મન હીંચવું, તદપિ કયો એક નિર્ધાર. ॥ ૫૫
 ને એવી રૂપાળી ને ગુણવતી મળે, તો મારે કરવો વિવાહ;

એવીબીજીરૂપવતીમગનારનહિ,તદાપરણુનવદુઃખદય. દુઃખ, ૫૬

એમ અદોરાત્ર તેહ વિચારતો, ઉત્તમ અનુત્તમ જૂપાળ;

(તેને) સ્ત્રીના અવગુણ આવી ઝાલતા, સાંભરી રૂપવદેવગી બાળ. ૫૭

ને ગુણ હોયે એકલા સહી, તો ન રૂપ સંભારે કોઈ;

કરૂંપી સાગ ઘણાએ કર્યો, ઘરબાર સાધી સહુ સોઈ. ૫૮

વસણ.

સોઈ સાધી સ્વામી રહ્યા, ઘણા કરૂંપી નારી નેઈ રે;

કો છાંયે ન બેઠા રૂપને, જુઓ બહુલા વન રોઈ રે. ૫૯

કંકણું ૧૩૪ મું.

રાગ મેઘાડો.

પત્નીત્યાગ પછે તે રાય રે, માળે મળ પૂર પ્રીત;

ઔરસપુત્ર સમ મહાકાય રે, કુલપર રાખે રૂડી રીત. ૧

ત્યાં એક અવનવું થાતું રે, સહુ કહી સભગાવું આળ;

એક દિગ્ગતું દુઃખ વદાતું રે, સુણ્ય કૌંટુકિ દિગ્ગરાળ. ૨

હાથ.

કૌંટુકિ દિગ્ગરાળ સાંભળ્ય, તે રાયકને એક દિગ્ગ;

પોકાર કરતો પૂર્ણ આલ્યો, કરી ખીડાકેરી પ્રતિજ. ૩

દિગ્ગ કે'વા લાગ્યો રાયને, હું મહાદુઃખી છું દેવ;

મારું દુઃખ સર્વે સાંભળો, હું ભાષું છું તતખેર. ૪

રાજ વગર નવ દુખીનું, કોઈ કરે રૂસાણ બાણ;

- કુઃખિયાનું કુઃખ હરણકરતાં, એક પૃથ્વીપતિ પ્રમાણ. ૫
- ઘેર મારે હું રાત્રિએ, ઉઘી ગયો'તો સાર;
- તે સમય ગ્રહદાર મારું, નવ ઉઘડ્યું. નિરધાર. ૬
- છતાં ઘડણી માહરી, કોઈ હરી ગયું સુખાણ;
- તે અવનિપતિ આણી આપ્ય તું, અહો નૃપ ગુણુખાણ. ૭
- રાજા કહે હો દિવસતમ, લઈ ગયું કામિની કોણ;
- ક્યાં ગઈ તે તું ન જાણે, તે કયમ શોધી રાકું જાણ. ૮
- પકડું કોને લાણું ક્યાંથી, તારી સ્ત્રી નિરધાર;
- તે સમે દિવસર ખોલિયો, તું સુણ્ય ઉત્તાનપાકુમાર. ૯
- મારું ગ્રહદાર અડકાવિયું, તે હવું તેમને તેમ;
- હું નિદ્રાવશ અતિશે થયો, તે સદ્ય રહ્યો એમને એમ. ૧૦
- એ રીતે થયું તે કહ્યું, જૂપાળ સર્વે જાણ;
- હવે કઈ રીતે હું દેખાડું તું ન, પૃથ્વીપતિ પ્રમાણ. ૧૧
- રક્ષણુ અમારૂં તમે કરતા, તો નરપતિ શે કુઃખ,—
- ભોગવીએ કઈ પેર રાજા, હવાં કરો સત્વર સુખ. ૧૨
- તમે રક્ષણુ કરો અમારું, તે વેતન ગણી સુખાણ;
- ધર્મમાંથી છોડા ભાગ આપું, પૃથ્વીપતિ પ્રમાણ. ૧૩
- પછે રાત્રિએ ક્યમ નહિ, નિશ્ચિંત સદ્યએ નરદેવ;
- ઇત્યાદિ કારણ સમજ સર્વે, મમ કુઃખ દૂર કરો તતખેવ. ૧૪
- રાજા કહે તારી કામિની મેં, નથી જોઈ જૂદવ;
- તેથી આકૃતિ કહે તેહની, વળી કેવી દેહ કે' તતખેવ. ૧૫
- વનિતાની વય કહે તેનાં, આચરણ કહે તું આજ;
- ત્યાર પહે શોધ કરું હું, એમ ખોલિયો મહારાજ. ૧૬
- દિવસ કહે નરનાથ સુણીએ, કહું પૂજ્યું સર્વ;

૧૩ તે ઈ—તે રક્ષણુનું વેતન ગણી હું તમને ધર્મમાંથી છોડા ભાગ આપું છું.

- જેનાં નેત્ર અતિ કઠોર છે, જેના મન મધ્ય અતિ ગર્ભ. ૧૭
- ઉઘી ઘણી છે કામિની, દુઠ્ઠા ઘણા છે હાથ;
 છે સૂક્ષ્મ પદન સ્થામાતલું, છે સતી કુરૂપી સીને માથ. ૧૮
- આકૃતિ એવી છતાં હું, નિંદુ નહિ મમ નાર;
 હે જૂપ વાણી કઠોર તેની, છે દુરાચારી નિર્ધાર. ૧૯
- એ મારી સીનાં કહ્યાં લક્ષણ, કહું બાકી જેહ;
 તેનું રૂપ જોઇ મુજન કંટાળે, વસે દુર્મથ તેને દેહ. ૨૦
- તેની વય પેલી વીતી ગઇ, એવી રૂપવતી મમ નાર;
 એ સાથે સાચા મેં બતાવ્યા, મુજ નારીના ગુણ સાર. ૨૧
- રાજા કહે હો દિગ્ગજતમ, હવે તે અતુલની ચિંતા માટે,—
 વિરામ પામ્ય મા'નામ તું, શે કરે અતિ ઉચ્ચાટ. ૨૨
- હું અન્ય સ્ત્રી આપું તને, છે કલ્યાણી કામિની સુખ માટે;
 પાશુ તુજ ભર્યા તો દુઃખદેતુ, કરે ઉચ્ચાટ શે તે સાટે ! ૨૩
- હે વિમર્શિ સ્ત્રીની સુંદરતા, એ સુખાદ્ય હેતુ જાણ્ય;
 છે ઉત્તમ હેતુ શીલ તેનું, કરે પ્રેમીદેવ મન પ્રમાણ. ૨૪
- એ કારણે રૂપ સોલ વિદ્યાળી, તળવી પનિતા સર્વ;
 મારી મતિ દિગ્ગ એમ કે' છે, તું ધારય ધ્યાને ધર્મ. ૨૫
- દિગ્ગ કહે મહીપાળ સાંભળ્યુ. અમે ઉત્તમ નરથી આમ;
 સ્વભાવીને રક્ષવી, તે જુગાય ક્યમ મહાનામ. ૨૬
- રામાતલુ રક્ષાણુ કર્યાથી, પ્રજાનુ રક્ષાણુ થાય;
 હે નરેશ્વર પુત્ર પત્ની વિષે, ધરે પુત્ર રૂપે કાય. ૨૭
- એવી શ્રુતિ મેં સાંભળી છે, માટે કરવું. સીરક્ષણ;
 પ્રજાનું રક્ષાણુ કર્યાથી. દુઃખ ઉપજે ન અધક્ષણ. ૨૮

- સ્ત્રીથી મળ રક્ષાય છે, મળથી રક્ષણ થાય કાય;
 ને તેનું રક્ષણ નવ થાય તો, વર્ણસંકર મળ ઉત્પન્ન થાય. ૨૯
- તે મળ પૂર્વે થઇ ગયા ને, પિતૃઓ નિર્ધાણ;
 વશ્યાંસ્વર્ગે વાસ કરીને, તેને અર્પે અધેગતિ સુખાણ. ૩૦
- કામિની વિણ નિત્યક્રિયા, થાય લોપ મારી રાય;
 ધર્મહાનિ થાય તેણે, અનુદિન હે મહાકાય ! ૩૧
- ક્રિયાલોપે હું સહી, પ્રસૂતવથી થાઉં ભ્રષ્ટ;
 હે પૃથ્વીપતે એમ દેહ આ, થઇ જાય વેદિા નહ. ૩૨
- હે રાય તે સ્ત્રીચક્રી મુજને, મળ યારો નેહ;
 તે ધર્મનો ધડાગ તુજને, અર્પશે નિઃસંદેહ. ૩૩
- વળી ધર્મ સાધશે ધરણીપતિ તે, કરશે રાજ્યનું કલ્યાણ;
 તે રાય તું ને કહ્યું મર્મ, સ્ત્રીચૌર્યકાર્ય મમાણ. ૩૪
- હવાં સ્ત્રી આણી આપો મારી, હું વિનવું ભૂપાળ;
 રક્ષણાર્થે સ્થાપન કર્યા નૃપ, તો રક્ષણ કરો હે દયાળ. ૩૫
- માર્કડેય કહે એ રીતનું, રાયે સાંભળ્યું દિગ્વેણ;
 વિવેકીએ વિચાર કંધિા, ઢાળી નીચાં નેણ. ૩૬
- પછે સાહિત્ય સંપૂર્ણ રયે, યેમતો નૃપાળ;
 તે અહીં તહીં ફરી જોતો, દિગ્ગજારીને તે કાળ. ૩૭
- લક્ષણવતી નવ લાધતી, રાય ધરે ચિંતા મન;
 એવે અરહ્યમાં એ તપસીઆશ્રમ, બુદ્ધિ નહ રાજન. ૩૮
- મહામનોહર નિરખી આશ્રમ, સાંત રાજ થાય;
 પછે હજીવે હજીવે ચાલો નૃપ, તે આશ્રમ મધ્યે જાય. ૩૯

- ત્યાં વધ જીએતો દર્બાસને, બેડા દોડા દેદીધમાન;
હરિસ્મરણ કરતા હતા તેણે, નૃપ નિરખિયો મહાન. ૪૦
- મુનિ હડી સામાગયા, કહ્યું પધારો મહારાજ;
સન્માન કરી કહ્યું શિષ્યને, લાવ્ય અર્ધ તું આજ. ૪૧
- તદા શિષ્યે ધીમેથી કહ્યું, એને અર્ધ શે દવાય;
વિચારી આજ્ઞા કરો મુનિ, જ્યમ ન અઘટતું કે'વાય. ૪૨
- હું આજ્ઞાપાળક અહીં જીભો, કંઈ કરી જીએ વિચાર;
તદા આત્મજ મુનિએ ધારી, રાયવૃત્તાંત જોયું સાર. ૪૩
- પછે આસન આપી રાયને, નિકટ બેસી જોષ્ટિ કીધ;
સન્માન રાંતપણે કીધું, પ્રથમ પાર પામી લીધ. ૪૪
- ઋષીશ્વર કે' હં રાજ, કયમ પધાર્યા અત્ર;
રી ધારણા ધ્યાને ધરો છો, નૃપ સુખી છે સર્વત્ર. ૪૫
- આપ ઉત્તાનપાદના પુત્ર ઉત્તમ, એમ અમો જાણીએ ભૂપાળ;
પારૂં થયું અહીં પધાર્યા, કંઈ કાર્ય કો' આ કાળ. ૪૬
- રાજા કહે હે મુનિસત્તમ, એક દિનકેરી નાર;
તેને ઘેરથી કોઈ હરી મયું છે, હું નિકળ્યો શોધવા નિર્ધાર. ૪૭
- દ્રોણ તેને હરિ ગયું, તે હું જાણતો નથી કાંઈ;
શોધવાને દૂર ચોદિશ, કંઈ લાળ છે મુનિ આંહી. ૪૮
- અહો ભગવન તમારે આશ્રમ, હું આવિયોણું આજ;
નમસ્કાર કરી પૂછું તમને, ઋષિ કરો મારું કાળ. ૪૯
- ઋષિ કહે પૃથ્વી પતે મુજને, જેપૂછવું તે પૂછો;
નિરાંક થઇને સર્વ સંસાય, હૃદય માંહીથી લૂછો. ૫૦
- જો હશે કે'વા જેવું તો, હું કહીશ સર્વે આજ;

- તવ રાજા કહે હું નમન કરો, પૃથ્વિ હું હે દિગ્ગરાજ. ૫૧
- તમારે આશ્રમ આવિયો હું, તે કાળે તવજેવ;
- મુને અર્ધ આપવા તૈયાર કીધો, ક્યો વિસર્જન ક્યમ એવ. ૫૨
- ઋષીશ્વર કે' રાય સુણ્ય તું, મેં તુંને લલો આવતો સાર;
- તદા સત્વર અર્ધ તૈયાર કીધો, છાત્રે આજ્ઞા ગ્રહી અવિધાર. ૫૩
- પછે તે છાત્રે મુજને, ક્યો યોધ પ્રમાણ;
- મારી કૃપાએ શિષ્ય મારો, જાણે મૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન. ૫૪
- એ ત્રણ કાળની સર્વ વાતો, એ જાણી શકે છે સાર;
- એણે કહ્યું વિચારી આજ્ઞા, મુનિ કરો આ વાર. ૫૫
- તદા ધ્યાન મેં ધારિયું, જોયું રાય તારું સર્વ;
- પછે અર્ધ આપ્યો ન મુજને, નવ નિરખી મોહું પર્વ. ૫૬
- હે રાય સ્વાયંભૂતજે છો, તમો અર્ધયોગ્ય આ વાર;
- એ વારતા સહુ સત્ય છે, તો ક્યમ ન આપિયે નિરમાર. ૫૭
- ઉત્તાનપાદના પુત્ર ઉત્તમ, તમો અધુના નથી અર્ધ યોગ્ય;
- કાળાતરે નૃપ થયો પાછા, ભોગ સમજ ભોગ્ય. ૫૮
- રાજા કહે છે અહો પ્રહાન, મેં જાણે અજાણ્યે શુંય;
- પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું તેજ ભાષો, જે ન જાણું હુંય. ૫૯
- હું અત્યાગત થઈ આવિયો, ઘણે દિને આશ્રમ માંય;
- તો અર્ધયોગ્ય ક્યમ નવ ક્યો, તે જાણાવિયે મુનિ આંય. ૬૦
- ઋષીશ્વર કે' રાય સુણીએ, શું બૂલી ગયા છો વાત;
- વનમાંહી કાઠી મૂકી સીને, જે વિષે થયું વિખ્યાત. ૬૧
- તે ત્યાગતામાં નૃપ તમારો, ક્યો ધર્મે ત્યાગ;
- વિશેષપણે સમજાવું તે હું, તું સુણજે મહાભાગ. ૬૨

તે દિવસીને લેઈ ગયો છે, મુણ્ય નૃપ મા'ધામ. ૭૫
 તે આજ તુજને જુણારો, ઉત્પલાવત વન માંય;
 રથવેગે જાઓ વે'લા, જઈ જીતો દાનવ ત્યાંય. ૭૬
 તે ઉત્તમ દિવસી પત્નીને, વે'લી મેળવી ર રાય;
 જોણે અધર્મકર્મથી બચી તે, નવ તુજ સમો પાપી થાય. ૭૭
 પુરાણી આવું પુરાણ વાંચી, ધરણીના ટપલા ખાય;
 ધર્મ ત્યારે તો સધાએ, ન અધર્મ પીડે કાય. ૭૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઐતમમન્વંતરે પ્રમાણ;
 એકોનસપ્તતિતમોધ્યાય પૂરણ, હવે અહીં નિર્વાણ. ૭૯

વસણ,

હવે અહીં નિર્વાણ અધ્યા', સુણો શ્રોતાજન રે;
 ભટ પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, સહુ જાણે પુરાણી પાવન રે. ૮૦

કડકુ' ૧૩૫ મુ'.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કે' કૌશ્ઠિક પ્રતિ, પછે નૃપ મુનિને કરી નમસ્કાર રે;
 સ્વરથમાં બેસી સંચલે, ઉત્પલાવત વન ચોઝાર રે. ૧
 ગુફા ગહુવર મધ્ય જોતો, તે દિવસેરી નાર રે;
 એવે એક મંદિર મધ્ય દીઠી, કુરૂપી નારી સાર રે. ૨
 પ્રાણજી વર્ણવી હતી, એવી જોઈ નારી ત્યાંય રે;

૭૫ અદ્રિસનુ—અદ્રિ નામે રાક્ષસનો પુત્ર. ૭૯ એકોનસપ્તતિતમો—
 અગ્રોતેરમો. (એક + જન—જોછે + સપ્તતિતમ—સીતેરમો). નિર્વાણ—
 સમાપ્ત. ૨ ગહુવર—બીડી ખો.

- ખાધા કરતી બેઠી બીલાં, દાનવના ઘરમાંય રે. ૩
- રાયે પૂછ્યું તેહને, અહો ભદ્રે ભામિની રે;
વિશાળસુત સુશર્માકેરી, તું છું નૌતમ કામિની રે. ૪
- એમ છતાં આ વનમધ્યે, ક્યમ વસી રહી બાળ રે;
તે સમજાય તે રીતે કહે તું, જ્યમ હું સાંભળું તત્કાળ રે. ૫
- પ્રાક્ષણી કે’ ભૂપતિ મુણ્ય, અતિરાત્ર નામે દિવસ રે;
વનવાસી રહે સદા ઉદાસી, છું તેની સુતા કરચ મતીજ રે. ૬
- તમે વિશાળસુત હમાણાં કહ્યો તે, સ્વામી મારો થાય રે;
એવી હુંને હરીલાલ્યો, દુષ્ટ બઝાક અસુર રાય રે. ૭
- સતી હતી હું ગેહમાદે. ત્યાંથી જાયલી લાલ્યો એહ રે;
મારા બ્રાત તાતનો એણે, કરાવિયો વિચોગ નિઃસંદહ રે. ૮
- માતા મારી દુઃખી હશે, ન જાણુ સ્વામીની વાત રે;
જેણે વિજેગ પાડ્યો એહ પેરે, તે બળીમરો દાનવ જાત રે. ૯
- મારી માતબ્રાતતણે વિચોગે, હું પામું અહિંયાં દુઃખ રે;
વિજેગ બીજાંનો થયો નૃપ, ગયું મારું સર્વે સુખ રે. ૧૦
- આ વિકટવનમાં આણી મુજને, મૂકી એણે ક્ષેમ રે;
તેનું કારણ હું નથી જાણતી, પણ નહિ થાય એનું ક્ષેમ રે. ૧૧
- ભક્ષતો નથી મુને એ કે, નથી ભોગવતો નિર્વાણ રે;
અહીં આણી મુજને મૂકીછાંડી, શે જાય નવ મુજ માણ રે. ૧૨
- રાજા કહે હે દિવસપુત્રી, મુને મોકલ્યો તારે સ્વામ રે;

૮ દુષ્ટસ્ત્રીનાં લક્ષણનું નિરૂપણ તે સ્ત્રીના વચનદ્વારા કરે છે. મારા ધન—સ્પૃષ્ટ છે. ૯ માતા ધન—(પિયરવપુષણ). ન જાણું ધન—(સ્વામી પ્રતિ બેદરકારી). બળીમરો — (શાપ કે માળો જાંડવાની ટેવ). ૧૨ નથી ભોગવતો—(દુરાચરણની અસાધ).

તારી ખોળ કરવા આવિયો હું, મારે તે અસુરનું છે કામ રે. ૧૩
 તુ જાણતી હોય તો કહે, તે વસે દાનવ ક્યાંય રે;
 હું મળું જઈ તેહને, પછે તુને લેઈ જઈ નગર જ્યાંય રે. ૧૪
 પ્રાણાણી કે' અનૃત ખોલો, તમે રાજા આજ રે;
 મારો સ્વામી મુને કદી નવ, સ્મરે હે મહારાજ રે. ૧૫
 મારી માતે મોકલિયા હશે, વાર ગમે તેમ હોય ભૂપ રે;
 જે દાનવ મુને હરી લાવિયા તે, આ વનમાં વસે છે કુરૂપ રે. ૧૬
 જે જય ન લાગે ભૂપ તમને, તો જઈ જુઓ અસુર રે;
 એમ વદી તે રડવા લાગી, તેનું સાંતવન કરતો શૂર રે. ૧૭
 માંડેય કહે સુણ્ય કૌશ્ઠુકિ, સીએ બલલાવિયો જે પંથ રે;
 તે માર્ગે નૃપ પરવર્યો, નિંદે નારી બેઠી કંથ રે. ૧૮
 મારી શોધ શે કરતો નથી, છે ધન્ય મારી માત રે;
 જણે રાધને અહીં મોકલ્યો, જનેતાની થાય ન વાત રે. ૧૯
 હવે રાધ વિકટ વન મધ્યે, જોતો જોતો જાય રે;
 તેને પરિવાર સહિત દાનવ, બેઠો દૂરથી દેખાય રે. ૨૦
 દાનવે રાજા નિરખિયો કે, કયો આધેથી નમસ્કાર રે;
 શીર્ષ ભૂમિ માંહી ધરીને, તે નમ્યો વારંવાર રે. ૨૧
 નમન કરતો આવિયો તે, રાધચરણની પાસ રે;
 કર જોડી ઊભો દીન થઈ તે, જાણે ત્રિવિધ પ્રકટ્યો ત્રાસ રે. ૨૨
 રાક્ષસ કહે મહારાજ આજે, તમે ધારિયા અહીં ચર્ણ રે;
 મારું ગૃહ પાવન થયું તેથી, અનુગ્રહ કર્યો અશરણશર્ણ રે. ૨૩
 હું આપના પ્રદેશ માંહે, વાસ વસું નરનાથ રે;

૧૫ અનૃત — અસત્ય. ૧૭ સાંતવન — આસનાવાસના. ૨૧ શીર્ષ
 — માથું. ૨૨ ત્રિવિધ — અધ્યાત્માદિ ત્રણ પ્રકારનો અથવા કાવિક, વાગિક,
 માનસિક.

- કાંઈ કરે આજ્ઞા નરપતિ મુખે, વદા આવું ક્યાં હું સાથ રે. ૨૪
 આ અર્ધ આપું તે ગ્રહો યપ, આ આસને બેસો બ્રૂપ રે;
 વિશ્રાંતિ હથો વરમતિ રજ અહીં, હે અવનિપતિ અનુપ રે. ૨૫
 હું અમે સેવક આપના, તમે છો અમારા સ્વામી રે;
 તો મનગમતી આજ્ઞા કીજિયે, હું નમું મસ્તક નામી રે. ૨૬
 રાજા કહે રાક્ષસ કર્યું તે, પ્રિય સર્વે સાક્ષરે;
 સહુ અતિથોસહાર પો’ચ્છો, પાણુ કે’ અગ્રિય કર્યું ક્યમ માક્ષરે. ૨૭
 બ્રાહ્મણની સ્ત્રીને આણી તે’ ક્યમ, તેનું કારણ નવ સમજાય રે;
 વરવા અરથે આણી એવું, અનુમાન મુજથી ન થાય રે. ૨૮
 તે મહાકરૂપી કામિની છે, તારે સ્ત્રીરત્ન છે અનેક રે;
 ભક્ષવા જો આણી તેને, તો ક્યમ ધરિયો વિવેક રે. ૨૯
 ભક્ષી ગયો નહિ ભામિની ક્યમ, મૂકી એકલી વન રે;
 તેનું કારણ કહે મુજને, મુને અવનવું લાગે મન રે. ૩૦
 રાક્ષસ કહે હે રાય મુગ્ધિયે, અમે કશું ન મોતવઆ’ર રે;
 તેવા રાક્ષસ અન્ય છે, જે કરે જનતણા સંહાર રે. ૩૧
 અમે મુકૂતકેરું દૂળ ભક્ષી, નિર્વાહ કરિયે દેવ રે;
 મનુષ્યકેશ માનીતીના, વળી હોય આણુમાનીતી એવ રે. ૩૨
 તેવો સ્ત્રીઓના સ્વભાવ બદલી, થઈએ અમે તૃપ્ત પ્રમાણ રે;
 અમે પ્રાણીઆહાર કરું નહિ, તું જાણુ સર્વ સુખાણુ રે. ૩૩
 અમે માનવતણાં જ્યારે, ક્ષમાગુણ ભક્ષીએ સાર રે;
 ત્યારે નર તો ક્રોધ કરતો, તજ સારાસાર વિચાર રે. ૩૪
 જદા દુષ્ટ સ્વભાવને ભક્ષીએ નૃપ, અમે તો પ્રતિમાન રે;
 ત્યારે તે નર થાય છે અતિ, મતિમાન ને ગુણવાન રે. ૩૫
 હે ભૂપતે ! અતિ રમ્ય રામા, છે અમારે ગેહ રે;

અતિ અપ્સરાને હરાવી દે, રૂપ ગુણે નિઃસંદેહ રે.	૩૬
તો પછે માનવતણી સ્ત્રી, કેમ વાંચ્છું દવ રે;	
સ્વપ્ને ન ધરિયે માનવીની, નારીકેરી સેવ રે.	૩૭
રાજા કહે હે નિશાચર સુણ્ય, જો તું કહેછે આમ રે;	
ઉપભોગ અર્થે નથી આણી, ત્યમ ભક્ષવાને કામ રે.	૩૮
તો તેં દિવ્યહુમાં કેમ પેરી, હરી તેની નાર રે;	
તું કારણ તેનું કહે મુજને, સહુ સાંભળું આ વાર રે.	૩૯
રાક્ષસ કહે એ ઉત્તમ દિવ્ય છે, જાણનારો મંત્ર રે;	
મત્તેક યસે હું જઈ ત્યાં, એ ત્રેવડે છે તંત્ર રે.	૪૦
રક્ષાધ્ર નામે મંત્ર ભણીને, કરે છે મારું ઉચ્ચાટન રે;	
એ રીતે એના મંત્રોચ્ચાટને, અમો જૂએ મરું છું રાજન રે.	૪૧
એ દિવ્ય મત્તેક યસે હોય નિતિજન, તદા અમો જાઉં કયાંય રે;	
પછે અમે આ ઉપાય યોજી, તેને વિકળતા કરી આપ રે.	૪૨
કામિનીવિહીન નર જો, તે નવ યજ્ઞકર્મે યોગ્ય રે;	
એ ઉપાય નરપતિ યોગ્યો છે, કેવળ યવા આરોગ્ય રે.	૪૩
માર્કંડેય કે' મતિમાન દિવ્યને, વિકળતા પ્રાપ્તું કારણ રે;	
દૈત્યે કહી જો દાખલ્યું તે, ધ્યાને કર્યું તપ ધારણ રે.	૪૪
મહાખેદ પામ્યો મન રાજા, વળી વધો મનમાં આમ રે;	
સત્ય અસુર દિવ્યવિકળતા કહી, કરે મારું નિંદાકામ રે.	૪૫
વળી ઉત્તમ મુનિએ ગણ્યો મુજને, અર્ધમાઠ અચોગ્ય રે;	
આ દાનવવિકળતા દિવ્યનો કે', ક્યમ રહું નારીવિણ આરોગ્ય રે.	૪૬
હું સ્ત્રી વિનાનો તેથી મુજને, યચું સંકટ પ્રાપ્ત રે;	
વળી હવાં મુજને ગિંદરો, બાકી રહ્યાં જો આમ રે.	૪૭

૪૧ રક્ષાધ્ર—રાક્ષસનો નાશ કરનાર. ઉચ્ચાટન કરે છે—દાંડી કાઢે છે. મંત્રોચ્ચાટને—મંત્રવડે કરેલા ઉચ્ચાટનથી. ૪૨ વિકળતા—બેડ—ખામી. ૪૩ વિહીન—વિનાનો. ૪૭ આમ—સર્ગાં વાદાણાં.

- માર્કંડેય કે' મુનિ । પછે દાનવ, કે' વિચાર કરતા નૃપને ત્યાંયરે;
નમ્ર થઈ પ્રણામ કરી તે, નવ વરો મનમાંય રે. ૪૮
- મોઢેથી બોલ્યો રાય શું તે, કરો આજ્ઞા નરદેવ રે;
'દરો તમારે વરી રહ્યો હું, પાળું આજ્ઞા તતખેવ રે. ૪૯
- શબ કહે કહ્યું નિરાચર તે, અમો બદલી નાખું સ્વભાવ રે;
તો કરવું પડ્યું છે જેહ માટે, કૃત્ય અમારે સાવ રે. ૫૦
- તે સાંભળી કરય સાંય તેમાં, કહું તુજને સર્વ રે;
આ પ્રાણાણીના અતિ કુષ્ટ છે, સ્વભાવ ને વળી ગર્વ રે. ૫૧
- અસુર ભક્ષી જા તું તેને, એટલે એ થશે વિનયવાળી રે;
દુષ્ટ સ્વભાવ ટળતાં નારી એ, સદ્ગુણ ગ્રે'શે સંભાળી રે. ૫૨
- વળો કૃત્ય બીજું એક કરજે, એ નારી જેની છે સહી રે;
તેને ઘર એને મૂકી આવ તું, એ વિણ નથી બીજું કંઈ રે. ૫૩
- એ ઉભય કાર્ય કરે જો તું, તો તે' કયું માઈ' કામ રે;
હું' માની લડ' અર્ધપાદ એથી, મનવાંચિત સહુ મહાનામ રે. ૫૪
- માર્કંડેય કહે પછી રાય આજ્ઞા, મુણી એવી અસુર રે;
સ્વમાયાએ કરી સંચયો તે, નારી શરીરે ભરપૂર રે. ૫૫
- અંગ માંહે ઉમંગથી રહી, સ્વશક્તિ કરી પ્રકાશ રે;
દુષ્ટસ્વભાવને ભક્ષવા તે, લાગિયો જઈ પાસ રે. ૫૬
- એ રીતે તે દિગ્જીવી' અતિ કૂર દુષ્ટાચરણ રે;
ધૂટિયું દાનવ ભક્ષ્યાયકી જવ, તવ તે વદવા લાગી વર્ણ રે. ૫૭
- પ્રાણાણી કે' અહો મહાત્મા, મારા સ્વામીકેરી સાથ રે;
મારા દુર્દેવે વિષાગ કૂરિયો, છે તેનું કાણુ દાનવનાથ રે. ૫૮
- કિંતુ તેમાં દૈત્યનો નથી, દાષ કંઈ નિર્વાણ રે;

ત્યમ મારા મહાત્મા સ્વામીકરો, કંઈ દાપ નથી મમાણુ રે. ૫૯
 એ અપરાધ મારો છે સહી, તેનું કારણ કહું રાજન રે;
 કર્યાં કર્મ તો ભોગવ્યે છૂટે, છે એવું શાસ્ત્રનું વચન રે. ૬૦
 કોઈ જનમે કોઈને મેં, પાડ્યો હશે વિયોગ રે;
 તેનું ક્ષણ મને મળ્યું અહિંયાં, જદા સાધ્યો ભોગ રે. ૬૧
 એમ છે તો મહાત્મા સ્વામીના, નથી કાંઈ વાંક રે;
 નિમ્નું કરે સુરઅસુર સર્વે, બાકી બિચારા તે રાંક રે. ૬૨
 રાક્ષસ કહે હે જૂપતો, આપની આશા માની રે;
 આ જીને એના સ્વામી સાથે, હું મેળવું આ વારી રે. ૬૩
 હું દિનને ઘેર જઈ ચૂકીશ, વળી કંઈ આશા કરો નૃપાળ રે;
 અમો રાંક રૈયત છું તમારી, અહીં પધાર્યા દયા કરી દયાળ રે. ૬૪
 રાજા કહે હે વીર તોં જ, કર્યું મારું કામ રે;
 તેણે સર્વ કારણ સર્વાં સમજી, છું ધન્ય અસુર તું મહાનામ રે. ૬૫
 કદા મુજને પડે કારણ, તદા તું આવજે મુજ પાસ રે;
 એટલું મિથ મારું જો કરે તો, તોં પૂરી મારી આશ રે. ૬૬
 કીક મહાવ્રધ ! એમ કહી તે, રાક્ષસ કરતો શુંય રે;
 દુષ્ટસ્વભાવજાતાં શુદ્ધ સતી, તેને દિનગૃહલેઈ ગયો કહું હુંય રે. ૬૭
 જઈ સોંપી સ્વામીને સતી, વળી કર્યા દંડ મણામ રે;
 ઘરધણિયાણી હોયે કંઈશા તો, કરો પુરાણીજન આમ રે. ૬૮
 તમારી દયિતા દૈત્યને દઇ, મુધરાવી લેજો સાર રે;
 તો મુશર્માસમ મુખી ચારો, હું રાપય લઇ કહું આ વાર રે. ૬૯
 દુષ્ટાતણો દુઃસ્વભાવ જો રીત, દાનવ કાઢ્યો બાણ રે;
 કોઈ અસુર મજે પુરાણીને તો, કરે સદગુણી મુજાણ રે. ૭૦

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઐતમ મન્વંતરે નિર્વાણુ રે;
અહીં સપ્તતિત્તમોધ્યાય પૂરણુ, હવે પ્રયાગે પ્રમાણુ રે. ૭૧.

વસણુ.

હવે પ્રયાગે પ્રમાણુ અધ્યા', કરવી ઉતાવળ પુરાણી કાળ રે;
હરિગુણગણુ ગાતાં શ્રમ નવ લાગે, વળી સેવતાં દિવસાળ રે. ૭૨

કંકણુ* ૧૩૬ મુ*.

રાગ નરની દેશી.

- માર્કંડેય કહે સુણ્ય દિવસાળ, કહું કથા હું તારે કાળ;
તે સ્ત્રીને તેના ધણીને ઘેર, મોકલાવી કરી રાજ્યે મે'ર. ૧
- નિઃશ્વાસ નાખી વિચારવા લાગ્યો, રે નારી વિણુ મેં સુપથ ત્યાગ્યો;
શું કરવાથી કે'વાય રહું, ભગિયે લાગ્યું જાય કયમ ભુંડુ ? ૨
- અરે પેલા ઉદારમતિના મુનિએ, અવગણ્યો અર્ધ આપવા ગુણીએ;
તેમ પેલા દિવને ઉદેશી દાનવે, વૈકલ્ય દાખ મૂક્યો મારામાં હવે. ૩
- રે રે મારે કરણું હવે શુંય, રે પત્ની ત્યાગીને બેઠો છું હુંય;
એમ અમુગ્રાય ઘણો મનમાંય, એવે એક વિચાર સૂઝતો ત્યાંય. ૪
- પૂછું જ્ઞાનચતુવાગાને જહ, જે મુને મળિયા મહામુનિ સહી;
એમ વિચારી ભૂપાળ, સ્થાવર યથો તત્કાળ. ૫
- ગયો તે ત્રિકાળદર્શી પાસે, ધારે રજી મહર્ષિ હુંથી ત્રાસે;
એમ વિચાર કરતો તેહ, ઉતર્યો રથમાંથી કરી સદેહ. ૬
- ગયો તેમની પાસે ચાલી, કરી નમસ્કાર ને પોકા ટાળી;
પછે તે કે'વા લાગ્યો ત્યાંય, તેને યથો રાક્ષસસમાગમ જ્યાંય. ૭

- પ્રાણાણીને શોધી કાઢી જેહ, દુષ્ટ સ્વભાવ નાથ કે' તો ત્યાં તેહ;
 મોકલી તેને તેના સ્વામીજેહ, વળી સ્વાગમનું પ્રયોજન જેહ. ૮
- તે સર્વ કહ્યું યથાવિધિ, વળી નમ્યો નૃપ જોઈ મહાનિધિ;
 મહર્ષિ કારં આદ્યો નરપતે, તમે કહ્યું તે જાણ્યું જ્ઞાનવતે. ૯
- તમ આગમ જાણ્યું મેં પે'લું, સૌ ઇષ્ટકૃપાએ સમજીએ વે'લું;
 હે નૃપ ઉદ્દેશ કરોછો તમે, મારે શું કરવું કહી મન ભમે. ૧૦
- તમારે શું કરવું તે કહું હુ'ય, જે સમજી બેઠા છો શુંયનું શુંય;
 નરને ધર્માર્થ અને કામ, તેનું મળજી કારણ છે નૃપ વામં. ૧૧
- જેણે કયો સમાકરેા ત્યાગ, તેણે બહુધા ધર્મ ત્યાગ્યો મહાભાગ;
 જોમ જાણ્યું નિઃસંદેહ, વળી કહું બીજું સાંભળ્ય જેહ. ૧૨
- હોય સ્ત્રીવિહીન નર જેહ, દિવ્વ ક્ષત્રી વેશ્ય કે સૂદ્ર દેહ;
 વા હોય ગમે તે જાણ, (કિંતુ તે) સ્વકર્મ કરવા ન થાય પ્રમાણ. ૧૩
- તમે કયો સ્ત્રીનો ત્યાગ, તમે વારૂ કર્યું નહિ મહાભાગ;
 જ્યમ સ્ત્રીશીને પોતાનો સ્વામી, તજવા ચોગ્ય નથી મહાનામી. ૧૪
- ત્યમ નરને નારી નિર્ધાણ, તજવા ચોગ્ય નથી સુભાણ;
 રાજા કહે આહો મહારાજ, શું કરું કથળ્યું મારું કાજ. ૧૫
- એ મારા કર્મનું ફળ થયું ઉદે, ક્રોધે ફક્ત કર્મ કરાવ્યું મારું બુદે;
 હું હતો મારી પત્નીને અનુકૂળ, મહામુનિ તે હતી મુને પ્રતિકૂળ. ૧૬
- તથા મારે કરવો પડ્યો તેનો ત્યાગ, એ સર્વ સત્ય કહ્યું મહાભાગ;
 હે ભગવન્ તેના વિચોગયકી જાણ, કરી મહાપીડાનું અનુમાન. ૧૭
- મનમાં ભય પામો મુનિદેવ, તેણે જે કહ્યું તે તતખેવ;
 મેં અંતર બળતા છતાં પાળ્યું સર્વ, મુનિ ગોરી કાજે ગાળ્યો મેં ગર્વ. ૧૮
- જ્યારે સહન થયુ નવ જાતે, ગોરી થઈ વાંકી સર્વે વાતે;
 ત્યારે મેં કાઢી પનમાં તેને, કેંધાં ગઇ હશે તે જાણું ન જેને. ૧૯
- સિંહ વ્યાઘ્ર કે રાક્ષસ ક્રોધ, બક્ષી મયો હશે વરાંગી જોઈ;

- દે કોઇ દરી ગયો દરો જાણ, તો તે મુખી થાને નવ પ્રમાણ. ૨૦
- મુનિ કહે અહો મહામનિ, મિંહ વ્યાઘ્ર રાક્ષસની કોણ ગતિ;
કે તારી નારીને ભક્ષે જેહ, નથી કોઇએ ભક્ષી નિઃસંદેહ. ૨૧
- કિંતુ કલકે પિહોણી તે નાર, અધુના છે રસાતળે નિરધાર;
રાજા કહે આરો ભૂદેવ, કયા મંડી કહે તળખેવ. ૨૨
- એને કોણ રસાતળે લેઇ ગયું, અંગ નિષ્કલક એનું ક્યમ રહ્યું;
આશ્ચર્યકર્તા વાત છે એહ, માટે મુને યથાર્થ કહે તેહ. ૨૩
- ઋષિ કહે પાતાળ મોઝાર, કપોતક નામે નાગ વસે નિર્ધાર;
તે મહાપ્રખ્યાત નાગનો રાજા, જેની માને નાગકોક સહુ માજા. ૨૪
- તેણે ગાઠ જંગલમાં તારી નારી, ભમતી જોઇ સ્વરૂપા ભારી;
તે અતિરૂપવતી હતી તેથી, નાગ અનુરાગ પામ્યો નૃપ જેથી. ૨૫
- જાણી લીધી બીના તેની પૂછી, કરી સાંત આંખનાં આંસુ લૂછી;
પછે તેને લેઇ ગયો રસાતળમાં, એમ ગઇ ગનિતા ઉતરી વળમાં. ૨૬
- તે કપોતકને નંદા નામે પુત્રી, જે ગુણવતી હતી અતિ સત્રી;
તેની માતા હતી મતિવની, કપેતક સી મનોરમા સતી. ૨૭
- જદા જોઇ નંદાએ તારી નારી, તદા તેણે વિચારી નિ ભારી;
અતિ રૂપવતી જોઇ તેને, કુતૂહલ પ્રગટ્યુ મન એને. ૨૮
- આ થશે શોક્ય માદી માતાની, હશે પુત્રી કો પ્રખ્યાતાની;
તેણે તેને તેથી ઘરમાં સંતાડી, પછે વાત વિગારે મર્વને પાડી. ૨૯
- પણ નાગરાજ ને લાગ્યો મોહ, જ્યમ ખેંચે અંકપાણે તો લોહ;
તેણે નંદા પાશે માગી તે નારી, વારંવાર સંનારી સારી. ૩૦
- પણ નંદા પ્રતિહતર નવ આપે, તેથી કપોતકનું કાળજી કાપે;
જદા યતન કર્યે બેઠી નવ મુતા, જેના મને વિચાર બીજા હુતા. ૩૧

- એવું નેઈ કોયો નાગરાજ, જેણે કથળ્યું કન્યાનું કાજ;
બાપે સુતાને દીવો સાપ, તું મૂગી થઈ બોગવ્ય સંતાપ. ૩૨
- એ રીતે નાગકન્યા તેહ, તારી નારી નાગ લેઈ ગયો જેહ;
તે સર્વ રસાતળે રહ્યાં, ફૂત્ય જેવાં થયાં તેવાં કહ્યાં. ૩૩
- માર્કડેય કહે સુણી નૃપ તેહ, પરમ હર્ષ પામ્યો સ્વદેહ;
પછે પૂછવા લાગ્યો બાતે, મુનિ કહો સહુ રીતેભાતે. ૩૪
- શ્રીપ્રતિ સ્વદુર્ભાગ્યતું કારણ, વદા હે મુનિ ભવતારણ;
નૃપ કે' સાંભળો ભૂદેવ, કરે સર્વજન પ્રીતિએ મારી સેવ. ૩૫
- તેમ છતાં મારી પોતાની નારી, ક્યમ રહીએ પ્રીતિ મુજપર ધારી;
હે મહામુને નારી મુને વા'લી, હતી માણુમિય અતિશે બાળી. ૩૬
- એમ છતાં કહો મુનિદેવ, ક્યમ કુદ્ર સ્વભાવવાળી એવ;
તેનું કારણ હશે કાંઈ, જે ન આવે મારા મન માંહી. ૩૭
- ઋષિ કહે સાંભળ્ય નરદેવ, કરું સ્ત્રીપાણિગ્રહણ તે' એવ;
તદા સૂર્ય મંગળ શનિની બાણ, તારા પર દષ્ટિ હતી મમાણ. ૩૮
- વળી શુક્ર બૃહસ્પતિકેરી દષ્ટિ, તારી પત્ની કપર હતી કષ્ટી;
તારી મૂર્તિ મધ્યે હતો અંદ્ર, હતો તેની મૂર્તિએ બુધ મહામંદ્ર. ૩૯
- એ ઉભય પરસ્પર પ્રતિપક્ષી, તેથી તુંને એ કૂળ આપ્યું લક્ષી;
એવું છે માટે જ તું નૃપાણ, તું ધર્મે પૃથ્વી પાળ ભૂપાળ. ૪૦
- તું કરચ ધર્મ ક્રિયાઓ સ્ત્રીસહિત, કામિની વિણ ચાચે કર્મ રહિત;
માર્કડેય કે' સુણી મુનિ વિણ, ઉત્તમ રથારૂઢ થયો કુઃખદેણ. ૪૧
- પછે તેણે કયો મુનિને પ્રશ્નાન, ત્યાંથી સ્વનગરે ગયો સુખ મુ;
સૂર્ય મંગળ ને બૃહસ્પતિ, શુક્ર વક્રગતિનો અંતિ. ૪૨

૩૫ શ્રી પ્રતિ ઈ—પોતાની સ્ત્રી પ્રતિ પોને દુર્ભાગી કેમ રજો. અર્થાત્
પોતે સ્ત્રીને અનુકૂળ છતાં વે સ્ત્રી એને કેમ સુખઆપતી નહોતી ? ૩૯ મંદ્ર
—ગભિર.

મૂર્તિમાન ચંદ્ર ને છુદ્ધ, મયે લેતા પુરાણીપત્નીની' શુદ્ધ;
 તેથી કર્કશા થાતી તેહ, ગોમુખઆગ્ર થાય પુરાણી નેહ. ૪૩
 સ્ત્રીનિત જાણી શય સર્વ, નેણે વાંચ્યાં માન્યાં પુરાણનાં પર્વ;
 ન હોય તેને સ્વગોરીવેણે ગર્વ, વસે સદા ધણીઆણીવચ્ચને ધર્વ. ૪૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, ઔત્તમ મન્વંતર મમાણ;
 યથો એકસપ્તતિતથોધ્યાય, યથામતિએ દિગ્ગજન ગાય. ૪૫

વસણ.

યથામતિએ ગાય દિગ્ગજન, હર્ષ ઉત્કર્ષ આણી મને રે;
 પુર આણી પુરાણી જાણી, વૃદ્ધ દિગ્ગ જાયે કને રે. ૪૬

કંકણં ૧૩૭ મું.

રાગ ધનાત્રી.

માર્કંડેય કે' મુણ્ડ્ય કૌષ્ઠુકિ તુ ય છ, કહું ઉત્તમ કથા વિસ્તારી હુંય છ;
 રાજા આલ્યો રવનગર મોઝારછ, દીઠી સમ્યક્કાચારવતી દિગ્ગનાર છ. ૧

હાળ.

દિગ્ગનાર દીઠી મતિવ્રતા નૃપ, હર્ષચુક્ત દીઠો વિમ;
 રાયઆગમ સાંભળી દિગ્ગ, મળવા આલ્યો સિમ. ૨
 ખાફાણ કહે હો બૂપતિ, છે તમે મહાશ્રેષ્ઠ નૃપાળ;
 છે 'ધર્મરા ધરણીપતિ તમે, મમ મર્ધ પત્ની આણી તનુકાળ. ૩
 તે કાર્ય માત્રું કરી કૃતારથ, કર્યો મુજને બૂપ;
 રક્ષાણ થયું એથી ધર્મનું, ધન્ય મહારૂપ અહુંપ. ૪

- રાજા કહે હે વિમ તું તો, સ્વધર્મ પાળે પૂર;
કરી તેં તેવડે કૃતાર્થ કાયા, પણ મુને દુઃખ અતિ ભૂસુર. ૫
- મારે ઘરણી ગેહમાં નથી, જે ત્યાગી વન મોઝાર;
છે એ દુઃખ મુજને અતિ ઘણું, વળી અંધર્મ થાય અપાર. ૬
- દિવ્જ કહે નરેન્દ્ર તેને, હિંસ પશુએ હણી હોય;
તો હવે આશા શે કરે તું, વા જંગલમાં જઈ જાય. ૭
- કયા કારણમાટે તમે નૃપ, નવ કરો બીજા કામિની;
ક્રોધવશ થઈ ધર્મરક્ષણ, તજ્યું ત્યાગી ભામિની. ૮
- રાજા કહે મારો પત્નીને, હિંસકપશુએ નથી હણી;
પણ નિઃકલંકચરિત્ર વાળી તો, કુલ જીવે છે દિવ્જમણિ! ૯
- પણ તે કથી પેરે મળે મુજને, તેહ શોભ્યા હું કરું;
ખાક્ષણ કહે નૃપ સાંભળો, હું વેણ વાર ઉચરું. ૧૦
- જો વામા વ્યભિચારવિહીન જીવે, તો દુઃખ ધરો ક્યમ આવડું;
પદ્મિની પાળે જીવતર તમારું, કાઠણું એ શું વડું? ૧૧
- રાજા કહે હે વિમ તેને, કદા આહ્વાસ હુંય;
તોય નિરંતર આડી આલશે તે, વળી હું કદા પામીશ શુંય. ૧૨
- એ દુઃખ ઉપજે મને કિલમાં, તેથી કરું છું અપાર;
જો સ્વામિનીથી સુખ ન થાયે, તો ભણે નહ થાઉં આ વાર. ૧૩
- તેનો પ્રેમ નથી મુજ ઉપર, માટે તમો કરો કાંઈ ઉપાય;
જેથી વનિતા વશ થાય મુજને, મુજપર ધરે પ્રેમ દિવ્જરાય. ૧૪
- દિવ્જ કહે રાજા સુણો, તમ મસજતતા માટે;
વળી કૃષ્ણ મળવા તંહને નૃપ, વળી મિત્ર ઇચ્છનાર કરતા ઘાટે. ૧૫
- તે મિત્રવિંદા માટે કુંગ, જે ઇષ્ટિ કરે એવા સર્વ;

- તે હું કરી જાણું છું મહી, તે છે મહામોહું પર્વ. ૧૬
- જેમનાં મન એકમેકમાં, નૃપ થયાં દોષ ઉદાસ;
- તેમને પ્રુતઃ પ્રીતિ સંપાદનારી, છે એ ઇષ્ટિ ગોઠી પ્રકાશ. ૧૭
- ચી પ્રરૂપ વચ્ચે રનેહ એ, ઉપજાવનારી જાણ;
- તે તમારે અર્થે કરું હું, આજ નૃપ મમાણ. ૧૮
- સમ્યક્ ભૂકૃતિવાળી કામિની, જે તમારો કંવાય;
- તે જ્યાં દોષ ત્યાંથી તેડી લાવે, સહુ રૂકું થશે હે રાય. ૧૯
- અહો મહીપતિ તે માનિની, જોરો પૂરાણ મેં આપ;
- અધુના પ્રગટ્યો મનમાં તે, નૃપ ટળશે સંતાપ. ૨૦
- માર્કંડેય કહે એમ સાંભળીને, રાયે યજ્ઞસાહિત્ય મંગાવિયું;
- તે આવ્યા પૂકે તે દિગ્ગને મન, ઇષ્ટિ કરાણું અતિ ભાવિયું. ૨૧
- રાયને રામા માખ કદવા, તેણે પ્રુતઃ મખ તો કર્યા;
- એમ રાખ વાર એનું એ કર્યું, તેના નિયમ રતિ નગ પરહર્યા. ૨૨
- પછે જ્યારે દિગ્ગને મન, આવ્યું એમ નિર્વાણ;
- દે હવે રાજપત્ની સ્વામી પ્રતિ, થઇ પ્રેમાળ અતિ પ્રમાણ. ૨૩
- તદા તેણે રાયને કહ્યું, અહો શ્રેષ્ઠ નરદેવ;
- જે તમને અતિમિથ પત્ની છે, તેને અહીં તેડો તત્તખેવ. ૨૪
- તમે બોગ બોગવો ભામિનીશુ, કરો આદરેથી યજ્ઞ;
- સર્પ પ્રકારે હવાં રાજ, રહેશે મન તમારું મજન. ૨૫
- માર્કંડેય કહે સુણી દિગ્ગવચન, આશ્ચર્ય પામ્યો રાય;
- પછે શ્રદ્ધા ધરી અતિ મનમાં, ત્યાં શું કરતો મહાકાય. ૨૬
- સત્ય પ્રતિસાદાજો અને, મહાપરાક્રમી દાનવ-જેહ;
- જેણે દિગ્ગપત્ની ડીક કરી તે, નૃપ તેડિયો નિઃસંદેહ. ૨૭

- હે મહામુને સંભારતામાં, તે તત્કાળ આવ્યો ત્યાંય; .
 પૃથ્વીપતિને પ્રણામ કરીને, વધો મુને કેમ તેડ્યો આંય. ૨૮
- અવનિપતિ આજ્ઞા કરો, મુને સોંપીએ કંઈ કામ;
 તદા રાયે સર્વ વૃતાંત માંડી, કહ્યું વિસ્તારથી તે કામ. ૨૯
- તે મુણી રાક્ષસ રસાતળ જઈ, રાજપત્ની લેઈ આવ્યો;
 નાગલોકથી આવેલી તેને, પતિપ્રેમ મનમાં ભાવ્યો. ૩૦
- પ્રેમદૃષ્ટિએ જોઈ પૂરણ, વારંવાર પામી હર્ષ;
 બોલવા લાગી નારી નૃપણ, કરી પ્રિય શબ્દનો સ્પર્શ. ૩૧
- હે પતિ યાઓ પ્રસન્ન મુજપર, હું સદા તમારી નાર;
 તમ વિયોગ પતિ પ્રાણ મારા, જતાં રહ્યા નિર્ધાર. ૩૨
- એથી એકાએક તે નૃપ, ભુજ ભરી બેઠ્યો ભામિની;
 અહો મિયા હું પ્રસન્ન સદા છું, તું યા પ્રસન્ન મુજપર કામિની. ૩૩
- તું શું ફરી સતી એમ વદે છે | તવ રાજપત્ની ઉચ્ચરી;
 જો મન તમારું હોય મુજપર તો, કે પ્રસન્ન થયા હો દયા કરી. ૩૪
- તો એક વસ્તુ માગું હું પતિ, તે આપિયે આ વાર;
 તદા રાજ બોલિયો, હે ભીરુ ! ભામિની નિર્ધાર. ૩૫
- તારે જે કંઈ મુજકને અભીષ્ટ હોયે, તે પદાર્થ માગ્ય તું જાણ્ય;
 નિઃશંક ધમ નારી કહે તુ, હું મનવાંચિત દેહ પ્રમાણ. ૩૬
- અપ્રાપ્ય વસ્તુ આણી આપું, હું છું સદા તુજ સ્વાધીન;
 એમ નમ્રતાએ નૃપ વધો, થઈ પત્નીપ્રેમે લીન. ૩૭
- પત્ની કહે મારે કાજે નૃપ, નાગરાજે નિર્ધાર;
 પોતાની પુત્રી સાપી છે, જે મારી સખી છે અપાર. ૩૮
- તું બોળહી યદ્યપ એવો, તોણે દીધો છે સાપ;
 તેથી તે મૂળી થઈ રહી નૃપ, મુજકાજ વેઠે તાપ. ૩૯

- મા સાંસ્નેહે કરી ને થાય તો, કંઈ કરો તેમાં ઉપાય; -
 ને તેની બંધાયણી વાણી ઉઘડે તો, મુને અતિ સુખ થાય. ૪૦
- નૃપ મમ મનોરથ સહુ પૂરિયા, હું એમ ધારું સત્ય;
 એટલું કારણ કરો મારું, ને રીઝિયા પુરપત્ય. ૪૧
- માર્કંડેય કે' પછી તે રાજાએ, પૂછ્યું પેલા દિવસે જાણ;
 નાગકન્યાની મૂકતા ટાળવા, કંઈ શાસ્ત્રે છે પ્રમાણ. ૪૨
- ત્યારે તે દિને કહ્યું રાજાને, હું તારા વચનથી આજ;
 ભારતીમખ કહું છું ભૂપત, થવા નાગકન્યાનું કાજ. ૪૩
- એ મળે તે નાગકન્યાની, વાણી ધારો પ્રકાશ;
 અ નૃણી અવનિપતિ અખગા તારી, ચારો જાશે નાશ. ૪૪
- માર્કંડેય કહે પછે દિવસતમે, કરી ભારતી ઈષ્ટિ તેને કાજ;
 વળી એકાગ્ર ધર્મ સરસ્વતી સૂક્ત જપિયો, એક મને દિવસાજ. ૪૫
- આથી કરી નાગકન્યાની વાણી, ધર્મ આલતી જ્યમ નદી પૂર;
 તે બાલતી જોઈ ગઈ કહ્યું નંદાને, આ કુલકર ઉપકાર કર્યો નૃપ શૂર. ૪૬
- તારી સખીનો ભણા ઉત્તમ, નામે નૃપવર જાણ;
 તેણે તારું મૂગાપણું ટાળ્યું, હે નંદા નારી પ્રમાણ. ૪૭
- એમ સાંભળી તત્કાળ નાગકન્યા, નંદા નામે જોહ;
 શીઘ્ર ગતિએ રાયનગર આવી, બેટા સ્વસખીને તેહ. ૪૮
- પછે વારંવાર મંગળ વચને કરી, નૃપ શત્રુતિ કરી અપાર;
 પછે આસન પર બેસી એમ બોલી, મધુર વચને નિર્ધાર. ૪૯
- હે વીર તમે અધુના ને કીધો, મારા ઉપર ઉપકાર;
 તેણે કરી મારું હૃદય ખેંચાએ, તેથી કહું હું મુખ ઉચ્ચાર. ૫૦
- તે વેણ પર તમે લક્ષ રાખજો, અહો નરપતિ ગુણવાન;

- તમને મહાપરાક્રમી પુત્ર થશે એક, જે મનારો અવનિતજ બળવાન. ૫૧
- આ અવનિપર આણુ તેની નહિ, ઉથાપે નૃપ કોય;
- એવો સુત સત્વર થશે તુંને, તું સત્ય શાણા સમજ સોય. ૫૨
- તે અર્થશાસ્ત્રનો તત્ત્વવેત્તા થશે, થશે ધર્મ કર્મે તત્ત્વર;
- મન્વંતરનો અધિપતિ થશે તે, વળી થશે મતિમાન મનુવર. ૫૩
- માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ એ પેરે, વરદાન આપી નાગકન્યાય;
- સ્વસંખીને ભેટી ગઇ પાતાળે, વર સુણી મન રીઝ્યો અતિ રાય. ૫૪
- પછે સ્વસ્ત્રી સાથે વિલાસ કરતાં, મજરક્ષણ કરતાં બાણ્ય;
- તે નૃપનો કાળ ગત થયો ઘણો, અહોનિશ સ્મરતો નંદા વાણ્ય. ૫૫
- પછે ક્રેટલેક કાળે તે મહાત્માયકી, બહુલાએ ધરિયો ગર્ભ;
- પૂર્ણિમાના પૂર્ણ ચંદ્ર સમ મગટયો, તેને સૂત મહાનર શર્ભ. ૫૬
- તે મહાત્માના પુત્ર જન્મથી, સહુ મળ પામી આનંદ;
- દેવનાં કુંકુભિ ગડગડયાં ત્યાં, થઇ પ્રુષ્પવૃદ્ધિ મંદમંદ. ૫૭
- તન તનુજનું તેજસ્વી અતિશે, વળી અતિ ઉત્તમ ભાવિ આચરણ;
- જેઠ મળ્યા મુનિએ નામ પાડ્યું, ઐત્તમ નામ અશરણશરણ. ૫૮
- એ પુત્ર ઉત્તમવંશે ઉત્તમ સમયે, ઉત્તમ અવયવે જન્મ્યો બાણ;
- માટે નામ તેનું ઐત્તમ એવુ પાડ્યું, જેઠ શાસ્ત્રપુરાણનાં પ્રમાણ. ૫૯
- માર્કંડેય મુનિ કે' કૌબુદ્ધે, ઉત્તમનો પુત્ર ઐતમ જેહ;
- મહાપ્રખ્યાત મનુ થયો પૃથ્વીમાં, કહું પ્રભાવ તેનો જેહ. ૬૦
- એક ચિત્તે તું સર્વ સુણજે, કહું રૂળશ્રુતિ નિર્વાણ;
- જે નર ઉત્તમનું આખ્યાન સુણે તે, પામે મધુરી વાણ. ૬૧
- ઐતમકેરો જન્મ સુણ્યાથી, કોઇ દેવી ન થાએ સાર;
- આ આખ્યાન ભણે કે સુણે તે, ભવજળ પામે પાર. ૬૨
- તેને ઇન્દ્રજન કે સ્ત્રી પુત્રસાથે, વળી બધુસાથે જુદેવ;

- વિયોગ કોઇ કાળે નવ થાયે, તેની સાધિ સહુ જન સેવ. ૬૩
 અદો દિવસતમ તેનો મન્વંતર, તથા તેમાં થયા ને દેવ;
 વળી દંદ્ર અને ઋષિ થયા ને ને, તે હું કહું તુજને તતખેવ. ૬૪
 પુરાણીપુખની કથા સુણે તેને, આથી દિગુણિત કૃત થાય સાર;
 પણ જોવો તે જ્ઞાત સંસ્કૃતનો, નીકર આતાવડના જન્ય નરક મોઝાર. ૬૫
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઐતમ મન્વંતરે નિર્વાણ;
 દિસમતિતમોધ્યાય થયો પરિપુરાણ, નહિ દિવ કંઈ જાણ સુજાણ. ૬૬

વસાવું.

- જાણ સુજાણ નહિ દિવજન કંઈ, નહિ શાસ્ત્રી પુરાણી વેદાંતી રે;
 હું આતુરિશી ભટ મેમાનંદ, જોઇ કવિતા થઇ મનશાંતિ રે. ૬૭

કકલું ૧૩૮ મું.

રાગ રામખી.

- માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ, કહું કથા સુણ્ય ધરી ભાવ;
 આ સમય તને આવી મળ્યો, શોધ્યે મળે નવ આવો દાવ. ટેક. ૧
 આ ઐતમ મજપતિના ત્રીજ, મન્વંતરમાં ને દેવ;
 ઇંદ્ર મુનિમહીપતિ થયા તે કહું, સુણ્ય તણ અદમેવ. માર્કંડેય. ૦ ૨
 હતા નામના જેવા ગુણવાળા, સ્વધામાનાબિધાન દેવ;
 દેવોના દ્વિતીય ગણ ને, હતા સત્યાબિધાન જોવ. " ૩
 હે મુનિસતમ ત્રીજ ગણ પિયે, શિવ નામે દેવ સિવરૂપ;
 તે પાપનાશક કૈવાય છે, સુણ્ય કૌશ્ઠિક મુનિરૂપ. " ૪

૬૫ શ્લોક—જ્ઞાતા (જાણનાર). ૩ સ્વધામાનાબિધાન—સ્વધામાન
 (પોતાની ક્રાંતિવાળા) જોવા અભિધાન (નામ) વાળા સત્યાબિધાન—
 'સત્ય' નામવાળા.

- ચતુર્થ ગણ પ્રતર્દન નામે, પંચમ ગણ વરાવર્તી સુર;
 હે મહામુનિ એ સર્વ નામ સમા, સ્વરૂપવાળા હતા ભરપૂર. માર્કંડેય ૦ ૫
 એ શ્રેષ્ઠ મનુ ને મન્વંતરે, યજ્ઞભાગ લેનાર જેહ;
 એહ દેવોના પંચ ગણ હતા, સહુ બાર બાર સંખ્યાના તેહ. ॥ ૬
 તેમના ઈંદ્ર સુશાંતિ નામે હતો, કર્યાંતા શત કુતુ સાર;
 તે તેણે ત્રૈલોક્યના અધિપતિ થયા, વાસવ વજ્ર ધરનાર. ॥ ૭
 તેણે જૂતાદિ ઉપસર્ગ મટાડ્યા, તેણે કરી નામાક્ષરથી બાણ;
 અલંકૃત ગાથા પૃથ્વી લોકમાં, અહોરાત્ર ગવાય પ્રમાણ. ॥ ૮
 સુશાંતિ નામે મુરશય જે, શિવ સત્ય ને વરાવર્તી દેવ;
 તેની સાથે રહી સારી શાંતિ દે, ભજનારને તતજેવ. ॥ ૯
 તે મનુ ને દેવ સરખા હતા, સુત વિખ્યાત ને બળવાન;
 તે પરાક્રમી પુત્રતાણાં હવે, ગણાવું નામ હું ગુણવાન. ॥ ૧૦
 અજ પરશુચિ દિવ્ય નામ તો, હતાં નિર્મળ મુનિ મુખણ;
 તેની સંતતિએ અધિકસહિત તો, કૃત ત્રેતાદિકતું પ્રમાણ. ॥ ૧૧
 મેં ઇકોતેર ચોકડી કહી પૂરવે, સમય તેટલો અવિધાર;
 ત્યાં સુધી તેના મન્વંતરે, પાળી પૃથ્વી તેમણે સાર. ॥ ૧૨
 તે મન્વંતરે તપ તેજે કરી, શ્રેષ્ઠ વસિષ્ઠ મહામુન્ય;
 તેના સાતે સુત સપ્તઋષિ થયા, પ્રગટ્યાં જેનાં મહાપુણ્ય. ॥ ૧૩
 એ મેં ત્રીજે મન્વંતર તું ને કલો, હવાં ચોથો કહું નિર્ધાર;
 નામ તામસ મન્વંતર તેહતું, તેની કથા સુણ્ય તું આ વાર. ॥ ૧૪

૫ પ્રતર્દન—(રાત્રી) મારી નાખનાર. ૭ કુતુ—વજ્ર. ૮ ઉપસર્ગ—ઉપદ્રવ.
 નામાક્ષરથી ૪૦—તેના નામના અક્ષરથી અલંકૃત ગાથા.

૧૧ અધિકસહિત—પૂર્વે જે મન્વંતરનાં વર્ષ ગણાવ્યાં છે. તેમાં જે ઉપર
 અધિક સંખ્યા રહી છે તે સુદાં ૩ ચોકડી. અથવા ૧૮૫૧૪૨૮૬ વર્ષ સહિત
 ૭૧ ચોકડી.

- જન્મેલા પશુજાતિયકી, જે મનુચરાવડે સુજાણ;
આ જગત પ્રકાશમાન થઈ રહ્યું, તે સુણી કરચ મનુજન્મ પ્રમાણ. ,, ૧૫
- સર્વ મનુચરિત્ર છે સહી, જ્યમ અતીદ્રિય અમાપ;
તેમ તે મહાત્માઓના જન્મ પણ, હતા તેવા પુણ્ય પ્રતાપ. ,, ૧૬
- જન્મ પુરાણી જેવા નોતા, શુદ્ધ દિગ્ગુણ ઉત્પન્ન;
શૂદ્રથી કૃત્ય હલકાં કરે, જે જોઈ થાય કોઈ ન પ્રસન્ન. ,, ૧૭
- આ ઐત્તમમન્વંતરની કથા, અને ઉત્તમકેશં ચરિત્ર;
બહુલાનો ત્યાગ નારી સુણે, થાય તે પરમ પવિત્ર. ,, ૧૮
- વળી શાંતિમજે કાંતિ વધે, રૂપ થાય દેવ સમાન;
ધરની નારીથી કલેશ નવ વધે, એવું શુચિ ઐત્તમાખ્યાન. ,, ૧૯
- સંવત સત્તરસેં પાંસેકમાં, કર્યું આખ્યાન મૂઢમતિ પ્રેમાનંદ;
ધ્યાન કરી એકે ચિત્તે, ભણ મુખે બાળમુકુંદ. ,, ૨૦
- ઇતિ શ્રીમોર્કડેય પુરાણમાં, ઐત્તમ મન્વંતરે જાણ;
ત્રિસપ્તતિતમોધ્યાય પૂરણ થયો, જેમાં સુરવરનાં વખાણ. ,, ૨૧

વસણ.

- છે સુરવરનાં વખાણ જેમાં, એવો અધ્યા' તો તેરમો થયો રે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, કેવળ હરિ હીરો હાથે ત્રણેરે. ૨૨

તામસમન્વંતરાખ્યાન.

કડવું ૧૩૯ મું.

રાગ કેદારે.

શ્રીગુરૂ ગણપતિ લાગુ પાય, આઈ સરસ્વતી કરો સાધ્ય;
દ્વિજ ગુણ ગાય આઈ તમતણા રે.

૧

રાજ.

- તમતાઝા આઈ ગુઝુ ગાડ, વધામતિએ હુંય;
 દૃષા કરી લેખામાં લાવે, આઈ પામર પશુ હું શુંય. ૨
- કાલિદાસ તારી દૃષાએ, કવિ રવિ સમાને ઝગડયા;
 વળી અનેક એવા કવિવર કીધા, જેના યરા અત્રે અડયા. ૩
- જેની તેમણે સેવા કીધી, તેની મતિહીણુથી કંઈ થાય;
 ગુરૂપ્રનાપે વિમ તારા, આઈ ગુઝુગઝુ ગાય. ૪
- માકંડેય કહે દોષ્ટુકિને, તામસ મન્વંતર આખ્યાન;
 એક ચિત્તે સાંભળે તે, ધાવા મુનિ મહાન. ૫
- પૂર્વે સ્વશબ્દ નામે એક શૂરો, પરાક્રમી ગુણવાન;
 યશસ્વી નિપુણ જાતો, સદા મુદવિજયી મહાન. ૬
- વિખ્યાત એવો વમુધરામાં, રાય હુએ મહાભાગ;
 તેણે મંત્રે કરી આરાધિયા, તેણે કર્યો શ્રવે રાગ. ૭
- સૂર્ય રીઝી શુંય આપે, તેનું કરો ને અનુમાન;
 દીર્ઘાયુષીપણું તેને આપ્યું, કરી સ્વયં સમાન. ૮
- દીર્ઘાયુષી તે રાજાએ, વિચારી મન મત્ય;
 રાત સી પરણું હું સહી તો, રહે દીર્ઘાયુષીની પત્ય. ૯
- એમ ધારી કરી નારી, રાત શૂરવીર જાણ;
 દીર્ઘાયુષી નારી કંઈ નવ, તે દીર્ઘાયુષી પ્રમાણ. ૧૦
- તેથી કાળે કરી સહુ કામિની, પરિજન મંત્રી જોહ;
 રારણુ પિહોણાં મરણુ પામ્યાં, રાય રહ્યો જાતે તેહ. ૧૧
- એ પ્રકારે પત્ની સેવક, અને સ્વસાય જન્મ્યા જન;

૩ અન્ને—વાદળમાં. ૭ શ્રવે—શ્રવ્ય ૭૫૨. રાગ—પ્રીતિ. ૯ દીર્ઘાયુષી
 —સાંખ્યા આવરદાવાળો. ૧૦ દીર્ઘાયુષી ઇન્—પણ તે દીર્ઘાયુષી રાજાની
 નારીએ કંઈ દીર્ઘાયુષી નહોતી.

મરાણ સહુ ક્રો પામિયા, તદા દુખી થયો રાજન.	૧૨
તે લોકકેરો શોક તેને, વધતો ગયો દિનદિન;	
બળ ઘટ્યું વટ્યું વીર્ય તેણે, નૃપવર થયો દીન મન.	૧૩
વીર્યહીન મહાદીન રાજા, ગયા સ્વસેવક પોખ્યા જેહ;	
અતિ દુઃખી દીન તે થયો તેણે, તદા સુણ્યું અવનવું દેહ.	૧૪
વિમર્દ નામે ક્રોક રાજા, આવે યુદ્ધ કરવા જાણુ;	
એમ ભાળ સુણીને રાય આખ્યો, જેણે કરી રાજ્યે હાણુ.	૧૫
વૃદ્ધવયીને ઉઠાડી કાઢ્યો, રાજ્યાસનેથી સાર;	
તેણે અતુરના ચિત્ત વિધે જાખ્યો, ઉદેગ અપરમપાર.	૧૬
કાંઈ અન્ય ઉપાય રહ્યો નહિ તપ, તે મહાભાગ જાતો વન;	
વિતરતા સરિતાતટે, વરી તપ કરતો પાવન.	૧૭
ઉઘણકાળના વાસરે તે, પંચાગ્નિ તાપે દેહ;	
વૃષાકાળે નજ સામું નિહાળી, રહે ઉઘાડી આંખે તેહ.	૧૮
રીતકાળે સલિસે વરી, તે રહેતો દિન રાત;	
વિહાર ગયો'તો વેગજો પણ, તજ્યો આહાર તેણે શ્રાત.	૧૯
આજંભિયું દૃઢ વ્રત એવું, તેણે કરો દૃઢ મન;	
એવામાં એક સમાજેજે, હતા વર્ષાઋતુના દિન.	૨૦
મૂશળ ધારે મેઘ પડિયો, સરખી રીતે દિવારાન;	
હેલીવડે કરી ઘેઝી નદીને, જેણે તજ્યું પૂરણતાનું પાત.	૨૧
પૂર વેગે નદી આવી, જન કરે હાહાકાર;	
કંઈ અગ્ર ચઢી સર્વ આવે, કંઈ થઈ રહે અધકાર.	૨૨
પૂર્વ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ, ઉત્તર દિશા એકાકાર;	
વિતસ્તાસરિતા તટે તે નર, ઊભો તપ કરતો તે વાર.	૨૩

૧૭ વિતસ્તા—એ નામની નદી. ૧૯ સલિસ—પાણી. ૨૧ વર્ષાઋતુનું ચિત્રઆપેછે: મૂશળ ધીર—સ્પષ્ટ છે.

- મયાંદ મૂકી નદીએ, વળી જાતની જે નાર;
તેણે યત્નશીળ છતાં તેને, ઘસારડી લીધે નિર્ધાર. ૨૪
- ઉપારો કે કિનારો, યત્ન કરતાં જાણું;
તે લપસી પડિયા તપસીને, નવ કર લાધ્યો નિર્વાણ. ૨૫
- તાણાચો તે તાણાચો, કોણ કરે તેને સા'ય;
મવાહમાં ઘણે દૂર ગયો તે, હતી જેની દીર્ઘાયુની કાવ. ૨૬
- નવ મરાણનો ભય તેહને, ખાય દૂબકાં અથડાય;
એવે એક હરાણી એમ તાણાતી, તે નિરખતો મહાકાવ. ૨૭
- જન જળપિપે દૂબતો હોય તે, તૃણ ગ્રહણ કરી મકલાય;
ત્યમ આવી હરિણીતાણું તેણે, ગ્રહ્યું પૂચ્છ રક્ષવા કાંવ. ૨૮
- ભાગ્યશાળીને રળી આપે, જૂત તુચ્છ કે'વાય;
ત્યમ જળ પિપે હરાણીતાણી તેને, થઈ પડી મોટી સા'ય. ૨૯
- અથડાતો ફૂટાતો હરાણી સહ તે, પામિયો કંઈ પાર;
કિનારો લાધી ગયો તેને, (પાણ) ત્યાં કર્દમ અપરંપાર. ૩૦
- તે કિનારાની પાર ઉતરણું, તે અતિ કંઠિનું દિવસજ;
કિંતુ હરિણીપૂચ્છ ગ્રહી ખેંચાતો, તે ઉતરી જાતો પાન. ૩૧
- તે હરિણી ગઈ રમણિક વન મધ્યે, ગયો પૂઠે પૂચ્છ સાહી તેહ;
પૂછકું નવ મૂક્યું તેણે, રમ્ય વને આલ્યું જેહ. ૩૨
- જર્જરવધી અતિ હાંકતો, ધનણ લોહકારની જેમ;
તે ધમણ ખેંચે લુહારનારી, મગત્રી ખેંચતી નૃપ તેમ. ૩૩
- તે હરિણી પૂઠે અતિ અંધારે, અથડાતાં ફૂટાતાં તેને;
હરિણીસ્પર્શે આનંદ ઉપન્યો, કે પ્રગટ્યો કામ તે કાણુ એને. ૩૪

- અતનુએ આકર્ષિયું મન, કે તપસી પડ્યા ત્યાં દપસી;
ધીમે ધીમે પંપાળવા લાગ્યો, વળી સાહી મૂઠી તેણે ચપસી. ૩૫
- તે નોંધ તરંગ હરિણીને, ઝોકાએક મગટ્યો કામ;
ન મૂક્યો વૃદ્ધ જર્જર મૂઠ જોણે, તે ક્યમ તને હરિણી અભિરામ. ૩૬
- પંચ શર પણ માર્યાં તેને, કામે કેલિ માટ;
પછે દ્વર ઉભો રહી જોવા લાગ્યો, હરિણી વૃદ્ધકેરા ઠાઠ. ૩૭
- સાભિલાપ તેને સારંગીએ, જાણીઆ વન મધ્ય;
પંછી તેને તે કે'ના લાગી, હા ધન્ય અતનુ અવધ્ય. ૩૮
- અહો રાજન અતિ ક્ષુન્નતા, ક્યમ કરવડે કરતા સ્પર્શ;
મમ પૃષ્ઠ મુકોમળ થાય મદન, તેણે ઉપજે મને હૃદય. ૩૯
- ત્યમ તમારીએ કાર્ય કરતાં, મતિ થઇ ભિન્ન જૂપાળ;
હજી આ દશા આવી ગઇ તોય, નવ મૂકે વિતનુ વિરાળ. ૪૦
- ધન્ય મનસિજ નહિ કોઇ, તું સમાને દેવ;
સર્વ કાળમાં સરખી રીતે, યાવ તારાથકી જન સેવ. ૪૧
- રોગમાં કે ક્રોધમાં, જે તને તુજને જાણ;
તે પુરૂષ પદ્મિની માણી નવ, પણ છે ખરોખર પાપાણ. ૪૨
- વળી જોલી તે વૃદ્ધ નૃપશુ, અહો મારા સ્થામ;
તમ મન અયોગ્ય ઠામ ગરુ નહી, કે હુ અગમ્ય નથી વરનામ. ૪૩
- પણ તમારા સંગમધ્ય આવ્યો, આ લોલ લક્ષણવંત;
તે હું વિદુષિયને વિદ્ય કરતો, કહું સત્ય મેં ગુણવત. ૪૪

૩૫ અતનુ—કામ. ૩૬ જોણે—જે કામે. અભિરામ—(હરિણીનું વિશે-
પણું). ૩૭ શર—જાણુ (કામના). કેલિ—ક્રીડા—વિહાર. ઉભો રહી (કામ).

૪૦ વિતનુ—કામ. ૪૧ મનસિજ—મનમાં ઉત્પન્ન થનારો (કામદેવ).
૪૪ મધ્ય—વચમાં (વિદ્યકર્તા). લોલ—હૃદયસ્પર્શી. જે નામનો ગર્ભ.
(જે વિશે વિસ્તારથી આગળ કહેવાશે). વિદુષિય—ચંદ્રની વાહાલી—
હરણી.

- માઈડેય કહે મૃગી વેણુ એવું, મુણ્યું બ્યારે રાય;
તવ આશ્ચર્ય તેને લાગિયું અતિ, પણ તે વચ્ચે મધુલિલ કાય. ૪૫
- અહો મૃગાલે મૃગલી બાળે, તું કોણ છે કે' આણુ;
ક્યમ મનુષ્ય પેર જોડી શકે તું, કહે તું આણુ નારી કોણ. ૪૬
- મૃગલી કહે અહો ભૂપતે, હું પૂર્વે દૃઢધન્યાતાણી કુમાર;
તમારી રાત સ્ત્રીમાં પટરાણી, હું ઉત્પલાવતી નિર્ધાર. ૪૭
- રાજા કહે રે તું હતી, પતિવ્રતા સતી મહાભાગ;
ધર્મિષ્ઠ ને કર્મિષ્ઠ તેવી, ક્યમ આ દેહે રહ્યો અનુરાગ. ૪૮
- શુ' કર્મ એવું કર્યું તે, હે મિયા મારી પૂર;
કે મૃગીચોનિ મધ્ય આવી, મહિલા વેણુ વદ મધુર. ૪૯
- મૃગી કહે હું નાની હતી, તવ એક સન્ને નિર્ધાર;
સહીઆર કેરા સાથમાં ગઈ, આલી વન મોઝાગ. ૫૦
- ત્યાં રામા સાથે રમણ કરવા, લાગી હું ને વાર;
તે સન્ને એક મૃગી સાથે, મેં જ્યો મૃગ નિર્ધાર ૫૧
- પછે તે હરિણી આવી કને, લદા મેં કંઈક માર્યું નાય;
ત્રાસીને ગઈ નારી તેણે, તણ હરિણી પતિ સાથ. ૫૨
- તેણે સારંગને અતિ ક્રોધ ઉપજ્યો, ને તેં કે'વા જાગ્યો આમ;
હે મૂઢે ક્યમ આમ ઉન્મત્ત, તું થઈ રહી છુ વામ. ૫૩
- દુરાચરણ આપા નારાને, બિઝાર છે બિઝાર;
મમ આધાનકાળ નિષ્કૃત ક્યો તે, થઈ ઉન્મત નાર. ૫૪
- મનુષ્યની પેરે મૃગલો જોલ્યો, સાંભળ્યો તે વાર;
હું અતિ ઘણા બધ પાની મનમાં, લાગી તેને પૂજા નિર્ધાર. ૫૫
- તમે મૃગચોનિ મધ્યે કોણ છે, મુજને કહે મઈ કૃપાળ;

૪૬ મૃગાલે—મૃગાવ (કમળન તુ) જેવી ક્રોમળ. ૪૭ દૃઢધન્યા—
એ નામનો રાજા. ૫૩ સારંગ—હરણ. ૫૪ આધાનકાળ—મર્ત્ય મૂકવા
નો સમય.

- તદા યોહ્યો તેહ આતુઃ, હુઃ છુઃ નિર્વૃત્તયશ્ચ મુનિના ણાજઃ. ૫૬
 છે સુતપા અભિધાન માર્ગે, મુને હરિણી જ્ઞેષ્ઠ મગદ્યો ક્રામ;
 કામાતુર હુઃ હરિણુ રૂપે. ધ્રાવ્યો પૂઠે આવ્યો આમ. ૫૭
 મહાભાગ અતિ અનુરાગથી, પૂઠે પૂજ્યાલું;
 અરવિંદમુખી કે' ચ.લ્ય ઉધાને, ત્યમ ત્યમ મનમાં મા'લું. ૫૮
 ઠેકતો ને ફેરતો કંઈ, ગહૃતર ગુફા અનેક;
 ગિરિ ગિરિનાં ઝરણુ જીવતી, મેં જોળધ્યાં વિતનુવિવેક. ૫૯
 ધરી મુખે તરણુ યથો હરણુ, વરણુ શું દુઃખની વાત;
 ધીમંત તુજને ધન્ય છે, અહો વિતનુ વિખ્યાત. ૬૦
 એ કામદેવે કરી મારી, દુર્દશા આવી જાણ;
 તેવે તેં મૃગી બીવરાવી કાઢી, આ સ્થળેથી તતકાજ. ૬૧
 મૂઠમતિ માટે દેહ હું, આજ તુજને સાપ;
 મૃગી કહે નૃપ મેં કહ્યું તવ, તનમાં ધરી અતિ તાપ. ૬૨
 હે મુને! મેં અગ્નાતગી, કયો છે તમારો અપરાધ;
 માટે અનુકંપા ધરી મુજપર, સાપ દેવો ઘટે નવ સાધ. ૬૩
 અહો રાજન તે સુણીને, મુનિ યોહ્યો આમ;
 જો તારો દેહ અર્પણ કરે તું તો, નવ ગાપ દેહ ઉદામ. ૬૪
 મેં ઉત્તર આપ્યો તે ઘડી, હું વનમૃગા નથી ભ્રુસર;
 જો હોઉ વનમૃગીકેરૂં રૂપ ધરતી, તો હું મીતિ પાળતો પૂર. ૬૫
 જાઓ વનમાં મુનિ તમને, જીછ હરિણી લાગશે હાથ;
 મુનિ કામવાસના મારા પરથી તજો, બજો મૃગીનો સાથ. ૬૬
 એમ સાંભળી તેને શેષ વ્યાખ્યા, કે રાતાં ચર્ચાં ઝંટ નેત્ર;
 અધર દુર્દશ લાગ્યો અતિશે, છે તું'શું મહામોહનું ક્ષેત્ર. ૬૭

૫૮ અરવિંદમુખી—અરવિંદ (કમળ) ; સમાન મુખવાળી (હરિણી).

૬૦ ધીમંત—(વિતનુ—કામનું વિશેષણ.) ૬૩ મુને!—હે મુનિ.

હું મૃગી નથી એણું કહી, તે અવગણ્યો મુને આજ;
 માટે મૃગી થઈશ મૃગાદી તું, એમ કોષે વધો દિવસાજ. ૬૮
 તે સુણી અતિ મુને ખેદ થાતો, મુનિ હરણરૂપ ક્ષીટો જાતો;
 થયો દદિધ્યમાન તે મુનિ માતો, શકે ક્રોધ નિગમ ગાતો. ૬૯
 જોઈ એવા મુનિને હું, નમી પર નરદય;
 હું કાલાવાઝા કરવા લાગી, થઈ દીન હોન તતખેવ. ૭૦
 દયા કરો રજ દયા મુજપર, હું બાગક છું મુનિદેવ;
 કેમ વદણું તે ન જાણું, મેં નથી કરી વૃદ્ધતી સેવ. ૭૧
 તેણે કરી હું બોલી ગઈ એમ, મુનિ ક્ષમા કરો અપરાધ;
 આ અનુપમ રૂપ વ્યર્થ જાશે, કંઈ દયા ધરો દિલ સાથ. ૭૨
 આહો મુનિસત્તમ જેને નથી હોતો, પિતા માયે જાણ;
 તે સ્વેચ્છિત સ્વામી કરી શકે, મારે સિરે પિતા છે પ્રમાણ. ૭૩
 તો કહો કરી હું શું શકું, સ્વતંત્ર થઈ કંઈ કામ;
 અથવા દિવ હું છું અપરાધી, પાગે નમું છું તપધામ. ૭૪
 છે આટલો મુનિ પાંક મારો, તે જોઈ રાંક ક્ષમા કીજે;
 અહો મહામતે! પ્રણામ કરું હું, થાય શુભ મારું મુનિ રીઝ્યે. ૭૫
 ઉદાર કર્મો મહાધર્મો, કંઈ થાઓ થાઓ કૃપાળ;
 મુનિ કૃપાં કરો દયા કરો રજ, હું છું અતિ નાની બાળ. ૭૬
 આ રીતે કળકળતી કામિની જોઈ, પીગળ્યું મુનિમન કઠોર;
 કામ ક્રોધનો કંઈ મધ્યે, કરતા આંતરભાવ મુનિકિશોર. ૭૭
 પછે ગદગદ કંઠે વધા મુનિવચ્ચ, મારું વચન વૃથા નવ જાય;
 કિંતુ મૃગી થઈશ તું મૂઝા પૂઠે, જા આ જન્મમાં નહિ થાય. ૭૮
 તે મૃગચોનિ મધ્યે ઉદર તારે, સિદ્ધપોર્ય નામ મુનિસુત;

૬૯ શકે ઈ—જણે ક્રોધ એજ મુનિનું રૂપ ધરીને નિગમ(વેદ)ને
 ગાતો હોયની શું ? ૭૭ કામ ઇ—અર્થાત્ મુનિનો કામ વિકાર અને ક્રોધ
 વિકાર મારા કંઈયુ વિલાપથી નાશ પામ્યો, અને તેમના મનમાં કંઈયુ ઉપજી.

- લોહાલિધાને તુજ ગર્ભે, રે'શે વંશી મહાનન. ૭૬
- જદા ગર્ભે આવશે તે, તદા તુંને પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ—
થાશે જાશે દુઃખ તારાં, કરશે દયા અસરણશરણ. ૮૦
- મનુષ્યવાણી વદીશ જાણી, વળી જન્મશે ધરિયો ગર્ભ;
તદા પતિપૂજિતા તું મૃગચોનિયી, યદશ મુક્ત તણ સુતશર્ભ. ૮૧
- પછે દુષ્કર્મ કર્મ કરનારને જે, નથી મળતા લોક;
તે તુંને જ માપ્ત થાશે, જ્યાં યદ રહીશ તું અશોક. ૮૨
- વળી જે ઉદર તારે વશી રહેલો, લોહ નામ કુમાર;
તે મહાપરાક્રમી થશે નારી, કરશે પિતાઅરિ સંહાર. ૮૩
- અખિલ ધરાણીતણા ધણી તે, યશે શાણી સ્યામ;
વળી મનુ નામે ગવાશે તે, યદ અતિ અલિરામ. ૮૪
- એ રીતે શાપ પામ્યા પછી હું, અવધીએ મૃત્યુ પામી;
પછે મેં મૃગચોનિમાં જન્મ લીધો, જ્યાં થયો સર્પરૂપ તમારો સ્વામી. ૮૫
- મારે ઉદરે ગર્ભ ઉપન્ન્યો છે, તેથી મેં કહ્યું તમને આમ;
કે તમારું મન મારાપર થયું જે, સાંભળ્યાપ મારા સ્વામ— ૮૬
- તે અચોગ્ય કામે થયું નથી, તે હું નથી અગમ્યા તમને;
કિંતુ ગર્ભે રહેલો લોહ વિઘ્નકર્તા છે, સ્વામી તમને અમને. ૮૭
- માર્કંડેય કહે આ સાંભળીને, રાજા પામ્યો સુખ;
શું પુત્ર મારો અરિ જીતોને, મનુ મહીમાં યદ હરશે દુઃખ. ૮૮
- પછે તે હરિપ્રીયકી, અકર્તાના લક્ષણ મુક્ત;
પૂરે કાળે પુત્ર પ્રસન્ન્યો, સકળ ગુણ ગાંડુકત. ૮૯
- જદા જન્મ થયો તેના, તદા સર્પ જૂન પામ્યાં હર્ષ;
વિશેષે વૃદ્ધ નૃપ આનલો, જ્ઞેય જળરાણી પુત્રકેરો ઉત્કર્ષ. ૯૦

- હરિણી પાણી શાપનિર્મુક્ત થયે, પામી ઉત્તમ લોક;
 હે મુનિસત્તમ પછે તહીં આવ્યા, મહામુનિજન અશોક. ૯૧
- તેમણે તેમના ભવિષ્યકાળની, સમૃદ્ધિ જોઇ બાણ;
 તેમણે તેનું નામ પાડવાનો, પછે યત્ન કર્યો પ્રમાણ. ૯૨
- તે બોલ્યા કે તામસી યોનિમાં, ઉપજેલી એની માત;
 તેથી વળી જન્મ પામ્યો એ, થઈ જન્મતાં કાળી રાત. ૯૩
- તમઃવ્યાપ્ત સર્વ લોક થયાંતા, તેણે એ તામસ કે'વાશે;
 હે મુનિસત્તમ ! પછે તે તામસને, કહ્યું પિતાએ અહીં રે'વાશે. ૯૪
- આદો પુત્ર ભાગ્ય એવું તારું, કે તું જન્મ્યો મૃગીને પેઠે;
 તો આ વનમાં વસી કંદમૂળ ખાઈને, છવો મુનિવરની કહી વેઠ. ૯૫
- એમ વૃદ્ધ મુતને નિત્ય કહે, વળી ગણાવે અરિ સમસ્ત;
 એમ કરતાં સમજણ આવી તેને, ત્યારે તેણે પારખી પૂરી વસ્ત. ૯૬
- તે સ્વપિતાને એમ કે'વા લાગ્યો, તમે કોણ છો હે તાત;
 હું શી રીતે પુત્ર તમારો થયો તે, મને કહો માંડી વાત. ૯૭
- કોણ છે મારી માત તે, તમે આવી વર્યા કયમ વન;
 એ સર્વે સાથે સાચું કહો મુજને, અહો વૃદ્ધ પિતા પાવન ૯૮
- માર્કંડેય કહે પછે તે રાજાએ, કહી માંડી સર્વે વાત;
 જે પેરે રાજ્ય ગયું હતું તે, પુત્ર આગળ કર્યું મખ્યાત. ૯૯
- તે સર્વ સુણી તેણે સૂર્ય ઉપાશ્યા, તે થયા તેને પ્રસન્ન;
 પ્રતિસંહાર સાથે સર્વ દિવ્યાસ્ત્ર દીધાં, પૂષાએ તેણે દિન. ૧૦૦
- અસ્ત્ર પ્રાપ્ત કરી સર્વે અરિ છતી, તેને લાગ્યો પિતા પાસે તેહ;
 હવાં આજ્ઞા પ્રમાણે કહો, તે કહું હું, આ સર્વને શિક્ષા નિઃસંદેહ. ૧૦૧

૯૩ કાળી રાત—આત્મચરણરૂપી, અથવા અધારી રાત. ૯૪ તમઃ
 વ્યાપ્ત—અધિકારથી વ્યાપ્ત. ૧૦૦ પ્રતિસંહાર સાથે—પાછાં એવી સેવાની,
 કે અટકાવી દેવાની વિદ્યા સહિત. પૂષા—સૂર્ય.

- સ્વધર્મમાં વર્તનાર તે પુત્રે, પાળી પિતાની આજ્ઞા મમાણુ;
તેણે કહ્યું તેને છોડી મૂક્યા ઝટ, એવો સુત આજ્ઞાવર્તી મુજાણુ. ૧૦૨
- એ સુખ જોઈ વૃદ્ધ પિતા આનંદો, નિરજ્યુ નિહાળી પુત્રનું સુખ;
થણે દા'ડે ગયથું અનુભવ્યું તેણે, પુત્ર મતાપે સુખ. ૧૦૩
- પછે સ્વતપ યજ્ઞવડે મુનિ પામે, તે પામી ગયો તે લોક;
સ્વર્ગે વસી પત્નીની સાથે, તે વૃદ્ધ થઈ રહ્યો અશોક. ૧૦૪
- તે તામસ નામે તરુણ નૃપ, છલ્યો અખિત્ર પૃથ્વી જાણુ;
તામસ નામે મનુ થયો તે, સર્વે પુરાણુ શાસ્ત્રે મમાણુ. ૧૦૫
- હવાં તેનો મન્વંતર કહ્યું તે સાંભળ્ય, તેના મન્વંતરમાં જે દેવ;
ઇંદ્ર ઋષિ પૃથ્વીપાળક સુત તેના, હું આજ કહ્યું સહુ ઐવ. ૧૦૬
- હં મુનિ! સત્ય સુધી સુર ને, હરિ એવા સત્તાવીસ;
સંખ્યાવાળા દેવગણ હતા તેમાં, એ મન્વંતરમાં વસાવીશ. ૧૦૭
- મહાળગળવાન તે દેવોનો રાજ, મહાવાર્યવાન શતકંતુ જેહ;
મસિક થયેજો શિખરીંદ્ર નામે, ઇંદ્ર હતા નિઃસંદેહ. ૧૦૮
- અહો પ્રહ્લન જ્યોતિર્ધર્મા, પૃથુ, કાલ્ય, ચૈત્ર, અગ્નિ નામ;
બાળક પીવર મળીને સાતે, સપ્તઋષિ હતા મહાધામ. ૧૦૯
- નર, ક્ષાંતિ, શાંત, દાંત, જનુ, જઘ, ઇત્યાદિ મહાળગળવાન;
તામસ રાજના પુત્ર હતા તે, મતિમાન ને મહાગુણવાન ૧૧૦
- એમ મૂર્છિયો ઉત્પન્ન મનુ મોટા, તો પુરાણી કયા હશે શેણે?
કેવાતા મોટા આચાર્ય જે, જન્યો પશુ ઉદર વેણે. ૧૧૧

૧૦૪ પછે ૪૦—પછી મુનિઓ પોતાના તપ તથા યજ્ઞવડે જે લોક પામે છે, તે લોકને (અર્વાચ પુણ્યશાળીના લોકને) તે પ્રાપ્તિ ગયો.

૧૦૭ સત્ય ૪૦—સત્ય, સુધી, સુરપ, હરિ, એવા દેવન. મણુ. તે પ્રત્યેક મણુમાં સત્તાવીસ દેવો હતા. ૧૦૮ શતકંતુ—સો વર કરનારો. ૧૧૧ વેણે—વચનથી (શાપ રથી).

એ પ્રકારે પુરાણી થયા હશે, નીકર મોટા કેમ મનાય ?

પશ્ચાદિયકી જન્મે ત્યારે, યદ ગુણનિધિ મોટા ગણાય, ૧૧૨

તામસમન્વંતર જેહ સુણે જન, તે હોય પાપી તો પાવન થાય;

એતાવક્તાને મુખ થાયે, સ્વર્ગે રહ્યા પિતૃ મકલાય. ૧૧૩

કાશી ગયા ગોદાવરી, સરયૂ ને યમુના સ્નાન;

જન આખ્યાન મુણવાથી પામે, થાય દાનેશ્વરી ગુણુવાન. ૧૧૪

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, તામસમન્વંતરે નિર્વાણ;

અતુઃસપ્તતિતમોધ્યાય પરિપૂરાણ, થયો અતુર્ય મન્વંતર મમાણ. ૧૧૫

વલણુ,

અતુર્ય મન્વંતર થયો અહીં, સુંણા પુરાણી દેવ રે;

દિન આતુરિંશી જન પ્રેમાનંદ, કરે સતરસે પાંસડચે સેવ રે. ૧૧૬

કડવું ૧૪૦ મું.

રાગ દેશાખ.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ સરસ્વતીને, નમું હું ભાવે સદા;

મનતણી ઇચ્છા પૂર્ણ કરજો, વક્રતુંડ ભારતી મા' મુદા. ૧

ગુરુચરાણ રજ પ્રસાદથી હું, આભ ઉડળમાં ભરું;

છે હાથ માથે નાયકરો, પાર તેયકી ઉતરું. ૨

મતિમૂઢ ઝનિનો ગૂઢ દૌન હૌન, છુ દિન જાતિ લોલિયો;

ગુરુ મતાપથી સંતાપ સર્વે, લોભકરો દોલિયો. ૩

શ્રીભારતીએ દેઇ દરેન, થઇ પ્રસન્ન કહું મુખે;

કવિતા સરિતા સર્ગ ગણા મુન, અદોનિશ રે'તું મુખે. ૪

તે વેણુ મુખતું દણુ દિનજન, થયામતિએ પાળતો;

- સાષ્ટાંગ કરી કવિ સર્પને, ગુરૂ વિનયવચન સંભાળતો. ૫
- ગુરુચરણ ધરી મંગલાચરણ કરી, ચરણ સરસ્વતીનું ગ્રહી;
રેવતમનુ મતિમૂઢ ભાષ્યું, ચરણ લખોદર સહી. ૬
- માર્કંડેય કે' કૌષ્ઠકિ સુણ્ય તું, પંચમ મન્વંતર સહી;
મખ્યાત રેવત નામ મનુ જે, કયા તે ભાષ્યું અહીં. ૭
- વિસ્તારથી ઉત્પત્તિ તેની, આજ સર્વે દાષ્યું હું;
તું એક ચિત્તે સર્વ સાંભળ્ય, બાકી કંઈ ન રાષ્યું હું. ૮
- ઋતવાક્ કરીને એક હતો, સિદ્ધ મસિદ્ધ મહાભાગ રે;
પુત્રવિદોણો તે હતો મુનિ, કર્યા પુત્ર કારણ યાગ રે. ૯
- યદ્ય મસન્ન પૂરણ યગદેવે, સુત આચ્ચે શોભતો;
રેવતી નક્ષત્ર માંહી જન્મ્યો, રૂપ જોઈ હરિ મન લોભતો. ૧૦
- જાતકર્માદિકં ક્રિયા સર્વે, કરી પુત્રની દિગ્દશા રે;
ઉપવિત આપ્યું કષ્ટ કાપ્યું, સહુ ગ્રજતાનું કાળ રે. ૧૧
- તોય તે પણ દુરાચરણી, નીકળ્યો દિગ્દશાગકો;
જે દિનથી તે મુત જન્મ્યો, થયો તે દિનથી મુખદાગકો. ૧૨
- પુર પીડાએ બાપ તેના, દુઃખથી રાત્રી દિને;
દુર્બુદ્ધિએ એવે સમે એક, નારી પકડી જઈ હીણી. ૧૩
- સંમુખો નામે મુનિપુત્રની તે, હતી રથામા શોભતી;
બળાલ્કારે પકડી તેને, તે નારી અતિ મન દોભતી. ૧૪
- એ કયા મુણી ઋતવાક્ને અતિ, દુઃખ દિલમાં ઉપન્યું;
મુત બોધ કંઈ માને નહિ, રત્ન રેવતીમાં નીપન્યું. ૧૫
- ઋતવાક્ મહાદુઃખમાં પડીને, બોલિયો તે કાળ રે;
નરને મુત ન હોયતે ભલું (અતિ), પણ રૈંછેકપુત્ર પાવકજવાળ રે. ૧૬

- કુપુત્ર તે માતાપિતાને, દુઃખ દેતો સર્વદા;
 વળી બળતરા અંતરમાં કરાવે, સુખ તેથી હોયે નવ કદા. ૧૭
- સ્વર્ગ રહેતા પિવને તે, અધોગતિએ પાડતો;
 તે કરી શકે નવ ઉપકાર કોઈને, સ્નેહી સગાને રંજડતો. ૧૮
- માતાપિતાને પ્રસન્ન તે કદી, કુપુત્ર કરી શકતો નથી;
 માત્ર દુઃખદેવા સન્નિયો તે, અવનિ વિષે ટકતો નથી. ૧૯
- દુષ્કર્મ કર્મો મહાઅધર્મો, કુપુત્ર જન્મેલો સહી;
 આ લોક કે પરલોકમાં નહિ, સુખ તેનાથી કહી. ૨૦
- જેના સુતને સહુ માન આપે, જે હોય પરોપકારી પુત્ર તે;
 શાંત ને સદ્કર્મ કરતા, શોભાવતો ઘરસૂત્રજે. ૨૧
- એવા બાળને જે જન્મ આપે, તેહ માતા ધન્ય છે;
 છે ધન્ય પિતા તેહનો વળી, સગા સર્વે અન્ય છે. ૨૨
- કુપુત્રના આશ્રય તળે, પડ્યું જીવતર જેહનું;
 શાંતિ સુખ તેને ન મળતાં, રહ્યું પરવારી સર્વે દેહનું. ૨૩
- છે મંદજીવિત તેમનું, છે પરલોક વિમુખ તેમના;
 સદ્ગતિ થાય ન તેમની, કુપુત્ર હોયે જેમના. ૨૪
- માતાપિતાને નરક મધ્યે, જઈ વસવું તો પડે;
 ઉપજાવતો દુઃખ પ્રિય જનને, આનંદ અરિગણને અડે. ૨૫
- સમય આવ્યા પૂર્વ તે સુત, માતાપિતાને વૃદ્ધજ કરે;
 તરૂણતા કુપુત્ર હરતો, ધિક્ક જનની ઉદર એવો ધરે. ૨૬
- માર્કડેય કહે એ રીત બળતાં, તે મુનિ દુરાચારી પુત્રથી;
 તેણે ગર્ભને પૂછ્યું નહીં, દુઃખ અતિ કુપુત્રના ઘરસૂત્રથી. ૨૭
- ઋતવાક કે' પૂર્વે મુનિ મેં, શુભ વૃત્ત પાળી કરી;

- વિધિપૂર્વક નિગમ શ્રદ્ધા કીધું, એમ સમાપ્તિ મનમાં ધરી. ૨૮
 પછે પત્ની પરણ્યો હું મુનિ, કરી ક્રિયા આગમમાં વધી;
 મુનિ શ્રાવ સ્માર્ત ક્રિયા કીધી, રી સદિત જુદ્યો નવ કરી. ૨૯
 વપદ્ધાર યુક્ત ક્રિયા જો જો, તે કરી છે સર્વ મેં;
 જુદો પડ્યો નથી કરી મુનિ હું, ધાર્યો નથી કરી ગર્વ મેં. ૩૦
 દેવજ કામકેરી વાસનાથી, મેં કામિની સેવી નથી;
 પુન્નામે નરકથી રે'વા મુનિ મેં, યથારથ કયા કયો. ૩૧
 ગર્ભધાનવિધિને અનુસરી, આ પુત્ર તો ઉપજાવિયો;
 તે પુત્ર સ્વદાયથી મુનિ, કો' પુત્ર મારો કા'વિયો. ૩૨
 વા થયો મારા દાયથી એ, દુરાચારી અનિ ધણો;
 સ્વજન બાંધવ સર્વને એ, કષ્ટકર્તા એ બાણ્યો. ૩૩
 ગર્ગમુનિ કે' મુનિ એમાં, દાય તારો કંઈ નથી;
 એ રેવતીના અંત ભાગે, જન્મિયો છે સર્વનો. ૩૪
 એવા દુષ્ટ થોગે જન્મિયો એ, માટે દુઃખકર્તા થઈ પડ્યો;
 એમાં વાંક તારો કંઈ નથી, કે તુજપત્નીનો આવી અડ્યો. ૩૫
 તારા કુળકેરો દાય કંઈ નહિ, કે પુત્રકેરો સર્વથા;
 એમાં દાય કોઈકેરો નથી, છે દાયની આવી કથા. ૩૬

૨૯ શ્રાવ—વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલી. સ્માર્ત—સ્મૃતિમાં પ્રતિપાદન કરે-
 લી. ૩૦ વપદ્ધાર—વપદ્ધ એવો ઉચ્ચાર. દેવોને બલિ આપવી વખતે તે
 દેવના નામને અનુરૂપ વિભક્તિમાં બોલીને તેને અતે 'વપદ્ધ' બોલવું એવી
 શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

૩૧ પુનામે ઇ—પુનામના નરકથી રહેવા (જયવા). જ્યારે પુરુષને
 પુત્ર થાય છે ત્યારે તે શાસ્ત્રોક્ત કર્મ કરીને પિતાને પુન્નામે નરકથી બચાવે
 છે અને એટલા માટેજ તેને 'પુત્ર' (પુન્નામે નરકથી રક્ષણ કરનાર)
 કહે છે.

- સુત દુરાચારકેરો હેતુ છે, રેવતીઆંત સમય સહી;
જેવી હતી તેવી કયા સર્વે, મુનિ મેં માંડી કહી. ૩૭
- ઋતવાક્ કે'છે એમ જો મુનિ, રેવતી ધારે મને;
મારા એકના એક પુત્રને, દુરાચાર લાગુ કરે કને. ૩૮
- રેવતીના અંતમાં જે, દુરાચરણ ઉપજે;
તો તે રેવતીના પાત યાઓ, અકૃત્ય જેયકી નીપજે. ૩૯
- માર્કંડેય કહે એમ જોલતામાં, નક્ષત્ર જે રેવતી હવું;
તે એકાએકે પડ્યું પૃથ્વી, મારી દીધું જ્યાં મતુ! ૪૦
- આશ્ચર્ય પામ્યા જોઈ એવું, જન જગતીના સહુ;
કુમુદાદ્રિ ઉપર ચોદિશાએ, તે નક્ષત્ર તો પસર્યું જહુ. ૪૧
- તેણે કરી તે નગકેરી, કંદરા વૃક્ષ વનરપતિ;
ઝરણ વન ઉપવન સર્વે, મકારા પામ્યાં ત્યાં અતિ. ૪૨
- તે દિનથી પૃથ્વી વિષે આ, કુમુદાદ્રિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે;
વળી અભિધાન તેવું અન્ય પડતું, રૈવતક રૂડો ભણાય છે. ૪૩
- એ નક્ષત્રની કાંતિયકી, કમળનાળચુકતે નીપજ્યું;
એક સર મનોહર વરમતિ કે', વળી તે માંહીથી થું ઉપજ્યું. ૪૪
- એક રૂપવતી કન્યા અતિ સુંદર, તે સરોવરથી મગટી ત્યાં;
રેવતીકેરી કાંતિયકી તે, તેના જેવી મગટી જ્યાં. ૪૫
- કે પ્રમુચ્યમુનિએ નીરખી તેને, આનંદ મન અતિ પામિયા;
તે સુતાકેરું નામ રેવતી, પાડી મુનિવર સામિયા. ૪૬
- તે પુત્રી જોઈ રોઝિયા મુનિ, અતિશે તન મનમાં;
સુતા લેઈ સાચ ચાલ્યાં, જઈ મૂકી આશ્રમ વનમાં. ૪૭

વસણ.

વનમાં આશ્રમ હતો ત્યાં, મૂકી કન્યા લઈ કરી રે;
પછે તેનું ત્યાં કેમ થાતું, તે વર્ણવું ભણ શ્રીહરિ રે.

૪૮

કંડકુ' ૧૪૧ મું.

રાગ ગોડી.

માર્કંડેય કે' મુણ્ય મહામુનિ, હતા મનુચક્રપિ મહાગુણી;
જોઈ જન્મી આશ્રમ સમીપે બાળ, લેઈ ગયા ઉંચલી મુનિ તતકાળ. ૧
કરી પોષણ પાળી તેને, ગણી સ્વપુત્રીસમાન એને;
એમ કરતાં વીત્યો કેટલો કાળ, તે કન્યા ફીટો થઈ યૌવના બાળ. ૨
ત્યારે મુનિ કરતા મન વિચાર, આ મહાસ્વરૂપા થઈ કુમાર;
એને પરણાવીશું કયી જામ, કયો વર ખોળીશું મહાભાગ. ૩
એમ વિચાર કરતાં ગયા ઘણા દિન, નવયૌવના વાધી સ્તન પીન;
તોયે તેના જોયો મળ્યો નવ સ્વામી, મુનિ કે' વિધાતા પડી ખામી. ૪
કે ન નજર આવે કોઈ નાથ, કોણ શોભે આ કન્યા સાથ;
કોણ ઝાલે આનો નર હાથ, પૂછું અગ્નિને એની વાત. ૫
ધરી ધ્યાન પૂછે મુનિદેવ, કરી સમ્યક્ અગ્નિની સેવ;
તદા બોલ્યો અગ્નિ થઈ મસન્ન, થયો એને કાળે વર ઉત્પન્ન. ૬
મહાબળવાન ને વીર્યવાન, મિયવચનવક્તા ને બુદ્ધિમાન;
ધર્મરક્ષક નર નિર્વાણ, જે દુર્ગમ નામે રાય સુખાણ. ૭
તે આ નારીનો સ્વામી થારો, જોયો મુનિ દુઃખ તમારું જારો;
માર્કંડેય કહે મુણ્ય શિષ્ય, કહું રેવતીવિષા' ભવિષ્ય. ૮
અગ્નિએ દુર્ગમ કહ્યો નૃપ જેહ, નીકળ્યો મૃગયા રમવા તોહ;
તોહ આવી મદ્યો મુનિઆશ્રમ, દુર્ગમ રાજા અતિ ઉત્તમ. ૯

- જન્મ્યો મિયત્તકેરે વંશ, વિક્રમશીલ કાલિંદી અવતંસ;
તેનો પુત્ર એ મહાબળવાન, પરાક્રમી અને ગુણવાન. ૧૦
- પેઠા મુનિઆશ્રમમાં તેહ, પણ ત્યાં દીઠા નહિ મુનિ જેહ;
તેથી તેણે તન્વંગીને પૂછ્યું, પથશ્રમદુઃખ નરપતે લૂછ્યું. ૧૧
- હે મિયે! એમ સંજોધન કરી, પૂછવા માંડ્યું વિનય ધરી;
રાજા કહે મિયે કહો તમે, ક્યાં ગયા મુનિવર્ય પૂછું અમે. ૧૨
- કંઈ ગયા અશ્રમમાંથી દૂર, કે પાસે ગયા છે ભૂસુર;
હે સુંદરાંગી મુનિને જ્ઞેવા, આવ્યોહુ અમસત્તા મારી જોવા. ૧૩
- માટે મધુર મહિલા દે તું બતાવી, કોમળ વાણી તે કે'તો આવી;
માર્કડેય કે' મુનિદેવ, કરતા અગ્નિશાળમાં અગ્નિસેવ. ૧૪
- તેમણે ભૂપભાષણ સુણ્યું સાર, વળી મિયે એવો ઉચ્ચાર;
મિય સંજોધન સુણી મુનિ, ભારે આવ્યા પ્રમુચ ગુણી. ૧૫
- તો દીઠો રાજ્યચિન્હયુક્ત રાજાન, દુર્ગમ નામે જેહ મહાન;
આગળ ઊભો વિનય સહિત તેહ, જેની મહામનોહર દેહ. ૧૬
- તેને જોઇ જાત્રને મુનિ કે'તા, અર્ધ લાવવાનું કહી રે'તા;
શિષ્ય ગૌતમ નામે જેહ, અર્ધ લાવી કે'તો તેહ. ૧૭
- મહામુનિ આ અર્ધ મેં આણ્યું, પ્રમુચ કે'તા મેં તે પ્રમાણ્યું;
સુણ્ય ગૌતમ મારી વાણ, અર્ધ આપ્ય કરી વખાણ. ૧૮
- રાયજી એકલા આવ્યા છે અહીં, ઘણે દિવસે જાણ્ય તું સહી;
એ તો થાવા આવ્યા જી જામાત્ર, અર્ધ આપ્ય જોઇને તું પાત્ર. ૧૯
- માર્કડેય કે' સાંભળી એવું, રાજા વિચારતો આ કેવું;
કેમ જામાત્ર કે'છે મુનિ, કરે પારંવાર વિચાર તે વેણુ ગુણી. ૨૦

- પાણ નવ આપ્યું સમજ્યામાં કારણ, નવ કાંઈ ધ્યાને બેઠી ધારણ;
 વગર બોલ્યે અર્ધ ગ્રહણ કર્યો તેણે, પ્રિય શબ્દ ઉચાર્યો તો નેણે. ૨૧
- પછે મુનિએ આસન બેસતા આપ્યું, કરી આદરસત્કાર ને કબ્જ કાપ્યું;
 પછે પૂજવા લાગ્યા મુનિદેવ, બેઠેલા નૃપને તતબેવ. ૨૨
- ઘેર કુશળ છે સર્વ કોઈ, છે તારા ભંડારની સારી સોઈ;
 સેના મિત્ર ને સેવક જન, મધ્યાન સુખી છે રાજન. ૨૩
- અથવા એ સર્વ રથું છે નેમાં, સુખ શાંતિ વશી રથાં તેમાં;
 એવાં સ્વયં પોતે જૂપાળ, કહો સુખી છોને કૃપાળ. ૨૪
- સર્વતું કહો કુશળ રાવ, સુખી છે પટરાણીની કાય;
 બીજી સ્ત્રીઓ તમારી નેહ, તે તેની પાછળ નિઃસંદેહ. ૨૫
- માટે હું ખબર પૂછું તેની, કહો સુખશાંતિ છે એની;
 પટરાણીમાં થાય સહુનો સમાવેશ, તેથી કહો સુખશાંતિ તેની નરેશ. ૨૬
- રાજા કહે મુદ્દત જુદેવ, તમ નેવા મહાત્માની સાધું સેવ;
 તેણે કરી મુનિ મુજાણ, છે સર્વની કુશળતા પ્રમાણ. ૨૭
- પણ મુને વિસ્મય થાયે આજ, આ સ્થળે મારી સ્ત્રી કયી છે દ્વિજરાજ;
 ઋષિ કહે અહો મહાભાગ, ત્રિલોક મુંદરી રેવતીપર અનુરાગ. ૨૮
- તમે ધ્યાને ધાર્યો નરદેવ, તો તે ઉત્તમાંગી સાધરો સેવ;
 હે રાજન તેને શું તમે, નથી ઓળખતા જાણું અમે ? ૨૯
- રાજા કહે સુણો ભરપુર, શાંતપુત્રી સુભદ્રા મધુર;
 કાવેરીસુતા સુરાધ્વજ નેહ, સુભતા કદંબા નામે એહ. ૩૦
- વશજળ વિપાક નામ, ■ નંદિની નારી મારે ધામ;
 તેને હું ઓળખું છું મુનિ, મેં રેવતી નારી કાને નવ મુણી. ૩૧
- ઋષિ કહે અહો વર રાજ, તમે પ્રિય શબ્દની જાણો છો માત્રા;
 હમણાં મુંદરાંગીને કહ્યું તમે, પ્રિયે એવું વચન સાંભળ્યું અમે. ૩૨

- તે શું બૂલી ગયા બૂપાળ, એ પ્રસંસનીય અતિ છે બાળ;
તે યદ્ બાપો તમારી જાણ, છે મિત્રે શબ્દનું એહ પ્રમાણ. ૩૩
- રાજા કહે અહો મહારાજ, મેં એવું કહ્યું સત્ય આજ;
કંતુ મારો દુષ્ણાવ નહિ જરી, હું પૂછું આપને વિનતિ કરી. ૩૪
- નવ કરશે મારાપર કોપ, પણ એ તો આવી પડેલા આરોપ;
ઋષિ કહે અહો રાજન, યથાર્થ કો'છો મહાપાવન. ૩૫
- તમારો ભાવ તો દૂષિત નથી, બોલ્યા અગ્નિપ્રેરણાયે સર્વધી;
અધુના અગ્નિશાળામાં પૂછ્યું મેં, તે નહિ સાંભળ્યું હશે તેં ય. ૩૬
- કિંતુ મેં પૂછ્યું છે હમણાં જાણ, આ સ્ત્રીનો કોણ પતિ થશે મુખ્યાણ;
ત્યારે અગ્નિએ કહ્યું તમ નામ, એવામયોં મુણા મિત્રે શબ્દ મેં આમ. ૩૭
- માટે અહો નરેન્દ્ર આજ, આ કન્યા ગ્રહણ કરો મહારાજ;
તમે એને મિત્રે કહી બોલાવી, સંપોધનપૂર્વક મનસા એલાવી. ૩૮
- તો હવે શો કરો છો વિચાર, માર્કંડેય કહે તે વાર;
નૃપ મૈત્ર ધરીને રહ્યો, સામે ઉત્તર તેણે ન કલો. ૩૯
- એટલે તે કન્યાનો વિવાહવિધિ, કરે તેની તૈયારી યુનિ ગુણનિધિ;
તે સમયે નમ્રતાએ કન્યા તેહ, બોલી વિવાહસામગ્રી જોઈ જેહ. ૪૦
- કહ્યું પિતાને તેણે જાતે, તાત વિચારો એક વાતે;
જે હોય પ્રીતિ તમારી પૂર, મારા ઉપર હે જમુર. ૪૧
- તો કૃપા કરી કરો કાજ, ધરો રેવતીનક્ષત્ર મન દિગ્ગરાજ;
કરો તે સમયે મારું લગ્ન, તાત તો થાય મન મારું મગ્ન. ૪૨
- ઋષિ કહે કન્યા કલ્યાણી, અધુના રેવતી દાપવાળી પ્રમાણી;
રેવતી નક્ષત્ર હમણાં જાણ, નથી ચંદ્રના યોગવાળું પ્રમાણ. ૪૩
- અહો મુણુ એ વિના અન્ધ, છે નક્ષત્ર વિવાહ કાર્યે ધન્ય;
તેમાં થાય જો વિવાહ આજ, તો સિદ્ધ થાયે તારું કાજ. ૪૪

- કન્યા કહેછે અહો તાત, તે નક્ષત્ર વિના શહુ ખોટી વાત;
બીજે કાળ નિષ્કૂળ દેખાય સહી, વળી એક વેણુ કહો તે રહી. ૪૫
- મારા સરખીનો વિવાહ નેહ, કેમ નિષ્કૂળ કાળે થાયે તેહ;
ઋષિ કહેછે સાંભળ્ય વાત, ઋતવાકે કર્યો રેવતીપાત. ૪૬
- મા’કોઈ કરી તેણે કાય, રેવતી નક્ષત્ર પાડ્યુ બ્રહ્માંય;
મેં મહિરા સરખાં નેત્રવાળી, કરી આપવા પ્રતિજ્ઞા હે બાળી. ૪૭
- આ રાજા જુએ બેઠો વાટ, તું તો ઘડે કંઈના કંઈ ઘાટ;
નથી કરતી વિવાહની ઇચ્છા તુંય, નથી અમને આબ્ધુ’ સંકટ જોતી તુંય. ૪૮
- કન્યા કહે છે અહો તાત, તે ઋતવાકુ મુનિની મૂકો વાત;
તેણે શું કર્યું છે એટલું તપ, મુનિ તેણે ફેરલા જપિયાજપ. ૪૯
- મારા પિતા એવા તમો નેહ, તેણે નયો તપ કર્યું શું તેહ;
હું શું છું અધમ દિગ્ગમારી, મુનિ એવું શકે કોણુ ધારી. ૫૦
- મુનિ કહે હે બાલે તુંય, નથી દિગ્ગમત્રી કહુ છું હુંય;
તું અતપસ્વિની કન્યા નથી, એ સિદ્ધ જાણુ તું સર્વથી. ૫૧
- હું છું બીજા દેવ કરવાને શક્તિમાન, તંની પુત્રી તું છે મહાન;
કન્યા કે’છે મારા એવા પિતા, જો છે તપસ્વી શોભિતા. ૫૨
- તો તે નક્ષત્રને પાછું કેમ, નથી નબે સ્થાપતા હવું જેમ;
પછે તે નક્ષત્રમાં નિર્વાણુ, ક્યમ મારો વિવા’ નથી કરતા પ્રમાણુ. ૫૩
- ઋષિ કહેછે ભદ્રે તારૂં, માઓ કલ્યાણુ હું ઉચ્ચારૂં;
તારી ઇચ્છાનુસારે આજ, હું કરીશ સર્વે કાજ. ૫૪
- તું રાજા થા કન્યા મારી, એમ મુનિ બોલ્યા પુખ્તમારી;
હું તારે કાળે કરું સ્થાપન, આજ વિદુમાર્ગે રેમતી પાવન. ૫૫
- માર્કંડેય કહે પછે તે દિગ્ગ, શુ કરતો કન્યાકેરી રીઝ;

- તપકેરા પ્રભાવેં તેણે, નભ રેવતી સ્થાપ્યું જેણે. ૫૬
- કર્ચું પૂર્વવત ચંદ્રના યોગવાળું, તે રેવતી નક્ષત્ર સર્વે ભાળ્યું;
- પછે પોતાની પુત્રીકેરા, કર્યા મંત્ર યોગવાળા સદ્ગુણ ફેરા. ૫૭
- કર્યો વિવા' વિધિને સંપાદન, વળી પ્રસન્ન થઈ વધા દિગ્ગજન;
- પુનઃ જામાત્રને કે'વા લાગ્યા, અતિ સુતા ઉપર અનુરાગ્યા. ૫૮
- અહો રાજન તમને આપું શું, આજ પે'રામણીમાં તો હુંય;
- કથો દુર્લભ માગો પદાર્થ, ગમે તેવો આણીદેઈશ સાર્ય. ૫૯
- છે મારા તપનો પ્રભાવ બલિષ્ઠ, સત્ય માનજો નરપતિ શિષ્ઠ;
- રાજા કહે અહો મુનિદેવ, સ્વાયંભુવ કુળની સાધી મેં સેવ. ૬૦
- થયોં તે મહામનુકુળે ઉત્પન્ન, માટે કરવા ધારો જો મુને પ્રસન્ન;
- તો કરો કૃપા પૂરે પૂરી, મન્વંતર પદવી રે' ન અધૂરી. ૬૧
- થાય મન્વંતરાધિપતિ મને સુત, હું મારું જોટલું મુનિ અદ્ભુત;
- ઋષિ કહે અહો જૂનાળ, તારો મનોરથ પૂર્ણ થશે આ કાળ. ૬૨
- તમારો સુત મનુ થશે નિર્વાણ, તે આ સર્વ પૃથ્વી બ્રાહ્મણ પ્રમાણ;
- વળી થારો ધર્મજ તે જાતે, નહિ કરી કમી રહે કોઈ વાતે. ૬૩
- માર્કંડેય કે' પછી તે રાય, સ્ત્રીને લેઈ પુરભણી જાય;
- ગયો નગરમાં જૂનાળ, પછે રેવતીએ પ્રસન્ન થાળ. ૬૪
- રૈવત નામે મનુ થયો તેહ, જેનો હતો મહાધર્મજ દેહ;
- તે મનુ સર્વ માનવધર્મથી યુક્ત, હતો અપરાજિત ને પૂરો પુખ્ત. ૬૫
- અખિલ શાસ્ત્રાર્થ જાણતો તેહ, હતો વેદવિદ્યામાં નિપુણ એહ;
- જાણતો અર્થશાસ્ત્ર તે જાતે, એમ હતો કુશળ સર્વ વાતે. ૬૬
- તે મન્વંતરમાં થયા જે દેવ, ઋષિ ઈંદ્ર રાજા કહું તતખેવ;
- તે તું સાંજળ્ય એકે ચિત્ત, મુણ્યે ભણ્યે પાર પામીશ ખચીત. ૬૭
- સુમેધા જ્ઞાતિ વૈકુંઠ નામ, અનિતાલ દેવ હતા તે ડામ;

તેના જેવા ચૌદ ચૌદ નિર્માણ, ગણી ગણી ભાખ્યા મુખાણ.	૬૮
તે દેવના ચાર ગણ સહી, તેના ઈંદ્ર કહું હાવાં અહીં;	
શતક્રતુ વિષ્ણુ એવું નામ, વાસવનું હતું તે કામ.	૬૯
હિરણ્યલોભા વેદથી જાણ્ય, ઉર્ધ્વઆહુ વેદઆહુ મમાણ;	
મુધામા પરજન્ય અને વેદ—તથા વેદાંત પારંગત નિર્વેદ.	૭૦
એવા વસિષ્ઠ મહામુનિદેવ, એવા સપ્તર્ષિની કરતા સહુ સેવ;	
અત્રગંધુ મહાવીર્ય નામે, સુવષ્ટવ્ય સત્યક સારે કામે.	૭૧
ઇત્યાદિ દેવતમનુના પુત્રે હતા, જે વિષ્ણુ મધ્યે થઇ પડ્યા છતાં;	
મેં દેવતમુદ્રી મનુષ્યો કહ્યા નેહ, તેમાં સ્વારોચિષ વિનાના તેહ.	૭૨
નેહ બાકી રહ્યા નિર્વાણ, તેહ સ્વાયંભુવ સંબંધના મમાણ;	
આ દેવતક મન્વંતરની કથા, મુણ્ડતાં ભણતાં જાયે વ્યથા.	૭૩
સર્વ તીર્થનું થાયે ફળ, વાધે વડતાને આશું બળ;	
શ્રોતાને સર્વ સિદ્ધિ મળે, મુણે ભણે તેનાં કુઃખ ટળે.	૭૪
સંવત સત્તરશે પાંસઠ્ય માંય, આલી ગ્રંહરિએ મમ બાંય;	
તેની કૃપાએ પૂરું થયું આખ્યાન, ધન્ય ધન્ય પુરાણી મહાન.	૭૫
સારું લગ્ન નેહ કશિયું વેર, કરી દેવતી સંજોગે મોટી મે'ર;	
વાંચો સંસ્કૃત બેઠા ઘેર, જાણો વાધી માહૂતકેરી પેર.	૭૬
આ મહાસાગરે મીઠી લે'ર, છે સર્વ જનને સમજ્યાની સેર;	
કરતા પુરાણી ફેડા ફેર, થઇ પડતા મોટા મેર.	૭૭

૬૮ ચાર ગણ—ઉપર કહ્યા તે મુમેધા, બૂપતિ, વૈકુંઠ અને અમ્ભિતામ.
એ પ્રત્યેકમાં ચૌદ ચૌદ દેવો હતા.

૭૬ વાંચો છ—પ્રાપ્ત પુરાણ હવે પસરશે એટલે સંસ્કૃત પુરાણ
તો તમે ઘેર બેઠા બેઠા વાંચજો, એ આવ છે.

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, રૈવત મન્વંતરે નિર્વાણ;
પંચસમતિતમેા અધ્યાય, દિન યથામતિએ ગાય.

૭૮

વલણ,

ગાય ગુણગણ હરિકેરા, નમી સહુને જાણ રે;
શ્રમ સિધ્ધ માનું સર્વ ત્યારે, કરે પુરાણી પુરાણ પ્રમાણ રે. ૭૯

—૦*—
કંડુ ૧૪૨ મું.

રાગ સામેરી.

શ્રીગુરુ ગણપતિ શારદા, નમું બેહુ કર જોડ;
આઈ અંબા લવાની પૂર્ય તું, મારા મનના કોડ. ૧
મારે ધન ધાન્ય આઈ નથી જોઈતું, જોઈએ હરિગુણગાન;
જ્ઞે પરમાર્થ ધ્રુવિ હોય તો, દેજો માત મન માગ્યું દાન. ૨
હવાં આશુષમન્વંતર વર્ણવું, કરી કવિ ગુરુ પ્રણામ;
કરું યથામતિએ યત્ન હું, હંસવાહની દે વર વાણ. ૩
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ, કહ્યા પંચ મન્વંતર જોડ;
હવાં છોઠા આશુષ મનુ કહું, સુણ્ય તેના મન્વંતર તેહ. ૪
તે દિન અન્ય જન્મે તે સહી, ઉપન્યો વિધિયશુએ સાર;
તેણે આ જન્મે તેનું પડ્યું, આશુષ નામ નિરધાર. ૫
જન્મ્યો જ્યારે તે સહી, ત્યારે તેની માત લેતી ઉત્સંગ;
હૈયા સરશ્યો ચાંપી હુલાવે, તે જોઈ રીઝે સુતનું અંગ. ૬
કિંતુ જાતિરમર આ કુંવર, ઉત્પન્ન થયો હતો પ્રમાણ;
તે માત ઉત્સંગ રહ્યો રહ્યો, (અતિ) હસવા લાગ્યો નિરવાણ. ૭
જોઈ હસતો બાળને, યાય માત સર્વ પ્રજા;

પાણુ આનું હસવું અવગ્રાહીને, યથા માતને ક્રોધ ઉત્પન્ન. ૮
 એવી વિરોધતા થાય છે, જે જાણાય છે કોઈ વાર;
 તેવો સમય અહીં સમજવો, ન કરવો સંશય લગાડ. ૯
 તે ક્રોધી બોલી આ બાળશું, તારા મુખમાં વસી રહ્યું હાસ્ય;
 મુને ભય લાગે છે એ જોઈને, કરે અટ્ટહાસ્ય શું શિવ અલાસ્ય. ૧૦
 તુને અકાળે બોધ ઉપન્યા, કે કાંઈ જોઈ તે શુભ વસ્ત;
 કે તારે મન સર્વ વસી રહ્યું, હાસ્ય રૂપ જન્મ સમસ્ત. ૧૧
 પુત્ર કહે હો માત મારી, આ તારા મુખની પાસ;
 માર્જારી ઊભી મુને ભક્ષવા, અતિ ધરી અંતરમાં ઉલ્લાસ. ૧૨
 વળી અંતર્ધાન થઈ રહી, અન્ય જાતહારિણી નામ;
 તેને શું તું નથી દેખતી, છે જેનું મહાભયાનક કામ. ૧૩
 પુત્રપ્રીતિએ તું મેમયુક્ત થઈ, મુને જુએ છે વારંવાર;
 વળી કરી હુલામણાં કુલામણાં, તું દે આલિંગન અપાર. ૧૪
 તારા શોભાંય થાય છે હેતથી, ટપકે હૃયાંશુ અવિધાર;
 એ નિરખી મુને હાસ્ય આવિયું, કહું તેનું કારણ હું આ વાર. ૧૫
 તું કરે જેના પર પ્રીતિ ઘણી, એના મુને સ્વાર્થાસક્ત માર્જાર;
 એ વારંવાર ગાંઘે સહી, વળી એવી બીજી બતાવું સાર. ૧૬
 ત્યમ વળી બીજી આ જાતહારિણી, જે થઈ રહી છે અંતર્ધાન;
 તે નિરખી ઊભી મુને લેઈ જવા, જેનું ચાતું નયો સમાધાન. ૧૭

૧૦ અલાસ્ય ઈ—શું તે હાસ્ય (તાંડવ નૃત્ય) નહિ કરતો એવો શિવ છે કે શું ? અથવા અલાસ્ય (હાસ્ય વગર) આ અટ્ટહાસ્ય (મોટેથી હાસ્ય) કરનાર આ શિવ છે કે શું ?

૧૬ સ્વાર્થાસક્ત—પોતાના ખાઇજવારૂપ અર્થમાં પ્રીતિવાળી. ૧૭ જાતહારિણી—એ નામની કૃત્યા જે જન્મેલા બાળકને લેઈ જાય છે.

જેમ એ હલય સ્વાર્થને અર્થે, થયાં પ્રવૃત્ત રનેહ અંતરે જાણુ;
 તેના જે સી પણ માત થઇ તું, એક સ્વાર્થને લીધે પ્રમાણુ. ૧૮
 એ માંહે જે ફર છે તે, તુંને ખતાવી દઈ માત;
 આ માર્ગરીને જાતહારિણી, (એ) થઈ રહી ઉતાવળી વિખ્યાત. ૧૯
 તાલકાલિક ઉપબોગ તો, એ કરવા વાંચે મારો માત;
 ને તું અતુકમે કરી મારાથકી, માંસ થયેલા ફળની વાંચે વાત. ૨૦
 હું કાણુ તે તું નથી જાણતી, કે મેં તને કર્યો કાંઈ ઉપકાર;
 તેની ખબર તુંને કંઈ નથી, તેમ નથી ઘાડો સમાગમ સાર. ૨૧
 જ્યાં ત્યાં પંચ સપ્ત દિવસ થયા, એમ છતાં મારી માય;
 તું નેત્રમાં હર્ષાશ્રુ લાવીને, દ મેમે આલિંગન મુખદાય. ૨૨
 વળી વારંવારે તું વદે છે, હે વત્સ હે તાત વારંવાર;
 તારું ભદ્ર થાઓ કલ્યાણ કે, કાંઈ એવું કે'છે તું નિરધાર. ૨૩
 જે એવું જાણે છે તું સહી, તેમાં છે શુદ્ધ અંતઃકરણ અપાર;
 જનની એવું હું જોઈ રહ્યો, જેમાં ફર નથી તલભાર. ૨૪
 માતા કહે હો વત્સ મારા, મુને ઉપકારકેરી નથી આશ;
 હું એવા આશે તુંને નથી બેઠતી, એ કરું શુદ્ધ મને પ્રકાશ. ૨૫
 કિંતુ એ વેણ જો તુંને નવ રૂએ, તો તારાથકી હું સુત;
 અહોરાત્રિ તજ્યલ્લી જાણુને, એમાં કાંઈ નથી અદ્ભુત. ૨૬
 હશે તારાથી મારો સ્વાર્થ જે, તે પણ મકી દીધો મે સાર;
 એમ વધી તેની માત ત્યાં, નીકળી સતિકાગેહથી બાર. ૨૭
 તું સપ્ત વાસાનો સુત સહી, સમજે સારાસાર વિચાર;
 તો તુજને પાળી હું શું શકું, એમ માતા કુમાત જણાઈ તે વાર. ૨૮
 તેણે તજ્યો સુત દયા તણ, છે જેની બાલેન્દ્રિયો જડ જાણ;

- નેનું અંતર અતિ શુદ્ધ તે, બાળક તજ્યો નિર્ધણ. ૨૯
- માતા તથા ગર્ભ બાળને, કે આવી જાતદારિણી ત્યાંય;
નેણું કરી ગ્રહણ લીધો બાળને, તે ગર્ભ વિકાંત હતો જ્યાંય. ૩૦
- વિકાંતકેરી રાણીએ, મસખો હતો જે પુત્ર;
તેને સ્થળે એને ધરીને, તે બાળ લીધો સત્ર. ૩૧
- વિકાંતકેરી બાળને, લઈ મૂક્યો ત્રીજે ઘેર;
તે ત્રીજા બાળને ક્રમે ભક્ષ્યો, કરી અધમ એવી પેર. ૩૨
- એ અતિ નિર્દય રાક્ષસી, એ રીતે કરે છે રોજ;
ઉભય સ્થંભના બાળક બદલી, કરે ત્રીજાની ખાવા શોધ. ૩૩
- એ નિત્યકર્મ એનું સહી, હવાં કહું વિકાંતકેરી વાત;
તેણે ગુતને ક્ષત્રિય ઘટિત જે, વિદ્યા ભણાવી વિખ્યાત. ૩૪
- ક્ષત્રિય ઘટિત સંસ્કાર સર્વે, કરાવ્યા પામી આનંદ;
પછે વિધિપૂર્વક તે બાળનું, અભિધાન પાડિયું આનંદ. ૩૫
- પછે તે કુમારને ઉપવીત આપ્યું, તદા કહે ગુરૂવર આમ;
હે જ્ઞાત માત પાસે જઈ, કર તું અભિવંદન મહાધામ. ૩૬
- એણું વચન ગુરૂનું સાંભળી, તે હસી બોલ્યો બાળ;
મારી કંઈ માતાને નમું, તે મુને દાખવો આ કાળ. ૩૭
- નમું જન્મદેનારીને કે, નમું ઉછેરનારીને મુન્ય;
ગુરૂ કહે મહાભાગ તારી, આ માત રહી મહાપુણ્ય. ૩૮
- જન્મકેરી પુત્રી છે એ, પટરાણી વિકાંતની સહી;
અભિધાન એનું હેમિની એણું, જે જનધિત્રી તારી આ રહી. ૩૯
- આનંદ કે' એ છે સહી, વિદ્યાળ ગ્રામ વાસી બોધ;
એ નામના દિજકેરી પત્ની, કરો ગુરૂ કંઈ શોધ. ૪૦

- જનચિત્રી છે ચૈત્રની એ, આને વિષે જે ઉપજ્યો;
તેતણો વિધિ કોણ પૂછે, વળી હું કંઈ રીત નીપજ્યો. ૪૧
- ઉત્પત્તિસ્થાન છે માહરું, અન્યસ્થળે નિર્ધાણુ;
ગુરૂ પૂછે આનંદને વળી, તું ઝ્યાંયકી આવિયો પ્રમાણુ. ૪૨
- ચૈત્ર કરી તું વદે મુખથી, કહે તે છે કોણુ;
વિહંબનાની વાત અમને, આ તો જણાય છે જોણુ. ૪૩
- રે કહે તું ઝ્યાં ઉપજ્યો, આ શું જણાવ્યે સાર;
અવનણું લાગે અતિશે સુત, જે તું કરે શા ઉચ્ચાર. ૪૪
- આનંદ કે' હે દિવસતમ, અતમિત્ર ક્ષત્રી નામ;
તેને ઘેર ગિરિભદ્રા ભામિની, તેથી હું ઉપજ્યો મહાનામ. ૪૫
- ત્યાંયકી લેધ મુજને, જાતહારિણીએ જાણુ;
હૈમિની પાસે મુકિયો મુનિ, જેનું પૂરું કહું પ્રમાણુ. ૪૬
- તે હૈમિનીકેરા સુતને, દિવ્યવર્ચ નામે યોમ;
તેને ઘેર લેધ તે મૂકતી, એમ કરી રાખતી રોધ. ૪૭
- એ યોધકેરા સુતને તે, ભક્તી ગઈ નિર્ધાણુ;
તે યોધને ઘેર હૈમિની-કેરા સુતને સુજાણુ. ૪૮
- પ્રાક્ષાણુસંસ્કાર થયા સહી, એમ અશુભાણુ આણુજાણુ;
એણું થાયછે ને થતું આણુ, નથી મારી મિથ્યા વાણુ. ૪૯
- હે મહાભાગ મારા ગુરૂ થઈને, તમો કર્યા મુને સંસ્કાર;
તો વેણુ તમારું માહરે, કેમ ઉથાપણું નિર્ધાર. ૫૦
- તેણુ કરી હું પ્રથમ પૂછુ, કહો નનું કેઈ માતને જુદવ;
મારે સમ્યક્ પ્રકારે સાધવી, ગુરૂદેવકેરી સેવ. ૫૧
- ગુરૂ કહે હે વત્સ આ તો, અત્યંત સંકટ આપિયું;
અગે દુઃખમાં આવી પડયા, દુઃખદણુ વેણુજ કા'નિયું. ૫૨

આ સ્થળે હાવાં કેમ કરવું, તે મુજને સજે નહિ;	
યદ્ય બ્રમિત બુદ્ધિ માહરી, એમ કહી ગુરુ રહ્યા સહી.	૫૩
આનંદ કે'છે દિવસતમ, એમ જગતમાં ચાલે સદ્ય;	
તો કારણ કશું છે મોહનું, છે પુત્ર બંધવ કો કદા.	૫૪
જન્મ ધારણ કરીને તે, સગા થાયે અન્યના;	
પૂર્વકેરા સગા સર્વે, ફીટી જાયે ધન્યના.	૫૫
મૃત્યુ થયા પછી એમ થાયે, સર્વ મુનિ દેવતા;	
આ દેહ જન્મ્યા પછી મુનિ, સગા સહોદર જે સેવતા.	૫૬
તે દેહકેરો નારા ધાર્તા, નારા થાય નિર્વાણ;	
અનુક્રમ એ રીત ચાલે, પછે કશે મોહ મુજાણ.	૫૭
એમ છે માટે કહું છું, આ સંસારમાં પ્રમાણ;	
નથી જ્ઞાતા કોઇ કોઇના, કે નથી સુત સુજાણ.	૫૮
શા કારણે મતિ તમારી, બ્રમિત થાય બૂસુર;	
આ દેહે કરી મુને બે પિતા, બે માતા થઇ ભરપૂર.	૫૯
વળી અન્ય દેહે અન્ય થાશે, માતાપિતા મુનિરાઈ;	
બૂસુર તેમાં કહો શેની, કોઇએ માનવી નવાઇ.	૬૦
એવું સર્વ સમજી ગુરુ મોઠા, હું તો તપ કરવા સાર;	
આજયકી જાણશ નિશ્ચે, મુનિ માનજે નિર્ધાર.	૬૧
આ રાયકેરો પુત્ર છે જે, ચૈત્રાભિધાની જેહ;	
તે વિશાળ ગ્રામે છે સહી, અહીં તમે આણુજે તેહ.	૬૨
માર્કંડેય કહે આ સુણીને, પરિજન બંધુ સહિત;	
તે રાય વિરમય પામિયો, તજી મુત પરધો મીત.	૬૩

૫૫ ધન્યના—ધન્ય એવા મનુષ્યના. ૬૨ ચૈત્રાભિધાની—ચૈત્ર એવા અભિધાન(નામ)રાજો.

પરિ કરી મમતા જવા દીધો, તેને વન વિષે ખચીત;	
પછે દિને પુત્ર બુદ્ધિ કરી જે, વળી ધરી સમ્યક્ રીત.	૬૪
મોઠો કર્યો હોતો સુતને તો, રાચે લીધો તતકાળ;	
તો દિનકેરું મન મનાવ્યું, લીધો ચૈત્ર નામે બાળ.	૬૫
સ્વસુતને આણી કરી, કર્યો રાજ્યકારણ યોગ્ય;	
આનંદે વનમાં વસી અતિ, તણ વસ્તુ અયોગ્ય.	૬૬
જે મુક્તિકેરું બાધકારી, કર્મ હુતાં બાણ;	
તેણે નાશકરવા તેહનો, તપ આરંભિયું નિર્વાણ.	૬૭
પછે તે તપ કરતા બાળને જોઈ, ત્યાં આવિયા બ્રહ્માંશુપ;	
પૂછ્યું બાળને તું કોણ કારણ, તપ કરેછે અનુપ.	૬૮
આનંદ કે' બ્રહ્મા સુણો, જે બંધનકારી છે કર્મ;	
તેનો નાશ કરવા તપ કરે'છું, વળી ધારું ધ્યાને ધર્મ.	૬૯
શુદ્ધ કરવો આતમાને, એ હેતુ છે મનમાંય;	
બ્રહ્મા કહે હે બ્રાત તું, છું કર્મવાસનાએ આંધ.	૭૦
એવી વાસનાએ યુક્ત છું, માટે મુક્તિકેરું બાણ;	
અધિકારી તો તું નથી, મારું વચન સત્ય પ્રમાણ.	૭૧
કિંતુ અધિકાર પામી મનુવણો, પછે તું મુક્તિ પામીરા બાળ;	
સુત પદ ધારણું છે તાહરે, છજા મનુનું આ કાળ.	૭૨
માટે તું જા અને કરચ તેમ, જોયી શુભ થારો સર્વ;	
ત્યાર પૂરે તુજને, મળશે મુક્તિ રૂપી પર્વ.	૭૩
તું તપ કરણું ત્યાગી દે, એમ વલા બ્રહ્માદેવ;	
માર્કડેય કહે તેણે વિધિકેરું, વચન આનિયું તતજેવ.	૭૪
વાર કરીશ હું તેમ પિત્રિ, એમ વદી આલ્યો તેહ;	
તપચકી વિરામ પામ્યો, આલ્યો કર્મ કરવા એહ.	૭૫

૭૦ કર્મવાસનાએ-(કુક્ત છે, અધ્યાહાર). ૭૫ વિરામ પામ્યો—

નિવૃત્ત કરતાં તપથી તેને, બ્રહ્મા વધા ત્યાં આમ;	
તાડું નામ આશુપ વદારો, મનુ યદરા તું મહાધામ.	૭૬
એ પૂર્વકેશ નામથી, પ્રસિધ્ધ થયો પૂર;	
આશુપમનુ એણું નામ તેણું, પડ્યું ભૂમિમાં ભરપૂર.	૭૭
તેણે હમ રાજકેશી કન્યા, વિદલ્યાં એણું નામ;	
તેહ સાથે લગ્ન કીધું, કરી વિધિને પ્રણામ.	૭૮
પછે તે નારી વિષે, તેણે કર્યા સુત ઉત્પન્ન;	
તે યથા પ્રસિધ્ધને પરાક્રમી, જોઇ મન યથા પ્રસન્ન.	૭૯
તેના મન્વંતર વિષે, જે દેવ કાપિ ને ઇન્દ્ર—	
યથા તે સર્વે કહું હું, તું સુણ્ય કૌશ્લકિચંદ્ર.	૮૦
તેના પુત્રકેશ નામ ભાષ્યું, તું સુણ્ય એકે ચિત્ત;	
શુદ્ધ મન જોઇ તાહડું મુનિ, યાવ કથા કે'વા પ્રીત.	૮૧
હે વિપ્ર યજ્ઞમાં હવ્યકેડું, ભક્ષણ કરનાર વિખ્યાત;	
પ્રખ્યાત પુર પૃથ્વી વિષે, અષ્ટ દેવ ગણ સંસાત.	૮૨
આર્ય નામે તે હતા, સુણ્ય તું ભૂદેવ;	
હતો પ્રસિધ્ધ બળને પરાક્રમી, તે ગણ કહું તત્તજિવ.	૮૩
તે ગણમંડળકેડું દર્શન, કુઃખે કરી કરાય;	
પ્રસૂત નામે આઠ તે પાણ, અવનિતજે ગણાય.	૮૪
ત્રીજો ભાવ નામે આઠ સુરનો, ગણ હતો નિર્પાણ;	
ચોથો સુથગ નામે આઠ સુરનો, ગણ હતો સુભાણ.	૮૫
હે દિવ્યસત્તમ તે મન્વંતરે, પાચમો લેખ નામે જાણ;	
દેવકેશો ગણ હતો તે, અમૃતભક્ષક હતો પ્રભાણ.	૮૬

- શતક્રતુ કરી તેમનો જે, સ્વામી થયોંતો સાર;
તે યજ્ઞભાગને ભોગવનારો, હતો ઈંદ્ર નિર્ધાર. ૮૭
- મનોજવ એણે નામ તેણું, હવાં વદું ઋષિ જે સાત;
સુમેધા વિરજા અને હતા, વિભિમાન પ્રખ્યાત. ૮૮
- ઉત્તમ મધુ અતિનામ ને, સહિષ્ણુ નામે જાણુ;
ઉર પૂરે શતધુમાન આદિ, મહાબલિષ્ઠ પ્રમાણુ. ૮૯
- આશુપકેશ સુતતે, યયા પૃથ્વીપતિ નિર્વાણુ;
હે દિવસતતમ એ રીતે મેં, કર્યા આશુપમનુ વખાણુ. ૯૦
- આશુપમનુનો જન્મ જાણ્યો, વળી છઠો મનુ નિર્વાણુ;
અધુના જે સપ્તમો, વૈવસ્વતમનુ અભિધાન. ૯૧
- આલેછે તે કહું તુજને, મુણ્ડ્ય એક ચિત્તે તુંય;
તે મન્વંતરના રવાદિ કહું, કંઈ જાડી ન રાખું હુંય. ૯૨
- આ કથા જે કો સાંભળે, વા ગાય ગીતે જેહ;
તે આ લોકે યશ પામશે, યશે પરલોકમાં સુખી તેહ. ૯૩
- આ આખ્યાન લખાવી આપે, દિવને કો દાન;
થાય શત યજ્ઞકેરું કૃણ તેને, મળે સુખ સંપત્તિ મહાન. ૯૪
- ગંગા ગયા ને ઝોમતી, ભાગીરથી ને યમુનાય;
સ્નાન કરતાં જેહકૃણ તે, આ આખ્યાન સુણતાં ધાય. ૯૫
- સંવત સતરપાંસષ્ટમી, કર્યું યથામતિ મનુગાન;
પુરાણીનો ઉપકાર એ છે, જે જાણે જૂત ભવિષ્ય વર્તમાન. ૯૬
- પુરાણી સુત જન્મતાં, હતી કોણુ તેમની માત;
જાતહારિણીએ લેઈ મૂક્યા, અન્ય સ્થળે વિખ્યાત. ૯૭
- તે હંચકે અતિ નીચને ગૃહ, સહુ પુરાણી જાણે પેર;
ત્રિકાળગાની શું ન જાણે, જેને સૂતપુરાણીકેરી ગેર. ૯૮

ને ન જાણે તે ક્યમ કરે, કંઈ સારાં માઠાં કામ;
 ભવિષ્યવેતા પુરાણે જાણે, જન્મ્યા હતા નીચે કામ. ૮૯
 માટે કરતાં નીચ કારણ, કરી હોયે લાજ;
 એ આપણા કળતું કર્મ છે, તે ક્યમ વીસરાયે કાજ. ૧૦૦
 એમ નીચ જાણી નીચ કારણ, નો કરે પુરાણીદવ;
 તો સાષ્ટાંગ નમવું તેમને, સહુ સજ્જને તતજેવ. ૧૦૧
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, આશુપત્રમન્વંતરે નિર્વાણ;
 પદસપ્તતિતમેધ્યાય પૂરાણ, અહીં થયો પ્રમાણ. ૧૦૨

વસણ.

પ્રમાણ પૂરું અહીં થયું, આશુપત્રમન્વંતરણું સાર રે;
 વૈવસ્વતમણુ હું વર્ણવું, યથામતિએ નિરધાર રે. ૧૦૩

વૈવસ્વતમન્વંતરાખ્યાન.

કકલુ ૧૪૩ મું.

રાગધનાશ્રી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને લાગું પાપ છ, નમું હરિહર વિધિ સુખદાય છ;
 કરો હંસવાહની શારદા સાર છ, યથામતિએ દિનગુણ ગાય છ. ૧

લાળ.

ગુણ ગાય દિનજન યથામતિએ, માત્ર મયા નો કરો;
 કૃપાકટાક્ષે કાર્ય થાયે, જાંથ 'મારો' કહી ધરો. ૨
 સેવા સેવક શું કરે, નહિ સેવક સંખ્યા જાણ;

- અનન્ય ભક્ત તે થઇ ગયા, જેનાં કરી રાકાય નવ વખાણ. ૩
- દૃઢ ભક્તિ નહિ તેમના જેવી, તો ક્યમ કહું કરન્ને સાધ; .
- દયા કરી દિજ ઉપરે, કરન્ને મયા મહામાય. ૪
- સ્વદય સેવક મન બાણી, યોડી ભક્તિ આણો ઉર;
- આઇ દિજ ઉપર રોઝને, ત્યમ સહુ રોઝને ભૂમુર. ૫
- કવિ કશ્યા કરી કિંચિત, તારન્ને મતિ મૂઢ;
- હંદ પ્રખંધ મતિમંદ ન બાણું, ન બાણું કવિતા ગતિ ગૂઢ. ૬
- ન્યમ માફડેય કોષ્ટકિને, કહી કથા કર્યો પ્રવીણ;
- ત્યમ મહાકવિ અનુગ્રહ કરી, કરાવન્ને કવિતા નવીન. ૭
- માફડેય કહો સુણય કોષ્ટકિ તું, કહું વૈવસ્વતતાણું આખ્યાન;
- સંપૂર્ણ સર્વે આજ તુજને, એતું સુણાવું વ્યાખ્યાન. ૮
- માતંડ નામે સર્વેની, મહાભાગ્યવતી નારી જેહ;
- હતી વિશ્વકર્માની સુતા તે, સંજા નામ નિઃસંદેહ. ૯
- તેને વિષે સપિતાયકી, થયો પ્રખ્યાત યશવાન;
- સંપૂર્ણ વિવિધ વિજ્ઞાને તે, મનુ જન્મિયો મહાન. ૧૦
- વિવસ્વાનનો પુત્ર એ, માટે વૈવસ્વત કંવાય;
- જદા સંજા સામું સૂર્ય જોતા, તદા તે ઘણી લગવાય. ૧૧
- અખિા મીચી દે અતિ, બાણે તેને દુઃખ થાય અપાર;
- થકુ ન મીચવા વિષે ભાખ્યું, પૂષાએ બહુ વાર. ૧૨
- પણ તે અવગણ્યું ઘણી વાર જ્યારે, નારીએ નિર્ધાર;
- ત્યારે સૂર્યને અતિ કોપ ચઢિયો, તેણે દયા કરી ન લગાર. ૧૩
- કઠોર વચન તેણે કહ્યું, કરે મૂઢ નેત્રસંયમ તુંય;
- મેં ના કહ્યું તોય નિત્ય કરતી, તો હવાં શાપ દહું હુંય. ૧૪

- સંયમ કરનાર મજાતણો, તુને યારો સુત;
યમનામે તે સહી એમ, વાણી કહી અદ્યુત. ૧૫
- કહે માર્કંડેય એથી ભામિની, પામી ભય અતિ મન;
તે અતુરાએ સ્વદષ્ટિ ત્યાં, કરી અપગ તે દિન. ૧૬
- અતુરાને જોઇ અંચળ, દષ્ટિવાળી ભાનુ;
પેખી પ્રભાકર પુનઃ યોધ્યા, જેને નથી કંઈ છાનું. ૧૭
- મુને નિરખી નજર અંચળ કરી, માટે દહીં તુજને શાપ;
અંચળસુતા નદી તુજને, અવતરશે આણુમાપ. ૧૮
- માર્કંડેય કહે પછી સ્વામીશાપે, તે નારી વિષે નિર્ધાણુ;
યમયમી ઉત્પન્ન થાતાં, કરચ કૌશુકિ પ્રમાણુ. ૧૯
- તે સંજ્ઞાનામે સ્ત્રી સૂર્યની, સૂર્યકેરું તેજ;
મહાકષ્ટે સહન કરતી, અક્ષ મોઝ્યાનું કારણ એજ. ૨૦
- અક્ષ મીચતાં શાપ દેતા, સ્વામી કરી અતિ ક્રોધ;
અંચળ થતાં પણ તેમ થાતું, તદા કરવું ક્યમ દુઃખરોધ. ૨૧
- સૂર્યકેરું તેજ તો, સેવાય નહિ નિર્ધાણુ;
તદા વનિતા વિચાર કરતા, લાગી રહી મુજાણુ. ૨૨
- હું શું કરું કે ક્યાં જઈ, કે યાય જેથી નીરાંત;
ક્યમ કાંતને નવ ક્રોધ ઉપજે, એમ વિચારતી મહાંત. ૨૩
- વિશ્વકર્મા મજાપતિકેરી, કુંવરી સંજ્ઞા જેહ;
એ પ્રમાણુ વિચાર કરતી, નિરંતર કરી સંદેહ. ૨૪
- પાછે નિશ્ચય ક્યો મન નારીએ, જાણું પિતાને ઘેર;
પણ મુજ પાછે પ્રભાકર રે' નહિ, તેની કરવી કંઈ પેર. ૨૫
- પિતાને શુદ્ધ જાણાણુ, નિશ્ચય ક્યો જૈવાર;

- સ્વશરીરથી છાયારૂપ કરિયું, તે કરી મૂકી સૂર્યની નાર. ૨૬
- તેને કહ્યું આ સૂર્યગેહ, હું જે રીતે વર્તતી પ્રમાણુ;
- સૂર્યને સંતાન સાથે, ત્યમ તું કરજે નિર્ધાણુ. ૨૭
- કદા પૂછે તુને તોપણુ, ન વદીશ તું કંઈ વાણુ;
- હું ગઇછું તે નવ જાણાવીશ, કરજે વેણુ મારું પ્રમાણુ. ૨૮
- હું સંજ્ઞા છું સહી, એમ વદવું તારે જાણ;
- મુણી છાયાસંજ્ઞા વદે ત્યારે, તું મુણ્ય દેવી વિરાજ. ૨૯
- ન્યાં મુધી મારા કરા સૂરજ, જેંચરો નહિ સાર;
- વળી શાપ નહિ દે ત્યાંમુધી, હું પાળીશ વચન નિર્ધાર. ૩૦
- કિંતુ શાપ કેશાકર્ષણે, વા ઉભયમાંથી એક;
- યાતાં કહીશ હું સર્વ જે, નહિ રાખું તારો ટેક. ૩૧
- વારુ એમ કહી ગઇ દેવી, સ્વપિતાકરે ઘેર;
- થયું પાપદંધ તવવડે જેનું, એવા લક્ષ્યા પિતા મહામેર. ૩૨
- આ અનિર્દિત મુતાને લહી, વિશ્વકર્માએ આપિયું આતિ માન;
- વળી ક્યો આદરસત્કાર અતિશે, એમ તે ત્યાં રહી મહાન. ૩૩
- કેટલાક દિન ગયા પૂઠે, તે તન્વંગીને કહે વાત;
- અતિ માનપૂર્વક પ્રશંસી તેને, કહી તાતે વાત. ૩૪
- હે મુતા તારા વાસથી, મારા ઘણા દિન અર્ધમુહૂર્તે જાય;
- વા તેટલા પણ નથી જાણાતા, કે હયાં કાળ ગત મુજ થાય. ૩૫
- પણુ વા'લી મારી ધર્મકેરે, લોપ થાય જેહ;
- તે કેમ તે તુજને જાણાવું, કર્ય થવણુ નિઃસંદેહ. ૩૬
- જાળાએ બાંધવચ્છે, નવ ઘણા દિન રે'ણું જાણુ;
- પ્રતિજ્ઞાહાનિ રહે તેની, કહે થાય સુજાણુ. ૩૭

- ખાંધાકેશે સદૈવ એવો, હોયે મનોરથ બેન;
 સ્ત્રી સ્વામીગેહે સદા મુદ્દાવે, કરે રહી અતુર ત્યાં ચેન. ૩૮
- હે સુતા તે તું ત્રિલોકપતિ જે, સૂર્ય નામ કે'વાય;
 તેની મીતિવતી પત્ની છું તું, માટે પિતાગેહ નવ રે'વાય. ૩૯
- સ્વરૂપકાળ માટે આવડું, એ તો ઉચિત છે સર્વત્ર;
 કિંતુ તુંને સંજ્ઞા થયા, ઘણા દિન આવે અત્ર. ૪૦
- માટે અઘટારત એહ યાચે, તેણે કરી નિર્પણ્ય;
 સંજ્ઞા સ્વામીગેહ જા તું, વિશ્વકર્મા વદા એવી વાણ્ય. ૪૧
- હું પ્રસન્ન છું તારા પર અતિ, ત્વમ મારો પુરો આદર ભાવ;
 સત્પર જાએ સ્વામીગેહે, કદી ત્યાંનો કર્યો નહિ અભાવ. ૪૨
- અહો શુભે તું આવજે, મુને મળવા બીજી વાર;
 વળી સ્વરૂપકાળ રહી અહીંઆં, તું જાઈજાઈને ભર્તાર. ૪૩
- માર્કેડેય કહે એ રીતનું, તણે મુણ્યું પિતાવેણ્ય;
 પછે પૂજન કરી પિતાતણ્યું, ત્યાંથી ચાલી ગય મુખદેણ્ય. ૪૪
- તે ઉત્તરકુશભણી ગય ચાલી, જે ધરજીતી સનિતાતેજ;
 મહાભય મનમાં એહનો, દરો તેજ એને એજ. ૪૫
- અશ્વિનીનું રૂપ ધારી, લાગી તપ કરવા ત્યાંય;
 હવં છાયાસંજ્ઞા નિધે ભાણ્યુ, જે રહી સૂરજ જ્યાંય. ૪૬
- આજ સંજ્ઞા છે સહી, અમ માનતા મૂળદેવ;
 તે સ્ત્રીતણી મુશ્રૂપા કરીને, સાધતા અતનુસેવ. ૪૭
- તેને વિષે બે પ્રત્ન ને, એક કન્યા કરી ઉત્પન્ન;
 છાયાસંજ્ઞા જેવું રાખતી, સુપુત્ર મન મૂસન્ન. ૪૮
- તંબુ જાંજાસુતકેર, નવ રાખતી નિર્વાણ્ય;

- દેત પાણુ નવ રાખતી તે, સ્વસંતતિ સમું મમાણુ. ૪૯.
 લાડમાં નવ આડ કરતો, નેછ પદપાત ળીછ વરત;
 હતો મનુ મોટા મનનો તે, સરખીખીનિ અચીનિ જાણુતો સમસ્ત. ૫૦
 પાણુ યમથી તે નવ થયું, સદ્ન દુઃખ લગાર;
 તેથી તેણે ક્રોધ કરીને, કેપો લાત મારવા વિચાર. ૫૧
 ક્યાં પગ હથો તે કારણે, પાણુ વગી દામા મારા ધ્યાન;
 લાત તેને નવ મારી, યમસંજામુતે મહાન.
 તોપણ રીસાળ હોયે કામિની, તે કયમ બૂલે સ્વભાષ;
 તેણે અપર દુઃકાવી હસ્ત દલાવી, દર્યાવિયોજ અભાષ. ૫૩
 તારા પિતાની પત્ની હું છું, છતાં મધોદ મૂકે તુંય;
 ને તું લાત મારવા અ.નિધો તો, તુને શાપ દેઉં હુંય. ૫૪
 ને પગાડે તું લાત હાણુતો, તે પગ પડો પૂરની આજ;
 માકંડેય કહે આ શાપ સુર્જાને, કંપિયો યમરાજ. ૫૫
 તે પિતા પારી મધો વ્યાજી, પથો નમસ્કાર કરી વાણુ;
 હિ પિતા એક અવનવું મોહુ, ને કોઈએ દીકું નહિ નિર્માણુ. ૫૬
 પુત્ર પરના પુત્રમેમને, તણ માતા દે શાપ;
 એ તિપે કહ વિચાર કીને, હો દીર્ઘદષ્ટિ આપ. ૫૭
 મનુ મુને કેંતા હંતા કે, એ નોંચ આપણી માત;
 ગુણુ રહિત પુતપર કદા માતા, નવ થાય આવી સાક્ષાત. ૫૮
 માકંડેય કહે યમનુ વેણુ સાંભળી, સૂર્યદેવે તે વાર;
 ત્યાં સંજાજ્યાને બોલવી, કેપો ક્રોધ અપાર. ૫૯
 કહે સંજા ક્યાં મહ છે, તદા ઉચ્ચરી તે નાર;
 વિચકર્માની મુદા ને, હું તમારી સી સજા અવિધાર. ૬૦

- તમોએ આ સંતાન મુજમાં, કયાં ઉત્પન્ન દેવ;
મેં પંતિસેવા પૂરી સાધી, તજી તન અહમેવ. ૬૧
- વળી સૂર્યે પ્રથ પૂજ્યા, તેના ઉત્તર એવા આપે;
નવ ખરું જાણે નારી તે, તેણે સૂર્યદેવ સંતાપે. ૬૨
- ક્રોધ કરી કે' શાપં તુજને, દહ આણી વાર;
એમ તૈયાર થયલા જોઈ પતિને, વહી સંજાણવા નાર. ૬૩
- પતિ આ.મમાણે સર્વ થયું છે, એમ કહ્યું બનિયું જોઈ;
એમ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને, સવિતા હવા નિઃસંદેહ. ૬૪
- પછે વિશ્વકર્માકેરે મંદિર, ગયા સુરજદેવ;
વિશ્વકર્માએ સ્વગેહ સૂરજ, નિરખી સાધી સેવ. ૬૫
- તણી લોકે પૂજિયા જે, મભાકર મતાપી;
તેનું પૂજન પેરેપેરનું કરી, અર્ધ્યની અંજલિ આપી. ૬૬
- પછે સંજાકેરી ખખરઅંતર, પૂછી પૂછાએ સાર;
વિશ્વકર્મા કે' અહીં આવી હતી, મહાસંજા શુદ્ધ વિચાર. ૬૭
- કિંતુ પુનઃ તેને તમારે મંદિર, મેં મોકલી દીધી દેવ;
સૂર્યદેવે ધ્યાન ધરી જોયું, તે વેળાએ સતજેવ. ૬૮
- તો ઉત્તરકર્મા વડવા રૂપે, તપ કરતી જાણાઈ નાર;
તપ કરવામાં મગોરથ તેના, સમજ્યા સુરજ તે વાર. ૬૯
- તેના મનમાં ઈચ્છા એ હતી કે, મારો સ્વામી થાય શીતળ;
શીતળ મૂર્તિ થાય તેમની, થાય શુભાકૃતિ અતિ નિર્ભજ. ૭૦
- હે દિવસતમ પછે સૂર્યદેવે, કહ્યું સંજાપિતાને આમ;
અહો વિશ્વકર્મા કરો માફ, જોછું તેનું મહાધામ. ૭૧
- તે કાળ સુરગણ સ્તુતિ કરતો, લહી વિશ્વકર્માએ સાર;

સંવત્સરબ્રહ્મવિષે કીધું, જોઈએ સૂર્ય તેજ તે વાર. ૭૨

આથી ઉલ્લસ પુરાણીને, ઘેર ઘેર ભાઈ;

છે નારીઓનું તેજ અતિશે, જે સમ્મન લહે દુઃખદાઈ. ૭૩

ન્યમ સૂર્યચક્રે સૂર્યકેરું, હૃદયે થોકું તેજ;

ત્યમ પુરાણીપિતા સ્તુપાકેરું, હૃદયે યૌવનહેજ. ૭૪

પછે ઉભયમાં સાંતિ રેશે, છે પુરાણમાં પ્રભાગ;

હું વિનકુંછું પુરાણીને, રહે રખે આ દૃષ્ટાંતથી અન્નાગ. ૭૫

ઇતિ શ્રીમાકંડેયપુરાણે, વૈવસ્વત મન્વંતરે નિર્વાણ;

સમસમતિતમોધ્યાય પૂરાણ, જેમાં પુરાણનાં વખાણ. ૭૬

વસણ.

વખાણ જેમાં પુરાણીનાં, કયાં યથામતિએ સહી રે;

કો મહાકવિ પૂરું વર્ણવે, કિંચિત કથા આ તો કહી રે. ૭૭

૬૬૫ ૧૪૪ મું.

રાગ ધનાત્રી.

માકંડેય કહે પછે ત્યાંયે જી, આવેલા દેવ દેવર્ષિઓ જ્યાંયે જી;

સહુ ત્રિલોકના સ્તુતિપાત્ર જી, કરતા લાગ્યા સૂર્યસ્તુતિ નમાવી ગાત્ર જી. ૧

વિનય વાણિએ બોલ્યા તેહ જી, ત્રગવેદ રૂપી દેવ નમસ્કાર છે એહ જી;

સાગ રૂપી દેવ તમને નમસ્કાર જી, કરું યજ્ઞસ્વરૂપી જીહાર જી. ૨

કરું સામના ધામને નમસ્કાર જી, જ્ઞાન ઐકસ્થાન રૂપ નમું આ વાર જી;

નમું તમ નાશ કરતા નિર્ધાર જી, સવિતા પ્રભુ સહુ દરું નમસ્કાર જી. ૩

શુદ્ધ તેજોમય જેતું રાત્રેય જી, વિશુદ્ધ નિર્મળ આત્મા મહાભૂપ જી;

૭૨ સવત્સરબ્રહ્મવિષે —એક વર્ષના ફેરામાં. ૭૪ સ્તુપા—
દીકરાની વડુ. ૩ સામના ધામ—સામવેદના મંત્રોના ધામ રૂપ.

એકમાં એક વરદાનદાતા છે, જે મનાકર પૂર્ણ મખ્યાતા છે. ૪
 સર્વથી પર પરમાત્મા સાર છે, કર્મ તે સૂર્યદેવને નમસ્કાર છે;
 સર્વ જગતમાં વ્યાપક અપાર છે, સ્વરૂપ જેનું નિરખાએ નિર્ધાર છે. ૫
 આત્મમૂર્તિ સૂરજ અવિધાર છે, કર્મ હરિતાથ તમને નમસ્કાર છે;
 આ દમણિક ઉત્તમ સ્તોત્ર જેહ છે, શ્રદ્ધા રાખી નરે સાંભળવું એહ છે. ૬
 શીઘ્ર થઈ એકાગ્રચિત્તે સાર છે, શુદ્ધસિદ્ધિ આપી શ્રદ્ધા કરવું અવિધાર છે;
 શન્ય થઈ શ્રવાણ કરે જેહ છે, તેને ધાય અદ્ભુત તો એહ છે. ૭
 સર્વના કારણમૂલ જ્ઞાનાત્માસ્થાન છે, જેનું પ્રકાશઆત્મસ્વરૂપ મહાન છે;
 એવા સૂર્યદેવને છે નમસ્કાર છે, દે ભાસ્કર દે દિનકર્તા અવિધાર છે. ૮
 હે રાત્રિના હેતુ સંધ્યાના કરનાર છે, અદ્રિકાકાર સૂર્યને છે નમસ્કાર છે;
 તમ જ્ઞાનમયકથી પામેલુ વેદ છે, અખિલસચરાચર વિશ્વ અશ્વમેધ છે. ૯
 એ વેદનો અશ્વ કરે ગતિ જેમ છે, ભમે છે પ્રભાંડ મણુ તેમ છે;
 તમારા કિરાણુકરે સ્પર્શે છે, સર્વજ શુચિ મણુ દરે છે. ૧૦
 તમારા કિરાણુના સ્પર્શથી છે, જલાદિ શુચિતાની મુણીએ વધી છે;
 ન્યાં લગી આ જિવમાં તમારાં છે, કિરાણુ પ્રગટ થયાં નથી ચોધારાં છે. ૧૧
 ત્યાં લગી હોમ દાનાદિ ધર્મ છે, ફળદાતા થતાં નથી મુલ કર્મ છે;
 સર્વે ઋગ્વેદના મંત્રો જેહ છે, યજુર્સામવેદના મંત્રો એહ છે. ૧૨
 તે તમારા અંગમાંથી નીકળિયા છે, એવુ મુનિ વહી ગયા બળિયા છે;
 અહો જગન્નિર્જતા દેવ છે, તમે ઋગ્વેદમય છે સાધુ સેવ છે. ૧૩
 તમે યજુર્વેદમય છે સિંધ છે, સા મવેદમય છે મણુ પ્રસિંધ છે;
 તેણે તમે ત્રીમય કહેવાયો છે, માટે નમું સર્વે ધરીને ભાવ છે. ૧૪
 તમે છે પ્રજનનું પર અને અપર છે, છે અમૂર્તિ ને મૂર્તિમાન પર છે;

૬ હરિતાથ—(હરિત—દિશાઓ રૂપી જેના ઘેરા છે એવા) સૂર્ય.

૯ અશ્વમેધ—અશ્વમેધ—યજુ જેનું. ૧૦ મેધ—યજુ. શુચિ—પવિત્ર.

૧૪ ત્રીમય—ત્રણ વેદમય.

છો સ્થૂળ મુક્ત રૂપે દેવ છ, નિમેષ કાષ્ઠાદિકાળરૂપ સાધુ સેવ છ. ૧૫
 છો અશય રૂપ સપિતા ભૂષ છ, તે ભગવન મસન થાઓ અનુપ છ;
 સ્વેચ્છાએ શમાવો તમારું તેજ છ, કરી નાપિ મુનિ ઉપર અતિ હેજ છ. ૧૬
 માકુંડેય કહે એ રીતે દેવ છ, રહિત દેવ નાપિઓએ અહમેવ છ,
 મૃતુતિ કરવા પરથી સૂરને સાર છ, તેજના રાશિ રૂપે અવિધાર છ. ૧૭
 નિર્પિકાર દેવ મુદ્ધુ તેજ છ, કરી નાપિ મુનિ ઉપર અતિ હેજ છ;
 તેના નાગવેદરૂપ તેને પૃથ્વી ધારો છ, યજ્ઞમંથથી નભ કેવારો છ. ૧૮
 સામમંથથી સ્વર્ગ રૂપ છ, એમ ધારો મેણે અનુપ છ;
 તેજના ને પંદર અંશ છ, વિશ્વકર્માએ જોણા કર્યા અવતરણ છ. ૧૯
 તેવડે મહાત્માએ જાણુ છ, શિવત્રિશૂળ કર્યું નિર્માણુ છ;
 વિશ્વમુખ વસુ શંકરકેરી છ, વગી વન્હિનીભયકર શક્તિ અનેરી છ. ૨૦
 કુબેરકેરી સિખિકા જાણુ છ, બીજા દેવનાં દારણુ અસ મમાણુ છ;
 યક્ષ વિદ્યાધરનાં ને રાસ છ, કર્યા વિશ્વકર્માએ તે તેજથી અસ છ. ૨૧
 પછે રહ્યો સોળમે બાકી ને ભાગ છ, તેહછ સૂર્ય ધારણુ કરે મહાભાગ છ;
 એ રીતે તેમનું તેજ પંદર ભાગે છ, વિશ્વકર્માએ જોણું કર્યું અનુરાગે છ. ૨૨
 પછે સૂર્ય તેહ અશ્વનું રૂપ છ, ઉત્તરકરૂંભણી ગયા અનુપ છ;
 ત્યાં વડવા રૂપવતી જોઇ સંજા છ, તે તરૂણી રૂપ હતી મહામજા છ. ૨૩
 તેણે આવતા જોઇ સૂર્યદેવ છ, કરી પરનરની શંકા વતખેવ છ;
 કરવા સ્વપૃષ્ઠનું રક્ષણુ નારી છ, કરી સામું મુખ ગઈ સામી છુંખારી છ. ૨૪
 તે બે એકઠાં મળ્યાં ને વાર છ, તદા યથા નાસિકાયોગ નિર્ધાર છ;
 એટલે વડવા મુખયકી સાર છ, ત્યાં મગટ મળા અશ્વિનીકુમાર છ. ૨૫

૧૫ ૫૨ અને અપર—પરસ્વરૂપ અને અપરસ્વરૂપ. ૧૭ રહિત—
 અહમેવે રહિત. ૨૧ સિખિકા—પાલખી.

૨૩ તે ધ૦—તે તરૂણી (સ્ત્રી) રૂપે મહામજા (મોટી બુદ્ધિ)—
 ન હતી. રૂપક. અર્થાત્ તે મોટી બુદ્ધિવાળી સ્ત્રી હતી.

તથા વીર્ય મધ્યથી લેઈ ઢાંલુ છ, ખડ્ગ કવચધારી વિશાળ છ;
 અશ્વારૂઢ ધૃવીં પાણુ બાણુ છ, વગી અખૂટ ભાયા સહિત નિર્વાણુ છ. ૨૬
 એવો રેવંત નામે પુત્ર થયો ઉત્પન્ન છ, જેને જ્ઞતામાં યદ્યપે ગણત્ર છ;
 પદે સૂર્યદેવે અતુલ સ્વરૂપ દાખ્યું છ, તે જોઈ સંજ્ઞાએ વેણુ ભાખ્યું છ. ૨૭
 આહા સ્વામી આનંદ હું પામી છ, સ્વસ્વરૂપ ધારી પતિને નામી છ;
 જળ હરનાર હરિએ તદા છ, સ્વમીતિવતી સંજ્ઞા સદા છ. ૨૮
 ઘેર આણી આનંદ પામ્યા છ, એમ સંકટના દિન વામ્યા છ;
 હવાં શંકાનો પેલો હતો ને પુત્ર છ, તે વૈવસ્વત મનુ થયો મૂત્ર છ. ૨૯
 બીજો પુત્ર શાપયકી નિર્વાણુ છ, દીર્ઘદષ્ટિ યમ થયો મુખાણુ છ;
 કમી માત્ર એના પગવતી છ, માંસ લેઈ પૃથ્વી પડશે વક્રગતિ છ. ૩૦
 એવા એવા શાપનો અનુગ્રહ કીધો છ, એમ પિતાશ્રીએ બચાવી કીધો છ
 એ પુત્ર ધર્મદષ્ટિ હતો સાર છ, સમાન મિત્ર સન્નને જોનાર છ. ૩૧
 તેણે સૂર્યે યોજના કરી તેની છ, યમરાજ્યાધિકારે જેની છ;
 યમુના કલિંદદશે વેનારી યદ્ય છ, સરિતા રૂપે રહી તે વહી છ. ૩૨
 અશ્વિનીકુમારને મહાત્મા પિતાએ છ, કર્યા સુરવૈધ તેને સવિતાએ છ;
 યક્ષોના સ્વામીપણા વિધે છ, રેવંત કેરી યોજના દીસે છ. ૩૩
 હવાં હાયાસંજ્ઞાકેરા સુત છ, તેની યોજના કહું અદ્ભુત છ;
 હાયાસંજ્ઞાનો ભાટો ને પુત્ર છ, તેનું વૈવસ્વતવત્ કહું ઘરસૂત્ર છ. ૩૪
 સાવર્ણિક એ સૂર્યના પુત્રનું નામ છ, ન્યારે બલિર્દેવ થશે મહાનામ છ;
 ત્યારે તેમનું યારો પ્રમાણુ છ, એવી યોજના કરી એની મુખાણુ છ. ૩૫
 શનૈશ્વરને ગ્રહમાં યોજ્યો છ, પિતાએ પ્રાણુ તેમાં પ્રયોજ્યો છ;

૨૬ રેવંતની ઉત્પત્તિ કહે છે. તથા ૪૦—૬૫૪ છે. ૨૮ હરિ—સૂર્ય.
 ૩૨ તેણે—તેથી કરીને. ૩૩ સુરવૈધ—દેવના વૈધ. ૩૪ વૈવસ્વતવત્—
 વૈવસ્વત મનુના જેવું.

તેની ત્રીજી કન્યા જે તપતી છે, તે તો સંવરણકેરી થઈ પત્ની છે. ૩૬
 તે રાજ્યકી થયો તેને સુત છે, કર નામે પૃથ્વીપતિ અદ્ભુત છે;
 તે વૈવસ્વતમનુકેશે જાણુ છે, સમજ સાતમે મન્વંતર મમાણુ છે. ૩૭
 તેના પુત્ર રાજાઓ કહું હુંય છે, યપિ સુર ઈંદ્ર સાંમળ્યે તુંય છે;
 મુનપર કૃપા પુરાણીની પૂર છે, તેજે રહ્યું માર્કંડેયનું સ્વરૂપ પૂર છે. ૩૮
 રે'ણુ કરજોડીને મારે સદા છે, જ્યમ ત્યમ કરવા પુરાણી મન ગુદા છે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ છે, સાવર્ણિક મન્વંતરે મમાણુ છે. ૩૯
 વૈવસ્વતોત્પત્તિર્નામ છે, અષ્ટસપ્તતિતમેધ્યાય મહાકામ છે;
 ભગતાં હરિ હર શુંદરીયામ છે, મળશે વૈકુંઠે મુજને કામ છે. ૪૦

વસણુ.

મળશે વૈકુંઠે કામ મુજને, જો હશે શુદ્ધ અંતઃકરણ રે;
 જનમેમાનંદ વર્ણવે, શ્રીગુરુના સાહી ચરણ રે. ૪૧

કકલુ' ૧૪૫ મું.

રાગમારૂ.

માર્કંડેય કહેછે જેમાં, આદિત્ય વસુઓ જાણુ;
 રૂદ્ર સાધ્યા દેવ વિશ્વદેવા, મરૂત ગણુ ભૃગુ મમાણુ. ૧
 અંગિરા એ અષ્ટ દેવગણુ, વળી આદિત્ય વસુએ જોહ;
 ને રૂદ્ર એ સુત કસ્યપતણા, તું જાણુ નિઃસંદેહ. ૨
 સાધ્યા વસુઓ ને વિશ્વદેવા, એ ત્રણ ગણુ ધર્મેના પુત્ર;
 ભૃગુના પુત્ર ભૃગુઓ કે'વાએ, અંગિરાના અંગિરસ દેવ મુત્ર. ૩

- એ સદિ મહીચિની જાણવી, હમણાં તેમનો અધિપતિ જેહ;
 યજ્ઞ ભાગનો લેનારો મહાત્મા, ઉર્જસ્વી નામ ઈંદ્ર છે એહ. ૪
- જે રવો સહુ થઈ ગયા, જે ધરો હવે નિર્વાણ;
 જે અધુના થાના સહો, તે સહુ સમાન લક્ષણવાળા જાણ. ૫
- સર્વ ઈંદ્ર સહસ્ર નેત્રવાળા, વળી વજ્રવાળા સાર;
 અનિનગરના નારા કરતા, રાજ્યમપંચી મવીણ અપાર. ૬
- અલિપ્ત શૃંગ નામે વાદવાળા, ગજારૂઠ યનારા મહાસૂર;
 તે સર્વે શતક્રતુ જાણવા, મહાતેજસ્વી ભરપૂર. ૭
- સર્વ ભૂતને પરાજય કરે એણું, જેમનાંમાં છે તેજ;
 ધર્માદિક શુદ્ધ કારણોયકી, આવે જેમના પર હેજ. ૮
- અધિપતિ સર્વ વિશ્વના, યાવા જેહ શુણે સક્રિતમાન;
 ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાન કેશ, જેહ સ્વામી મહાન. ૯
- હું દિવ લોકે જાણુ કેહું હું, સાંભળજે તું સાર;
 આ પૃથ્વી ભૂલોક કે'વાયે, અંતરિક્ષ દિવ નામ નિર્ધાર. ૧૦
- સ્વર્ગકે'વાયે નામ દિવ્ય છે, એ ત્રણ કે'વાયે લોક;
 જન શુભાશુભ કરમેયકી, પામે ભણુ ભુંડું આક. ૧૧
- અત્રિ વસિષ્ઠ કૃષ્ણ ને ગૌતમ, ભરદ્વાજ વિશ્વામિત્ર નામ;
 મરિચકપુત્ર જમદગ્નિ મહાત્મા, આ મન્વંતરે કરે સસર્પિ કામ. ૧૨
- ઇક્ષ્વાકુ નાભાગ ધૃષ્ટ સર્પાતિ, નરિશ્વ ત નાભગોદિષ્ટ;
 કૃષ્ણ પૃથ્ણ અને લોકે, વિષ્ણુત વસુમાન સિમ. ૧૩
- એ વૈવસ્વત મનુ કેરા નવ પુત્રો, મેં કહ્યા તુને જાણ;
 વૈવસ્વત મન્વંતર કહ્યો, હું દિવ્યસત્તમ નિર્વાણ. ૧૪

આ મન્વંતરની કથા સુણવાથી, પામે મોક્ષ પાપો જન;
 પઠન કરતાં મહાપુણ્ય પામે, અઘઘોઘ વળી થાય દહન. ૧૫
 ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર મળે, મળે મિત્ર વધે સ્વજન;
 દુર્જનતા હોયે તે ટળી, થાય નરવર તે સજ્જન. ૧૬
 પણ પુરાણી જેવું મન રાખીને, જો વાંચે જન કોઈ;
 તો તે જન તરે ન કદાપિ, રહે ભવોભવ રોઈ. ૧૭
 સંવતસતરસે પાંસઘર્મા, કહ્યું મન્વંતર આખ્યાન;
 વૈવસ્વત મનુ કેરું કરું, યથામતિ વ્યાખ્યાન. ૧૮
 શ્રોતા વક્તા સર્વને થાય, કથા સુણ્યે ભણ્યે કલ્યાણ;
 કાંઈ આતુર્પિંશી દિજ ન જાણે, કરો સા'ય કવિ મુજાણ. ૧૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સાવર્ણિકે મન્વંતરે સાર;
 છે વૈવસ્વતકીર્તન જે મધ્યે, થયો જિનાશીતિતમોધ્યાય આ વાર. ૨૦

વસણુ.

આ વાર મનુના ગુણ ગાતાં, થયો અધ્યાય પૂર્ણ રે;
 હવાં થોડા દિનમાં પુરાણીકેરી, થાશે ચિંતા ચૂર્ણ રે. ૨૧

કંકણું ૧૪૬ મું.

રાગ સામેરી.

કૌભુટિ કે' સ્વાયંભુવઆદિ રે, સખત મનુ કહ્યા ગુર પ્રસાદી રે;
 કહ્યા તેના મન્વંતરોમાં જે દેવ રે, કહ્યા રાજા ઋષિઓ મુને તતખેવ રે. ૧
 હવાં આ કલ્પમાં જાળ જો સત રે, મનુદેવ જોઈ થશે પ્રખ્યાત રે;
 તેહ કહો મુને ભૂમુર રે, તંદા કહો માર્કંડેય વાણો મધુર રે. ૨

ળાયાસંજ્ઞાનો પુત્ર સાવણિ રે, તેહ કહું તુંને વણિ રે;
 ને તેની પૂર્વના મનુ સમાન રે, મેં કહ્યો યશે અષ્ટમો મનુ મહાન રે. ૩
 રામ વ્યાસ ગાલવ દીપ્તિમાન રે, કૃપ ઋષ્યશૃંગ ઋષિ મહાન રે;
 અશ્વત્થામા સપ્તર્ષિમાં યાશે રે, જ્યારે મહાબલિ રાજા કેવાશે રે. ૪
 સુતપામિતાબા મુખ્યા નામ રે, એવા ત્રિવિધ દેવો યશે મહાધામ રે;
 એ ગણનો વીરા વીરા કેરો ગણ રે, એમ સુરવર ગણાશે મુનિજન રે. ૫
 તપ તપ્ત શક ને હુતિ રે, જ્યોતિ પ્રભાકરકેરી કરવી સ્તુતિ રે;
 મલાસ દયિત ધર્મ જાણે રે, તેજ્જેરશ્મિ ચિરકતુ પ્રમાણ રે. ૬
 ઇત્યાદિક સુતપા એવો જેહ રે, વીરાનો ગણુ લઈ શરશે તેહ રે;
 પ્રભુ વિભુ ને વિભાસ રે, ઇત્યાદિક વીરાનો ગણુ યશે પ્રકાશ રે. ૭
 એ ગણુ અમિતાબા દેવનો જાણુ રે, કરચ સમશ્ચ દિગ્વરે તું પ્રમાણુ રે;
 ત્રીજો ગણુ સાંભળ્ય દિગ્વરાજ રે, દમ દાંત ઋત કહું આજ રે. ૮
 સોમ વિત્ત આદિક જેહ રે, વીરાનો ગણુ ગણાશે તેહ રે;
 એહ મુખ્ય દેવતણો ગણુ સાર રે, વળી તુંને આગળ કહું નિર્ધાર રે. ૯
 એ દેવો મન્વંતરના અધિપતિ મોટા રે, તેઓ યશે મન્વંતર ને નહિ ખોટા રે;
 હે મુનિ ને અધ્યાપિ પ્રતિજ્ઞાથી રે, રહે બધાયણો દૈત્ય પાતાળમાં ટકી રે. ૧૦
 તે વિરોચનનો પુત્ર જેહ રે, તેમાંનો બલિ ઇંદ્ર યશે કહું એહ રે;
 વીરજી અર્ધધીર નિર્મોહ રે, સત્યવાકૃતિ વિભયુ સોહ રે. ૧૧
 ઇત્યાદિક રાજાઓ જેહ રે, સાવણિકે મનુના પુત્ર યાશે તેહ રે;
 જેમાં પુરાણી પીખાઈ જશે રે, રાખશે દુષ્ટતા તો માર ખાશે રે. ૧૨
 ને સમજશે તો સારું રે, નહિ તો યાશે વરવી ગતિ એમ ધારું રે;
 શંખ કુંકી કહું કાનમાંય રે, મૂઢમતિ ન સમજે ક્યાંય રે. ૧૩

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણ રે, સાવર્ણિક્રેમન્વંતરે પ્રમાણ રે;
યથા અશીતિતમેઅધ્યા સાર રે, હુવાં પુરાણીદેવીના લઇએ પાર રે. ૧૪

વલણુ.

પાર લઇએ આ વાર નિશ્ચે, હરિ હર વિધિના ગુણ ગાઇ રે;
ભટ મેમાનંદે ખરી માની, ઉમારાંકરકેરી સગાઇ રે. ૧૫

દેવીમાહાત્મ્ય.

કડવું ૧૪૭ ગું.

રાગ કેદારેા.

ગુર ગણપતિ ને શારદ, નત્રું દેવર્ષિ નારદ;
યશ પારદ જેવા જેના ઉજળા રે. ૧

નત્રું સકળ દેવાધિદેવ, સાધુ સમ્બદ્ધ શિવની સેવ;
ટાળે અહમેવ મારો યશ નિર્મળારે. ૨

ઢાળ.

યશ નિર્મળા અવિનાશી સર્વે, ભણ્ણ પૂરે ભાવે;
ન્યાં યાય કીર્તન તેમનું ત્યાં, વે'લા વે'લા આવે. ૩
દેવી સેવી જોણે તેતાં, ગર્થા દુઃખ આધેરાં;

(નોંધ) સકળ દેવની સેવ કરવા, ચિત્ત કર્યા અનેરાં.	૪
વ્યારો પુરાણે ભારતે, સહુ દેવના ગુણ ગાયા;	
વેદકેરો ભેદ જાણી, કરી ઇશ્વર જેવી કાયા.	૫
મોઢાને સહુ મોઢું આપે, તે કરે મોઢું જાતે;	
લઘુતાણી તો રીત કે'વી, મારે સમ્યક્ વાતે.	૬
જે પથે મહાજન ગયા તે, પથે જાણું જાણી;	
એમ વિચારી ધારિયું ઉર, મતીતિ પૂર્ણે પ્રમાણી.	૭
સહુ દેવ ભજતાં વ્યાસજીને, મળ્યું મનનું માન્યું;	
કદા કિંચિત્ મળે ગુજને તો, મેં પૂરું મળ્યું પિછાન્યું.	૮
હવાં દેવી માહાત્મ્ય કે'વા, મતિ કરવી મારે;	
પુરાણી સર્વે એમ ધારે, વળી આણું વિચારે.	૯
માર્કંડેય કહ્યું તેમાં શું, પુરાણ સે'લાં સર્વે;	
દેવીમાહાત્મ્ય કરે ત્યારે તો, જાણીએ આવ્યો ગર્વે.	૧૦
અર્થ એ માહાત્મ્યકેશ, જાણે માર્કંડેય કે વ્યાસ;	
શુક નૈમિનિ જાણે ન જાણે, છે મહાગૂઢાર્ય પ્રકાશ.	૧૧
ભારતમાં શ્રીવ્યાસ મુનિએ, કહ્યું મુખે જાણ;	

૪ અનેરાં — જિજ્ઞાસુ. અર્થાત્ જીજ્ઞાસુ દેવોની સેવા કરવાથી ચિત્તને જાણું કરી દેછે—જીજ્ઞાસુ દેવની સેવા કરવાની શક્તિ જાતી રહે છે. ભોડામાં પણ કહેવાય ॥ કે “ક્લૌષ્ઠીક્રિયાયકો” કલ્પિયુગમાં ચંડી અને ગણપતિ એ બેજ તત્કાળ ફળ આપનારુ દેવ છે.” અથવા જીજ્ઞાસુ, દેવના ગુણનું તો પ્રસંગોપાત મેં કાંઈ કથન કર્યું છે પણ સધળા દેવમાં ગણપતિ દેવી રહી જતી હતી તેનું પણ કથન કરવું યોગ્ય છે, એવા વિચારથી કવિ કહેછે: એમ જોઈ ઇશ્વર—૨૫૪ છે.

- ભારતના અષ્ટ સહસ્ર ને અષ્ટશત, જે ગૂઢ શ્લોક પ્રમાણ. ૧૨
 તેના અર્થ હું જાણું જાતે, વા શુક જાણે શુક;
 સંજય જાણે વા ન જાણે, છે જેની ઓટી ભુક. ૧૩
 એવું અડાપી પુરાણી દે, સમજ્યાં વિનાતું અબુધ;
 જો હોય સમજણ કોઈમાં કે, હોય કંઈ બુધ. ૧૪
 તો આવી અનૃત વાણી કોઈએ, વદે નહિ નિર્વાણ;
 હું અલ્પમતિએ દાખવું છું, પડે કરી પ્રમાણ. ૧૫
 અતિ સ્વલ્પમાં છે સ્વલ્પ આતો, દેવીમાહાત્મ્ય જેનું નામ;
 શકાદય તો મહાકલિન કે', નવ સમજાય કોઈ હામ. ૧૬
 કાવ્ય નહિ કાવ્યાભાસ જેવા, છે શ્લોક કોઈ કોઈમાંય;
 અક્ષર શૂન્ય ને મન એમ લાગે, બાકી કલિન નથી ઝ્યાંય. ૧૭
 ભારતકેરા શ્લોક વ્યાસે, ભાખિયા મુખ જેહ;
 કલિન તે તો છે કલિન, ભલે ખટ શાસ્ત્ર શીખ્યે તેહ. ૧૮
 કિંતુ વમળમાં આવશે, નવ અર્થ થાય નિઃસંદેહ;

૧૩ ભાગવત માટે પણ એમજ કહેવાયછે “અર્હેવેદિનુકોષેતિત્તજયોંવ-
 ત્તિવાનવા ॥ મત્તવામાગવતેનાલ્લંબપુદ્ધયાનવદીકયા” —ભાગવત શાસ્ત્રનો અર્થ
 હું જાણું છું, શુક જાણે છે, અને સંજય તો જાણે છે કે નથી પણ જાણતો; એ
 શાસ્ત્ર ભક્તિવડે સમજાય એવું છે, પણ બુદ્ધિથી કે ટીકાથી સમજાય એવું
 નથી. અને એવુંજ દેવીમાહાત્મ્ય વિષે પણ કહેછે. ૧૪ બુધ-બુદ્ધિ. ૧૬
 શકાદય — ચંડી પાઠમાંના દેવીસ્તુતિના શ્લોક.

૧૭ કાવ્યાભાસ જેવા — ઉપરથી જોતાં કાવ્ય જેવા અલ્પકૃત અને દુર્બોધ
 માત્રમ પડે પણ વિચારતાં સાધારણ પુરાણ જેવાજ સહેલા જણાય એવા.

- છે અર્કને જ્યમ આગિયો, તેણું દૃષ્ટાંત માનો એહ. ૧૯
- સમન્તવી કહીએ આટલું, તોય ધુણાવે શિર;
- કે' મહાવ્યાધ્ર જેવા અર્થ છે, દેવીમાહાત્મ્યકેશ વીર. ૨૦
- વિનયને વિદાય કરવો, જો નવ મૂર્ખ માને વાત;
- દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધાંત સર્વે, આવી જશે જાત. ૨૧
- દેવીમાહાત્મ્યકેશ અર્થ રૂપી, વ્ય.પ્ર માનો જેહ;
- તે વ્યાધ્રકેશ કર્ણ સા'યા, ગણી દાણું તેહ. ૨૨
- ભાણ'ણુ માધવ દેવસુરી, વળી કણુળી તજજો એક;
- એમણે દેવીમાહાત્મ્ય પ્રાકૃત કર્યાં, ધરી અર્થના ખરો વિવેક. ૨૩
- જોને અર્થ રૂપી વ્યાધ્ર માનો, તેના સા'યા તેમણે કાન;
- વળી તમારા વ્યાધ્ર રૂપી અર્થના, દ્વિજ ચિંજોળશે કાન મહાન. ૨૪
- સમન્તવવા આ વેણુ કે'ણું, પડે મારે મુખ;
- હું ગર્વ કિંમિત નથી કરતો, હે મહાકવિ પ્રમુખ ૨૫
- માર્કંડેય માંહે નથી કાંઈ, કવચ અર્ગજા કોણક સાર;
- પ્રાધાનિક વૈકૃતિક મૂર્તિ-રહસ્યના વિચાર. ૨૬

૧૯ કિંતુ ધૃ—જલે છ શાસ્ત્ર સીખ્યો હોમ તમાપિ ભારતના કદિન
સ્તોત્ર જોઈને વગળમાં આવશે જામિત યશે. દેવી માહાત્મ્યની ભારતની સાથે
ગુણના કરનાર પ્રતિ કહે છે: છે. ઈ—૨૫૯ છે અર્ક—સૂર્ય.

૨૧ વિનયને ધૃ—જો એટલું કહેતાએ જે મૂર્ખ મારી વાન માનતા
નથી તેમના અસંગ મારે હવે વિનય તણ દેવો. પડે છે.

૨૨ કવચ ધૃ—ચંડીપાડની પેહેલાં દેવીની સ્તુતિરૂપ અર્થના બોધક
ત્રણ અધ્યાય અને અને તેની ઉપાસના રૂપ અર્થના બોધક ત્રણ અધ્યાય

- એ ભીખી ખાવા કાળ કીધા, ૫૨ અધ્યાય જાણુ;
આધુનિક ન ક્ષેપક એ, દીસે છે નિર્દાણ. ૨૭
- કોઇ સતપુરાણી જોટણું, શીખ્યો હશે પુરાણી;
તેણે સ્વજ્ઞતિ ઉદ્યમાર્યે, દીધા ગોઠપી આણી. ૨૮
- સતપુરાણી કપિ ના'તા, રખે જલ્લતા કોઇ ભાઈ;
સાચા વડતા હતા જાતે, જેના જોઈ ગયા હડોલાર્ધ! ૨૯
- હવાં દેવાકેદં માહાત્મ્ય કે'તાં, વિચાર મનનાં થાય;
સાહિત્યશાસ્ત્રે નાવક કહ્યો, જ્યાં વીરરસ ગવાય. ૩૦
- વીરરસ આ માહાત્મ્ય મધ્યે, ભાષે પુરાણી દેવ;
તમારી દેવી રૂપી નાયકા, કરે નાયક કયાનો સેવ? ૩૧
- સાહિત્યકેન્દ્ર શાસ્ત્ર ને સિર, ચૂકી વદા મૂઠ! પાગ;
હવાં વ્યાસ મહાત્માએ નામ કેવુ, ધ્યુઈ કરી અનુરાગ. ૩૨
- તંહુ જણાવું પંજી પછાધો, નામ પડિયાં જોહ;
તેવડે પ્રતીતિ થાશે, જાશે દૂર સદહ ૩૩
- દેવીમાહાત્મ્યને સજ્જશતી, વળી ચંડીપાઠ કે' કોય;

ઉપાસના કરનારાઓએ દાખવ કયાં છે. તેમાંથી પેહેલા ત્રણનાં નામ કવચ, અર્ગલા, અને કીલક છે; તથા છેલ્લા ત્રણનાં નામ પ્રાધાનિકરહરય, વૈદિકરહરય અને મૂર્તિરહરય, એવાં છે.

૨૭ આધુનિક—નવીન. ક્ષેપક—પાછળથી કોઇએ ઉમેરેલાં. ૨૮ આ-
ણી—કોઇ અંચમાંથી શોધી કાઢીને. કેમકે તે નવા કરવા જોટલી તો પુરા-
ણીઓમાં શક્તિ હોય નહિ, તે કહે છે: સત ૪૦—૨૫૯ છે. હઠિલાઇ—
(બજારામે વધ કર્યો તે પ્રસંગમાં)

- કાવ્ય કે આખ્યાન કેમ નવ, નામ અર્થો સોય ? ૩૪
- જેઈ નાના સ્તોત્ર કહે, મોટું માહાત્મ્ય કેવાય;
અજ્ઞ જન ગુણ ગાય તેના, તેટલા જ્ઞાતથી કેમ ગવાય ! ૩૫
- હજી ચાલવાનો પંથ બાકી, રહ્યો છે નિર્વાણ;
માટે બહુ બોલી શકવું નવ, વળી અતિ નવ કરે સુજ પ્રમાણ. ૩૬
- ગુરુચરણે ધ્યાન ધારી, હું વિનવું ગુરુદય;
સંકટ સમે પ્રભુ સાંચ કરજો, નિકટ આવીને તતપ્તેવ. ૩૭
- હવે દેવીમાહાત્મ્યકેરો, કરું હું આરંભ;
સહુ એક ચિત્તે સાંભળો, તણ કામ મોહ ને દંભ. ૩૮
- અનિર્વચનીય જેહ માયા, છે તેહનું આખ્યાન;
યથામતિ ગતિ જેટલી, કરું તેહનું વ્યાખ્યાન. ૩૯

વલણ.

હોયે તેહનું વ્યાખ્યાન કરું હું, પુરાણીકેરે કાજ રે;
નહિ તો પિષ્ટપેપણ થો કરું, દિજ નવરો નથી કંઈ આજ રે. ૪૦

કેકલું ૧૪૮ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કે' સૂર્યતનય સાવણિ જેહણ, કેવાયો અણમો મનુ તેહણ;
તેની ઉત્પત્તિ કહું વિસ્તારી છ, તે તું સાંભળજે આ વારી છ. ૧

૪૦ પુરાણીઓને માટેજ હું દેવી માહાત્મ્યનું આખ્યાન કરું છું; અન્ય
યા તેમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી તેનું કારણ બતાવે છે: પિષ્ટપેપણ ૪૦—
બાલણ વગેરે ચંડીનું વ્યાખ્યાન કરી ગયા છે, માટે તેની જરૂર તો નથી તથાપિ
હું ફરીને તેનું તેજ વ્યાખ્યાન કરજું તે પિષ્ટપેપણ (દબેલાને દળવા જેવું)
છે. તોપણ પુરાણીઓ જે એમ કહે છે કે ચંડીના અર્થ તો થાયજ નહિ,
તેમની ખાત્રી કરવા માટે ફરી કરજું. ૧ સૂર્યતનય—સૂર્યનો પુત્ર.

સૂર્યતનય સાવણિ મહાભાગ છ, પામ્યો મહામાયાનો ન્યમ અનુરાગ છ;
 તેની કૃપાએ મન્વંતરાધિપ થયો છ, તેનું સાંભળ્યું સુખી થઈ ગયો છ. ૨
 પૂર્વે સ્વારોચિષ મન્વંતરમાંય છ, ચૈત્રવશે ઉપજેલો સુરચરાય છ;
 અખિલ પૃથ્વીનો ધણી તેહ છ, રાજ થઈ રહ્યો નિઃસંદેહ છ. ૩
 તે સ્વપ્રભ પાળતો જાણી છ, પ્રીતિ આરસપુત્ર જેવી આણી છ;
 સમ્યક્ પ્રકારે પાળે સ્વજન છ, ધરે પૂર્ણ પ્રીતિ સહુ પર રાજન છ. ૪
 પ્રધાન પ્રાણુપે વહ્નલ માને છ, કદા ન આવે ખોટું અનુમાને છ;
 રાજ્યઅંગ સર્વે જાણે તેવાં છ, ભક્ષાં માને સહુ પોતા જેવાં છ. ૫
 ગણે સ્ત્રીને વિશ્વાસનું પાત્ર છ, સંશય નવ આણે રજમાત્ર છ;
 નીતિરાજનો એક વિભાગ છ, તેનાપર ધાર્યો અતિ અનુરાગ છ. ૬
 સુહૃદ પ્રધાનાદિ પોષવા ભાખ્યું છ, તે એણે બાકી નવ રાખ્યું છ;
 મનુએ કહ્યું મુખે આમ છ, જે ગૃહ ગૃહિણી માને સુખધામ છ. ૭
 તેહ ગેહમાં લક્ષ્મી વસે છ, ભરાય મંદિર તો રસગસે છ;
 એવાં એવાં ઉપલક્ષનો લેઈ બોધ છ, ક્યો ન તેના વધાનો સાચો શોધ છ. ૮
 સ્ત્રી પુત્રાદિક કરે કાંઈ માકું છ, કે' નૃપને જ્ઞાન તારું નાકું છ;
 તદપિ રંજન કરે તેને છ, સારું કરવું વશ્યું મન જેને છ. ૯
 ભલો રાજ કહેજન સર્વ છ, જેનું ચાલે તે માને મોટો પર્વ છ;
 અગણ્ય પ્રધાનકેરૂં પૂર છ, સેનાપતિ તો સાચો શૂર છ. ૧૦
 કરે તેનું મન માન્યું તેહ છ, સૌ રાજધિરાજ નિઃસંદેહ છ;
 રાયનું ધાતું કંઈ નવ થાય છ, તોય સગા વા'લાના શુણ્ણુ તે ગાય છ. ૧૧
 એ વાત વિસ્તરી ચોપાસ છ, સુરચકેરો કાઈને નથી ત્રાસ છ;

૩ ચૈત્રવશે—ચૈત્ર નામે રાજના વંશમાં. ૮ ઉપલક્ષનો—મુનિઓએ
 કહેલાં વાક્યોનો રાખ્ધર્મ જેવો થતો દોષ તેવા ઉપરચોટિયા અર્પનો.

તે જૂના અરિએ જાણ્યું છે, સમય સાધવા મનમાં આણ્યું છે. ૧૨
 જેનું સ્વરાજ્યમાં ચાલે ન કાંઈ છે, શો માલ હશે તે માંહી છે;
 વિચારી તેમણે મતિ આવી છે, પ્રધાનાદિકનું પ્રબળ ભાવિ છે. ૧૩
 તે વિચારી કેટલા ભણી વળિયા છે, રાચના શત્રુ જે મહાબળિયા છે;
 પ્રથમ તેની કોલાનગરી લેવી છે, હવાં રે' રાજ્યધાની એને કેવી છે. ૧૪
 એમ તેના શત્રુ ઉપન્યા અનેક છે, ત્યારે સુરથે કર્યો વિવેક છે;
 રાજ્યઅંગ મેળવી જાણ્યું છે, અરિનું બળ સર્વે દાખ્યું છે. ૧૫
 જ્યાં દાબ નહિ જન ઉપર છે, ત્યાં શું કરે સુરથ સામંત મહાવર છે;
 કોઈ કે' મને આવે છે તાવ છે, કો સાથે જવાની ના કે' સાવ છે. ૧૬
 રાણી મંત્રીએ વિચારી મતિ છે, હવાં એની રોધી નાખવી ગતિ છે;
 જય એકલો તો ટળે ફાંસી, એમ સહુનું સ્થૂળ થયેલું માંસ છે. ૧૭
 મીણનો પણ માંટી એહ છે, એને ટાળવો નિઃસ દેહ છે;
 રાથે કહ્યું સર્વને યાઓ તૈયાર છે, પણ મુખ્ય યોદ્ધા ન માને લગાર છે. ૧૮
 કેટલાંને ભલો જોઈ જુપ છે, આવી દયા જોઈ દયાનો દૂપ છે;
 દયાળુ થયા સાથે સર્વ છે, એટલે શૂરને વાધ્યો ગર્વ છે. ૧૯
 સુરથ લાવણશકર લેઈ ચઢિયો છે, અરિગણ પર જતારી નવ અડિયો છે;
 જેનો મનાયો મહાબલિષ્ઠ દંડ છે, તે સેના લેઈ સોંઢ્યો પ્રચંડ છે. ૨૦
 જઈ અરિશુ મુદ્ધ માંડ્યું છે, અરિએ ભેદ કરવાનું નવ જાંડ્યું છે;
 આ ભલાને નહિ ક'ઈ ભેદ છે, જાણ્યો ભલાઈ કરવાનો વેદ છે. ૨૧
 તેથી યથું તે ત્રાગું આજ છે, કથળ્યું સુરથકેરું જે કાજ છે;
 કોલાવિધ્વંસિયો હતા યોદ્ધા છે, તેમણે ઘણા શરના ગર્વ તોડ્યા છે. ૨૨
 સ્વદેપ મુદ્ધમાં હત્યો સુરથ છે, નાઠો ભાગ્યો જોઈ સ્વરથ છે;

૧૪ કોલા—એ નામની સુરથ રાજના તાજાની નગરી. ૨૧ ભેદ
 કરવાનું—પ્રધાન સામંત વગેરેને ફોડવાનું.

કોઈ દયાળુએ લીધો સાથ જ, લેઈ ગયા પુરભણી ઝાલી તે હાથ જ.૨૩
 બલિષ્ઠ અરિએ જીતાયો નેહ જ, મહાભાગ સ્વરાજ્યે આવ્યો તેહ જ;
 તેના પોષ્યવર્ગે ધાર્યું એમ જ, શ્રે એ આવ્યો કુશળદેમ જ । ૨૪
 એને ન પેસવા દઈએ તો સારું જ, પણ તે વ્યર્થ ગયું સહુ ધાર્યું જ;
 ભણાભણા માણસ થયા બેળા જ, તેમણે વરતી દુઃખિતની વેળા જ.૨૫
 તે કારણે રાજા રાજ્ય ખેડો જ, રાજ્યકાજ કરવામાં તે પેડો જ;
 પછે સ્વનગરના દુરાત્મા દુષ્ટ જ, થઈ ગયેલા મંત્રીઓ ને રૂઢપુષ્ટ જ.૨૬
 તેણે દુર્બળ થઈ ગયેલા નેહ રાજા જ, સેના ભંડાર લીધા મૂકી માઝા જ;
 એમ સ્વામીપણું હરી લીધું જ, વળી અપમાન અતિશે કીધું જ. ૨૭
 તેમાં હતી નારી મળેલી જ, નેહ મુરચે મુઠ્ઠાં કળેલી જ;
 એવો નેહ રાજ્યતંત્ર જ, પોતે થઈ ગયેલા પરતંત્ર જ. ૨૮
 જ્યાં બોગવિયું સ્વામીપણું સાર જ, ત્યાં ન મળ્યો નેહતો આ'ર જ;
 વિચારી તેણે મન એવી મતિ જ, ધરે નવ મારા પંર કોઈ રતિ જ.૨૯
 એવે કોઈ દયાળુદિલે વાત જ, કહી નૃપતિને વિખ્યાત જ;
 એક બે દિનમાં માણુનું સંકટ જ, સુરથનૃપ આવી પડશે ઝટપટ જ. ૩૦
 એ સર્વ સાંભળી નેઈ જાણી જ, તેણે મૃગયા જવાની મતિ આણી જ;
 એકલો થઈ અશ્વારૂઢ જ, નગર તજી આવ્યો લહી ગતિ ગૂઢ જ. ૩૧
 તે નઈ પો'રથો મા'વિકટવનમાં જ, જેને તાલાવેલી લાગી તનમાં જ;
 નહિ સેવક કોઈ સાથ જ, એક સા'ય ત્રિભુવનનાથ જ. ૩૨
 છે ભલમનસાઇ આત્રી જ, જેણે પીડા નૃપતિને ઉપજાવી જ;
 એવે જોયું તે રાય એક વન જ, જ્યાં છે નિરૂપદ્રવ પશુજન જ. ૩૩
 મુનિ શિષ્યોએ શોભાવમાન જ, એવો જોયો આશ્રમ મહાન જ;

૨૯ રતિ—પ્રીતિ. ૩૦ દયાળુદિલે—દયાળુ દિલના ગ્રાણુસે. ૩૧ ગતિ

ધૃ—અર્થાત્ જાનો માનો.

ધાર્યું મનમાં તેણે આમ છ, આ કોઈ મહાજ્ઞાનીકેરો હશે કામ છ. ૩૪
 તે ગયો તે મધ્યે વાલ્યો છ, તેને મુનિસત્તમે ત્યાં લાવ્યો છ;
 ક્રોધુકિ! તેણે વાંચ્યો નૃપ અપાર છ, જોઈ તેને કર્યો આદરસત્કાર છ. ૩૫
 એમ પામ્યો ભલો નૃપ માન છ, રહ્યો તે મુનિઆશ્રમાં મહાન છ;
 અરોપરો કરતો તેહ છ, ત્યાં સૂક્ષ્મ સમય રહ્યો એહ છ. ૩૬
 પડ્યો એકલો જ્યારે જૂપ છ, ત્યારે તેને સા'તો મમત્વ અનૂપ છ;
 આકર્ષાયું મમત્વવડે જેનું ચિત્ત છ, તેસ્થળે વિચારવા લાગ્યો ધરી'મીત છ. ૩૭
 ને પુર મારા પૂર્વજે પૂર્વે પાળ્યું છ, તે મેં અકર્માએ શું ઠાળ્યું છ!
 મારે મૂકી આવવું પડ્યું આંહી છ, હું રાજા વસું વન માંહી છ. ૩૮
 કયા રાજ્યનીતિના માર્ગ મેં મૂક્યો છ, કોઈને મસત્ત કરવા હું નથી ચૂક્યો છ
 રે રે મારી મજા યાશે દુઃખી છ, જેને મેં રાખી'તી સમ્યક્ સુખી છ. ૩૯
 દુરાચરણી મારા સેવક જેહ છ, તેને ધર્મવડે પાળતા હશે તેહ છ ?
 કોણ જાણે મારો સદામદ હાથી છ, જે મહાશૂરો લઢવામાં સાથી છ. ૪૦
 તે મા'વત સહિત અરિને હસ્ત છ, શકે વશ થયો હોય સાજ સમસ્ત છ;
 હાય તેની ગતિ ઘશે કેવી છ, શું તેને ખીડા પડશે મારા જેવી છ. ૪૧
 જે મારી કૃપાવડે નિર્વાણ છ, દ્રવ્ય ભોજનાદિકે પ્રમાણ છ;
 નિરંતર મુજને અનુસરતા છ, શું તે યથા હશે અન્ય વશે નરતા છ. ૪૨
 જે ચતુર મારી વાકરી કરતા છ, તે હશે શું બીજાની ચિત્ત ધરતા છ;
 એમાં સંદેહ નથી કાંઈ છ, એમ શોચ કરતો મનમાંહી છ. ૪૩
 જેને અનીતિએ ખર્ચવાનું વ્યસન છ, જેનું સદા આચરણ એવું ને મન છ;
 તેવો રોજ ખરચ કરતા હશે છ, શું મારો ભંડાર લુ'ટાઈ જશે છ. ૪૪

૩૫ વાંચ્યો—પ્રચ્યો—‘બસે પધાર્વા એમ પ્રચ્યયું. ૩૭ મમત્વ—
 પોતાનાં પરિજનની ગમતા (૩૫ પાસા.) ૪૪ એવું—અનીતિનું. મન—
 મન પણ અનીતિ ભરેલું.

જે મહાકુઃખે મેં સંચી રાખ્યો છ, એણું એણું તે રાજા ઘણું ભાખ્યો છ;
 એના એ વિચાર કરે રાત દા'ડો છ, થાય તેના ચિત્તે મમત્વનો તાડો છ. ૪૫
 વિચારશ્રવણ થઈ તે ફરે વનમાં છ, જેને લાખ્યો મમત્વતાપ અતિ તનમાં છ;
 તેને મળિયો તેના જેવો છ, કોઈક સાંભળ્ય હોતો તે કેવો છ.
 એક ચિત્તે સાંભળ્ય મમત્વરૂપ છ, એને જોણું છત્યો તે જ્ઞાનરૂપ છ; ૪૬

વલણ.

જ્ઞાનરૂપ તે સર્વથા, જોણું મમત્વ છત્યો જાણું રે;
 ભટ મેમાનંદ કરે તેનાં, ભવોભવ અતિ વખાણું રે. ૪૭

કંકણું ૧૪૯ મું.

રાગ સામેરી.

સૈરિષ્ટ નામે એક પુરમાં, રાજા વીરબાહુ કરે રાજ રે;
 બ્યાર વર્ણુ ત્યાં વાસ વસતી, થાય મનવાંચિત સર્વનાં કાજ રે. ૧
 ધન અતિશે તે રાયને વા'લું, કયો'તો તેના સંગ્રહ અપાર રે;
 યથા રાજા તથા મળ હોયે, એમાં કરવાનો નહિ વિચાર રે. ૨
 તે નગરમાં સમાધિ નામે, એક વસતો હતો નગરશેઠ રે;
 તેણે અનંત ધન મેળવ્યું, કરી પુરજન પુરપતની વેઠ રે. ૩
 કાઠને મારો કાઠને ઉઘાપીને, કાઠને પાડી ત્રિપિધ ત્રાસ રે;
 કાઠની આંખમાં ધૂળ નાખીને, અતિ ધન મેળવિયું પાસ રે. ૪
 ગૃહિણી માગે દ્રામ તો, તેને મારવા ધાય રે;
 પુત્ર નાગપૂગા ફરે તે, આછો ખરચ લહી મકલાય રે. ૫
 પાસે આવી હો પૈસો માગે તો, કહે ઝેર ખાવા નથી તેહ રે;
 શૃંગાર સુંદરીઓ માગે તો, લલવા ઊઠે એહ રે. ૬

- કહે તારે ખીચેરથી લાવ્ય તું, નહિ કોડી આપું હું'ય રે;
બીજી વાતો હસીખુસી કરે પણ, કહે ધન રાખે સાંભળી શું'ય રે. ૭
- છતે કાને તે બેસે યાચે, અંધ યાચે ધનને માટે રે;
રાત્રિએ ભંડાર પાસે બેસી રે', કોઈ લેઈ જશે એમ ઉચ્ચાટે રે. ૮
- મણિધર ન્યમ મણિ સાચવે, પણ ન મૂકે વીરો રે;
તેમ વૈશ્ય મંજૂષા સાચવે, બંધ પડવા દ નવ ઢીલો રે. ૯
- ન્યમ ચાગી સમાધિ સાધે, જાણે નવ કંઈ જાતે રે;
ત્યમ સમાધિ નામ વૈશ્ય તો સાધે, સમાધિ ધનની વાતે રે. ૧૦
- એકું જોઈ જીવતી આદિકને, અકારો તે લાગ્યો રે;
પુત્ર મોટા થએલાએ વિચારું, આ વૃદ્ધ જોઈએ ત્યાગ્યો રે. ૧૧
- એક પૈસા નવ ખરચવા આપે, છતે પૈસા ફુપી રો થઈએ રે;
મારા મારા કહી મુખ સૂકાયે, ન્યારે એની પાસે જઈએ રે. ૧૨
- પણ પૈસા છોડવાની વેળા, આવે ન્યારે એને રે;
ટાઢિયો તાવ ચઢે ડોસાને, અંજો આવે કંપારી તેને રે. ૧૩
- સમજાવી યાત્ર્યા તોયે ન માને, તદા કરવો એને પ્રેરે રે;
આપી સંમતિ સર્વે જણે તેમાં, ન મારતાં મૂકવો અધૂરો રે. ૧૪
- કિંતુ વૈશ્યને હોયે દયા અતિ મનમાં, તેથી વિચારું મળી સર્વે રે;
એને મારી કૂટી વનમાં મૂકીઆવો, જેનું ચિત્ત ન હજી થયે રે. ૧૫
- એ પ્રમાણે ઘાટ ઘડીને, સહુ રહ્યાં રાત્રિની જ્ઞેતાં વાટે રે;
મણિધર થઈ મંજૂષા પાસે બેઠો, વૃદ્ધ વૈશ્ય ધનકાળે ઉચ્ચાટે રે. ૧૬
- તેને સર્વેએ મળી માર મારિયો, પછે જયલ્લી લીધો સાર રે;
મુખ બંધ કરી રાખ્યું તેનું, ન્યમ કરી શકે ન પોકાર રે. ૧૭
- એક વનમાં તેને જયલ્લી નાખ્યો, કહ્યું ડોસા ઘેર ન આવીશ રે;

તેના કાલાવાલા કોઈએ નવ માન્યા, સહુ નાશી ગયા વશાવોશ રે. ૧૮

તે અથડાતો ફૂટાતો અટવાતો, ફરતો વનોવન રે;

તે એક દિવસના સમાજોગે, આવી પો'ચ્યો ન્યાં સુરથ રાજન રે. ૧૯

હા પુત્ર! હા પત્ની! એમ વદતો, રે ક્યાં ગયું મારું ધન રે;

મૂમ જેવો વળી થઇ જતો તે, ભટકતો અનુદિન રે. ૨૦

એવે દુઃખે સુરથ રાય દુખિયો, તેણે વૈશ્ય જોયો જાતે રે;

આશ્રમ નિકટ મળ્યા તે ઉભય, વળી વળગ્યા તે વાતે રે. ૨૧

વૈશ્યને જોઇ રાજાએ પૂછ્યું, અરે ભાઈ! તું છે કોણ રે;

તું શું કરવાને આવિયો અહીંઆં, મેં તો દીઠો તુંને આણ રે. ૨૨

તું ઉદાસ ને શોકગ્રસ્ત દિસે છે, તેનું કારણ છે શુંય રે;

તારી સ્થિતિ રીતિ કહે સુજને, કેમ દુખિયો હીસે તુંય રે. ૨૩

એ રીતે તેણે રાજાકેરે, સ્નેહ ભસ્તિ કહેલું વેણ રે;

સાંભળી પિતૃથી નમ્ર થઇ તે યોદ્ધો, કરી પ્રત્યુત્તરનું કે'ણ રે. ૨૪

શ્રીમંત કુળ મહિ ઉપજેલો, હું છું વૈશ્ય સમાધિ નામ રે;

મારાં દુરાચરણી ઓપુત્રોએ મુજને, કાઢી મૂક્યા ધનજોલકેરે કામ રે. ૨૫

જીવિયા અને પુત્રોએ મારું, ધન ખુંચી લીધું ભાઈ રે;

ધન હીન કરી મુને આમ છેહ દીધો, જેથી મરું છું હું અથડાઈ રે. ૨૬

અંતરનાં સગાંએ કાઢી મૂક્યા, તેથી અથડાતો આવ્યો વન રે;

મહાદુઃખ હું પામું છું ભાઈ, મારું ધન ને તેમાં છે મન રે. ૨૭

અહીં રહ્યાં મુને એમ યાચે, મારા પુત્ર સ્વજન હશે સુખી રે;

કામિની કુશળ હશે કે નહિ, તે હું કાંઈ નથી જાણતો દુઃખી રે. ૨૮

કોણ જાણે તે સર્વે મારે ઘેર, અધુના સુખશાંતિમાં હશે રે;

કે આવ્યાં હશે કંઈ આપદામાં તે, તેનું દુઃખ મને દિલ વસે રે. ૨૯

- મારા સુત સદાચારી હશે કે, દુરાચારી યથા હશે તેહ રે;
મારું મેળવેલું ધન નાશ કર્યું હશે, કયમ હું જાણી શકું એહ રે. ૩૦
- મારી ચિંતા તેમને નવ થાયે, મેં મહાકુખે મેળવ્યું ધન રે;
લાઇ તેમણે મુજને કાઢી મૂક્યો છે, તેથી સેવણું પડે છે વન રે. ૩૧
- રાજા કહે જે તારાં ધનલોભી, સ્ત્રી પુત્રો પ્રમાણ રે;
તેમણે ધન વા'લું કરી તજ્યો મુજને, તો તું કયમ કરે તેનાં વખાણ રે. ૩૨
- તજ્યો તેમણે જેમ તુને તો તું, તેમને તજે ન કેમ રે;
વળી વળી સ્નેહ કર્યો કરે એણું, નથી વા'લપણકરો વે'મ રે ! ૩૩.
- વૈશ્ય કે' મારે વિષે આપ વદા તેણું, છે યથારથ સહુ રે;
પણ હું શું કરું મારું મન ન માને, મને સાંભરે સજ્જન બહુ રે. ૩૪
- એ ધન લોભિષ્ટે પિતૃસ્નેહ મૂક્યો, પતિસ્નેહ મૂક્યો નિર્વાણ રે;
સ્વજન સ્નેહ મૂકી દઇ મુજને, કાઢી મૂક્યો પ્રમાણ રે. ૩૫
- તોયે તે મુજને સાંભરે છે, નથી સાંભરતો તમને હુંય રે;
લાઇ શું કહું વારંવાર હું, અને કુખ આવી પડ્યુ આ શુંય રે. ૩૬
- અહો! મતિમાન તમે રાજા જેવા છે, તો સાંભળો સારી એક વાત રે;
ગુણ વિહોણાં સર્ગાપર મારું, મન પ્રેમવાણું થઇ જાય પ્રખ્યાત રે. ૩૭
- એ સર્વે હું જાણું છું જાતે, પણ તેણું કારણ જાણું નહિ રે;
તેમને અર્થે નિઃશ્વાસ મૂકું હું, મારું મન ઉદાસ કરું છું સહી રે. ૩૮
- અમીતિવંતા ભણી જોવાય નહિ જ્યમ, ત્યમ શું કરણું મારે ભાઈ રે;
મન કઠોર થતું નથી નઠોર ઉપર, તજ શક્તી નથી સગાઈ રે. ૩૯.
- રાજા કે' ભાઈ મારે એમ છે, જેણું તારે જાણ રે;
આપણુ બન્ને એક સરખા છું, છે સરખાં કુખ પ્રમાણ રે. ૪૦
- હું રાજા ને તું વૈશ્ય ધની છું, મળ્યા આવી કીકેકી રે;
પણ તને સગળવી હું નથી શક્તો, કે તારી ટાંગી શક્તો નથી બીક રે. ૪૧

ચાલો જઈએ મુનિ આશ્રમમાં, જઈ પૂછિયે તેમને સર્વ રે;
સમજાવશે મહામુનિ આપણને, જે જ્ઞાનધ્યાન રૂપી છે પર્વ રે. ૪૨

વલ્લભ.

પર્વ રૂપ છે મુનિ મોટા, કરશે પવિત્ર આપણી કાય રે;
સંશય સર્વે છેદશે, જાશે દિન દુઃખદાય રે. ૪૩

કડવું ૧૫૦ મું.

રાગ ગોડી.

માર્કંડેય કે' સુણ્ય તું વિદ્ય, તુંને કયા કહું છું સિદ્ધ;
વૈશ્ય સમાધિ નામે જેહ, સુરય ઉત્તમ રાજ્ય ધરી સંદેહ. ૧

હાલ.

સંદેહ ધરીને ઉભય જન તે, ગયા મુનિની પાસે;
સ્વધટિત રીતે ઉભય જણે ત્યાં, ઋષિવંદન કર્યું વર આશે. ૨

પછે નિકટ બેઠા તેમની, તે કરવા લાભ્યા વાત;
વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્ન પૂઝે, નૃપ વણિકની જાત. ૩

રાજ્ય કહે હો ઋષીશ્વર, જે નવ રે' મુજ મન સ્વાધીન;
મુજ ચિત્તને દુઃખ દે ઘણી, કહું તેવી વાત થઈ હું દોન. ૪

આપને પૂછવાઈછું હું, અહો મુનિસત્તમ આજ;
હું જાણું છું મુનિવર સહુ, તોય અજ્ઞાની થઈ દિવસરાજ. ૫

મારા રાજ્ય ઉપરથી તથા, રાજ્યાંગપરથી જાણ;
મારી મમતા ખસતી નથી, તેનું કારણ કહો સુજાણ. ૬

૧ સિદ્ધ—ઉતાવળે. ૨ વર આશે—સારી આશા રાખીને (ગાન
'એળવવા રૂપ'). ૬ રાજ્યાંગ—રાજ્યનાં અંગ પ્રધાન, ભંડાર, સેના, દેશ,
વગેરે.

- આ વૈશ્યને તેની વનિતાએ, અને પુત્રે મળી મુનિદેવ;
પરિજ્ઞને પડે કયો છે, ધરી મન અહમેવ. ૭
- સ્વજનોએ ત્યાગ એના, કયો છે નિર્વાણ;
તદપિ તેમના પરથી એના, નવસ્નેહ મટે સુખાણ. ૮
- એનું કારણ કહો મુનિવર, એ રીતે કયમ થાય;
અમો ઉભય વિષયે દાય દણુ, પણ મમત્વ જેએ કાય. ૯
- હૃદય જેઆયું રહે મુનિ, મમત્વવડે નિર્વાણ;
અત્યંત દુઃખી થઈને રહ્યા છું, તેનું કારણ કહો સુખાણ. ૧૦
- અમો ઉભય જ્ઞાની છીએ, હે મુનિ મહાભાગ;
તદપિ આવો મોહ કયમ થાયે, જાણી કેમ ન થાયે ત્યાગ. ૧૧
- મુને અને આ વૈશ્યને, વિવેકાંધતા કયમ આવી;
તેના સમી મૂકતા કયમ મળતી, તે સહુ મુનિ કહો સમજાવી. ૧૨
- મુનિ કહે પ્રાણીમાત્રને, ઈન્દ્રિયગોચર છે વિષયજ્ઞાન;
હે મહાભાગ તે વિષય ઉભય મકારે, થાય ભિન્ન ભિન્ન પ્રાપ્ત મહાન. ૧૩
- કેટલાક પ્રાણીઓ દિવાઅંધ છે, કેટલાક ક્ષપાઅંધ છે જાણ;
કેટલાક પ્રાણી વાસરરાત્રિએ, છે સમાન દૃષ્ટિ પ્રમાણ. ૧૪
- માનવ જ્ઞાનવંત છે એ સત્ય કથા પણ, કેવળ તેજ છે જ્ઞાનવાન;
એમ નથી પણ છે પશુપક્ષી, મૃગાદિ જ્ઞાનવાન મહાન. ૧૫

૧૧ જ્ઞાની—પરિજ્ઞ વગેરેએ અમને તબ્બા છે તે તેમના ઉપર અમારે સ્નેહ ન કરવો એવા જ્ઞાનવાળા.

૧૨ વિવેકાંધતા—જે વાસ્તવિક રીતે પોતાનું નથી તેને વિષે પોતાપણું માનવા ૩૫ મોહ.

૧૩ ઈન્દ્રિયગોચર છે—ઈન્દ્રિયોથી જાણવામાં આવે એવા વિષયોનું જ્ઞાન પ્રાણીમાત્રને છે. ૧૪ દિવાઅંધ—દિવસે આંધળા. ક્ષપાઅંધ—રાત્રે આંધળા. વાસરરાત્રિએ—દિવસે અને રાત્રે. સમાન દૃષ્ટિ—સરખી દૃષ્ટિવાળા. જન્મે વખતે આંધળા કે જન્મે વખતે દેખના.

જે જ્ઞાન તે પશુપક્ષીઓને છે, તે જ્ઞાન મનુષ્યોને છે ભાઈ;
 જે મનુષ્યોને છે તે પશ્ચાદિકને છે, તે સર્વ જણાવું સુરથ રાઈ. ૧૬
 આહાર ભય મૈથુનાદિકકેરું, છે ઉભયને જ્ઞાન સમાન;
 વિચારી જોતાં નહિ ફર જણાશે, એવાં જ્ઞાન અનેક સરખાં માન. ૧૭
 પેલાં પક્ષીઓ જો જો જ્ઞાનવાન છે, તોયે સ્વક્ષુધાચક્રી પોડાય;
 અંધુમાં ઘાલી એણે પૂરે બચ્ચાંને, એહ મોહ વિના કે' શું કહેવાય. ૧૮
 પુત્રો પ્રતિ છે પ્રરૂપને એ પેરે, અભિલાષયુક્ત થાવાકેરું મન;
 નરશાફૂંલ તમે શે નથી જોતા, વૈશ્યસુત એવા અનુદિન. ૧૯
 તેઓ લોભપક્ષી પ્રત્યુપકારી, નથી થતા નિર્વાણ;
 એમ છે તોપણ જન્મમરણાદિક, સંસારે સ્થિતિ કરનાર જે પ્રાણ— ૨૦
 તે મહામાયા બળે મમતા રૂપી વમળે, સંયુક્ત છે મોહરૂપી ગુફા એક;
 તેમાં પ્રરૂપ પશ્ચાદિક છે પડેલા, તથા સારસાર વિવેક. ૨૧
 તેણે કરી કંઈ નથી એ મધ્યે, આશ્ચર્ય પામવા જેવું રાય;
 જગત્સ્વામિની તમોગુણપ્રધાનશક્તિ જે, મહામાયા નામ-કે'વાય. ૨૨
 તેનાથી અખિલ વિશ્વ રાજા ! રહ્યું મોહ પામી સદાય;
 એ માયા જ્ઞાનીનરના ચિત્તને ખેંચી, બેળેબેળે મોહસ્વાધીન કરે રાય. ૨૩
 આ સ્થાવર જંગમ સર્વ વિશ્વને, તે દેવી કરે છે ઉત્પન્ન;
 તે વરદાનદા દેવી મુક્તિ આપે છે, જો થાય પ્રરૂપ પર મસન્ન. ૨૪
 એ પરમ સનાતની વિદ્યામાયા, છે મુક્તિનું કારણ તેમ;

૧૯ એવા—વૈશ્ય જેના ઉપર પ્રીતિ કરીને તેમનું પોષણ કરે છે તથાપિ તેઓ લોભે કરીને પ્રત્યુપકારી નથી થતા એવા. ૨૦ જન્મમરણાદિક—જન્મ મરણ રૂપ (સંસાર).

૨૨ જગત્સ્વામીની—પરમેશ્વરની. તમોગુણપ્રધાનશક્તિ—અજ્ઞાન રૂપી તત્ત્વ જેમાં મુખ્ય છે એની ઈશ્વરની શક્તિ (સત્તા). ૨૩ અખિલ—સપણું.

- સૈયેશ્વરી સંસાર રૂપી બંધનનું, છે કારણ એ તો એમ. ૨૫
- રાય કહે ઋષીશ્વર કહો મુજને, કોણ મહામાયા કહો તે આપ;
તે કેમ ઉપજી દિવસતમ કહો, તે શાં કર્મનાં કરેછે માપ. ૨૬
- હૈ બ્રહ્મજ્ઞાની હું સુણવા ઇચ્છું, તે દેવીસ્વભાવ સ્વરૂપ સર્વ;
આજ ભાષો મુને ઉત્પત્તિ તેની, જેમ જાયે ગણી મારો ગર્વ. ૨૭
- ઋષિ કે' તે દેવો નિત્ય છે, જગત્ એજ સ્વરૂપ છે જેનું;
આ સર્વ તેણે વિસ્તારિયું છે છતાં, જન્મમૃત્ લિન્ન લિન્ન છે તેનું. ૨૮
- નિત્ય છતાં દેવકાર્ય કરવાને, જ્યારે તે મગટ થાય;
ત્યારે લોકો તેને ઉત્પન્ના કહે છે, તું સાંભળજે મુનિરાય. ૨૯
- કલ્પાંતે જગત એક સમુદ્ર રૂપે, થઈ ગયું ત્યારે સમર્થસ્વામ;
શેષ શય્યાપર યોગનિદ્રા ધરી, સત્તા રાત્રિવલોચન રામ. ૩૦
- તે સમે વિષ્ણુના કર્ણમેલથી, મધુકૈટભ દાનવ પ્રખ્યાત;
મહાભયાનક ઉત્પન્ન થઈ તેઓ, તત્પર થયા બ્રહ્માનો કરવા ધાત. ૩૧
- તે સમયે હરિપદ્મનાભિમાં રહેલા, પદ્મનાભ પ્રભપતિ જેહ;
તેમણે ઉભય ભયાનક દૈત્યને દીઠા, જોયા સૂતેલા વિષ્ણુ નિઃસંદેહ. ૩૨
- એકાગ્ર ચિત્તે થઈ અવિનાશીને, જગત કરવા જાણુ;
જેણે નારાયણનેને નિવાસ કર્યો છે, વિષેશ્વરી જગતમાત પ્રમાણુ. ૩૩

૨૮ નિત્ય — ઉત્પત્તિનાશરહિત. ૨૯ ઉત્પન્ના — ઉત્પન્ન થયેલી.

૩૦ કલ્પાંતે — કલ્પની અંતે અથવા કલ્પના વિરામ પામે ત્યારે. એક સમુદ્રરૂપે — અર્થાત્ એક સરખું — વિવિધતા રહિત. સમર્થસ્વામ — સદૃશ બ્રહ્મ. શેષશય્યા ઇન્ — પ્રત્યેક નામ રૂપાત્મક પદાર્થને સૃષ્ટિ-માંથી બાદ કરતાં કરતાં છેવટે જે સત્તામાત્ર તત્ત્વ બાકી રહે છે તે શેષ. એ શેષ તત્ત્વમાં સ્થિતિ કરવી — કલ્પના માત્રનો ત્યાગ કરીને સત્તામાત્ર સ્વરૂપે રહેવું તે શેષશય્યા ઉપર શયન કરવાનું કહેવાય છે. યોગનિદ્રા — સમાધિ (સ્વકીય સત્તા રૂપમાં નિમજ્જ થઈ રહેવા રૂપ નિદ્રા). ૩૨ પદ્મનાભિમાં — નાભિમાંથી થયેલા કમળમાં. પદ્મનાભ — બ્રહ્મા.

સ્થિતિસંહારકર્ત્રી ભગવતી, અતુલ યોગનિક્ષા વિધ્યુની સાર; .
 તેની સ્તુતિ કરવા પ્રજ્ઞા લાખ્યા હતા, જે વિધિતેજસ્વામી નિર્ધાર. ૩૪
 પ્રજ્ઞા ભણે હે દેવી તું છે, સ્વાહાં સ્વધાને વષટ્કાર; .
 સ્વરાત્મિકા અમૃત રૂપી તું છે, વળી નિત્ય વેદમાં -હસ્વ રૂપ સાર. ૩૫
 દીર્ઘ પ્લુત રૂપે ને પ્રણવરૂપે તું, તું છું એ ત્રણમાત્રાઓરૂપ સદાય;
 તેમાં અર્ધમાત્રા જે નિત્ય છે, જે ન જને ઉચ્ચારી શકાય. ૩૬
 એવી આઇ તે તુંજ છે, વળી તું સાવિત્રી રૂપ મનાય;
 સર્વોત્તમ દેવી તું જગત નીપાવે, આઇ તારા ગુણગણ કોણ ગાય. ૩૭
 તું છે સર્વને નિરંતર ધારણ કરતી, તું જગત સરજનારી છું જાણ;
 તું છું લાલનપાલન સંહાર કરતી, અતે મા'દેવી પ્રમાણ. ૩૮
 જગતોત્પત્તિકાળે તું સ્મિત રૂપે, પાલન કરતાં સ્થિતિ રૂપે સાર;
 પ્રલયકાળમાં સંહાર રૂપે તું, છું હે દેવી નિર્ધાર. ૩૯
 તું મહામેધા મહામાયા વિદ્યા, છું મહાસ્મૃતિ ને મહામોહ રૂપ;
 સર્વ મહાવિદ્યા મહાસુર રૂપી તું, છું બૃહદ્ દેવી તદ્દુપ. ૪૦
 તું છું ત્રિગુણધારિણી મહતિ સહુની, તું છું પ્રજ્ઞાલયકાળરાત્રિ જાણ;
 વાસરનો જેમાં લય થાય છે, તે તું છું મહારાત્રિ પ્રમાણ. ૪૧

૩૫ સ્વાહા—અગ્નિને બલિદાન આપવાના ઉચ્ચાર રૂપ. સ્વધા—પિતૃ-
 ને બલિ આપવાના ઉચ્ચાર રૂપ. વષટ્કાર—દેવને બલિ આપના ઉચ્ચાર રૂપ.
 સ્વરાત્મિકા—સ્વર રૂપ. -હસ્વ—હસ્વ ઉચ્ચાર—લઘુ માત્રા.

૩૬ પ્લુત—ત્રણ માત્રાના ઉચ્ચાર રૂપ. પ્રણવ રૂપે—ઓમ્કાર રૂપે.
 ૩૮ જગતોત્પત્તિ ઈન્—જગતની ઉત્પત્તિ વખતે સ્મિત રૂપે તુંજ થાય .
 અને પાલન કરતી વખતે જગતની સ્થિતિ રૂપ મણુ તુંજ થાય છે.

૪૦ મેધા—શુદ્ધિ. બૃહદ્— મોટી. ૪૧ પ્રજ્ઞાલયકાળરાત્રિ—અજ્ઞાનો
 જેમાંલય થાય છે એવી કાળરાત્રિ રૂપ.

- માણીમાન જ્ઞેમાં જન્મ મેરણાદિક, આવાગમન અનુભવે દેવી;
એવી દારણ મોહરાત્રિ પણ તું છું, પાપી તરિયા તું ને આઈ સેવી. ૪૨
તું લક્ષ્મી છું તું ધૈશ્વરો છું, તું છું -હૌ નામે બીજ;
તું જ્ઞાનરૂપ મતિ છું તું લજ્જા, તું તુષ્ટિ પ્રુષ્ટિ માનવ રીઝ. ૪૩
તું શાંતિ ને કામારૂપ છે, તું છે ખડ્ગ લક્ષ્મ પ્રમાણ;
ગદા ચક્ર શંખ ધતુષ્ઠ તું છું, તું છું બાણ ભુશુંડી બાણ. ૪૪
પરિધધાત્રી તું છું દેવી, છે તારું મહાભયાનક રૂપ;
સમ્યક્ પ્રકારે શિવ તું ને સેવે, સેવે નરમણિ મોટા ભૂપ. ૪૫
તું સુંદર ને અતિ સુંદર છે, વળી મસન્નતાવાળા સમગ્ર પદાર્થ;
તે કરતાં તું છું અતિશય સુંદર, પરથી પર પરમેશ્વરો સર્વ સાથ. ૪૬
અભિજ્ઞેશ્વરો વિશ્વઃતમા રૂપ દેવી, મત્યેક ઠામે સત્ત્વ અસત્ત્વ વસ્તુ જોઈ;
તે સર્વની શક્તિ તું છે આઈ, તો શી હું તારી સ્તુતિ કરું કેં તેહ. ૪૭
જે જગતને સરજે પાળે સંહારે, એવો જે દેવાધિદેવ;
તેને નિદ્રાવશ તેં કરી રાખ્યો, તો કોણ સમર્થ સ્તવન કરી કરવા સેવ. ૪૮
તેં મુને વિષ્ણુને સદાશિવને, ધારણ કરાવી છે દેહ;
તો તારી સ્તુતિ કરવા કોણ છે, શક્તિમત્ત દેવી તેહ. ૪૯
આ પ્રકારે સ્તવન કરેલી દેવી, તારા ઉદાર સામર્થ્યે તું આજ;
આ મધુકૈટભને મોહ પમાડજે, છે ઉભય ઉન્મત્ત અસુર રાજ. ૫૦
સત્ત્વર જગતસ્વામીને કરચ જાગૃત, વળી ઉભયે દાનવ કરવા નારા;
મત્તને મેરણા કરજે દેવી તું, કરો મારું સ્તવન સર્વ પ્રકારા. ૫૧

૪૩ બીજ—અદ્વાર. મત્રેમાં જે અર્થ વિનાના પણ કાંઈક સકેતવાળા
અક્ષરો મૂકાય છે તેને બીજ કહે છે.

૪૪ ભુશુંડી—એક ભત્રીજા લક્ષ્મણનું દુષિયાર. ૪૫ પરિધધાત્રી—
પરિધ (ભોખણ) નામે આયુધને ધારણ કરનારી. ૫૦ ઉદાર—અતિ મોટું.

- ઋષિ કે' પ્રજ્ઞાએ સ્તવન કરેલી, તામસી દેવી જેહ;
મધુકૈટભને હાણવામાટે, ગઈ વિધ્યુને જગાડવા તેહ. ૫૨
- તેનાં નેત્ર મુખનાસિકા બાહુથી, હૃદય ઉરથી નીકળી ઊભી;
અવ્યક્તજન્મના વિધિની દષ્ટિ આગળ, રહી ઊભી અરિને દૂભી. ૫૩
- તે દેવીયકી મુક્ત થયેલા એવા, જગતપતિ વિધ્યુ એકીભૂત;
સમુદ્રશયનયકી ઝટ ઊડયા, જોયા અતિ બલિષ્ઠ ને અદભૂત. ૫૪
- મહાપરાક્રમી ક્રોધાક્રાંત નેત્રવાળા, કરતા પ્રજ્ઞા ભક્ષવા ઉદ્યોગ;
તેવા દુરાત્મા મધુકૈટભ નિરખ્યા, જદા તજ્યો નિદ્રાટ્ટપિયા યોગ. ૫૫
- પછે આસનથી ઊડી ઉભય સાથે, સર્વવ્યાપક વિધ્યુએ સાર;
પંચસહસ્ર સંવત્સર સુધી, બાહુબુદ્ધ કર્યું નિર્ધાર. ૫૬
- તે અતિશય બળે ઉન્મત્ત થયેલા, મહામાયાએ મોહ પમાડેલા જાણ;
તે ઉભય વિધ્યુને કે'વા લાગ્યા, તું માગ્ય અમારી પાસ વરદાન. ૫૭
- તારે મુહૂર્તૌશલ્ય નીરખી અમે, થયા છું અતિ પ્રસન્ન;
અમે મુખ માગ્યું તું ને અરપું, માગ્ય માગ્ય તું શેષશયન. ૫૮
- તમે ઉભય મારાપર પ્રસન્ન થયા તો, બન્નેનો વધ થાય મારે હાથ;
અન્ય વરદાન મારે નવ જોઈએ, એટલું આપો દાનવનાથ. ૫૯
- એ રીતે વરદાન લેઈ હોજાએ, જોયું સકળ વિશ્વ જળમય જાણ;
તેમણે રાજિવનેત્રવાળા રામને, કહ્યું હાણવાતાણું મગાણ. ૬૦
- જે સ્થળે પૃથ્વી જળમાં નવ દૂભી, ત્યાં અમારો વધ કરવો તમારે;
ઋષિ કહે સઃ વૈશ્વ સાંભળો, તદા હરિ શુ' વિચારે. ૬૧
- વારૂ તેમ થાઓ એમ કહીને, હરિએ ચક્રે કાપ્યો તેમનો કટિજંઘાભાગ;
રાખ ચક્ર ગદાધરે કીધા, તેમના શિરના સહસ્ર વિભાગ. ૬૨
- એ રીતે વિધિએ સ્તુતિ કર્યાથી, થઈ નિદ્રાટ્ટવી ઉત્પન્ન;
તે દેવીતું પુનરપિ કહું બળ હું, તે તું સાંભળ્ય એકે મન. ૬૩

પુરાણી કહો કાંઈ કઠિન આમાં, ॥ માર્કંડેય કરતાં;
 મુજને તો કાંઈ નથી લાગતું, છે સર્વ સરળ ગુરુપદ ધરતાં. ૬૪
 દંભકેસ દાવપેચ નહિ, નહિ મોહાંધપણું ન્યાંય;
 ત્યાં સદા સરળ મહાકઠિન તે પણ, ન વિચારતું પડે પુરાણી ક્યાંય. ૬૫
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવણિક મન્વંતરે જાણ;
 દેવીમાહાત્મ્યે મધુકૈટભનો વંધ, એકાશીતિતમોધ્યાય પ્રમાણ. ૬૬

વલણ.

એકાશીતિતમોધ્યાય પૂરો, દેવીમાહાત્મ્યની માંહી રે;
 જન પ્રેમાનંદ યથામતિએ, વર્ણવે વટપતને હરિ ગાઇ રે. ૬૭

કંડુ ૧૫૧ મું.

રાગ પ્રેવાડો.

મુરખ અને સમાધિ હો, સાંભળે એકે મને;
 સેવા બેઠાં સાધી હો, કે'વા માંડ્યું મુનિજને. ૧
 મુનિ કહે સુણ્ય રાજા હો, પૂર્વે મુરખમુરને થયું;
 યુદ્ધ મૂકી માઝા હો, તે જોઇએ દેવીમાહાત્મ્યે કહ્યું. ૨

લાળ.

દેવીમાહાત્મ્ય માટે કે'વું મારે, મુરખમુરનું યુદ્ધ;
 રાતસંવત્સર ઉભય લઢિયા, તેમાં દાનવ છૂટ્યો અણુદ્ધ. ૩
 દૈત્યાધિપતિ મહિષાસુર હતો, દેવાધિપતિ પુરંદર જાણ;
 લડતાં અસુરે મુરસેના હરવી, મહિષાસુર થયો ઈંદ્ર પ્રમાણ. ૪

૧૪ માર્કંડેય—માર્કંડેયપુરાણ. ૩ ઉભય—મુર અને અસુર બન્ને.

૪ પુરંદર—ઈંદ્ર.

- પરાજય એમ દેવ પામ્યા, તદા પ્રજાપતિ આગળ ક્રીધ; .
 શિવ વિષ્ણુકેરે સ્થાનકે, મયાણુ કરતા સિદ્ધ. ૫
 તે ઉભયને પરાભવ થયો તે, વળી મહિષાસુરતાણી ઝનીતિ; .
 તે વર્ણવી આ રીત કે'તા, યદ્ય જેવી તેવી પ્રતીતિ. ૬
 મહિષાસુર તો સૂરજ થયો, થયો ઇંદ્ર અગ્નિ વાયુ;
 તેણે ચંદ્ર યમ વરુણકેરં, હર્યા શે નવ આયુ! ૭
 એ સર્પના અધિકાર તેણે, લઇ લીધા દેવ !
 અમો ભટકતા અહીં તહીં દુરં, કરો સા'ય મલુ તતખેવ. ૮
 મહિષાસુરે સ્વર્ગથી કાઢિયા, તે સુરસમૂહ ઘનશ્યામ;
 પૃથ્વીપર નર ખેડ ભમતા, સહુ તજી સુરનાં કામ. ૯
 એ સહુ દુરાચરણ કહ્યાં દાનવનાં, અમો આવીયા તમ શરણ;
 તો મલુ યુક્તિ પ્રયુક્તિ શોધો, ક્યમ પાપી પામે મરણ. ૧૦
 આ રીતે સુરનાં વચન સુણીને, વક્રભૂયુક્ત મધુસૂદન;
 તેવા મુખવાળા શિવસહિત, અતિ કોપ ધરતા મન. ૧૧
 અતિશય ક્રોધથી પૂર્ણ થયેલા, વિષ્ણુ વિધિ શંકર દેવ;
 તેમના મુખમાંથી તેજ નીકળ્યું, મહાજ્યોતિ તતખેવ. ૧૨
 ત્યમ ઇંદ્રાદિક સુરસરીરથી, બૃહદ્ તેજ પ્રગટ્યું જાણ;
 તે સર્વકેરં તેજ ત્યાં, એકત્ર થયું મમાણ. ૧૩
 (જાણી)જવાળામુખીએ નગ બળે શું! તેમ જવાળે દિશાઅંતર વ્યાપ્યું;
 તે તેજ દાનવસમૂહ જોયું, દષ્ટિએ સ્થિર સ્થાપ્યું. ૧૪
 સર્પ દેવના સરીરથી નીકળ્યું, જેહ અતુલિત તેજ;
 તે કાત્યાયનના આશ્રમ પાસે, મળી જાતું ધરી હેજ. ૧૫
 તે તેજમાંથી જેની કાંતિએ, ત્રણલોક થઇ ગયા વ્યાપ્ત;
 એવી એક અખળા ઉપજી, જેને જોઇ ડરે પ્રિય આપ્ત. ૧૬

- શિવતેજે તેનું પદન નીચન્યું, યમતેજથી કેશ;
વિષ્ણુતેજથી જાહુ ઉપન્યા, એમ થઈ વનિતા વરવેશ. ૧૭
- વજી મંદ્ર તેજથી ઉરજ હંચા, મધ્વાતેજથી મધ્યભાગ;
વરુણતેજે જંઘા ઉર યાતાં, નિતંબ પૃથ્વીતેજ મહાભાગ. ૧૮
- ઉભય પદ પદ્મનાભતેજે, સૂર્યતેજે પદઃસંગમી;
હરિતઅંગુલિ વસુતેજે, નાસિકા ધનદતેજે સાંજમી. ૧૯
- દંત દક્ષાદિક મજ્જપતિના, તેજથી નિર્માણ;
ત્રિનેત્ર પાવકતેજથી, ઉત્પન્ન થયાં મમાણ. ૨૦
- ઉભય સંધ્યાતેજથી, થઈ ભક્ટિ ધનુષ્ય સમાન;
વાયુતેજથી શ્રવાણ ઉભય, થયાં તેહનાં મતિમાન. ૨૧
- તે મમાણે અન્યદેવ તેજના, એકીભાવથી થઈ ભવાની;
શુભશ્વતેજસમૂહથી તે, ઉપજી એમ વિહાની. ૨૨
- જેને મહિષાસુરે અતિ દુઃખ હીધું, એવા દેવ આનંદ પામ્યા;
પછે રાક્ષસ આપવા લાગ્યા, જેને દુઃખના દિન જામ્યા. ૨૩
- સ્વય રૂઝમાંથી રૂઝ કાઢી, રાકરે આપ્યું તેને;
ચક્રમાંથી ચક્ર કાઢી, વિષ્ણુએ આપિયું એને. ૨૪
- શંખ આપ્યો વરુણે, અગ્નિએ શક્તિ આપી;
ધનુશથી લાથો ભરેલો, વાયુએ વસ્ત આપી પ્રતાપી. ૨૫
- સહસ્રાક્ષિ મુરેદ્રે વજ્રથી, વજ્ર જૂદું કરી આપ્યું;
ધંટા ઐરાવત હસ્તીથી આપી, એમ અસ્રનું દુઃખ કાપ્યું. ૨૬
- યમે સ્વકાળદંડથી દંડ હીધો, વરુણે પાસ આપ્યો પાંશરો;
આપી રૂદ્રાક્ષમાળા મજ્જપતિએ, વિધિ કહે કમડલુ આ ધરો. ૨૭
- સપિતાએ સર્વ રોમછિદ્રમાં, સ્વકિરાણ અંરખ્યાં જાણ;

નિર્મળ ઢાલ ને ખુર્જી આપ્યાં, તદા કાળે નિર્વાણ. ૨૮
 ક્ષીરસાગરે હાર નિર્મળ, દિવ્ય મસ્તકનો મણિ;
 નિત્યપ્રતિ નૂતન થાય એવાં, વસન આપિયાં મહતા ગણી. ૨૯
 ચંદ્ર સૂર્ય સમાન આપ્યાં, ઉભય કુંડળ જોડ;
 વંળી વેસર આપી પૂરિયા, પુરાણીદેવીકેરા કોડ. ૩૦
 વળી ઉજ્જવળ અર્ધચંદ્ર આપ્યો, અંગદ બાહુબંધને કાળ;
 અર્ધ્યાં ઝાંઝર નિર્મળ વજ્રકેરાં, અર્ધ્યું કંઠાભૂષણ ક્ષીરરાજ. ૩૧
 રત્નજડિત મુદ્રિકા આપી, મગફળી આંગળીએ ધારવા;
 વિશ્વકર્માએ અતિ તીક્ષ્ણ ફેરરી, આપી અસુરને મારવા. ૩૨
 અનેક પ્રકારનાં અસ્ત્ર આપ્યાં, આપ્યું કવચ અભેદ;
 નવ કરમાથ એવો હાર કમળનો, સાગરે આપિયો નિર્વેદ. ૩૩
 તે દેવીમસ્તકે તથા હૃદયે, પે'રાવિયો સ્વહસ્ત;
 પછે એક રમ્ય અખજ આપ્યું સહી, એમ અર્પી તેણે વસ્ત. ૩૪
 હવાં વાહન કાળે હિમગિરિએ, સિંહ આપ્યો એક;
 વળી નાના પ્રકારનાં રત્ન આપ્યાં, વપુ વિધે ધારી વિવેક. ૩૫
 મધ્ય કરવાનું પાત્ર આપ્યું, કુખેરે સુરા ભરી;
 પછે નાગશ્વામીએ શું આપિયું, જે રહ્યા આ ધરણી ધરી. ૩૬
 મહામણીવડે અલ્પકૃત અતિ, એવો નાગહાર દીધો સાર;
 અન્યદેવે અલંકાર અર્ધ્યાં, વળી આયુધ અપરંપાર. ૩૭
 એમ સર્વ આપી સન્માન કરેલી, દેવી અદ્વહાસ્ય કરતી બાણ;
 પછે ગર્જના તેણે ઘોર કીધી, જે શબ્દ નભ પૂરિયું નિર્વાણ. ૩૮
 વ્યોમ વ્યાપ્તમાન થયું એમ, તેનો પ્રતિધ્વનિ પડિયો જેહ;

- તેથી જન સહુ દોષ પામ્યા, સમુદ્ર કંપી ઊઠ્યા તેહ. ૩૯
- ત્યાં ચત્રાયમાન પૃથ્વી યથા, સર્વ પર્વત કપ્યા પૂર;
- સિંહારૂઢ દેવીને જ્ય જ્ય કે'તા, મહાભોદ સહિત મળ્યા મુર. ૪૦
- નમ્ર અંતઃકરણે ભક્તિવડે જેનાં, એવા મુનિ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા;
- ત્રિલોક દોષેલા જેવા અમુરે, કે યુદ્ધ કરવા અનુરાગ્યા. ૪૧
- પોતાની સર્વ સેનાને કરી, યુદ્ધ કરવા તૈયાર;
- હથિયાર ઉગામી હાકટી, કહે હાં શું છે આ વાર. ૪૨
- એમ મહિષાસુર ક્રોધથી ખેડી, સર્વ અમુર લેઈ વળતો;
- જોશી દિશાથી શબ્દ આવ્યો, તેણી દિશાએ તે વળતો. ૪૩
- જેની કનક સમ કાંનિએ સઘળું, ત્રિલોક થયું વ્યાપ્તમાન;
- ત્યાં દાનવ એરી દેવી જોતો, મહાતેજસ્વી દહીપ્યમાન. ૪૪
- જેના પાદપર્શથી પૃથ્વી નખી છે, જેના મુકટે ઉઝરડાયું આકાશ;
- (જેના)ધનુષ્યપદ્મુછ ટંકારવડે કરી, થઈ કામાડોળ પાતાળ પામ્યું નાસ. ૪૫
- એક સહસ્ર બાહુવડે દેવી, દર્યાદિશમાં વ્યાપી રહી;
- એવી મહિષાસુરે દેવી દીડી, લગ્નના લાવણ્યવતી લહી. ૪૬
- તેની સાથે તે ખોલવાલાગ્યો, શે ઊભી થઈ તું સજ;
- જો યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હોય તો, તુ નવ કરતી તેમ રજ. ૪૭
- મહિલા સાથે મહિષાસુરે લડવું, એ અતિ નારી અયોગ્ય;
- તારા છત્યા અમો છું સર્વે, રહે શાણી તું આરોગ્ય ! ૪૮
- દેવી કહે જો શૂર હોય તો, હાકટી આવ્યને સામે;
- શૃંગાત્ર તું સર્વજ દીસે છે, વ્યર્થ કરી આવ્યો ઉધામો. ૪૯
- અલ્યા તું શૂરવીર ક્યાં છે, અધર્મી અમુર છું જાતો;

૪૦ મોદ—હર્ષ. ૪૧ ત્રિલોક છં—દેવીના અદ્વદાસ્યવડે ત્રણ લોક દોષેલા (ખગભગી ઉડેલા) જેવા એટલે દેવો યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા.

- ક્રમ શૂર સતી રચી દૂભવે, કાંઈ વિચારી ને તું વાતે. ૫૦
- મહિષાસુરને ક્રોધ ચઢ્યો અતિ, તે બોલ્યો વાણી કૂર;
પ્રથમ મહાર કરું નહિ તુજને, હું છું મહામહિષાસુર અસુર. ૫૧
- દેવી કહે હું પ્રથમ કરું છું, સહન કરય ઘા મારો;
પછે દેવી દૈત્યનું યુદ્ધ મંડાણું, આવી પો'વ્યો અસુરનો વારો. ૫૨
- ઘણે પ્રકારે યુધ્ધમાં ચૂક્યાં, રાસ્ટ અભ ને સાર;
તેવડે દિશા અંતર પ્રકારયું, ત્યાં સહુ થઇ રહ્યું ઝાતપ્રાર. ૫૩
- મહિષાસુરનો સેનાપતિ, ચિસુર નામે મોટો દૈત્ય;
તે યુદ્ધ કરવા પ્રથમ આવિયો, સર્વાંગ સજ સાહિત્ય. ૫૪
- અતુરંગણી સેના લેઇને, આમર અસુર આવ્યો સામો;
અનેક અસુર છે તેની સાથે, રહ્યા લઢવા કરી ઉદ્ધામો. ૫૫
- સાઠય સહસ્ર રથ લેઇને આવ્યો, ઉદ્ધવ લઢવા બાણ;
તેણે યુદ્ધ અતિ આરંભિયું, ને થયો શૂરવીર મમાણ. ૫૬
- એક કોટિ રથ લેઇને, મહાહનુ ત્યાં આવ્યો;
પંચારા લક્ષ રથ સહિતે આવ્યો, નામે અસિદ્ધોમા ને કા'વ્યો. ૫૭
- તેણે દારણુ યુદ્ધ આરંભિયું, લઢે દેવી સામો દુષ્ટ;
મહિષાસુર કે' ન માર્યો કોઈ, ધરો જીવતી થડ સંતુષ્ટ. ૫૮
- સાઠય લક્ષ રથ સહિત કરતો, બાઝલ દાનવ સંગ્રામ;
વળી અનેક સહસ્ર હસ્તી હરિ લેઈ, તે યુદ્ધ કરતો ઉદ્ધામ. ૫૯
- કોટિ રથે ચોપાસ વીંટાયો, બાઝલ નામ અસુર;
તેણે યુધ્ધારંભ કર્યો અવનિપર, મહાશૂર સામદ થઈ પૂર. ૬૦
- બિડાલ દૈત્યે પાંચ અબ્જ રથ-સહિત કરવા માંડ્યો સંગ્રામ;
બીજા રથ હસ્તી હરિએ વીંટાયા, અનેક દીર્ઘ અસુર મહાનામ. ૬૧

- સર્વે તૂટીપડ્યા દેવી ઉપર, લડવા લક્ષાયુવંતા;
- તે સમરે કોટચાવધિ રથ, તેટલા ગજ વળી જૂડતા. ૬૨
- અનેક અથ અસવાર સહિતે, વીંટાયલો મહિષાસુર;
- મેનકેરા મધ્યભાગે વિરાજે, જેણે જીત્યો વાસવ ભરપૂર. ૬૩
- કેટલાક દાનવે તોમર લીધાં, કેટલાકે ભિંદિપાલ સક્તિ;
- મૂરાળ ખડ્ગ ને પરશુ ધારી, મદિરા ધારી કેટલી વ્યક્તિ. ૬૪
- એવાં આયુધ હસ્તે ગ્રહી, કરવા લાગ્યા દેવીશુ સંગ્રામ;
- કેટલા સક્તિઓ ફેંકવા લાગ્યા, કેટલા ફેંકે પાસ ઉદામ. ૬૫
- ખડ્ગકેરા ધામે કરી કોઈ, દેવીને હણવા ઇચ્છે;
- આલ્યો ઉદ્યોગ દેવી હરયાનો, કોઈ મારવા તેને વાંચ્છે. ૬૬
- પછે સ્વશસ્ત્ર અસ્ત્રની વૃષ્ટિ કરતી, દેવી આવી સામી;
- તેણે દાનવનાં શસ્ત્રાસ્ર કાપિયાં, કર્યા વ્યર્થ છતના કામી. ૬૭
- દેવીએ સ્તવન કરેલી, જેનું શ્રમરહિત છે મુખ;
- એવી મહાબલિષ્ઠ દેવીએ, હરવા માંડ્યું દેવનુ કુખ. ૬૮
- દાનવકેરા દહુ ઉપર, શસ્ત્ર અસ્ત્ર મૂકવા લાગી;
- દેવીવાહન જે હરિ હતો તે, ક્રોધ યુક્ત થયો શુભ ત્યાગી. ૬૯
- ખંખેરી કેશવાળી ખોંખારી, પાડી તેણે મહારાડ;
- નયમ તણુવને વન્હિ ફરી પાડે, જે તે સ્થળે ઉભડ. ૭૦
- તે રીતે સિંહિ ફરવા માંડ્યું, દાનવ સેન મોઝાર;
- પછે યુધ્ધ કરતી ચાંડી મૂકવા, લાગી નિઃશ્વાસ વારંવાર. ૭૧

૬૨ સમરે—સંગ્રામમાં. ૬૫ ઉદામ—પ્રચંડ. ૬૭ કામી—ઇચ્છા-
વાળા. ૬૯ હરિ—સિંહ. ૭૦ વન્હમ ઇન્—જેમ વણુવને (વાસના વનમાં)
વન્હિ (અગ્નિ) ફરીને જે તે સ્થળે જિગડ (ઉન્નમડપણું) પાડે (કરે) તેમ.

૭૧ નિઃશ્વાસનો અર્થ નીસાસો મૂકવો, એવો ફરીને પ્રેમાનંદ પુરાણી.
એને પછે છે: કહો ઇન્—સ્પષ્ટ છે. (જુઓ કડી ૭૨ મી.)

કહો પુરાણી સપથ લેઇ, કોઇ સૂરનું વાંચ્યું આવું !
 નિઃશ્વાસ નાળે એવું કહે, તો બાણવું પાણી લખવ્યું ! ! ૭૨
 પ્રાકૃત માંહે એમ સમજાયે, હશે સંસ્કૃતમાં સાચું !
 હવાં દેવીએ નિઃશ્વાસ નાળિયો, તેથી ઉપન્યું ગણવું લાગે. ૭૩
 દેવીશક્તિવડે જૃદ્ધિ પામેલા, તે ગણુ દૈત્યસમૂહ કરે નાશ;
 પરશુ ભિંદિપાલ ખડ્ગ લેઇ, પટ્ટિશ પકડી પમાડે ત્રાસ. ૭૪
 એમ યુદ્ધ કરવા લાખ્યા ગણુ સર્વે, કેટલાક રાંધે વળડે સૂર;
 કેટલાક ગણુ પટલ વાદ્ય વાજે, કે ગણુ વગાડતા રણતૂર. ૭૫
 તે શુદ્ધ રૂપી મહોત્સવે મળી ગણુ, મૃદંગ વગાડવા લાખ્યા;
 ધન્ય દેવી અમે રાક્ષસ હાણીએ, એમ વદી વદી અનુરાગ્યા. ૭૬
 પછે દેવીએ ત્રિશૂળ ગદા શક્તિનો, વરસાવિયો વરસાત;
 ખડ્ગાદિક આયુધવતે વળી, અસંખ્ય દાનવ કર્યા નિપાત. ૭૭
 ઘંટાકેરા નાદે કેટલાને, મોહ પમાડી દીધા;
 કેટલાક દાનવ પાશે ભાંધી, ખેંચી પૃથ્વીસરસ્યા કીધા. ૭૮
 વળી અન્ય કેટલાક તીક્ષ્ણ ખડ્ગે, ઝપાટ સપાટ બેઠા;
 ગદાએ કચ્ચરધાણુ કર્યા કંઈ, કંઈ છેલ્લડીએ ભદ્રથી છેદ્યા. ૭૯
 મૂરાળ વાગ્યે કુશળ નાકું, વમન કરે રૂધિર;
 ત્રાણ ત્રાણ કરી દાનવકેસ, પડતા ચોદિશ વીર. ૮૦
 કેટલાકની શૂળે વેધી, છાતી ફાડી નાખી;
 પૃથ્વી ઉપર અરિને ખાડ્યા, તીને રખડે ભાખી. ૮૧
 કેટલાકને રણભૂમિ મધ્યે, ચરસુદાયથી વીધ્યા;
 શરવ્યાપ્તે ચારણી જેવાં અંગ, કરી નાખ્યાં કારજ સીધ્યાં. ૮૨

૭૪ પરશુ—ફરસી. ભિંદિપાલ, પટ્ટિશ—એ પ્રાચીનકાળમાં વપરાતાં
 મુદનાં હથિયાર હતાં. ૭૫ પટલ—પડમ. ૮૨ શરવ્યાપ્તે—તીરથી આમ
 ચલાવી.

સિનને ગ્રોખરે જોઈ ચાકના, તે દેત્યોએ તજ્યા ખાણુ;
 ગર્દન મર્દન થઇ કોની, કપાયા કેટલાકના ખાણુ. ૮૩
 કેટલાકનાં મસ્તક કાપ્યાં, કેટલાકના વચ્ચેથી બે ભાગ;
 મહાઅસુરની જલ્દા કપાઈ, પડ્યા પૃથ્વીસમરનો તજી ભાગ. ૮૪
 કેટલાકના દેવોએ કાપ્યા, હથ ભાગ ભરપૂર;
 તેથી એક બાહુ એક નેત્રકપાયું, એક પાગકપાયા પડ્યા અસુર. ૮૫
 કેટલાકનાં મસ્તક કાપ્યાં, તોય લઢવા ઊઠે કબજ;
 ઉત્તમ આયુધ હસ્તે ગ્રાહ્યો, સૂરવીર લડે સંબંધ. ૮૬
 એમ માયાવિદોશાં કબજે અતિશે, દેવોશું લઢવા આવે;
 વળી કેટલાંક ત્યાં નાચતાં તેવાં, જે સાચું સૂરત્વ મનમાં લાવે. ૮૭
 માયાં કપાઈ ગયાં છે જોનાં. તેવે કબજે કર ધરી તરવાર;
 શકિત ઋષ્ટ્યાદિક આયુધ સા'વાં, થયાં કેટલાં ધડ તૈયાર. ૮૮
 તુરિ વાધના વર રાખે, નિમગ્ન થઈ નાચતાં;
 સંગ્રામમાં આમ તેમ તે ભટકે, યુધ્ધ કરવા અતિ રાચતાં. ૮૯
 કેટલાક મહાદાનવ મુખ બોલે, ઊભી રહે ઊભી રહે બાઈ;
 અમે વીર સાથે કરચુક તું આજે, જોઈએ તારી પીરત્વ કમાઈ. ૯૦
 જ્યાં તે મહાસંગ્રામ થયો ત્યાં, ભગ્ન રથ હસ્તી પડ્યા જાણુ;
 અશ્વ દૈત્ય અપાર પડ્યેથી, નવ માર્ગ રહ્યો નિર્વાણુ. ૯૧
 તે કાળે અસુરસેનામાં, હસ્તિ અશ્વ દાનવ મધ્ય;
 શોણિતકેશ આઘવાળી, સરિતા વે'વા લાગી અવધ્ય. ૯૨
 જ્યમ અગ્નિ તૂણકાઘઘઆઘને, શણુમાં બાળી નાખે;
 ત્યમ અસુર સેનમાંથી નવદેવી, શેષ નાશ કર્યો વિણુ રાખે. ૯૩
 કપાવી છે કંશવાળી જોણુ, એવો તે દેવીસિંહ જાણુ;

૮૬ કબજે-માયા વિનાનાં ધડ ઋષ્ટ્યાદિક. ૮૮ ઋષ્ટિ (એ નામનું આયુ-
 ધ) વગેરે. ૯૩ શેષ ઈ- નાશ કર્યો વિણુ શેષ નવ રાખે, એવો અન્યથા.

- મહાત્રાડ પાડી રાઢ કરીને, દેવ અરિના શોધતો પ્રાણ. ૯૪
 દાનવકેસ અંગમાં ફરતો, શોધવા ચોદિસ છવ;
 પળમાં અમુ હરી તે કરતો, દાનવગણને અશિવ. ૯૫
 તે સંગ્રામમાં દેવીગણોએ, કર્યો અસુર સાથ સંગ્રામ;
 જે જોઇ સુર આકાશે રીઝ્યા, કરવા લાગ્યા પુષ્પવૃષ્ટિ મહાનામ. ૯૬
 એવું કોઇ કરે પુરાણી, જે થાય પુષ્પવૃષ્ટિ સાચું;
 કં'તુ' ને કરતું નહિ એવી, તન્ને વૃથા વાચ. ૯૭
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સાવર્ણિકે મન્વંતરે સાર;
 દેવીમાહાત્મ્યે મહીષાસુરસૈન્યવધે, દ્વચરીતિતમોધ્યાય અવિધાર. ૯૮

વસણ.

- અવિધાર અધ્યાય થયો અહીં, ગુરુજન કરો દિનને સાથ રે;
 યથામતિએ જવા આગે, મન અતિ મઝલાય રે. ૯૯

કંડલું ૧૫૨ મું.

રાગ સારંગ.

- ઋષિ કહે સાંભળ્યે રાય, પૈથ્ય સુણતાં પવિત્ર તું થાય;
 જોમ દેવીએ યુદ્ધ કાંધું, જોયું દાનવે ખાણી લીધું. ૧
 મહિષાસુર સેનાપતિ ચિસુર નામ, મહાઅસુરે સ્વસૈન્ય જોયું તે ઝામ;
 જોઇ હણાતું કરીને ક્રોધ, ગયો દેવી સાથ યુદ્ધ કરવા માની યોધ. ૨
 જેમ મેરૂ પર્વતના શિખર પર, પર્જન્ય જળ વૃષ્ટિ કરવા માંડે પર;
 તેમ દૈત્ય સમરમાં દેવી ઉપર, ચરવૃષ્ટિ કરવા આરંભી સ્વકર. ૩
 જોઇ દેવીએ બાણસમૂહ કાંધ્યા તેના, રંગાશ્વ રીતે અથ વિહાર્યા એના;

હયના હાંકણદારા જેહ, હણ્યા શરવડે નિઃસંદેહ. ૪
 તલકાળ ધનુષ ને કાપી જિંચી ધ્વજ, ધ્યાને ધારી ધનુ કાખ્યાની કળ;
 એવા દૈત્યના દહને દવીએ વીંધ્યા, દવીયર વાગતાં તે મન ગીંધ્યા. ૫
 ધનુષ્ય નેનું કપાઈ ગયું છે જાણ, હાગ્યાં અમ્બ સારથી રથ નિર્વાણ;
 તે વિહોણો દૈત્ય ગયો દગી સન્મુખ, ધાયો ઢાઝ તરવાર ધારી મહારૂખ. ૬
 તે અતિ વેગવાન અમુરે તદા, જાણ્યે હરિ હૃત્યો તીક્ષ્ણ અસિધી સદા;
 કયો હરિને મસ્તક ખડ્ગમદાર, કયો દવી વામ હસ્ત પર ધા તે વાર. ૭
 હે રાજસુનુ હસ્તમાં વાગતાં તેહ, ભાગી ગયો ખડ્ગ નિઃસંદેહ;
 તદા ક્રોધયત્રી રડત નેત્રવાને, મહારૂળ લીધું તે બળવાને. ૮
 ક્રોધ સૂર્યબિંબ નામે જાળવલ્યમાન, આકારા વિપેથી નીચે મહાન;
 તેમ તેણે તે ભદ્રકાળી પર, નાખ્યું શૂલ ધરીને રત્નર. ૯
 દવીએ આવતું શૂલ જોઇ સાર, સામું પેતાનું શૂલ નાખ્યું નિર્ધાર;
 તેણે આવતું દૈત્યશૂલ વિડાર્યું, સામકારે અમુરઅંગ કર્યું બિચાર. ૧૦
 મહાબળવાન મહિષાસુરના સેનાપતિ, મરાયો જોઇ આમર કરતો ગતિ;
 તે મહાઅમુર હાથી ઉપર ખેસી, આલ્યો મૂઠ જોતના ઘરમાં પેસી. ૧૧
 તેણે દવીપર શક્તિ મૂકી મહાકૂર, તેને દવીએહણી હાકટી કયો અકૂર;
 નિસ્તેજ હેજ વિનાનો ક્રીધા. પૃથ્વી પર પાડીને સાદ દીધે. ૧૨
 શક્તિ પડતાં ભગ્ન થઇ નિર્વાણ, નિરખી કોપે ભરાયો આમર પ્રમાણ;
 તેણે શૂલ ફેંક્યું મરાણનું મૂળ, તેને પાણુ શરે દવીએ કીધું ધૂળ. ૧૩
 એવામાં સિંહ છલંગ મારી અઠિયો, હસ્તિકંભરયણ વિષે જઇ અડિયો;
 તેણે કર્યું દાનવશુ બાહુચુદ્ધ, મૂળે જાતે હરિ તેણે થઇ કુદ્ધ ! ૧૪

૪ રમણરીતે-રમતાની પેઠે. ૬ રૂખ-રક્ષ-હુખો. ૭ ભદ્રકાળી—
 કલ્યાણ રૂપ કાલિકા-દેવી. ૧૪ સિંહે શાગાટે મુખ્ય કર્યું તે ઉત્પ્રેક્ષાથી
 વર્ણ છે: મૂળે ઇન્—ક્રમકે તે જાતે હરિ (સિંહ—ઈન્) છે માટે તેણે કુદ્ધ
 થઇને દૈત્ય સાથે બાહુચુદ્ધ કર્યું. હરિ(ઇન્)ને દૈત્યો સાથે વેર છે તે તો
 પાછળ કહેવાઈજ મયું છે.

યુધ્ધ કરતા હરિને અમુર, પડયા ઉભય પૃથ્વી ઉપર મહાથર;
 ત્યાં તે કન્તા અતિ દારૂણ મહાર, લક્ષતા એકમેકપર કોપી અપાર. ૧૫
 પછે ચપળતાએ ફૂટી ગયા આકાશ, પાછાં પડતાં ઉપજન્યો સિંહેનાસ;
 પાદપંજાની અપટે કરી, આમર શિર ભિન્ન કરી નાખ્યું ઉધરી. ૧૬
 યુધ્ધે ઉદમ નામે અમુર જેહ, દેવીએ પાપાણુ બૃદ્ધે પૂરો કર્યો તેહ;
 દંતમુષ્ટિતળના કરી મહાર, કરાળ કરાળ રોળી નાખ્યો નિર્ધાર. ૧૭
 ક્રોધાક્રાંત દેવીએ મારી ગવ, ઉધ્ધત ચૂરેચૂર થઇ ગયો તદા;
 ભિ દિપાલે બાષ્કલ રાણે તામ્ર, પળી માર્યો અંધક અમુનો તામ્ર. ૧૮
 ઉગ્રાસ્ય ઉગ્રવીર્ય ને મહાહનુ, ત્રિનેત્રી દેવીએ કર ધરી હનુ;
 વિચારી ત્રિશૂલે હણ્યા સર્વ, એમ ગાળવા લાગી દેવી દૈત્યનો ગર્વ. ૧૯
 બિડાલનું ધડપરથી ખડ્ગે કરી, મસ્તક ભૂમિ પાડ્યું રોપ ધરી;
 દુર્ધર દુર્મુખ ઉભય હણિયા, મારી સર તેને યમના પ્રાધૂર્ણ્ય ગણિયા. ૨૦
 એ પેરે સ્વસૈન્યનો જોઈ કાય, મહિષાસુરે મન વિચાર્યો નય;
 મહિષનું રૂપ લેઇ આપ્યો સાગો, કર્યો દેવીગણુ પરલયકેરો ઉદ્ધામો. ૨૧
 ક્રોધને માથું મારી નિર્વાણુ, ક્રોધને લાતે હણી મમાણુ;
 ક્રોધને પૂચ્છ અપાટે અપટ, ક્રોધને શૂંગે ચીરી કરને અપટ. ૨૨
 ક્રોધને ધ્રોડવાના વેગધકી, ભમનો રામે ન ધરી તે ગતિ;
 ક્રોધને રાખ્ધકી નિર્વાણુ, ક્રોધના શ્વાસોચ્છ્વાસ વાયુએ હરતો પ્રાણુ. ૨૩
 એમ ગણુ ઘણુ પૃથ્વીપર પાડયા, દાનવે દેવીના દંત ઉભડયા;
 નાયક નાયિકા લહે કેવાં, છે પુરાણીએ જોવા જેવાં. ૨૪
 જો હોય ચરિત કાવ્ય કે આખ્યાન, તો તેમાં આતું ન થાય વ્યાખ્યાન;
 દેવીગણુ સમૂહ પાડી તેહ, દેવોસિંહ હણવા ધ્રોડયો એહ. ૨૫
 તદા અભિકાએ કર્યો કોપ, ચઢી ગયો કોપનો અંગોઅંગ એપ;

૧૬ ઉધરી—ધડથી તૂટી કરીને. ૧૭ મુષ્ટિતળ—મુઠ્ઠી કરાળ—વિકાળ
 કરાળ—એ નામનો અમુર. ૧૮ તામ્ર—સતો (નેત્રમાં). ૧૯ હનુ—હડપથી
 (કેતોની). પ્રાધૂર્ણ્ય—પરાણુ. ૨૧ નય—રાજનીતિ.

દુરે સમાપડ ખોદી નાખ્યું, મહાવીર્યવાને કોપી મહાબળ દાખ્યું. ૨૬
 હંચા અદ્રિ ઉખેડી નાખવા લાગ્યો, ગર્જના કરવા લાગ્યો અનુરાગ્યો;
 તેના રંગ પ્રમાણવડે જગતી, ધરી ખણાઈ થવા લાગી મગતી. ૨૭
 પૂરે હણેલો સાગર ચારે પાસ, જગતને ખોળવા લાગ્યો પ્રકારા;
 જૂડતાં શીંગડાંથી નિર્ધાણ, મેઘ ભગ્ન બેઠ પામેલા થયા જાણ. ૨૮
 તેના શ્વાસવાયુએ હંચા આકારા, તે પર્વત પૃથ્વીપર પડતા પ્રકારા;
 એવો દાનવ દેવીએ જોયો બરાયલો, મહિષરૂપી કોપે કરી આક્રમણલો. ૨૯
 ક્યો તેના વધતણા વિચાર, તે સમે ચંડિકાએ નિર્ધાર;
 બાંધ્યો દૈત્ય ઉપર નાખી પારા, તદા તે પામ્યો મનમાં ત્રાસ. ૩૦
 જોઈ બંધાયલો જારે સંગ્રામ માંય, મહિષાસુરે મહિષસ્વરૂપ તજ્યું ત્યાંય;
 જોત જોતામાં સિંહ થયો અસુર, તદા દેવીએ શિરકાપવા કરી ન અસુર. ૩૧
 એવામાં ખડ્ગપાણિ જણાયો તેહ, નરરૂપ દેવી દૃષ્ટે પડિયો જેહ;
 કે કરી ચપળતા અનુરાગ્યો ઝટ, તેને ઢાલ તરવારે કાપ્યો કટ. ૩૨
 એમ નરદેહ દેવીએ કાપ્યો ન્યારે, તે તુંગ માતંગ થાતો ત્યારે;
 દેવીહરિ શુદે ખેંચવા લાગ્યો, મુખે ગર્જના કરવામાં અનુરાગ્યો. ૩૩
 એ રીતે ખેંચતા હસ્તિકેરી શુક, તે દેવીએ તરવારથી કાપ્યું તુંક;
 એટલે પાછો તે મોઠો અસુર, મહિષદેહ ધરતો મહાકૂર. ૩૪
 પૂર્વવત સ્થાવર જંગમ કંપાવ્યાં, વળી ત્રિલોકીજન ગભરાટમાં ચંપાવ્યાં;
 પછે ક્રોધાક્રાંત જગતની માત, ચંડિકા વર મધપાન કરતી વિખ્યાત. ૩૫

૨૬ ઓપ—ચક્રગટ (કોપનો). દુરે—ખરીવડે. સમાપડ—પૃથ્વી-
 તું પડ. ૨૭ અદ્રિ—પર્વત. જગતી—પૃથ્વી. ૨૮ મેઘ છં—શીંગડાંથી બેઠ
 પામેલા મેઘ ભગ્ન થયા એ અનવય. ૨૯ બરાયલો—મદવાળો.

૩૧ અસુર—મોહુ. અર્થાત્ વાર ન લગાડી. ૩૨ ખડ્ગપાણિ—હા-
 થમાં તરવારવાળો. ૩૩ તુંગ—જિયો. માતંગ—હાથી. દેવીહરિ—દેવીના
 સિંહને. ૩૪ તુંક—મુખ.

તેણે રક્ત નેત્ર થયાં છે સાર, એવી હસવા લાગી વારંવાર;
 બળ પરાક્રમે હિંદત તેહ, કરવા લાગ્યો ગર્જના વધારી દેહ. ૩૬
 નાખવા લાગ્યો શૃંગવતી નિર્વાણ, દેવી ભણી પર્વત ન પાપાણ;
 નાખેલા પર્વત પથ્થર જેહ, કરી ચૂર્ણ બાણ સમુદાયે તેહ. ૩૭
 પછે દેવી મદ કરી કંપિત, કરે કઠોરવાણીવ્યાપ્તાક્ષરે મતીત;
 દેવી કે' ન્યાંલગી કરે મધપાન, ત્યાંલગી કાણવાર ગરજ લે મહાન. ૩૮
 પછે હું તુને મારીશ આ કામ, તદા સત્પર સુર ગર્જશે મહાનામ;
 ઋષિ કે' એમ વદી દેવી ત્યાંથી દૂદી, તેના પર ચઢી નાખ્યો તેન ખુંદી. ૩૯
 પછે પગવતી શ્રીવા તેની દબાવી, મારવા માંડી બરછીએ મનસા તળવી;
 વળી દેવીએ પગતળે દબાવેલો તેહ, રવમુખથી મહાબળે કરી એહ. ૪૦
 માત્ર આરઘ્ય નીકળ્યો બહાર, તદા અટકાવી રાખ્યો દેવીએ સાર;
 ગાત્ર અર્ધ નીકળેલો કરતો યુદ્ધ, તેનું મસ્તક ખડ્ગે કરી છેદું થઇ કુદ્ધ. ૪૧
 પછે તેને પીશી પૂંથવી પાડ્યો, એવો મહિષાસુર દેવીએ ઉત્તડ્યો;
 તદા આખા દાનવસૈન્ય મોઝાર, ત્યાં વરતાઇ રેતો હાહાકાર. ૪૨
 સકળ સેન નાસવા લાગ્યું એપાસ, સુરસમૂહ પરમાનંદ કરવ લાગ્યો હાસ;
 દિવ્ય એવા મહર્ષિએ સહિત, દેવીસ્તુતિ સુર કરવા લાગ્યા ધરીપ્રીત. ૪૩
 ગંધર્વેશ્વરભી ત્યાં ગાવા લાગ્યા, અપ્સરાસમૂહ નૃત્ય કરતા અનુરાગ્યા;
 નેમ ધૂત્યે મળે પુરાણીને ધન, એમ સુર સર્વ થયા પ્રસન્ન. ૪૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવર્ણિકે મન્વંતરે મમાણે;
 દેવીમાહાત્મ્યેમહિષાસુરવધ, ત્ર્યશીતિતથાધ્યાય થયો સંબદ્ધ. ૪૫

વલ્લભ.

સંબદ્ધ અધ્યા' થયો અહીંનાં, મુણે પુરાણી દવ રે;
 બટ પ્રેમાનંદ કરી ન જાણે, પુરાણી જનની સેવ રે. ૪૬

૩૮ કઠોરવાણીવ્યાપ્તાક્ષરે—કઠોર વાણીએ કરીને વ્યાપ્ત અક્ષરો-
 વડે—અર્થાત્ કઠોર ઉચ્ચારથી. ૪૦ માંડી—માડીને. ૪૪ એમ—(પોતાના
 શરીરને શ્રમ ન પડતાં દેવનેા વધ દેવીએ કર્યો માટે). ૪૫ ત્ર્યશીતિતમે
 —ત્ર્યશીમે. સંબદ્ધ—સંબંધવાળો.

શક્રાદય.

કડવું ૧૫૩ મું.

શુભ શમશ્રી.

મહામુનિ શિષ્યને કે' સહી, કહે ઋષિ વૈશ્યને રાય;
 જ્યેમ મહિષાસુર દેવીએ હણ્યો, ગુણ સુરગણ કેમ ગાય. ટેક. ૧
 તે એકે ચિતે મુણ્ય દૌષ્ટકિ, પુરાણીના જેહ વાધ;
 ગુરૂપાથી તેહ વર્ણવું, જ્યમ લાગે નહિ કંઈ કાઢ. મહામુનિ ૨
 મહાવીર્યવાન દુરાતમા, મહિષાસુર સુરઅરિ સાર;
 તેનું સર્વ સૈન્ય દેવીએ હણ્યું, તપ આનંદ પ્રવર્ત્યો અપાર. ૩
 ઊર્ભા શેમાંચ થયા થકી, આરૂ છે જેના દેહ;
 વળી નમન કરવા મિયે, નીચા નમિયા છે જેહ. ૪
 જોવા સ્કંધ શિરને ધારણ કરે, તેવા ઈંદ્રાદિ સુરગણ સર્વ;
 તે દેવીનું વાણીવડે તહીં, સ્તવન કરતા મલિતગર્વ. ૫
 સમગ્ર સુરગણોની રક્તિતણા, છો સમુદાય રૂપ માત;
 મૂર્તિમતાં માને જે સહી, તે પાણ કરે તેવી વાત. ૬
 અધી દેવીએ આ વિશ્વનો, કેયો સ્વરાકિત વિશ્વાર;
 તેથી સર્વ સુર મહાઋષિને, પૂજવા યોગ્ય અપાર. ૭
 અધી દેવી અંબાને સર્વે નમું, ભક્તિપડે કરી નમસ્કાર;
 અમારૂં ભણું ભાવે કરો, માગુ પામે લાગી આ વાર. ૮
 જેના અતુલ સામર્થ્ય પ્રભાવને, કે'વા ભગવાન વિષ્ણુ;
 તેમ શેષ વિધિ શિવ કોઈ નથી, નથી પરિશ્રુ મહાન્નિઘ્નુ. ૯

૨ વાધ—વાધ જેવો દુર્ગમ આ 'શક્રાદય' નો અધ્યાય. ૫ સ્કંધ

તે અંકિકા સમગ્ર વિશ્વનું કરે, પાલન કરવાની પેર;
 દાનવથકી ભય ને થતો, કરો તે નાશકમતિ એ'ર. મહામુનિ૦૧૦
 પ્રજ્વલવાન પ્રજ્વળા એકમાં, ને પોતે છે તદ્ભી સ્વરૂપ;
 પાપી પ્રજ્વલેત જેકમાં, ને પોતે છે અવસ્થીરૂપ. „ ૧૧
 જ્ઞાનવાન નરને હૃદ, ને પુષ્કરૂપ છે સાર;
 છે સત્પુરુષોકેરી ને સદા, શ્રદ્ધારૂપ અવિધાર. „ ૧૨
 કુળવાન પ્રજ્વલકી ને હવાં, છે તેની લક્ષ્મીનું રૂપ;
 પ્રણામ કરીએ એવી દેવીને, તું નંકત પાલ્ય દેવી અનુપ. „ ૧૩
 એવા તારા અમિત્ય સ્વરૂપનું, વળી અમુર સય કરનાર;
 આઈ એવાં અત્યંત પરાક્રમતાણું, કરે ગાન કોણ આ વાર. „ ૧૪
 વળી સમરે અવનવાં અનિત્યનું, વર્ણન દેવ દેવે ન થાય;
 તું એ ઉભયના સમુદાયમાં મળી, તદા તારા ગુણ કોણ ગાય. „ ૧૫
 તું સર્વ જગતની કારણમૂલ છું, છું ત્રિગુણ ચુકત સદાય;
 તોય દાય લીધે જાણી નવ શકે, શિવ વિષ્ણુ આદિક માય. „ ૧૬
 એવી આઈ તું અપાર છે, તું સર્વાધિજ્ઞાન કેવાય;
 આ સર્વવિશ્વતારૂં અંશગૂત છે, તું સર્વાપરિ નામે ગવાય. „ ૧૭
 તું છું અવ્યાકૃત આદ્યમકૃતિ, તેતું રૂપ સમજાય કેમ;
 તોય તુંને લંહી અહીં તાહી, માગું સર્વ કુશળક્ષેમ. „ ૧૮
 છે દેવી જેનું ઉચ્ચારણ કયે, સમગ્ર દેવગણ તોષાય;
 વળી સર્વ યજ્ઞમાં વૃષ્ટિ પામતા, એવી તું સ્વાહારૂપ કેવાય. „ ૧૯
 તું કારણ છે પિતૃગણ વૃષ્ટિનું, તેણે સ્વધા કહે સહુ લોક;
 એવાં બીજાં રૂપ તાહરાં, કહું તેહ ચઈ અશોક. „ ૨૦

- હે દેવી અચિંત્ય છે તું સહી, મહાવ્રતરૂપ તેજ તુંજ;
આઈ તુંને મોક્ષતું કારણ માની છે, પછે વધું રહ્યું કેવું શુંજ. મહા૦૨૧
- મહુ દાષ જેમના નાશ પામિયા, સમ્યક્ રીતે કર્યો ઈંદ્રિયંયમ;
અનુત્તમ રીતે તત્ત્વ મેળવ્યું, થઈ નરવર ધરી નિયમ. ॥ ૨૨
- એવા મોક્ષેચ્છક મુનિ જેહના, કરે નિરંતર અભ્યાસ;
એવી પરમ ભગવતી તું સહી, છું તે વિદ્યારૂપ પ્રકાશ. ॥ ૨૩
- તું શબ્દરૂપે દેવી અત્યંત છું, વિમળ ઋગ્વેદ યજુર્વેદ;
ઉદ્ગીથાભિધાન જ્ઞાનનો, તું ભંડાર છું નિર્વેદ. ॥ ૨૪
- ને તે જ્ઞાન રમણિક પદાત્મો, પાઠવાળો સામવેદ જેહ;
છું તેના ભંડાર ભરપૂર તું, માને મુનિઓ નિઃસંદેહ. ॥ ૨૫
- તે દેવી તું વેદત્રયી રૂપ છું, સાક્ષાત ભગવતી ભરપૂર;
છું પ્રાણીજીવન અર્થે તું સદા, જીવિકાવૃત્તિ સર્વની મધુર. ॥ ૨૬
- મહાપીડાએ પુરૂષ પૃથ્વીતાણ, જેહ પીડાએ છે અપાર;
તેની પરમપીડા હરનાર તું, છું મહાદેવી વિશ્વમોઝાર. ॥ ૨૭
- સમગ્ર શાસ્ત્રતત્ત્વ જે સહી, તે તે દેવી જાણીશું સાર;
હે મહાદેવી તું મેધા રૂપ છે, આઈ કોણુ પામે તારો પાર. ॥ ૨૮
- કુર્મજ એવા સંસારાબ્ધિને, તરવાકેરી નૌકા રૂપ;
તું સંગ રહિત સદા સર્વદા, છું કુર્મ દેવી અનુપ. ॥ ૨૯
- મધુકૈટભ આરિ વિમળના, કર્યો તેને હૃદયે તે વાસ;
આઈ અન્ય સ્થળ તુને નવ રૂચિયું! એવી લક્ષ્મીરૂપ તું પ્રકાશ. ॥ ૩૦
- તું ચંદ્રશેખરને વિષે રહી, સ્થાન કરી ભરપૂર;

૨૧ મહાવ્રત—અહિસા, સત્ય, અચેત્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિમદ, એ પાંચને પાતંજળ શાસ્ત્રમાં મહાવ્રત કહેલાં છે.

૨૪ ઉદ્ગીથ—સામવેદના જ્ઞાનનો એક ભાગ. ૩૦ તેને હૃદયે—નિમળના હૃદય ઉપર.

- એવી ગૌરીરૂપા પાસુ તુંજ છું, જોઇ મોહો ભરમાસુર અસુર ! મહા ૦ ૩૧
 પૂર્ણચંદ્ર પ્રતિષ્ઠિંજ સમું, નિર્મેળ મંદ કરતું હાસ્ય;
- અનુતાન કનકકાંતિ સમું, રમ્ય મુખ જોઇ કરતું હાસ્ય. „ ૩૨
 વગર વિચારે મહિયાસુરે, કર્યો કોષ વ્યર્થ પ્રકાશ;
- વળી મહાર કર્યો ક્રોધયુક્ત થઇ, એ મહાઅવનવું સર્વાવાસ. „ ૩૩
 જો દોષ ચુર વર કે નર કોઇ, તો કરે નહિ એવું કૃત્ય;
- શરાપૂરા કામરૂં દશે, રહે હારી બળ વધુ અત્ય. „ ૩૪
 કિંતુ અસુર તે અસુર સહી, કરવા આવ્યો લહી લલના બુધ્ધ;
- હવાં આઇતું સ્વરૂપ દાખવું, જલ અસુરપર થઇ રહી કુધ્ધ. „ ૩૫
 હે દેવી ક્રોધ પામેલું અતિ ઘણું, ભયાનક ભૂ અહીં સાર;
- હગતા હરિ સમ કાંતિપાણું, રાગ મુખ આઈ અપાર. „ ૩૬
 એવું જોઇ સત્વર મહિયાસુરનાણા, કંથમ નીકળી ગયા ન માણુ;
- એ છે અત્યાંત આશ્ચર્ય ભર્યું, જોઇ ક્રોધી કાળ ન થાય કોનીહાણુ. „ ૩૭
 હે દેવી પ્રસન્ન થા તું સહી, જ્યારે ક્રોધયુક્ત તું થાય;
- ત્યારે સંસાર અભ્યુદય અર્થે, અતિ ઉત્તમ થાય તારી કાય. „ ૩૮
 પછે શત્રુઆના કુળતણ્ણ, કરે તત્કાળ તું નારા;
- એ વાતચકી જ્ઞાત હું સદા, મેં જોયો તારો પૂર્ણ પ્રકાશ. „ ૩૯
 અધુના આ મહિયાસુરનાણી, અસંખ્યાત વરૂંધિની જોહ;
- જોતા જોતામાં નારા તોહનો, કર્યો દેવી નિઃસંદેહ. „ ૪૦
 અભ્યુદય કરનારી દેવી તું, સદૈવ જેના પર પ્રસન્ન;
- તે નર દશ વિદેશમાં, મનાય માનવંતને ધન્ય. „ ૪૧
 ધન મળે છે તેમને, થાય કીર્તિવલા તોહ;

- ધર્માદિ પુરુષાર્થવર્ગે જે, તેમનો સિધ્ધિ નવ થાય એહ. મહામુનિ० ૪૨
પુત્ર કલત્ર પરિજનતાણું, પોષણ કરતા કે'વાય;
ધન્ય કે'વાય તે ધરણીમાં, જો તું પ્રસન્ન દેવી થાય. ॥ ૪૩
હો દેવી પુણ્યશાળી પુરૂષ સહુ, ધર્મકાર્ય નિત્ય પ્રતિ જાણુ;
આદર આનંદ કરે સહી, થાય પૂરા તેહ પ્રમાણ. ॥ ૪૪
પછે તમારી કૃપાવડે, સીધારે સ્વર્ગલોકની માંય;
તેથી નિશ્ચય થાય મનનો, તું ત્રિલોકીની દુજ્જ્વાલ સદાય. ॥ ૪૫
જો સંકટે સ્મરણુ દુષ્ટ તારુ, તો સર્વ પ્રાણીલય હરે તુંય;
સંકટાદિક રહિત કાળમાં, પામે તારું સ્મરણુ કરતા શુ'ય. ॥ ૪૬
અતિરાય ઉત્તમ મતિ અર્પે તું, દારિદ્ર્ય દુઃખનો કરે નાશ;
તું છું ભયહારિણી સદા સર્વદા, તું ઉપકાર કરતા રોજ પ્રકાશ. ॥ ૪૭
સદૈવ રોજ અંતઃકર્ણવતી, મહામાયા જનવંશમાન;
તારા જેવી એક તું જ છું, ગુણવાન મતિમાન મહાન. ॥ ૪૮
દૈત્ય હણવાવડે દેવી સૌ, જગત સુખી થાયે જાણુ;
આર્ધ્યાતુધાન નરક પામવા, પાપ કરે ખૂણું પ્રમાણ. ॥ ૪૯
તેની ચિંતા નથી મુજ મને, કિંતુ અલૌકિક તારો નેમ;
સંગ્રામે મૃત્યુ પામી લલે, વસો અમુર સ્વર્ગમાં દ્વેષ. ॥ ૫૦
એમ વિચારી વકારીને, જોશાવે યાતુધાન ને તુંય;
નિશ્ચય અરિનો પછે વધ કરે, અવનવું એ માંહે શુ'ય. ॥ ૫૧
દૃષ્ટિમાનથી સર્વ દૈત્યને, જાણી ભસ્મ કરવા સમર્થ;
તો ચતુર્વર રસ રો સજે, ધારે તેમનો તું અર્થ. ॥ ૫૨
લલે અરિ છતો મારા અશ્વથી, મૃત્યુ પામી શુ'ચિ થાય હોય;

- એ એવડે શુભસ્રોત પામશે, સમજે એવું આઈ તું સોય. મહામુનિ ૦ ૫૩
 કર્ણશામય મતિ એ પેરની, યાચે પૈરી પર તુને જાણુ;
 આઈ એથી કરી આખા વિશ્વમાં, થઈ તારી કીર્તિ પ્રમાણુ. " ૫૪
 ભયંકર ક્રાંતિવાળા ખડ્ગના, ઝળકારા ઝળકારા જેહ;
 સમુદાય બરછી અણી તેજના, જોયો દૈત્યે નિઃસંદેહ. " ૫૫
 છતાં નારા પામ્યાં ચમુ નહિ, કહું તેનું કારણ આ વાર;
 કિરણમંડળ ચંદ્રખંડને ચોગ્ય, એવું મુખ તારું સાર. " ૫૬
 દાનવને જોવામાં આવતું, તેણે તેમના નેત્ર મોઝાર;
 સમ્યક્ શિતલતા રહી હતી, નીકર યાત અંધ નિર્ધાર. " ૫૭
 દુરાચાર દુરાચારીતાણા, નાશ કરનારૂં માત;
 આચરણુ સદા સર્વદા તારું, આઈ વિશ્વ આખે વિખ્યાત. " ૫૮
 જેની જોડી કોઈ નરનારી, નષ્ટ કરી શકે નિર્ધાર;
 એવું અચિંત્ય આ રૂપ તાહરું, જોઈ અમો નમું વારંવાર. " ૫૯
 તેમ સુરપરાક્રમ હરણુ કર્યો, જેમણે એવા દૈત્યના નાશ;
 કરનારૂં બળ જલિષ્ટ છે, છતાં ધર્યા ગુણ તેં પ્રકાશ. " ૬૦
 દાનવવધ તેં શસ્ત્રે કર્યો, તેનું કારણ સમજાય એક;
 કે તેમના અધની શાંતિ બને, વિચાર્યો એવો તેજ વિવેક. " ૬૧
 એ રીતે અરિગણુ ઉપરે, આઈ કર્યો તેં ઉપકાર;
 દયા દર્શાવી આપી સર્વદા, પામે એવી દેવીના કો પાર. " ૬૨
 આ તારા પરાક્રમે અમે, આપીએ શાની ઉપમા માત;
 શત્રુને ભયંકર ભાસતું, છતાં મનોહર રૂપ પ્રખ્યાત. " ૬૩
 તે અન્ય કયજે જોઈએ સિદ્ધાં, વરદાન દેનારી દેવી;

આઇ કૂરપણું સંગ્રામમાં, અંતઃકરણે રહી કૃપા જેવી. મહામુનિ ૬૪
 તેવાં ઉભયકારજ એકે ઘડી, નહિ ત્રણલોકમાં હોય;
 એ તો રહ્યાં દેવી તુમમાં, અન્ય સ્થળે નવ સોય. " ૬૫
 અરિગણનો નાશ કરવાવડે, તેં રક્ષ્યા ત્રિલોક સાર;
 સંગ્રામે શત્રુસમુદાયને, ગ્રાકલ્યા હતી સ્વર્ગ મોઝાર. " ૬૬
 તેમ મદોન્મત્ત અસુરથી ઉપન્યું, જેહ કુઃખે ભય અમાપ;
 તે નિવૃત્ત કર્યું કુઃખ અમતણું, જેણે જપું હરનિરા ભાપ. " ૬૭
 હે દેવી રક્ષણ શૂલવડે કરો, હે અંબિકે વળી આમ;
 રક્ષણ ખડ્ગે કરી અમતણું, કરો મહામાયા પૂરણકામ. " ૬૮
 ઘંટારવે અરિ ગાંજીને, કરી ધનુષણછ ટકાર;
 રક્ષણ કરવા ઉરમાં ધરો, મહામાયા નિત્ય નિર્ધાર. " ૬૯
 હે અંડિકે પૂર્વ પશ્ચિમમાં, કરો દક્ષિણે રક્ષણ માત;
 હે ઇશ્વરી સ્વભલ્લને ફેરવી, રક્ષો ઉત્તરમાં દિનરાત. " ૭૦
 વળી જે જે તારાં રમ્ય રૂપ છે, અત્યંત ભયંકર જેહ;
 જે ત્રણલોકે વિસ્તરી રહ્યાં, જેને શેષ વર્ણે ન નેહ. " ૭૧
 તે રૂપે કરી સર્વ દેવનું, કરો રક્ષણ દેવી દયાળ;
 વળી વસુધરાને એમ રક્ષજો, વિપુલ વપુએ ઘર્ષ કૃપાળ. " ૭૨
 હે અંબિકે ખડ્ગ શૂલ ને ગદા, આદિક જે જે તારાં છે અસ્ત્ર;
 જે તું હસ્તાંગુલિએ આઢી રહી, રક્ષને દેવી ધરી તે શસ્ત્ર. " ૭૩

વલણ.

તે શસ્ત્ર ધરી સહુ પેર દેવી. કરજે રક્ષણ અમારું માત રે;
 આ વાર આધાર છે તાહરો, કહું વિનવી સાચી વાત રે. ૭૪

૬૬ હતી—હણીને. ૬૯ ઘંટારવે—ઘંટાના નાદથી. ૭૦ સ્વભલ્લને
 —પોતાના ભાલાને. ૭૨ વિપુલ—વિશાળ.

કંકણ ૧૫૪ મું.

રાગ વેરાહી.

ઋષિજી વળતું યોલિયા, સુરથ સાંભળો;	
એ રીતે સુરે કર્યું સ્તવન, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧
નંદનવને લેહ ઉપજ્યાં, સુરથ સાંભળો;	
આણ્યાં તેહ સુમન ચંદન, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨
મેમે પૂજેલી સુગંધીલેપયી, સુરથ સાંભળો;	
ભક્તિભાવે સુરે કર્યા દિવ્ય ધૂપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૩
તેવડે પૂજી મેમે પાર્વતી, સુરથ સાંભળો;	
જે નગ્ન ધારણી રૂપ અતુપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૪
જેતું મસતતાએ વદન સુંદર છે, સુરથ સાંભળો;	
એવી દેવી સુણી મ્તુતિ સર્વ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૫
વળી જોઈ પગેલાગેલા દેવને, સુરથ સાંભળો;	
આમ મુખે વદી મહાપર્વ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૬
દેવી કહે સર્વ દેવતા, સુરથ સાંભળો;	
માગો મુજ પારો હજિજીત વરન, વૈશ્ય વેળા વળો.	૭
તમારી સમ્યક્ સ્તુતિએ પૂજાયલી, સુરથ સાંભળો;	
અતિ પ્રીતે માગ્યું આપું સમરત, વૈશ્ય વેળા વળો.	૮
દેવ યોદ્યા અમારો આ આરિ, સુરથ સાંભળો;	
મહિયાસુર હણિયો આપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૯
તેણે કરી અમારું સર્વ કાર્ય તો, સુરથ સાંભળો;	

યથું સંપન્ન રહિત સંતાપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૦
હવે અધુરું કાંઈ રહ્યું નથી, સુરય સાંભળો;	
અમારું અભિવ્યક્ત કરવા જાણુ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૧
એમ છતાં મહેશ્વરી જો સહી, સુરય સાંભળો;	
મીતિ વરદાન દેવા યાવ મગાણુ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૨
તો જ્યારે અમે સ્મરંદીએ આપને, સુરય સાંભળો;	
ત્યારે તમે પીડા પરી કરજો ભવાની, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૩
હે નિર્મળમુખિ ! બીજું માગીએ, સુરય સાંભળો;	
જે નરે આ સ્તુતિ મોટી માની, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૪
વા સ્તુતિ પાઠે કરો તાહરી, સુરય સાંભળો;	
કરે સ્તુતિ જેહ સુજાણુ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૫
તેને અમારે લીધે અભિકે, સુરય સાંભળો;	
સદા તું ધન ધાન્ય દેજો જાણુ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૬
દેજો વૈભવ નાના મકારના, સુરય સાંભળો;	
સ્ત્રી આદિક સંપત્તિ ધનભંડાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૭
તેની વૃદ્ધિકરતી ધને તું સહી, સુરય સાંભળો;	
જો મધ અમપર કૃપાળ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૧૮
ઋષિ કે' એ રીતે સ્વાર્થે માગિયું, સુરય સાંભળો;	
(૧૭ી) જગદાર્યે સુરે દેવા કરી પ્રસન્ન, વૈશ્ય વેળા વળો,	૧૯
તથાસ્તુ એવું દેવી ભણી, સુરય સાંભળો;	
મધ આંતર્યાન પછે રામન, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૦
એ રીતે સુર સારીરથી, સુરય સાંભળો;	
ત્રિલોકે હિતોચ્છા પૂરનાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૧

પૂર્વે દેવી પ્રગટ થઈ હતી, સુરથ સાંભળો;	
કર્યો તેના માહાત્મ્યતણો મેં વિસ્તાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૨
પુનઃ ત્રિદશ ઉપકાર્યો, સુરથ સાંભળો;	
દેવી વધ દૈત્યનો કરવા જાણ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૩
વળી લોકરક્ષણને કારણે, સુરથ સાંભળો;	
જે થઈ પાર્વતીદહ્યકી પ્રમાણ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૪
તેની ઉપજ નીપજ સહુ કહું, સુરથ સાંભળો;	
યથારથ વર્ણવી આજ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૫
૬૯ મન કરી ધ્યાન ધારીને, સુરથ સાંભળો;	
મુણુશો તો થાશે કાજ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૬
જે મિષ્ટાન્ન મળે પુરાણીને, સુરથ સાંભળો;	
તે આ ચરિત્ર મુણુયાનો પ્રતાપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૭
દેવી સર્વત્ર આપી જાય દીપતી, સુરથ સાંભળો;	
તેણે મળે અનૃતકેરૂં પાપ, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૮
ઇતિ માર્કંડેય પુરાણમાં, સુરથ સાંભળો;	
સાવર્ણિકે મન્વંતરે સાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૨૯
દેવીમાહાત્મ્યે મહિષાસુરવધે, સુરથ સાંભળો;	
શક્રાદિસુરકૃતદેવીસ્તુતિ અપાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૩૦
ચતુરશોતિતમોધ્યાય પૂરાણ હવો, સુરથ સાંભળો;	
કર્યો પુર આણીને અતિ ઉપકાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૩૧
લાગે સારૂં કરતાં માફું સહી, સુરથ સાંભળો;	
તો શું કરી મન મનાવીએ સાર, વૈશ્ય વેળા વળો.	૩૨

વલણ.

શું કરી મન મનાવશે દિન, એ ચિંતા પાર પામું નહિ રે;
આતુર્વિંશી ભટ મેમાનંદ, પુરાણી રીઝવે જયજય કહી રે. ૩૩

કંકણું ૧૫૫ મું.

રાગ મારૂની દશી.

કહે દેવીમાહાત્મ્ય ઋષિ મુખી રે, મુણે વૈશ્ય સુરથ મુખી દુઃખી રે;
માર્કંડેય કહે કૌણ્ટકિને રે, દેવીમાહાત્મ્ય સહુ જાણવીને રે. ૧
પૂર્વે શુંલ નિશુંલ દાનવ નામે રે, ગયા મદસેનાન્તરે સુર સામે રે;
તેમણે સુરેન્દ્ર પાસેથી નિર્ધાર રે, ત્રિલોકમખલાગ લઇ લીધા સાર રે. ૨
તેવી રીતે સર્વવ્યદ્રકરો સાર રે, કુબેર યમ વફાણુના નિર્ધાર રે;
અધિકાર દાનવે લેઇ લીધો રે, જાણ્યું બોગ બોગવતાં અર્થ સીધો રે. ૩
વાયુકેરી ઋષિ બોગવતા તોહ રે, વન્દિકર્મ સર્વ કરતા નિઃસદહ;
સુરને રાજ્યથકી કરી બ્રહ્મ રે, ભટકતા કરી દીધું હવું કબર રે. ૪
અધિકાર આધાર હરિયો કુટે રે, હિલય અસુરે સુર કરી પૂઠે રે;
એમ કાઠી મૂકી કર્યું અપમાન રે, તેણે સુરગણે વિચારી સાન રે. ૫
અપરાજિતા દેવી જોહ રે, તેણું સ્મરણ સહુ કરવા લાગ્યા તોહ રે;
જો આપલ્લાજમાં તમે મુને સ્મરો રે, તો સર્વ સંકટ પરાં થયે તરો રે. ૬
કોણું દેવીએ દીધું છે વરદાન રે, એમ વિચાર કરવા લાગ્યા મહાન રે;
પછે ગયા હિમવાન પર્વત મત્યે રે, ન્યાં જઈ વિષ્ણુ માયા સ્મરી સત્યે રે. ૭
ગ્રહા યુગત યઈ નિર્ધારુ રે, એવી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા સુન્તાણુ રે;
તે સહુ હિલયને મુણાણું આજ રે, શું દેવ બોલ્યા ધારી મન કાજ રે. ૮
દેવ કહે અહો શિવાસ્પર્શી રે, છો મહામાયા પ્રકૃતિ રૂપી રે;

વળી કલ્યાણ રૂપી દેવી જોહ રે, વળી વિધ્યાદિકની દેવી નિઃસંદેહ રે. ૯
 તેને નિયમપૂર્વક નમીએ રે, નિત્ય પ્રણામપૂર્વક સ્વર્ગે રામીએ રે;
 રૂદ્રરૂપ નિત્યરૂપ ગૌરીરૂપ રે, ધાત્રીરૂપ વળી જ્યોત્સ્ના સ્વરૂપ રે. ૧૦
 ચંદ્રરૂપ સુખરૂપ નિર્ધાર રે, કરીએ એવી દેવીને નિત્ય નમસ્કાર રે;
 કલ્યાણી વૃદ્ધરૂપ આવાર રે, સિદ્ધિરૂપ કરીએ નીચા નમી નમસ્કાર રે. ૧૧
 નિર્ઝતિ રાજ્ય લક્ષ્મી અવિધાર રે, ભવાની કરીએ કર જોડી નમસ્કાર રે;
 સંકટ રૂપ ને સંકટ પાર કરતી રે, સારરૂપ ને વિશ્વવતી ધરતી રે. ૧૨
 જગતઉપાવતી ખ્યાતિ રૂપ રે, કૃષ્ણરૂપ ને ધૂંધ્ર સ્વરૂપ રે;
 એવી દેવીને વારંવાર રે, કરીએ નીચા નમી સહુ નમસ્કાર રે. ૧૩
 આઘ સર્વ સેવકને મનોહારી રે, ભવાની ધર્મદેવીને ભયહારી રે;
 છો જગત્સ્થિતિ રૂપ નિર્ધાર રે, ક્રિયારૂપ દેવી કરીએ નમસ્કાર રે. ૧૪
 સર્વ ભૂત મધ્યે જે દેવીને સાર રે, વિશ્વમાયા કહે અવિધાર રે;
 કરીએ તે દેવીને વારવાર રે, નેહો સુરવર સહુ નમસ્કાર રે. ૧૫
 જે ચેતના રૂપ સર્વ ભૂત મોહાર રે, કહેવાય તે દેવીને કરીએ નમસ્કાર રે;
 પુદ્ધિરૂપે સર્વભૂતે પામી વિસ્તાર રે, તેને વારંવાર કરીએ નમસ્કાર રે. ૧૬
 સર્વ ભૂત મધ્યે નિદ્રારૂપ નિર્ધાર રે, કુધારૂપે રહી તેને કરીએ નમસ્કાર રે;
 જે છાયારૂપે પામી વિસ્તાર રે, શક્તિરૂપ નમી કરીએ નમસ્કાર રે. ૧૭
 તંમણારૂપધારીનો ખ્યાય ન પાર રે, શાંતિરૂપ ધારી કરીએ નમસ્કાર રે;
 જે ભાતિ રૂપે રહી ઠારઠાર રે, લજ્જા રૂપ દેવી કરીએ નમસ્કાર રે. ૧૮
 જે દેવી કરે શાંતિ રૂપે વ્યવહાર રે, શ્રદ્ધા સ્વરૂપીને કરીએ નમસ્કાર રે.
 મનોહર કાંતિ રૂપે રૂપ ચાર રે, લક્ષ્મીરૂપ દેવી કરીએ નમસ્કાર રે. ૧૯
 વિશ્વવિત્તરૂપે વશી થઈ હાર રે, સ્મૃતિ રૂપ દેવી કરીએ નમસ્કાર રે;
 દયા રૂપે દામોદરની યદ્ય ફાર રે, તુષ્ટિરૂપ દેવી કરીએ નમસ્કાર રે. ૨૦

રહી માતા રૂપે ધરી જગભાર રે, કરીએ શ્રાંતિરૂપ તને નમસ્કાર રે;
 ને દેવી સર્વ ભૂત હંદ્રિયોકેરી રે, છે અધિષ્ઠાતા દેવી અનેરી રે. ૨૧
 વળી સર્વ ભૂત મધ્યે વ્યાપ્તિરૂપ સારરે, કરીએ દેવી વારંવાર નમસ્કારરે;
 ને જ્ઞાનરૂપે રહી અખિલ વિશ્વમોઝારરે, તે દેવી કરીએ નમસ્કારરે. ૨૨
 પૂર્વે હાથેલો મનોરથ પાડ્યો પાર રે, ત્યારે જેનું કંઈ સુરે સ્તવન અપાર રે;
 નિત્યપ્રતિ વાસવે સેવી જોઈ રે, તે શુભમાનહેતુ પરમેશ્વરી જોઈ રે. ૨૩
 તે અમારું કલ્યાણ કરો કુમારી રે, સમ્યક્ પ્રકારે પીડા સંહારી રે;
 મદોન્મત્ત અસુરે પામેલા પરિતાપરે, ભક્તિએ નમ્ર અંગ સુર આપ રે. ૨૪
 તેવા સુર હે હાથરી કરીએ નમસ્કાર રે, સ્મરણેપામીએ આપણ પાર રે;
 શુભ કરતાં વાર કરો નવ માત રે, કરો સુરનાં રૂડાં વાનાં સાક્ષાત રે. ૨૫
 કશિ કહે છે હે શબ્દપુત્ર રે, એ રીતે સ્તવતા હતા સૂત્ર રે;
 તે સમે ગંગાનદીમાં નાંવા રે, આભ્યાંતાં પાર્વતી સુખ ઉપજવા રે. ૨૬
 તે સુભ્રુએ દેવને પૂછ્યું આમ રે, તમે અહીં કોની સ્તુતિનું કરો કામ રે;
 તે સમય તેના શરીરકોશમાંથી રે, બોલી ભવાની ઉપજી જ્યાંથી રે. ૨૭
 સંગ્રામે નિશુલ દૈત્યે પરાજય કીધો રે, શુલ દૈત્યે કાઠી મૂકી પૈભવ લીધો રે;
 તેણે કરી સુર યદ્ય જોડકા સર્વ રે, કરે મારી સ્તુતિ માની મને પર્વ રે. ૨૮
 પાર્વતી અંગકોશથી અબળા નીકળી રે, તેણે સર્વજને કૌશિકીનામે કળી રે;
 એ દેવીઅંગથી નીકળ્યા પૂઠે રે, પાર્વતીઅંગરંગ પર રૂઠે રે. ૨૯
 કરી કાયા શ્યામવર્ણની કહી રે, નામ કાલિકા ધરી હિમાચળે રહી રે;
 પછે જેણે અત્યુત્તમ મનોહર રૂપ રે, ધારણ કરિયું ધરાણીમાં અનુપ રે. ૩૦
 એવી દેવી શુલનિશુલસેવકે દીઠી રે, લાગી ચૂંડ ચુંડના મનમાં મીઠી રે;
 કહ્યો તેમણે શુલને સમાચાર રે, અખિલ હિમગિરિ દીપાવે એક નાર રે. ૩૧

શી મનાહરતા છે સ્વામી તેની રે, હુંધી નવ કાંતિ કે'વાયે જોની રે;
 એવું ઉત્તમરૂપ ક્રેષ્ઠસ્થળે નવ દીકું રે, શકે હોય મોહતણું એ પીકું રે. ૩૨
 માટેદે યાતુધાનપતિ તે દેવી રે, તળવીજ કરી સાહી લાવવી એવી રે;
 અહો દૈત્યેન્દ્ર તે મુંદરંગી રે, છે રામારૂપ રત્નરમણની સાંગી રે. ૩૩
 ને રાકાંતિએ કરો દિશા દીપાવતી રે, તેને નિરખવી જોઇએ યાતુધાનપતિ રે;
 અહો રાક્ષસેન્દ્ર ને ત્રણગોક માહી રે, રત્નમણિ હૃદય હાપી છેક્યાહી રે. ૩૪
 તે સર્વ અધુના છે તમ ઘેર રે, જો કરી મહાદેવે તમપર મે'ર રે;
 હસ્તિમાં રત્ન સરખો એરાપત રે, આ પારિજાતક દ્રુમ મહત રે. ૩૫
 અશ્વ ઉચ્ચેઃશ્રવા નામે જોહ રે, તમે લાલ્યા ઈન્દ્ર પાસેથી તેહ રે;
 વિધિતું ને રત્ન સરખું હંસચુકત રે, અદ્ભુત વિમાન સુખસંચુકત રે. ૩૬
 તે તમે તેમની પાસેથી આણ્યું રે, રહ્યું આપણે આગણે સર્વે જાણ્યું રે;
 આ મહાપદ્મ નામે ને નિધિ રે, તમે ધનદપાસેથી આણ્યો કરી વિધિ રે. ૩૭
 ન કરમાય એવો કમળની માળા રે, નામે કિંજલિકિની મોહરાજા રે;
 તે તમને સમુદ્રે આપી રે, અધુના કોઇએ આણુ ન સ્વામી ઉથાપી રે. ૩૮
 જોમાંથી સુવર્ણ સર્વે નિત્ય રે, એતું વરુણજન અત્ર શોભે સત્ય રે;
 પૂર્વે મળપતિના ને રથ ઉત્તમ રે, તે અધુના તમઘેર છે અમુરસત્તમ રે. ૩૯
 મૃત્યુની ઉત્કાંતિ નામે શક્તિ રે, તે તમે હરણ કરી છેકરી શિવભક્તિ રે;
 વરુણ દેવતાના ને પાશ મોટો રે, તે નિશુંભને હસ્તકે જો શો ટોટો રે. ૪૦
 સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થઇ ને જાત રે, તે રત્નાદિ તેને સ્વાધીન છે વિખ્યાત રે;
 અગ્નિએ તમને સ્વસ્તરૂપ જોવા રે, શુદ્ધ વસન જોયો આખો કેવો રે. ૪૧
 હે દૈત્યપુરંદર એ પ્રમાણે રે, તમારો રત્નસિદ્ધિને કોણ વખાણે રે;
 એતું છે માટે રત્નરૂપ કલ્યાણી રે, ક્યમ લાવી કરતા નથી તમે રાણી રે. ૪૨

૩૦ સાંમી—સાંમી (અલંકાર) ૩૫. ૩૬ ઉચ્ચેઃશ્રવા—ઉંચા અનવાળો.

૩૮ કિંજલિકિની—કિંજલક (પરાગ) વાળી. ૪૦ ઉત્કાંતિ—(પ્રાણને) બાહાર કાઢવાની. ૪૧ વસન—વસ્ત્ર.

ઋષિ કે' આવાં સુગ્રી અંડમુંડનાં વેણુ રે, શુભે સુગ્રીવસાથે મોકલ્યું કે'ણુ રે;
 મહાવીર્યવાન દૈત્ય કરી દૂત રે, મોકલ્યો દેવી પાસે એ અદ્ભુત રે. ૪૩
 તેને કહ્યું કે તારે જઈ રે, કે'ણુ' મારા કે'વા પ્રમાણે સહી રે;
 તે રમ્યાને સમજાવવી સારી પેઠ રે, આપવી તેને મુખમાગી બેટ રે. ૪૪
 જેમ તે પ્રીતિસહિત આવે અહીં રે, એણું તારે સત્વર કરણું તહીં રે;
 પછે પર્વતના અતિ સુંદર પ્રદેશે રે, જ્યાં દેવી બેઠી હતી વર વેશે રે. ૪૫
 ત્યાં જઈ મધુર વચન બોલ્યો આવાં રે, સ્નેહ જગતમાતને ઉપજાવ રે;
 દૂત કહે અહો દેવી રે, ત્રિલોકની સમૃદ્ધિ જેને રહી સેવી રે. ૪૬
 તેવો જને-નર શું ભ નામે રે, દાનવ સાંભળ્યો હશે શ્યામે રે;
 તે દાનવનો દૂત થઈ આવ્યો હુંય રે, સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે સમજાવુંય રે. ૪૭
 જેની આજ્ઞા સર્વ દેવજાતિ માંય રે, કદાપિ લોપાતી નથી ક્યાંય રે;
 સમગ્ર દૈત્યના રાત્રુ જે દેવ રે, પરાજય તેમને પમાડ્યા તતખેવ રે. ૪૮
 તે દાનવેંદ્રનું કે'ણું છે આમ રે, તું સમ્યક્ પ્રકારે સાંભળ્ય શ્યામ રે;
 આ સર્વ ત્રિલોકીનોરવામી હું છું રે, તેવો શુદ્ધ સ્વરૂપ નારી તું છું રે. ૪૯
 સર્વ સુર મારી આજ્ઞામાં વર્તે રે, મુને રોજ અખસરા રીઝાવે નૃત્યે રે;
 સર્વ મખખાગકેરો નિર્વાણુ રે, હું પૃથક્ પૃથક્ ભોગ કરું છું પ્રમાણુ રે. ૫૦
 ત્રણ લોકે જે રત્નો છે ઉત્તમ રે, તે સર્વ મારે સ્વાધીન છે અનુત્તમ રે;
 દેવના ઇંદ્રનું જેહ વાહન રે, ઐરાવત રૂપ રત્ન પાવન રે. ૫૧
 તે મેં આણ્યું બેસવા કાને રે, સર્વસ્વ રિદ્ધિ વશી મારે રાને રે;
 ક્ષીરસાગરમંથન કરતાં જેહ રે, નીકળેણું અશ્વરત્ન ઉચ્ચેશ્રવા તેહ રે. ૫૨
 તે મુને પાજે લાગી આણ્યું દેવે રે, જે મારી સેવના સમ્યક્ સેવે રે;
 તેમ તન્વંગી બીજા સર્વ રે, દેવ નાગ ને સિંધ ગંધર્વ રે. ૫૩
 પ્રેમી પદાર્થ ગણતા સાર રે, તે મારે ઘર વર્ષા નિર્ધાર રે;

હવાં હે દેવી સર્વ લોકમાંય રે, તમોને સ્ત્રીરત્નરૂપ ગણિયે આંય રે. ૫૪
 માટે તમે અમારી પાસે આવો રે, અમો રત્નભોક્તાને ભામિની ભાવો રે;
 હે ચંચળ કટાક્ષવતી નારી રે, તું ભજ્ય મુજને આ વારી રે. ૫૫
 વા મહાપરાક્રમી મારો ભ્રાત રે, નિશુલ નામે જ્યત વિખ્યાત રે;
 તેને વરચ નારી તું આવી રે, જો રત્નરૂપ સૃષ્ટિમાં તું કા'વી રે. ૫૬
 મારો આશ્રય કરવાથી તું દેવી રે, રહીશ અતુલ ઐશ્વર્યને સેવી રે;
 માટે મતિવડે કરી વિચાર રે, યા મારે સ્વાધીન સુરૂપા નાર રે. ૫૭
 ક્રષિ કે' આ સાંભળી કલ્યાણી રે, ભગવતી દુર્ગા વાણી પ્રમાણી રે;
 જગતધારિણી યોલી આમ રે, અંતર હસતી ગંભીર નાદે સ્થામ રે. ૫૮
 દેવી કહે સાચી કહી તે' વાત રે, એમાં કાંઈ અસત્ય નથી સાક્ષાત રે;
 શુભ ત્રિલોકીના અધિપતિ સત્ય રે, નિશુલ પણ તેવો મહામત્ય રે ૫૯
 કિંતુ આ કાર્યમાં પ્રતિજ્ઞા મેં કીધી રે, તે મિથ્યા કરવાની આડ મેં લીધી રે;
 સાંભળ્ય મેં અદ્યપ્યુદ્ધિથી એહ રે, પૂર્વે કરી પ્રતિજ્ઞા કહું તેહ રે. ૬૦
 જે મુને સંગ્રામમાં જીતે શૂર રે, જે ગર્વ મારો ઉતારે ભરપૂર રે;
 હોય સામર્થ્ય સમોવડ મારી રે, તેવો વિશ્વે સ્વામી કહું હું વિચારી રે. ૬૧
 માટે દૈત્યેશ્વર શુભ આવો આંહી રે, વા નિશુલ જીતી લઈ જાઉં મનમાંહી રે;
 પાણિચહણ એટલા પૂઠે રે, જા કે' વાર નવ કરે દાનવ રૂઠે રે. ૬૨
 દૂત કે' દેવી સુણ્ય તું'ય રે, ગર્વભરિત યોલે શું'ય રે;
 મુજ આગળ એવું ન કે'વું રે, રહ્યું ત્રિલોકીએ દધાંત દેવું રે. ૬૩
 કોણ નર એવો કે લહે શુભ સાથે રે, રહે કોણ ઊભો નિશુલ નાથે રે;
 બીજા દૈત્યો આગળ સંગ્રામે રે, નવ ઊભા રે' સુર મોઢે સામે રે. ૬૪
 તું એકલી નારી કેમ રે, શુભ નિશુલથી વાંચે ક્ષેમ રે;
 જે શુભનિશુભાદિક સામે રે, સમરે વાસવાદિ મસ્તક નામે રે. ૬૫
 કોઈ દેવ ઊભા રહી નવ શકે રે, તો તું સ્ત્રીજાતિ ક્યમ ટકે રે;

- માટે એકલા મારા કં'વાધો રે, મુકવ શું'લ નિશું'લ કહેવાધો રે. ૬૬
- ચતુરા ચાલી જા પાસે રે, દૈત્ય ભરિયા છે તારી આસે રે;
- ખેંચશે વેણી જાડી મૃગાનેણી રે, ચાશે કું'ણી ભારતકરની ગેણી રે. ૬૭
- જલુ' પડશે અવશ્ય તારે રે, માટે કાં પૂરંધી નવ વિચારે રે;
- દેવી કહે હા શું'લ છે એવો રે, વીરંધાન બલિષ્ઠ નિશું'લ તેવો રે. ૬૮
- કિંતુ શું' કહે કહે દુત રે, પૂરે કરી બેડી પ્રતિજ્ઞા અદ્ભુત રે;
- માટે તું' જલ કહે આ સર્વ રે, એ' જો તું'ને કહ્યું' મરી ગર્વ રે. ૬૯
- કું'જ દૈત્યપતિને આદર આણી રે, તે કરો મન ગમતું' પછે જાણી રે;
- આપા બેઠ મપંચ લહે પુરાણી રે, ચાવા શું'લ નિશું'લની રાણી રે. ૭૦
- પછે મોહ પગાડે માણી રે, કુલ અકથ એવી કા'ણી રે;
- નવ બોલે પુરાણી તાણી રે, જોતાં દશે ગુણની ખાણી રે. ૭૧
- પાશુ જોવા દંદ્રિયાયાગાત જાણી રે, કહે પ્રેમાનંદ પ્રમાણી રે;
- ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે રે, સાપર્ણિકે મન્વંતરે પ્રમાણે રે. ૭૨
- દેવીમાહાત્મ્યને દ્વિજ વખાણે રે, દેવ્યાદ્યતસવાદ પ્રાકૃત આણે રે;
- પંચાશીતિત્રોધ્યાય સુજાણે રે, કરચો પ્રાકૃત પૂરી વાણે રે. ૭૩

પણજી.

- કયો પ્રાકૃત પૂરી વાણે, યથામતિ ગતિ જોટકી રે!
- ચંડીપાઠ પુરાણી ગ્રં'જે, કું'જે રહી પંક્તિ કોટકી રે! ૭૪

કંકણુ' ૧૫૬ મુ'.

ગગ દેદારો.

ત્રાપિ કહે સુણવ સુરચરાય, કૌશ્ઠકિને 'માર્કંડેય કો' કયાય;
જાય વ્યથા સુણે તેની સાગટી રે.

ઢાળ.

- વ્યથાં જાયે સર્વથા, દેવીમાહાત્મ્યનો મતાપ;
 નાધિ કે' વચન એવું દેવીનું, મુણી લાગ્યો દૂતને તાપ. ૨
- મહાક્રોધપ્રરિત ગયો તે દાનવ, જ્યાં હતો દાનવરાજ;
 સર્વ વિસ્તારી કહ્યું તેને, કરું દેવીદૂતનું કાજ. ૩
- તે દૂતનું એવું વચન સાંભળી, ક્રોધી બોલ્યો દાનવ ત્યાંય;
 દૈત્યાધિપતિ ધૂમ્રલોચનને, કહ્યું જા તું વેગે નગ માંય. ૪
- સર્વ સૈન્ય તારૂં લઈ સત્વર, સા' કુબ્જાની વેણી;
 બળાત્કારે આકર્ષણ કરીને, લાવ્ય પોકારતી મૃગનેણી. ૫
- જો કદાપિ અન્ય કોઈ, તેનું રક્ષણ કરવા આવે;
 તે સુર યક્ષ ગંધર્વ હોય પણ, તેને તું જ હરાવે. ૬
- નાધિ કહે આજ્ઞા મળતામાં, સાઠય સહસ્ર લેઈ શૂર;
 વેગે ધૂમ્રલોચન ત્યાં આવ્યો, સેના સહિત ભરપૂર. ૭
- તેણે હિમવાનમાં બેઠી દીડી, દેવી તેણે ધાર;
 મહાધોર ગર્જનાએ કહ્યું ઊઠ્યનારી, તેડે શું ભનિયું ભ ભરતાર. ૮
- જો તું તારી મેજે આનંદી, નહિ આવે મુજ સ્વામી પાસ;
 તો હું વેણી ખાલી બૂમો પાડતી, તુને લેઈ જઈશ મકાશ. ૯
- દેવી કે' દૈત્યાધિપતિએ તુજને, મોકલિયો સેન સહિત;
 મહાબલિષ્ઠ તું એમ કરે તો, હું કરું કેમ ખચીત. ૧૦
- નાધિ કે' એવું સાંભળીને, દાનવ દાડ્યો તેના લણી;
 તદા ગર્જના કરી અંગિકાએ, ભસ્મ કરી નાખી તેતણી. ૧૧
- સ્વામીકેરો નાશ જોઈ, કોપી દાનવસેન અપાર;
 દેવીપર તીક્ષ્ણ બાણ શક્તિ, પરશુ વૃષ્ટિ કરી નિર્ધાર. ૧૨
- જોઈ એવું દેવીવાહન, સિંહ જે કે'વાય;

- કેશનાળી કંપાવી કોંધી, ફૂદી પડ્યો કરી ગર્જનાય. ૧૩
- અતિ ભયાનક ગરજ પંડાવડે, કોઈને મુખમાં ધરી સાર;
- ફેટલાક હોઠે દગ્ધાનીને, અમુર વિદાર્યા અપાર. ૧૪
- સિંહે ફેટલાકની છાતી ફાડી, નખવડે નિર્વાણ;
- ફેટલાકના પંજની થપાટે, કરી શિર ભિજ્જ લીધા માણ. ૧૫
- હસ્ત કોઈનાં શિર કોઈનાં, કાપી કયોં ચકચૂર;
- કેશનાળી કંપાવી કોઈનાં, હુદ્દી રૂધિર પીધાં પૂર. ૧૬
- એ રીતે દેવીવાહન, અતિ ક્રોધયુક્તે જાણ;
- કહો મહાત્મા સિંહે સાણમાં, સહુનો કયોં કચ્ચરધાણ. ૧૭
- એમ ધૂમ્ધ્રોચન દૈત્યને, દેવીએ મારિયો નિર્ધાર;
- સિંહે કાય કયોં સહુ સેનનો, એમ દાનવે સાંભળ્યું સાર. ૧૮
- દૈત્યેન્દ્ર શુંલ કોપ કરંનિ, અધર ફફડાવા લાગ્યો;
- ચંડમુંડને આજ્ઞા દોધી, અધુના યુદ્ધમાં અનુરાગો. ૧૯
- હે ચંડ અહો મુંડ તમે, ત્યા ઘણી સેન લઈને જાઓ;
- ખાલિકા બધન કરી લાવો, સ્વામીસેવક થાઓ. ૨૦
- વોણી આઘી લાવો બાંધી, કરો ઉભયમાંથી એક;
- જો યુદ્ધ કરતાં સંશય પડે તો, સહુ દાનવ હસે તેના ઠેક. ૨૧
- એ રીતે દુષ્ટા હણીને, સિંહને મણ મારી;
- સત્વર લાવો વા પકડી લાવો, બાંધી અભિકા બિચારી. ૨૨
- પકડી ચકાય તો પકડજો, નીકર જવા દેજો પુરાણી;
- ચંડમુંડ કે' એમ કેમ થાયે, પુર આણી વિષેઈ તાણી. ૨૩
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાર્વજનિકેમન્વંતરે જાણ;
- દેવીમાહાત્મ્યે શુંભનિશુંભસેનાની, ધૂમ્ધ્રોચનવધ મમાણ. ૨૪

પડશીતિતમોધ્યાય પૂરણ, ઘયો પુરાણી દેવ;
યથામતિએ દિવ કરશે, સમ્યક્ પ્રકારે સેવ.

૨૫

વલણ.

સમ્યક્ પ્રકારે સેવા સાધીશ, છું જન ચાતુર્વિંશી પ્રાક્ષાણુ રે;
પુર આણી પૂરે પૂરી, નવ રાખું મનસાવણુ રે.

૨૬

કડવું ૧૫૭ મું.

રાગ સિંહુડા.

મારકંડેય કે' કુંજ્ય કૌબ્દુકિ તું, સરથને ઋષિ કહે વૈશ્ય સુણે;
શુંભની આગના પામી ચંડ મુંડ ત્યાં, દેવી ઉપર ચઢ્યા શીશ ધૂણે. ૧
અનેક દૈત્યો મળી સેન ચતુરંગણી, હસ્ત હથિયાર ધરી કો ઉગામે;
મારિએ આજ નવ નારી ઉગારિયે, ધૂમ્લોચન હણ્યો નારી નામે. ૨
તેમણે જોઇ હિમગિરિ નગ ઉપરે, શિખર મુવર્ણમય જ્યાં ગિરાને;
સિંહુપર શક્તિ જોઇ ક્રોધ નવ કાયમાં, મંદ હસતી અતિ નારી રાને. ૩
જોઇ તેને ઘણા ધનુષ્ય ખેંચી રહ્યા, ખર્જ હસ્તે ધરી જાય પાસે;
કેટલાકે મન મંથ વિચારિયું, પકડી લ્યો ઝકડી લ્યો નવ નાસે. ૪
ઉદ્યોગ એવો કરે રાગ સહી મર્ણુના, જોગ જૂઠો ધર્મો રાસ સાહી;
ચંડ ને મુંડ કે' પકડી લાવો અહીં, નારીમાં ભારી શો માલ માંહો. ૫
અંગિકા એ સુણી, અરિઉપર અતિ કર્યો, ક્રોધઆક્રોશ કે વર્ણ પલટ્યો;
કાળજીજીવી રયામતા મુખ ઉપર થઇ, જોઇ જીવતી અરિસાય અટક્યો. ૬
જે મુખપર વક્ષ ભૂકુટિ હતી તેયકી, ભાવ વિકરાળથી નીકળી કાળી;
કાલિકા હસ્તમાં ખર્જ ને પાસ લઇ, વદન વિકાળ કરી નીકળી ગાળી. ૭

૨૫ પડશીતિતમો—છાથીમો. ૧ રાગ સિંહુડા—સૂત્રણા છદ્મી માલ.

૬ ક્રોધઆક્રોશ—ક્રોધથી મર્ણના.

ખટવાંગ તેણે મધુ હસ્તમાં અવનવું, મનુષ્યમાયાની ખાજા વિરાજે;
 એક આમૂયજો કંઠમાં ચોભાતું, ઓઢિયું વ્યાપ્તનું ચર્મ રાજે. ૮
 ઓમિય જે અંગનું તેહ મુદાઈ ગયું, તેવડે કાળી વિકાળ ભાસે;
 મુખ પો'ણું અને બૃહદ્ અનિશે હતું, નેધ અદિપતિલગ્નકતી છમ ત્રાસે. ૯
 નીકળી બા'ર કંઈ વાર છૂંદી વગી, જિહ્વાભાસી કાલિકા તેહ લાગે;
 રકન જે તેજ તેનાં અનિશે હતાં, તે ગયાં ચમુમાં પેરી આથે. ૧૦
 (એમ) ઉભય દૂગા સમાં તેહ દર્શે તડી, રે રાકે અમુર અરિમાંહી વાસે;
 રાજક કરતી જદા કાલિકા મુખથી, દસ દિશા પૂર્ણ થઇ અમુર ત્રાસે. ૧૧
 કાલિકા એવી વેગે કરી દાડી ગઈ, દૈત્યના સેન સામેજ રયામે;
 વિકાળ કરાળ અમુર વિહારતી, (કંઈ) ભક્તી કાલિકા દેવકામે. ૧૨
 હસ્તિના પૃષ્ઠનું નેહ રક્ષણ કરે, માહવત ને વગી યોધ બેઠા;
 ઘાં સાથે મહામદગળ ઝાલતી, મૂકી મુખે કદે શે ન પેઠા! ૧૩
 તે રીતે રથ રથિ સારથિ અશ્વને, મુખમાં મુકતી સર્વ સાથે;
 મા'ભયંકર રીતે દાંતમાં દાળીને, આવતી ગુંથતી દેવી હાથે. ૧૪
 એકને ચોટલે એક ત્રીવાચકી, ઝાલીને ઝંકરડી કાળી ત્યાંહી;
 કોઈને છાતીપર પાદ મૂકી હણે, ના ગણે પૂર્ણ કરતાંજ ન્યાંહી. ૧૫
 મહામોઠાં અસ્ર જે અમુરગણ મૂકતા, રાસ આવંત નેધ કોઈ થાતી;
 મુખવડેઝાલી લઈ દાંતથી ચાવી જઈ, ભગ્ન કરી અરિગણો હસ્ત સા'તી. ૧૬
 એ રીતે દીર્ઘ કાયાતણા દાનવો, શિષ્ટ ને બલિષ્ટ સર્વને માર્યા;
 આંચકવત ચોળિયું સેન આવ્યું હતું, ભક્તી ગઈ કોઈને ના ઉગાર્યા. ૧૭
 કેટલા ખટૂગથી કોઈ ખટૂવાંગથી, કેટલા, દૈત્ય દંતાગ્ર ચીર્યા;

૮ ખટવાંગ—એક ભાતનું હથિયાર. ૧૨ રયામે (રયામા)—મલિકા.

૧૩ મદગળ—જેના મંડરચળમાંથી મદ ગરે છે એવા દાચી.

એમ કરી નાશ ને આશ મોટી ધરી, ભૂત ભૈરવ કને કોન ધીર્યા. ૧૮
 નિરખતાં નિરખતાંમાં અસુરસેનને, પાડી દીધુંજ યમની પથારી;
 જોઇ મહાભયભરી કાલિકાની પ્રતિ, દાડિયો ચંડ દંડ અસુર ત્રાડી. ૧૯
 કાળી વિકાળ બીવડામણી આંખની, ઉપરે નાખતો બાણ આવી;
 (અતિ) મુંડ ફંકે ઊભો ચક્ર ભૂશુંડિને, બાણવૃષ્ટિ વિધે લાવી લાવી. ૨૦
 ચક્ર અનેક તે દેવીના મુખમાં, પેસતાં જે હતાં તેહ ભાખું;
 (અતિ) સૂર્યનાં બિંબ પરસાદને વાદળે, પેશી જ્યમજ્યમ ઉપમાયું દાખું. ૨૧
 વિકાળ મુખમાં દીસે ભય ભયો જેહના, દંત ઉજવળ અતિ ભીતિકારી;
 કાલિકા એવીએ ક્રોધ કરી અતિ ઘણો, કીધ અદૃહાસ્થ વળી ત્રાડ પાડી. ૨૨
 મહાખડ્ગ ઉગામિયું નાદ મોટો કરી, ચંડ સામે ધરી આવી દેવી;
 ફેરા જાલી અને ખડ્ગથી કાપિયું, તેહનું શિર શૂરપાણ તબવી. ૨૩
 ચંડ પડયો લહી મુંડ ધાઇ આવતો, તેહને ખડ્ગ મારતી દેવી;
 નિરખતાં નિરખતાં માંહી પૃથ્વી પડયો, કાલિકા બાલિકા તુંજ કેવી. ૨૪
 (એમ)ચંડ ને માહાબલિ મુંડ માર્યા લહી, જે રણું સેન તે ભીતિ પારયું;
 ચારે દિશે નાશી ત્રાશી ગયું તે સહી, અજીતની જીતમાં સત્યશામ્યું. ૨૫
 (પછે)ચંડ ને મુંડનાં શિર લેઇ હાથમાં, અતિશય પ્રચંડ અદૃહાસ્થ કરતી;
 કાલિકા ચંડીની પાસ આવી ઉભી, તેહનું ભાખું જે વાત વદતી. ૨૬
 આયુહના યજ્ઞમાં ચંડ જે ચોળિયો, મુંડ મરોડિયો માત મારી;
 ઉભય પશુ આજ હું આપું બલિદાનમાં, શુંભનિશુંભને જે તું ધારી. ૨૭
 ચંડને મુંડનાં મસ્તકો આણિયાં, જોઇ કલ્યાણી ત્યાં ચંડી ભાખે;
 હજીશ હું શુંભ નિશુંભને કાલિકા, ચંડિકા વેણ સુખદણ દાખે. ૨૮
 (હો) દેવી જોણે કરી ચંડમુંડ લેઇ તું, આવી મારી કને આજ આંહી;

આમુંડા કહે લોક સર્વે તને, થા સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ તું જ્યાંહી ત્યાંહી. ૨૯

એમ પુરાણીને કાલિકા નહિજ પાણુ, કાળકો કોઇ મળે કોઇ દિને;

કાલિકાની કૃતિ સર્વે કરી દાખવે, તવ રાણી પુરાણી મુખ ધાય દીને. ૩૦

ઇતિ શ્રીમારકંડેય પુરાણમાં, સાવર્ણિકે મનુ અંતરે રે;

દેવીના માહાત્મ્યમાં ચંડ ને મુંડવધ, કાલિકા બાલિકા જ્યાં કરે રે. ૩૧

વસણ.

જ્યાં કર્યો વધ ચંડમુંડનો, એ સપ્તારીતિતમે ધ્યાય રે;

જન પ્રેમાનંદ કાંઇ ન જાણે, માયા નહીં માયાપતિ ગાય રે. ૩૨

કંકણુ ૧૫૮ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે મહાકાવ, ઋષિ વદતા સાંભળ્ય રાય;

વૈશ્ય સાંભળે એકે ચિત્તે, જેતું રહ્યું લાગી મન વિત્તે. ૧

હાળ.

નિતિ મહિ ચિત્ત જેતું, રહ્યું લાગી જાણ;

તેવા વૈશ્ય નૃપને ઋષિ કે'તા, ચંડમુંડ મરાયા નિર્વાણ. ૨

ઘણા સેનનો ઘાણુ વળિયો, તે સમે દૈત્યેન્દ્ર પ્રતાપી;

શુભ નામે કોપિયો અતિ, આજ્ઞા સહુ સેન મેળવી આપી. ૩

આજ સર્વ સેન્ય લેઇ સ્વયત્તણાં, નીકળો પડશીતિ કુળ અસુર;

હથિયાર હાથે સર્વ આલો, નીકળો કંણુજાતિ કૂર. ૪

એ જાતનાં જે અતુરશીતિ કુળ, તે સેન સજ કરી જાઓ;

સ્વય સ્વયતણી સહુ સેન સાથે, જઈ દેવી સા'ઓ.	૫
કોટિવીર્ય અસુરકેરાં, પંચાશત કુળજેહ;	
ઘૌઘ્રનાં શતકુળ આજે, નીકળી જાઓ નિઃસંદેહ.	૬
કાળક દૌહદ મૈર્ય ને, કાલકેય કેરી જાત;	
સહુ મુજ આજ્ઞાથી જાઓ સત્પર, કરે જઈ દેવીધાત.	૭
ભયંકર જેનું છે શાસન, એવો શુંભ અસુરરાજ;	
રક્તખીજને આજ્ઞા કરતો, તું થા સજ સાજ સાજ.	૮
કોટચાવધિ દાનવસેના લેઈ, નીકળ્ય ચુક કરવા આજ;	
સ્વામીની આજ્ઞા શિર ચઢાવી, સેનથી પીંટાઈ ચાલ્યો આજ.	૯
તે દાનવકેરા સેનનુ, પર્ણન કંઈ પેરે થાય;	
જેઈ મેઘાડંબર શો આડંબર, સુરધણાં ગભરાય.	૧૦
કો નાચે કૂદ નેહે ભરિયા, કો વાચે વાદ્ય કરે યુ'આણ;	
આલો મારો કાપો કરતા, આવ્યા હિમગિરિમાં મમાણ.	૧૧
તે ભયંકર દળ આવતું જોઈ, ચંડીએ ધનુષ્ય સા'યું પાણ;	
ટંકારવ કરી પૃથ્વી નબને, ગરજાવી મૂક્યાં જાણ.	૧૨
અહો રાજન સિંહે પણ કીધી, ભારે ગર્જના ધોર;	
તે નાદની સાથે ઘંટ વગાડી, કયો અંગિકાએ વધુ સોર.	૧૩
એ પેર ધનુષ્ય પણ છ સિંહનાદે, ઘંટા શંખે નિર્વાણ;	
જાણે પૂર્ણ કરી કાઠી દશ દિશાઓ, એણે થઈ રહ્યું મમાણ.	૧૪
હુવાં અતિ પો'ણું જેનું મુખ એવી, ભયંકર ગર્જના કરતી;	
જય પામી ગઈ એમ જણાચે, ખાઈ ખાઈ ઉચરતી.	૧૫
આ ધોર ગર્જના સાંભળીને, બાણે બાળાઓ પીંટી જાણ;	
ચોદિશ અસુર સેન ફરી પૂજ્યું, દેવી પૂઠે મમાણ.	૧૬

૫ ચતુરશીતિ—ચોરાશી. ૬ કોટિવીર્ય—અસુરોની એક જાતનું નામ.

પંચશત—પચાશ. ઘૌઘ્ર—દેવોની એક જાત.

- રક્તબીજને રાજતો જોઇ, વળી આવ્યું સમર્થ આપ્યું વરદાન;
 દેવી સિંહ કાલિકા વાંટિલાં, જોઇ કંથો સુરરાજન. ૧૭
- જેણે ઘણી વાર હાર ખાધેલી, તેને ભય ન લાગે કેમ!
 પ્રભાદિક સાથે મળીને વિચારું, થાય ને વિધ હેમ. ૧૮
- મુખ્ય મુખ્ય સર્વ મુરે આને, સ્વરાક્રિયા કરી ઉત્પન્ન;
 ચંડિકાની સાથે મોકલાવી, ને જોઇ થાયે દેવી મસન્ન. ૧૯
- દૈત્યનારા સુરશુંભ અર્થે, અતિપીર્યવાન ને બળવાન;
 એવી પ્રભા રૂદ્ર સ્વામિકાળિકની, વિષ્ણુ ઇંદ્રની શક્તિ મહાન. ૨૦
- જેવું શરીર તે મુખ્ય દેવનું, તેવી શક્તિ નીકળી તેમાંથી;
 ચંડિકા પાસે વ્યુત્પન્ન તે આલી, ન કો વચ્ચે આછી એમાંથી. ૨૧
- જે દેવનું રૂપ બૂધશ્ચ વાહન, તે રીત રૂપાદિક યુક્ત;
 અમુર સાથે યુદ્ધ કરવાને, શક્તિ સર્વ સદૃશ આપી સંયુક્ત. ૨૨
- હંસયુક્ત શ્રેષ્ઠ વિમાને વિરાજ, રૂદ્રાક્ષ સૂત્ર લેઈ સાથ;
 પ્રભાશક્તિ કમંડલુની સાથે, આવી પ્રભાહુ સાર્થાત. ૨૩
- શિવશક્તિ વૃષભારૂઢ યજ્ઞને, ઉત્તમ ત્રિશૂળ આલી હાથ;
 અંગ ભુજંગ વાંટી ચંદ્રલેખા, રૂપ અલંકાર સહી સાથ. ૨૪
- કાર્તિકેયની શક્તિ આવી, હસ્તે શક્તિ સાહી જાણ;
 તે ઉત્તમ મયૂર પર વિરાજ, આવી હાથવા દાનવ ગુણખાણ. ૨૫
- ગરૂડારૂઢ રાંખ ચક્ર ધરી, ગદા શારંગ ધનુષ્ય હાથ;
 નંદક નામે ખડ્ગ ધર્યું કર, એવી વિષ્ણુદેવી સાર્થાત. ૨૬

૧૭ રક્તબીજને ઈંદ્ર—રક્તબીજ (જેવું રક્ત બીજ દૈત્યોને ઉત્પન્ન કરવાના બીજરૂપ છે એવો દૈત્ય) રાજતો જોઈને તથા તેને આપેલું વરદાન (જ્યાં તેના લોહીનું ટીપું પડે ત્યાં હજારો નર્મલ દૈત્ય પેદા થાય એવું) સાંભળી આવવાથી, તેમજ દેવી, સિંહ અને કાલિકાને અમુરોથી વાંટલાં જોઈને સુરરાજન (ઈંદ્ર) કંથો.

યગપારાહુનું રૂપ ધરનારી, અનુલ એવી વારાહાંગી નેહ;-
 વિધ્યુશક્તિ મનાઈ વિશ્વમાં, તે ત્યાં આવી નિઃસંદેહ. ૨૭
 નૃસિંહસરજો દેહ ધરનારી, કેશવાળી ફંકારવાધી જાણ;
 નક્ષત્રસમૂહ આધો પાછો કરી, નારસિંહી શક્તિ આવી પ્રમાણ. ૨૮
 હસ્તમાં વજ્ર સાંભેલું નેણે, થઈ એવાવત આરૂઢ;
 સહસ્રનેત્રવતી શક્તિ ઈંદ્રની, ત્યાં આવી જીબી ગતિ ગૂઢ. ૨૯
 એમ શક્તિ શક્તિને સેને, વીંટાઈ રહી નિર્વાણ;
 જેમ મધુ લેનારને હણવા જાણે, મધુમક્ષિકાઓ પ્રમાણ. ૩૦
 તેમ ગુણગુણ કરી ગર્જતી, અસુરને હણવા સાર;
 ઈંદ્રને મન સંશય થાતો, તે કરતો વળી વળી વિચાર. ૩૧
 સદાશિવ કે' શાશ્વ કરે શે, હું જઈ કરી આવું સમાધાન;
 એમ કહી સર્વ શક્તિ પાસે, આવ્યા મહાદેવ બળવાન. ૩૨
 મળી શિવાને શિવે કહ્યું, કરો મારી પ્રીતિકારજ કામ;
 સત્વરપણે અપુર સંહરો, અહો ચંડિકા મહાનામ. ૩૩
 તે સમે દેવીકેશ અંગમાંથી, મહાવિકાળ શૃગાળસમેત;
 ઘોર શબ્દ કરતી ચંડિકાની, નીકળી શક્તિ શુ' યજ્ઞનો કેત ૩૪
 અપશન્નિતા શક્તિ ઉપજી તે, ધૂમ્રસમ જટાધરને કે' આમ;
 અહો ભગવાન એક કારજ કીજે, નહિ બીજા કેરું આ કામ. ૩૫
 શુભનિશુભની પાસે જાણે, દૂત થઈને દેવ;
 અત્યંત ગર્વિષ્ટ શુભનિશુભને, જઈ કહો તતખેવ. ૩૬
 વળી બીજા દાનવ સર્પને કે'જો, જો જીવ્યાનો ખપ જાણો;

૨૮ નક્ષત્રસમૂહ—તારામણ. ૩૪ શૃગાળ—શિયાળ. યજ્ઞનો કેત
 ઇં—યજ્ઞની ધમ્મા હોયની શુ' ? તેવી એ શક્તિ પ્રકટ થઈ. ૩૫ ધૂમ્રસમ
 ઇં—ધૂમાઝ સરખી જૂંપરી જટાને ધારણ કરનારા શિવને.

તો ત્રિલોકી ઇંદ્રને આપી રીઝો, મખળાગ દેવનો પ્રમાણો. ૩૭

એમનો એમને ખાવા દેવો, તમે જઈ વસો પાતાળ;

કિંતુ આકાંક્ષા હોય બગગર્વથી, તો આવો યુદ્ધ કરવા તતકાળ. ૩૮

દાનવકેરા માંસે કરીને, મારા તૃપ્ત થાઓ સૃગાળ;

એમ શિવઆસા ફૂત કાર્યની, કરી દેવીએ તે કાળ. ૩૯

તેણે કરો કે'વાય તે દિનથી, શિવદૂતી એણું તેણું નામ;

વિશ્વના જન એ નામથી જાણે, કરે સ્તુતિનાં એ નામે કામ. ૪૦

શિવે જઈ સમજાવ્યા દાનવ, શુંલ નિશુંલ અપાર;

રણે રડતખીજને સમજાવ્યો, કિંતુ કાંઈ ન નીકળ્યો સાર. ૪૧

કોપાવિષ્ઠ થયા ફૂડા તે, શિવમુખે દેવીનાં મુણી વેણ;

કાત્યાયનીનું કાત્યાયન કરવા, નિકટ આવી પો'ચ્યા દુઃખદણ. ૪૨

તે નિર્મયોદ કોપવાન દાનવે, મયમધીજ મૂક્યાં શક્તિપર બાણ;

ઋષિ પ્રુષ્ઠિ હરવા મૂકી, દેવી શિરપર વૃષ્ટિ કરે અજાણ. ૪૩

ત્યારે દેવીએ તેમનાં મૂકેલાં, બાણ સૂજ ચક્રપરશુ જેહ;

ઇત્યાદિ ધનુષ્યથી બાણ મૂકીને, રમતરીતે કાપી નાખ્યાં તેહ. ૪૪

તે દેવીની પ્રયે શત્રુ સમૂહને, લલ્લે વીંધી નાખતી નિરવાણ;

ખડ્ગે હણતી કાલિકા, આમ તેમ ફરતી પ્રમાણ. ૪૫

બ્રહ્માણી શક્તિ અરિગણ જોતી, વાટે ઘાટે જતા;

તેમના પર જળ છાંટતી દેવી, કમંડલુમાંથી પ્રખ્યાતા. ૪૬

તેવડે વીર્યજળહીન કર્યા કંઈ, એમ કરતી કારજ તેહ;

હવાં માહેશ્વરી વૈષ્ણવીકેરું; કહું જળ પરાક્રમ જેહ. ૪૭

માહેશ્વરી ત્રિશૂળે કરીને, પૈંગ્ણવી ચક્રે કરી લે પ્રાણ;

અતિ કોપવતી કુમારની શક્તિ, કરે સ્ફુટિતએ કચ્ચરઘાણ. ૪૮

૪૨ કાત્યાયની—દેવી. કાત્યાયન—નાસ. ૪૩ ઋષિ—એ નામનું

- ઐત્રીશક્તિએ વજ્રપાતથી, કોટ્યાવધિ ચીર્ષા અસુર;
 તે દાનવ અંગથી ઓઘ રૂધિરના, વે'વા લાગ્યા ભરપૂર. ૪૯
- તે પૃથ્વી ઉપર ત્યાં પડવા લાગ્યા, હવાં વારાહ મૂર્તિએ કીધું યુધ;
 તે સર્વે તુને વર્ણવી દાખું, સુણ્ય એકે ચિત્તે તુંય. ૫૦
- વારાહમૂર્તિએ મુખમહારે કરી, નાખ્યા પૃથ્વી પાડી અસુર;
 પછે દાઢાંત્રે હૃદય ચીરિયું, એમ હણ્યા સંખ્યાબિંધ પૂર. ૫૧
- અંક ત્રિશૂળ શક્તિએ કરીને ત્યાં, લાગ્યું પડવા દૈત્યનું સેન;
 શબ્દકરી જેણે આકારા પૂરિયું, તે ચતુરાનાં ભાખું ચેન. ૫૨
- નારસિંહી શક્તિ નએ ફાડી કરી, કેટલા મોટા હણતી યાતુધાન;
 ખાઇ જતી ખોંખારી તેને, ચાલી જતી સંગ્રામે મહાન. ૫૩
- વળી શિવદૂતીના મચડ અટ્ટહાર્યે, મૃત્યુ પામી દાનવભૂમિ પડતા;
 ભક્ષવા લાગી ભગની તેને, જેની ગ્રીવામાં તે નવ અડતા. ૫૪
- એ રીતે ક્રોધ પામેલી દેવીઓ—કરે યથો સમુદાય;
 તેવડે દાનવસેન હણાતું, તે જોતો રઠતખીજ મહાકાય. ૫૫
- તેને અવગણી અસુર સેનના, કોઇ દાનવ નારી જાય;
 કોઇ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરે છવ્યાકાએ, જદા નળુએ નાડાને ઉપાય. ૫૬
- પગેલાગી દેવીને છૂટે, સપડાયો રમ્યરૂપા સાય;
 મુએલા દાનવમાં સુએ પેશી, કો રહ્યા વૃક્ષે મારી બાય. ૫૭
- એમ અસ્તોવ્યસ્ત સઘળું સેન જોઇ, ચૂર ઊભો નવ રે' કોઈ;
 શું મારું સૈન્ય માવૃગણે પીડાયું, તે ગ્રહે નાસવાકેરી સોઇ. ૫૮
- નાસશે કે નવ ત્રાસશે કોઇ, મહારકતખીજ મુખ એમ ખોલે;
 તે કોપે ભરાઇ ચુકભૂમિમાં, આવી ઊભો ઝકઝોળો. ૫૯
- એને વરદાન પ્રબાએ આપ્યું, તેવડે યથો મહામસ્ત;

સુરથ વૈરથ આજ હું તમને, તે કહી દેખાંકું સમસ્ત.. ૬૦

રક્તખીજના અંગથી જ્યારે, શોણિતખિંદું પડે પૃથ્વી મોઝાર;

તદા પૃથ્વી પરથી રક્તખીજ જેવો, નીપજે દાનવ નિર્ધાર. ૬૧

એવું વરદાન મળેલું તેને, તેણે ત્યાગી મરણની બીક;

હસ્તમાં ગદા લેઈ તે આવ્યો, યુદ્ધ કરવા થઈ ઠીકાઠીક. ૬૨

તેણે ઈંદ્ર શક્તિશુ યુદ્ધ આરંભ્યુ, તદા ઐંદ્રીશક્તિએ કર્યું આમ;

વજ્રવડે રક્તખીજને માર્યો, જાણ્યું સહુએ થઈગયું કામ. ૬૩

કિંતુ વજ્ર વાગવાથી આવ્યો, રૂધિર પ્રવાહ અંગથી જાણ;

તેવડે તેના જેવા નીપજ્યા, મહાપરાક્રમી અસંખ્ય થોધ પ્રમાણ. ૬૪

જેટલા રક્તખિંદુ પડ્યા પૃથ્વીપર, તેટલા તેના શરીરથી જાણ;

તેના જેવા વીર્યવાન બલિષ્ઠ ત્યાં, નીપજ્યા દાનવ નિર્વાણ. ૬૫

(એમ) રક્તમાંથી ઉપજેલા નર પાણુ, કરવા લાગ્યા દેવીઓશુ સંગ્રામ;

અતિ દારૂણ અસ્ત્ર મૂકીને, લાગ્યા લઢવા શુંભતું કરવા કામ. ૬૬

વળી ફરી વજ્રકેશ મહારથી, જ્યારે કુટ્યું દાનવનું શીશ;

ત્યારે વળી તેમાંથી નીપજ્યા, તેવા કોટિ દાનવ કરી રીસ. ૬૭

વૈષ્ણવી દેવીએ કર્યો તેમને, ચક્રવડે અતિથે મહાર;

ઐંદ્રીએ તેમને ગદાવડે ત્યાં, માર માર્યો અપાર. ૬૮

વૈશ્ણવીચક્રથી બેદ પામેલા, તેના અંગમાંથી તેના જેવા;

રૂધિરપ્રવાહે ઉપજ્યા ત્યાં, ન સહ્યા હણવાના ઊપાય કેવા. ૬૯

એમ ઘાત થતાં સંઘાત ઉપજતો, જેણે વ્યાપી લીધું સહુ જડત;

જ્યાં ત્યાં રક્તખીજનાં રૂપ જણાયે, સર્વ યુદ્ધકરવામાં આસક્ત. ૭૦

વળી કૌમારિએ શક્તિવડે, વારાહીએ ખડ્ગે ત્યાંય;

માહેશ્વરીએ ત્રિશૂળે કરીને, રક્તખીજ હણ્યો રણમાંય. ૭૧

તે રક્તખીજે પાણુ ક્રોધ કરીને, સહુ માતાઓને મારી;

કર્તું લિન્ન લિન્ન તાડન ગદાએ, સુરૂપા કુરૂપા નવ ધારી. ૭૨
 એ નેઇ શક્તિ ચૂલ ગદાદિક, વળી અસ્ર અનેક પ્રકાર;
 ચંડિકાએ હસ્તમાં લેઇ હણિયાં, જેથી ચાલી રૂધિરની ધાર. ૭૩
 ન્યાં શોણિત પ્રવાહ પૃથ્વી પર ચાલ્યો, કે નીપન્યા અસુર અનેક;
 સહુ રક્તળીન જેવા રૂપાળા, અને યુદ્ધનો તેવો ટેક. ૭૪
 એ પેરે અસુરરૂધિરથી નીપન્યા, કોટચાવધિ દાનવ ન્યાંય;
 તેણે કરી જડત અખિલ વ્યાપ્યું, ન્યાં ત્યાં રક્તળીન દર્શે ત્યાંય. ૭૫
 એવું નેઇ સુર સહુ ગલરાયા, રાકે ઘઇ અખળા આવે શક્તિ;
 શતકતુ ઉચો નીચો થાયે, જેને ઈંદ્રપદની આસડિત. ૭૬
 એમ ઉદાસ થયેલા નેઇ દવને, ચંડિકા બોલી આમ;

(અહો) કાલિકે કર્યે મુખ તુજ પો'ણું, ચામુકે ચતુરાઈનું છે કામ. ૭૭
 મારાં અસ્ર શસ્ત્ર વાગવાથી ને ને, રક્તભિંદુમાંથી થાય બાણ;
 તેના જેવા બલિષ્ઠ દાનવો, નીપને વરદાને નિર્વાણ. ૭૮
 તે સહુને આ તારા મુખમાં, વેગે ઝીલી લે આજ;
 તેમને ભક્ષ કરતી કરતી તું, ચાલ્ય સંત્રામમાં થાય કાળ. ૭૯
 એ પેરે દૈત્યનું રૂધિર ઘટવાથી, તે મર્ણુ પામશે બાણ;
 એના માણહરણનું કોઇ સ્થળે નથી, એ વિણ અન્ય પ્રમાણ. ૮૦
 જેમને તું ભક્ષી જઈશ તે દારણ, દાનવ ફરીથી નહિ નીપને;
 હે કાલિકા તારા ઉદરમાંહે, વન્નાદિક આયુધ પથે. ૮૧
 એમ કાલિકાને કહી ચંડિકાએ, ચલે હણ્યો દાનવકૂર;
 કાલિકાએ તેનું રૂધિર મુખમાં, ઝીલી લીધું ભરપૂર. ૮૨
 ન્યાં દેવીએ રક્તળીનને માર્યું, ચૂલ કાઢવા મૂળ;

૭૬ રાકે ઇન્—રાકે શક્તિ દેવી અખળા (નિર્બળ) થઈને આવે (આવશે)
 કે શું ? શતકતુ—ઈન્દ્ર.

- કે તેણે ગદા દેવીને મારી, ઊભો હાવાવતો દુકૂલ. ૮૩
- કિંતુ તેની ગદાના મહારથી, દેવીને વેદના થઈ ન લગાર;
- (પણ) દેવીએ હણ્યો શૂંઘે કરીતેને, ચાલી અંગોઅંગથી રૂધિરધાર. ૮૪
- ન્યાં ન્યાં તેનું રક્ત વે'તું ત્યાંથી, ચામુંડા મુખે કરી લેછ લેતી;
- તેવડે તેના મુખમાં ઉપન્યા, તે દાનવ ઉદરે રૂ'તી. ૮૫
- એમ જે જે નવા ઉપજતા, તેને ચામુંડા લક્ષી જાતી;
- તે ઉદર સ્થાને રૂધિર પીતી, પળી ખવાય તેટલા ખાતી. ૮૬
- એવો સમય જોઇ દેવીએ શૂળે, શરે ખડ્ગે બાણે;
- ઋષિ આદિક આયુધે હણિયો, ઉભા દેવ દેવી વખાણે. ૮૭
- રક્તખીનનું રક્ત પીધું, ચામુંડાએ નિર્વાણ;
- શસ્ત્રોત્તરવડે અંકિકાએ તેના, ઝટપટ લીધા પ્રાણ. ૮૮
- હણાએજો શસ્ત્રસમુદાયે, રક્તખીન અસુર મહાશૂર;
- રક્તરહિત થઇ પૃથ્વી પડિયો, જેણે કૃત્ય કીધાં મહાકૂર. ૮૯
- હે નૃપ એ અસુરને મરણે, દેવ અત્યંત આનંદ પામ્યા;
- (નાચ્યો) માતૃગણ રક્તમદે મસ્ત થઇ, સહુ સુર સાષ્ટાંગ કરી નાચ્યા. ૯૦
- આવી સુકિતમયુક્ત અનેક આવડે, પુરાણીને પૈસા લેવા;
- પ્રાણ હરણ કરતા સુધી નવ, જુએ યજમાન કેવા ! ૯૧
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવાણિક મન્વંતરમાંય;
- દેવીમાહાત્મ્યેરક્તખીન વધે, (થયો) અષ્ટાશીતિતમેધ્યાય. ૯૨

વસણ.

- આ વાર આનંદ અંગ માંહે, હરિકૃપાથી થાય રે;
- લટ મેમાનંદ કંઈ ન જાણે, કયા યયાનતિએ ગાય રે. ૯૩

કડવું ૧૫૯ મું.

રાગ મારૂ.

સુરથ કદેછે મહામુનિ કલો, રક્તખીજપધ આજ;	
દેવીચરિત્ર પવિત્ર પૂરું, મેં સાંભળ્યું શુભકાજ.	૧
હવાં રક્તખીજનું ખીજ હણિયું, દેવીએ ને વાર;	
ને શુંભનિશુંભ મહાક્રોધી, શું કરતા હવા નિર્ધાર.	૨
તે મુણવાની મુને ઇચ્છા, અતિશે હવાં બૂદવ;	
સર્વ વર્ણવી આજ ભાષો, કપિ વધા તતજિવ.	૩
રક્તખીજનું ખીજ જ્યારે, મયું સાંભળ્યું શૂર;	
સંગ્રામમાં દાનવ હણાયા, અતિઘણા પસકમી બૂર.	૪
તે જાણી શુંભનિશુંભને, અત્યંત અઢિયો ક્રોધ;	
નાશ સ્વસેનાતણો જોઈ, કરિયો ન ક્રોધનો સેધ.	૫
ઝટ મુખ્ય ભટ દાનવતાણા લેઈ, નિશુંભ ધાયો ત્યાય;	
આગળ પાછળ બાજુ તેની, ઘેરી મહાદૈત્યે જ્યાંય.	૬
સ્ફુરણાવમાન અધર અતિશે, દાનવતાણા ત્યાં યાય;	
ક્રોધ કરીને શોધ કરતા, દેવી હણવા જાય.	૭
મહાવીર્યશાળી કાંતિ કાળી, શુંભ દાનવ નામ;	
સ્વસેન સાધી હાર ખાધી, નાઠો ગયો સંગ્રામ.	૮
ખંડિકા કરું ચંડિકાને, રંડિકા એ કોણ;	
આરોપ કરીને કોપ એવો, ચઢ્યો દાનવ આણ.	૯
પછે શુંભ ને નિશુંભકેરું, થયું દેવી સાથે યુદ્ધ;	
મહાંત ને મલયાંતકેરું, શું રૂપ વર્ણવું કુદ્ધ.	૧૦
જાણે વર્ષતા એ મેઘ હોયે, તે સીતે દારણ બાણ;	

ખાણુહારણ હાણુ કારણ, નાખતા નિર્વાણ.	૧૧
ચષ્ટિ ઉપર વૃષ્ટિ બાણુ, કરે મેઘ મુશળધાર;	
તે રીતે સરવૃષ્ટિ કરતા, ધરી કાય ક્રોધ અપાર.	૧૨
દેત્યે મૂકેલાં બાણુકેશ, સમૂહનો કરી નાશ;	
પલકમાંહે ઝલક કરતી, યદ્ય ચંડિકા મકારા.	૧૩
એ અસુર ઉપર ચૂર થઇને, અનેક મૂક્યા બાણુ;	
શું અખિંધવારિજ્જેરથી કંઈ, ખડકને થાય હાણુ.	૧૪
સારા ઝગારા ભારતી, તીક્ષ્ણ અતિ તરવાર;	
રખવાળ ધીંગી ઢાલ કરીને, ફૂંદો નિશુલ કરાળ.	૧૫
દેવીકેરું નેહ પાહન, સિંહ અતિ વિકાળ;	
તેના શિરમાં ધરી ધીર કરતો, વીર નિશુલ ધા તે કાળ.	૧૬
પાહનને ધા કર્યો જોઇ, દેવી કરતી શુભ;	
તેણે નિશુલકેરું ખડ્ગ કાપ્યું, કહું તીક્ષ્ણ અતિશે હુંય.	૧૭
જે અષ્ટચંદ્ર નામવાળો, હતી ધીંગી ઢાલ;	
તે પાણુવડે બાણુ ભારી, હણી દેવીએ તતકાળ.	૧૮
ઢાલ ને તરવાર જ્યારે, કર્યાં દેવીએ નિષ્ફળ;	
આસડિત સડિતમાં ધરી તવ તે, મૂકતો મહાબળ.	૧૯
સામે આવતી જોઇ તેને, કર્યા કટકા દેવીએ વીર;	
તદા મહં તહં ક્રોધ્યા, નિશુલ આણી રીસ.	૨૦
મૂળ હણુવા શૂળ લીધું, દેવીકેરું ત્યાંહી;	
તે મુષ્ટિદેશ વિમેથી કાપ્યું, કરી ચૂરેચૂરો જ્યાંહી.	૨૧
તદા તેણે મદા ફેરવી, નાખી ચંડિકા પર બાણુ;	

૧૪ શું ઇન્—અખિંધ(સમુદ્ર)ના વારિના જોરથી ખડકને કાંઈ હાણુ થાય છે શું? અર્થાત્ દેવીના ખડ્ગ આગળ દેત્યોનો સમૂહ પાણી જેવો નિર્બળ હતો. અથવા, દેવીનાં બાણુ આગળ દેત્યો ખડક જેવા નિશ્વળ હતા.

- તે ત્રિશૂળે કરી મૂળમાંથી, કરી ભસ્મ દેવીએ નિર્વાણ. ૨૨
 પછે હસ્ત પરશુ લેઈને, આવનો ઐશ્વ દાનવ નોઈ;
 હાણુ કરવા બાણુ માર્યા, સાધી દેવીએ સોઈ. ૨૩
 પૃથ્વી ઉપર પાડી તેને, ગર્જના કરી ઘોર;
 ત્યાં તર્જના નોઈ તરત આવ્યો, શુંલ અમુર કઠોર. ૨૪
 મહાદેવ રૂર પરાક્રમી, નિશુલ પડિયા ભૂમિ;
 મહિલાધરી મૂર્ચિત થઈને, પૃથ્વી પડ્યો અગ્નિ. ૨૫
 ત્યાં મહાક્રોધી શુંલ આવ્યો, શોધી દેવી કાણુ ?
 નિશુલક્રોધે શુંલ પ્રાતા, આ હું આવી ઊભો બાણુ. ૨૬
 અંબિકાસન્મુખ આવ્યો, રથારૂઢ થઈ તેહ;
 આ હાણું ગણું નવ દેવીને હું, વરસે બાણુ જાણે મેહ. ૨૭
 તે કાળ દેવી રૂપ પલટી, ઝાલી આચુધ હાથ;
 તે હસ્ત અનુપમ આછ છે વળી, કંપે નોઈ દાનવ સાથ. ૨૮
 અવકાશ આકાશે રહ્યો નહિ, તેના દેહથી નિર્વાણુ;
 અંમ વિશાળા વ્યાપી બાળા, રહી ભૂમિ નભ પ્રમાણુ. ૨૯
 શુંલને નોઈ આવતો ઝટ, શંખ પાચો દેવીએ;
 કયો ટંકાર દુઃસહ ધનુષ્ય તાણી, પાણુ જોવા જોવીએ. ૩૦
 તેમજ તેજ હાણવા દેવીએ, અમુરતાણું તે વાર;
 પાદ સ્થિર કરી નાદ ઘંટા, કરતી ભરતી દિશા નિર્ધાર. ૩૧
 તુંગ માતંગતાણા મદને, તળવનારી ત્યાંહી;
 સિંહે કરી અતિ ગર્જના, દશ દિશા ભરી કાઠી જ્યાંહી. ૩૨
 પછે કાલિકા આકાશ કૂદી, કરે કયો પૃથ્વીમહાર;

- મધો ગાંધી ભરે તેણે. અતિ, જેના કો કોણ વિચાર. ૩૩
- કિંતુ મર્જના પે'તી થઈ ને, તે સદુ દંકાઈ ગઈ;
- અતિ ભયંકર ત્યાં ગિવદ્વીએ, અદ્વિત્ય કર્તુ સદી. ૩૪
- તેના શુદ્ધથી અતિ ત્રાસ પામ્યા, અમુર ત્રાસે નેહ;
- શુભને અતિ ક્રોધ અધિયો, થઈ રક્ત તેની રેહ. ૩૫
- જેઈ કાય એવી રતી જોડી, અદો દુરાત્મા આજ;
- હિમો રહે હિમો રહે રાણ, દાનવનગ્રા મદારાજ. ૩૬
- તે સમે આકાશો રહ્યા ને, તે મુર કરે વ્યવસ્થાકર;
- શુભે આતી મુકી શક્તિ, જાણા મનો પિત્તાજ. ૩૭
- અગ્નિકેશો આઘ જાણે, એવી પ્રકાશિત મમાણ;
- તે ઉદ્ધાપાન થાયકી ત્યાં, વ્યયં શક્તિ મગ્ર નિર્વાણ. ૩૮
- પછે સિંહનાદ કરેતો શુભ, ત્યાં રહી, જાણે ત્રિલોક વ્યાપ્તો સાર;
- કિંતુ મર્જના ચોર આમળ, તે દઆઈ ગયા નિર્ધાર. ૩૯
- કાલિકા મન્તવિકા જે, કરતી અનેક કૈવા નાદ;
- તેણે શુભકેશ સિંહનાદજ, પામતા પ્રભાદ. ૪૦
- શુભે મુકેલા બાણુની ત્યાં, હાણુ કરતી રૂઢિ;
- જે જોઈ રંજન સર્વ થાતા, રીકેશ શંખિકા. ૪૧
- રીકેશ બાણુની ત્યાં, હાણુ કરતાં શુભ ત્યાં;
- એમ દારણુ પરમ્પર બાણુ થાતાં, પણ નિપળે વ્યર્થ જ્યાં. ૪૨
- સદા ક્રોધી રેવી બાણુ મુકતી, તદા ક્રોધી દાનવ કાપતો;
- એમ યુદ્ધમાં સમાન ઉભય, જોઈ થયો રવાને સંતાપ તો. ૪૩
- અધિકારી ક્રોધ કરીને, શુભકે તેને હાણ્યો;
- મૂર્ચ્છિત થઈ તે પડ્યો પૃથ્વી, અતિ રેવીએ જે અગમણ્યો. ૪૪
- નિશુભ શુભ થઈ જે પડ્યો ત્યાં, તે હાડિયો તતકાળ;

તે ચેતના પામી અનુરા સામો, આવિયો વિકરાળ.	૪૫
ધનુષ્ય બાણ સાહી હાથમાં, દેવી કાલિકાને બાણ;	
હરિને હણવા લાગિયો અતિ, થઇ કૂર શૂર પ્રમાણ.	૪૬
પુનઃ શસ્ત્ર હાથે કરી તેણે, ચક્રાયુધે નિર્વાણ;	
હાંકી કાઢી દેવીને ત્યાં, અસુર ધારતો લેહં માણ.	૪૭
પછે વિષમ સંકટ નારાકરતી, ભવાની ભરપૂર;	
ક્રોધી કુર્ગી બાણ સા'તી, કરતી ચક્ર તેનાં ચૂર.	૪૮
તદા દૈત્ય સમૂહે આવ્યો ને, નિશુલ દાનવ નામ;	
ગદા લેઇ પ્રોડિયો તે, ચંડિકા પરે ઉદામ.	૪૯
જેઠ તેને આવતો ત્યાં, ચંડિકાએ ખડ્ગ સા'થુ' પાણ;	
તીક્ષ્ણ ધારનાથું અતિ કાળું, કરતું ગદાની હાણ.	૫૦
તદા તેણે શૂળ લીધું, જોઇ દરખીડક આવતો;	
ચથું હસ્તમાંનું હસ્તમાં શૂળ, દેવી ભલ્લ હુદે ભાવતો.	૫૧
શલ્ય ભલ્લગી હુદે માંહે, થયું પાપીને અતિ;	
તદા નિશુલકેરી છાતીમાંધી, એક અવનવી યાતી ગતિ.	૫૨
મહાબળવાન ને મહાવીર્યવાન, એક નીકળ્યો નર ત્યાં સહી;	
ઊભી રહે ઉભી રહે એમ, બોલતાં ડરતો નહિ.	૫૩
નયમ ગર્જના શૂર કરે મોટી, ત્યમ દેવી અદ્વહાસ્યે કરી;	
હરી ખરી ધરી ખડ્ગ હાથે, થઇ દાનવશિર જૂઠું કરી પરી.	૫૪
તે ઉપજેલો પુરૂષ પૂરો, થયે પૃથ્વીપર પડ્યો;	
ઉતાવળે જઈ અંબિકાએ, ઘાટ એ વિધે ઘડ્યો.	૫૫
ભયંકર દાદાગ્રયી પછો, શ્રીવા સાહી અસુરની;	

- સિંહ ચૂરેચૂર કરતો, એમ લક્ષ્મી હરતો સૂરની. ૫૬
- તેમ શિવદૂતી કાલિકાએ, અન્ય ખાવા માંડિયા;
- કૌમારીકેરો શક્તિએ કંઈ, અસુર અસુર ઉભાડિયા. ૫૭
- જાલાણી દેવીયકી કંઈ, અસુર મોહી તો ગયા;
- જળ મંતરેછું તેનું તેનું, હતા ના'તા થઇ રહ્યા. ૫૮
- માહેશ્વરીના ત્રિચૂળથી કોઇ, વિંધાઇ જુભિ પડયા;
- વારાહીકેરા મુખઘાતે, જમસદન જઇને અડયા. ૫૯
- વૈશ્ણવી શક્તિયકી કંઈ, અસુર ચોદિરા તો કૃપા;
- તેણે ચક્રસૂર કીધા ચક્રથી, લવપાર દાનવ તે તથા. ૬૦
- ઐંદ્રીએ વજ્રે હણી કંઈ, કૃપા દુકડે દુકડા;
- એમ નાશ પામી ગયા કેટલા, કંઈ નાશી ગયા દાનવ વડા. ૬૧
- સંગ્રામમાંથી એમ નાશ, ગઇ કાલિકા લક્ષ્મી કોઇને;
- સિંહ ને શિવદૂતીએ એમ, કહું જોઇ જોઇને. ૬૨
- પુરાણી પૂરા થશે એ વિધ, જો મદમાતા થઇ ગયા;
- આયકી ઉપદેશ શ્રે'શો, તો જાણુ' જગતી રહ્યા. ૬૩
- ઇતિ શ્રીમાર્કેડેય પુરાણે, 'સાપાર્ણિકેમન્વંતરે જહીં;
- દેવીમાહાત્મ્યેનિશુંલવધે, એકોનનવતિતથોધ્યાય તો અહીં. ૬૪

વસણ.

અધ્યાય અહીં પૂરણ થયો, નિશુંલવધ દેવીએ કવો રે;
ભટ પ્રેમાર્નદ લાણે લાવે, આ કથા સુણી જન તે તથો રે. ૬૫

કડવું ૧૬૦ મું.

રાગ સામેરી.

કહે નરપિ સ્વપ્રાણ સમાન રે,		
નૈધ બ્રાત નિશુલની હાણ રે;		
નૈયો થાતો સેનાનો નાશ રે,		
વધો શૂંલ કરી કોપ પ્રકાશ રે.	કહે.	૧
બળ મદધી પામેલી દાષ રે,		
હે ધુર્ગે કરું તને સંતોષ રે;		
ગર્વ કરીશ નહિ તલ્લભાર રે,		
તું અન્ય સાથે કરે યુધ્ધ સાર રે.	કહે૦	૨
એમ છતાં તું જાણે મનમાં રે,		
મહાબલિષ્ઠ છું હું તનમાં રે;		
દેવી કહે હું વિષ્ણુ એક રે,		
કોણ આ લોકે છે મુજ વતેક રે.	કહે૦	૩
કુષ્ટ ને તું આ મારી વિભૂતિ રે,		
પેસે મારામાં જૂદી ને હુતી રે;		
પછે પ્રજાણી આદિ ને દેવી રે,		
અંબિકા અંગમાં પેઠી નેવી રે.	કહે૦	૪
થઈ લીન રહી અંગમાંય રે,		
રહી અંબિકા એકજ ત્યાંય રે;		
સુણ્ય દેવી કે' દાનવ તુ'ય રે,		
હવાં એક રૂપે છું હુ'ય રે.	કહે૦	૫
મારી વિભૂતિએ કરી ન્તાણ રે,		
અનેક રૂપ ધર્યા હતાં પ્રમાણ રે;		

તે સર્વ મેં સંકેલી લીધું સત્ય રે,		
સંત્રામે હવાં એકલી છું કુર્મત્ય રે.	કહે૦	૬
માટે સાવધ થા તું સૂર રે,		
આજ હણીયા તુમને કૂર રે;		
નેતા નાપિ કહે સહુ દવ રે,		
ભુએ દૈત્ય ઊભા તતખેવ રે.	કહે૦	૭
દવી શુંભ બન્નેનું યુદ્ધ રે,		
દંદયુદ્ધ આરંભાયું શુદ્ધ રે;		
બાણવૃષ્ટિએ કરી નિર્વાણ રે,		
શસ્ત્ર તીક્ષ્ણવડે કરી જાણ રે.	કહે૦	૮
દારૂણ અન્ને કરી મમાણ રે,		
બન્નેતણું યુદ્ધ આરંભાયું જાણ રે;		
અતિ ભારે યુદ્ધ તે થયું રે,		
સુખ જનસમૂહનું ગયું રે.	કહે૦	૯
દવી મુકે સંખ્યાવધિ દિવ્ય અસ્ત્ર રે,		
નાશ કરતો શુંભ મૂકી દિવ્ય શસ્ત્ર રે;		
હતો એવા સામર્થ્યવાળો તોહ રે,		
અસ્ત્ર શસ્ત્ર લાગતો નિઃસંદેહ રે.	કહે૦	૧૦
દિવ્ય અસ્ત્ર મૂકતો દાનવ ત્યાંય રે,		
તે પરમ એશ્વરો ભાગતી ત્યાંય રે;		
કરી ગર્જના રમત કરતી રે,		
આવ્યાં અસ્ત્ર ભાગી અન્ય ધરતી રે.	કહે૦	૧૧
પછે સંખ્યાવધિ મૂકીને જાણ રે,		

દેત્યે દવી ઢાંકી લીધી નિર્વાણુ રે;
તદા કોપાવિષ્ટ થઇ ત્યાં દવી રે,
સદય દાનવની રહે કેવી રે.

કહે૦ ૧૨

મૂકી બાણુ ધનુષ્ય કાપી નાખ્યું રે,
દેત્યેદ્રે બળ વળી ત્યાં દાખ્યું રે;
ભગનધનુષ્યના કરી ત્યાગ રે,
શક્તિ કર અહીં મહાભાગ રે.

કહે૦ ૧૩

‘ને શક્તિ દવીએ કાપી નાખી રે,
મૂકી ચક્ર જોતા જોતામાં ઉઠાપી રે;
કાપી હાથમાં ને હાથમાંથી રે,
થયો ધન્યવાદ સુરસાદમાંથી રે.

કહે૦ ૧૪

પછે ખડ્ગ લેઈ દાનવરાજ રે,
શતચંદ્ર ઢાલ ધરી રક્ષણુ કાજ રે;
ધાયો દવી ભણી ધસમસતો રે,
જેને કોપ વપુમાંય વસતો રે.

કહે૦ ૧૫

કિંતુ નિકટ આવતા પેલાં રે,
છોકરા ચંડિકાએ બાણુ વેલાં રે;
ધનુષી છૂટેલાં તીક્ષણુ બાણુ રે,
તેણે ખડ્ગ ઉઘું નિર્વાણુ રે.

કહે૦ ૧૬

સૂર્યકિરણુ જેવી નિર્મળ જો ઢાલ રે,
છેદી દવીએ ત્યાં તતકાળ રે;
અથ સારથી હણાયા જેના રે,
મૂઆ પ્રાત સહોદર તેના રે.
વીરકેરું કપાઈ ગયું તીર રે,
એવા દેત્યે ધરી મન ધીર રે.

કહે૦ ૧૭

અંગિકાને મારવા ઉદ્દેશ કીધા રે,		
ભયાનક મુદ્ગર હસ્તમાં લીધા રે,	કહે૦	૧૮
તેને આવતો નેઈ દેવીએ જાણ રે,		
મૂકી તીક્ષ્ણ જાણ કરી તેની હાણ રે;		
દેવો મુદ્ગર બેઠો દાનવ રે,		
તોયે તે વીર ગભરાયો નવ રે.	કહે૦	૧૯
મુષ્ટિ ઉગ્રામી ધામો શૂર રે,		
નેહ્યું ધર્મો વેગ મહાભરપૂર રે;		
દૈત્યરાયે મુષ્ટિ મારી નેહ રે,		
મહારવી હૃદયે નિઃસંદેહ રે.	કહે૦	૨૦
દેવીએ પણ તેને હરે રે,		
લપડાક લલનાએ મારી મરે રે;		
તે લપડાક લલનાની વાગ્યે રે,		
તે દૈત્ય પૃથ્વી પડી પ્રાણ ત્યાગે રે.	કહે૦	૨૧
પણ વળી એકાએક થયો ઊભો રે,		
જેને દેવીએ અતિશી દુલ્હો રે;		
જાણી દેવીને ઉડ્યો મગન રે,		
થયો મન માલિ અતિ મગન રે.	કહે૦	૨૨
ત્યાં નિરાધાર રહી ચડો જાણ રે,		
કરતી યુદ્ધ દાનવશુ મમાણ રે;		
નભે સિદ્ધ મુનિને વિસ્મય થાય રે,		
બાહુયુદ્ધ તેણે કરે દેવી મહાકાય રે.	કહે૦	૨૩

પ્રગમ એવા યુધ્ધનો થયો આરંભ રે,
 લડે વડે પડે ચડે દેવી શુભ રે;
 એમ ઘણી વાર કહ્યું બાહુબલ રે,
 પાછે અંતિકા થઈ ગઈ મદાકુંધ રે. કહે૦ ૨૪
 જેમ ભિંદીપાડમાં ઘાલી ગણાવ રે,
 ઘણી વાર ફરવી તેને ઝાળ રે;
 નાખે તેને નિશાન ભણી જેમ રે,
 અસુર કંડયો પૃથ્વી ભણી દેવીએ તેમ રે. કહે૦ ૨૫
 પૃથ્વીપર ફેંકેલો તે કુષ્ઠાત્મા રે,
 ધાયો લેવા અંતીકેશ તે આત્મા રે;
 મુદિ ઉગામી વેગે કરી રે,
 માર' છું એવી ખાશણા ખરી રે. કહે૦ ૨૬
 નેછ દેવેન્દ્ર દેવીએ એવો રે,
 હુદ લલ્લ માર્યો કહ્યું કેવો રે;
 જેણે સદા વલ્લના ઘાય અનેક રે,
 તદપિ જેનો તૂટ્યો નહિ રજ ટેક રે. કહે૦ ૨૭
 તે એક ભલે પડ્યો જૂગિ રે,
 નેહ મૂઠ રહ્યોતાં જૂમી ઝૂમી રે;
 ભલ્લઆણીથી ઘવાઇ પડિયો રે,
 શયન પૃથ્વીપર કરી અડિયો રે. કહે૦ ૨૮
 સૂતો તે સૂતો રહ્યો ભણ રે,
 કિંતુ તેના મૃત્યુથી થઈ ચી હાણ રે;
 તેહ જથાણું સુરજ તને રે,

સાગરે સારું નરતું સહું તું મને રે.	કહે૦	૨૯
દાનવના પડવાથી ત્યાંય રે, અગ્નિ દ્વીપ અગ્નિ પૃથ્વીમાંય રે; પર્વત સહિત આખી મહી રે, અત્રાપમાન થઇ અતિ ગઇ રે.	કહે૦	૩૦
એ દુરાત્માનું મૃત્યુ થયું જ્યારે રે, મોહ સ્વરથતા બાપી ત્યારે રે; નિર્મળ આકાશ થયું જાણુ રે, પ્રસરી શાંતિ શાંતિ પ્રમાણુ રે.	કહે૦	૩૧
તેના પડવાથી પેલા જોઈ રે, ઉડકાપાત ઉત્પાત થયાંતા તેહ રે; મૂશળધારે મંડયાંતા મેહ રે, સર્વે શાંતિ પામી ગયા એહ રે.	કહે૦	૩૨
સરિતાઓ સ્વમાર્ગની માંય રે, હે સુરથ વહેવા લાગી ત્યાંય રે; જ્યારે મરાયો દાનવ સાર રે, સુરગણુ અતિ આનંદો મન મોજાર રે.	કહે૦	૩૩
સુંદર ગાયન ગંધર્વો કરતા રે, ધણુ વાદ્ય વગાડી ઉચ્ચરતા રે; લાગી નાચવા અપ્સરા નારી રે, વાયો શુભ વાયુ તહીં ભારી રે.	કહે૦	૩૪
યયો સર્વ તેજસ્વી ત્યાં અપાર રે,		

અગ્નિદોત્ર અગ્નિ અગ્નિ તો પાર રે;		
રાખે દિશામાં થતા નેહ રે,		
સર્વે શાંતિ પામી અથા તોહ રે.	કહે૦	૩૫
એવી શાંતિ પુરાણી મન રે,		
ધારે જ્યારે પૂરું પુરાણ પાવન રે;		
કે હાથે પક્ષ દાનવના નેહ રે,		
ધરે શાંતિ મનમાં નેવી તોહ રે.	કહે૦	૩૬
એવી કે તેવી ધરે જાણે મનુ રે!		
ભુંડું ધારે તેને પૂછે વિભુ રે;		
ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે રે,		
સાવણિકે મન્વંતરે જાણે રે.	કહે૦	૩૭
દેવીમાહાત્મ્યે સુજાણે રે,		
શુભવધે દેવી વખાણે રે;		
અહીં નવતિતમોધ્યાય થયો પૂરો રે,		
કંઈ નથી ભાવાર્થ રાખ્યો અધૂરો રે.	કહે૦	૩૮

વસણ.

ભાવાર્થ નથી અધૂરો કંઈએ, એમ કહું નિશ્ચય કેઈ પેર રે;
 ને સમજ્યો નહિ તે અધૂરો સહી, સહુ સમજ્યાં માધવની હોય મે'ર રે. ૩૮

કકલુ ૧૬૧ મુ.

રાગ ધનાશ્રી.

ઋષિ કહે રણભૂમિમાંય જી, દેવીએ મહાઅસુરેંદ્ર માર્યો જ્યાંય જી;
 એ મનવાંચિત લાલ થશે જી, પ્રકુલિત વદન થયું દુઃખ જશે જી. ૧

ઢાળ.

- દુઃખ ગયે વળી મનોરથ સુરન્ધ, પ્રાર્થ થાતા જાણુ;
એવા વન્હિ આદિ વાસવ સહિત, સહુ સુરગણ પ્રમાણ. ૨
- દેવી કાત્યાયનીકેરી, સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ત્યાંય;
હે શરાણાગતના દુઃખને, હરનારી દેવી સદાય. ૩
- હે અખિલ જગતકેરી જનેતા, હે વિશ્વેશ્વરી યા તું પ્રસન્ન;
આ વિશ્વકેરું કરચ તું રક્ષણ, હે દેવી મોટમમન. ૪
- સ્થાવર જંગમ માત્રની તું, છું ઇશ્વરી સાક્ષાત;
તું પૃથ્વીરૂપે કરી રહીછું, તેણે જગતઆધારભૂ મખ્યાત. ૫
- કોઇ ઉદ્ધવંધન જેનું કરી શકે નવ, એવાં વીર્યવાળી બાળી;
તું જળરૂપે રહી વિશ્વે, અખિલ વપ્ત કરતી સંભાળી. ૬
- તું અનંત વીર્યવતી વિશ્વકેરી, શક્તિ છું સાક્ષાત;
છું વિશ્વકેરું આદિકારણ, મહાભાયારૂપ વિખ્યાત. ૭
- હે દેવિ ! સહુ આ વિશ્વને તેં, મોહ પમાડી દીધું;
તું મુક્તિહેતુભૂત જગતકેરી, જેણે પ્રસન્નપણું અતિ લીધું. ૮
- દેવી જગતમાં સમસ્ત વિદ્યા, સૌદર્યાદિ પાતિત્રત્ય;
કલાસહિત સર્વ રથામા છે, અંશ તારા સત્ય. ૯
- અખિકા તેં એકલીએ, બધું જગત ભરી કાઢ્યું;
તું ધારે મનમાં ત્યારે તેં, સહુ વિશ્વને ઉભકડ્યું. ૧૦
- સ્તુતિ સંબંધી ઉત્તમ વચન, જે વિષે છે નિર્ધાર;
એવી કથી સ્તુતિ કરીએ તમારી, જેના પમાય ન કિ ચિત પાર. ૧૧
- ને તું સ્વર્ગને મુક્તિ દેનારી, છું સર્વમય દેવી જાણુ;
તો સ્તુતિ અમે કરી તારી, (હવે) તેંમાટે આમ છે પ્રમાણ. ૧૨

- પરમ વચન કહીએ કપાં, અમે દેવી આજ;
 બુદ્ધિ રૂપે કરી સર્વના તું, હૃદયે રહી શુભકાજ. ૧૩
- આપનારી સ્વર્ગ ને વળી, મોક્ષ તું કહેવાય;
 નારાયણી નમસ્કાર તુજને, હે દેવી મહામાય. ૧૪
- કલાકાષ્ટાઆદિ લેછ, કાલ વિભાગ રૂપે કરી;
 તું પરિણામ આપનારી સદાયે, દયા મનમાં અતિ ધરી. ૧૫
- સંહાર કરવા સૃષ્ટિનો, નારાયણી શક્તિમાન અપાર;
 કલ્યાણ થાવા દેવી તુજને, સહુ સુર કરે નમસ્કાર. ૧૬
- કલ્યાણમાં કલ્યાણ રૂપ તું, ભવાની સર્વ સિદ્ધિ ભરપૂર;
 શરણ પામવા અરણ્યકેરું, ચોખ્ખ અતિ અકૂર. ૧૭
- ત્રિનેત્રવતી નારાયણી, ગૌરી રૂપ વારંવાર;
 સુરકાર્ય કરતી દીપતી તું, કરું તુને નમસ્કાર. ૧૮
- જગતકેરી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, વિનાશ કરનારી કહી;
 સનાતન શક્તિ રૂપ દેવી, શુણાધાર યદ્ય વિશ્વે રહી. ૧૯
- હું શુણરૂપ તું નારાયણી, ત્રિલોકીમાં નિર્ધાર;
 સુરગણકેરું કાર્ય કરતી, તુંને કરું નમસ્કાર. ૨૦
- શરણાગત દીનહીનતું, ખીડિત જનતું બાણ;
 રક્ષણ કરવામાં સદા તું, તત્પર દેવી પ્રમાણ. ૨૧
- વેદના જે સર્વ કોઈની, તે હરણ તું કરનાર;
 હે દેવિ એવી નારાયણી, કરીએ તુંને નમસ્કાર. ૨૨
- હંસયુક્ત વિમાન માંહે, ખેડી બલ્લાણીકેરે રૂપ;
 એ રૂપ ધારણ કરનારી દેવી, પ્રણીરૂપ તદ્દપ. ૨૩

- કમંડલુમાંથી જળ સદા, તું છાંટનારી સાર;
હે દેવિ એવી કહું તુજને, નેહે કરી નમસ્કાર. ૨૪
- ત્રિચળ ચંદ્ર ને સર્પ ધરતી, તેવડે શોભતી નિર્વાણ;
છે વૃષભ વાહન બેહન, જે પૂર નિશ્વમાં પ્રમાણ. ૨૫
- માહેશ્વરી રૂપ એવી દેવી, લજ્જાએ તુને અવિધાર;
નારાયણી રૂપ કરે તુજને, સર્વે મળી નમસ્કાર. ૨૬
- મોર કુકુટથી વીંટાયેલી, બૃહદ્ શક્તિ ધારણ કરનાર;
પાપરહિત કૌમારી દેવી, કહું નારાયણી નમસ્કાર. ૨૭
- શંખ ચક્ર ગદા શારંગ, આદિં પરમ આયુધભાર;
મગન યા તું દેવી વૈષ્ણવી, કહું નારાયણી નમસ્કાર. ૨૮
- ભયંકર અતિ ચક્ર સાંચું, દાઢાએ કરી અપાર;
ભારવાળી ભૂમિ ધરી તેને, વારાહી તું ધરનાર. ૨૯
- એવા વારાહ રૂપને ધરનારી, હે દેવિ ! વારંવાર;
નારાયણી રૂપ કરે તુજને, સહુ સુર નમસ્કાર. ૩૦
- ભયંકર નૃસિંહ રૂપ ધરીને, ઉદ્ધોગ અમુર હરવા કરતી અપાર;
ત્રિલોકીતું રક્ષણ કરનાર દેવી, કહું નારાયણી નમસ્કાર. ૩૧
- વજ્ર આયુધ સહસ્ર લોચન, તેણે ઉજાગ કાંતિ અવિધાર;
શિરપર મુકુટ ધરનાર દેવી, વૃત્ર હણનારી વારંવાર. ૩૨
- ઐશ્વરી શક્તિ મહાદેવી, વિસ્તરી જગત મોઝાર;
એવી દેવી નારાયણી તુજને, કહું નેહથી નમસ્કાર. ૩૩
- સિતદૂતી રૂપે દૈત્યસેના, હણાવાં ભયંકર રૂપ ધરનાર;
હે ગાઢ મર્જના કરનાર દેવી, કહું નારાયણી નમસ્કાર. ૩૪
- મુખ દાઢીએ કરી વિકાગ જેવું, જેને છે મચ્છ માળ અલંકાર;

- તું હણનારી દેવી ચાતુંડા, કરું નારાયણી નમસ્કાર. ૩૫
 લક્ષ્મી લક્ષ્મી શ્રદ્ધા પુષ્ટિ, મહાવિદ્યા સ્વધા નિશ્ચિતા સાર;
 મહારાત્રિ મહામાયા રૂપ જેનાં, કરું નારાયણી નમસ્કાર. ૩૬
 મેઘા સરસ્વતી શ્રેષ્ઠ વૈભવ, મહતા તમોગુણ રૂપ નિર્ધાર;
 સ્વતંત્ર ઈશ્વરી પ્રસન્ન થા તું, કરું નારાયણી નમસ્કાર. ૩૭
 સર્વેશ્વરી સર્વસ્વરૂપિણી, સર્વ સામર્થ્યવાળી દેવી અપાર;
 ભયથી રક્ષાણુ કરચ અમારું, હે દુર્ગે કરું નમસ્કાર. ૩૮
 છે ત્રિલોચને કરી અતિ અલંકૃત, જે સુંદર વદન ગુણભંડાર;
 કાત્યાયની કરચ ભૂતથી રક્ષાણુ, કરું હે દેવિ ! નમસ્કાર. ૩૯
 વિકાળ જવાળ એવું દૈત્યનારાક, કરે ઉગ્ર ત્રિશૂળ વારેતાર;
 તે ભદ્રકાળી રક્ષાણુ કરો ભયથી, કરે સુર સહુ નમસ્કાર. ૪૦
 જગત્પાપક સ્વયસંપૂર્ણનાદકરી, દૈત્ય તેજહણુતા જેહ;
 એવી ઘંટા તાહરી જે, કરો પાપથી રક્ષાણુ તેહ. ૪૧
 માતા જયમ આતા બાળકેરું, કરે રક્ષાણુ તેમ;
 આઈ અમારું રક્ષાણુ કરો, અર્પી ક્ષાંતિ દોમ. ૪૨
 હે ચંડિકે ! અસુર શોણિતવસાથી, વળી કર્દમાદિકે નિર્વાણુ;
 ખરડાપણે પણ હસ્તે કરીને, દશે ઉજવળ ખડ્ગ પ્રમાણુ. ૪૩
 તે કલ્યાણકારી થાઓ અમને, કરું નમન નેહ માત;
 તું પ્રસન્ન થાય તો સમસ્ત વિધિને, કરે નારા દેવી વિખ્યાત. ૪૪
 જો રોષે ભરાઈ દેવી તો તું, કરે અભીષ્ટમનારથસંહાર;
 શરણુ જે નર આપિયા, તે ન વિપત્તિ જાણતા લગાર. ૪૫
 કિંતુ અન્યને આશ્રયદા થઈ રે, હે અંજિકે ! જગમાત;

- સ્વમૂર્તિ બહુ પ્રકારે કરી, ધરી અનેક રૂપ સાક્ષાત. ૪૬
- તેં જે ધર્મદેષ કરનાર દાનવ, આને હણ્યો નિર્ધાર;
- એકું કવાણુ કૃત્ય બીજું કરે, તારો પામું દેવી ન પાર. ૪૭
- વિદ્યા શાસ્ત્ર ઉપનિષદ મધ્યે, નવ કોઈ વેદપાણીમાં તુજવિણ;
- મમતા રૂપી તમગર્ભમાં તું, ભમાવે વિષ્ણુ કરી મલિન. ૪૮
- ન્યાં યાતુધાન ચક્ષુઃશ્રવા જેરી, અરિ ચૌર સૈન્ય નિરવાણ;
- દાવાનળ ભરદ્વરિયે રહ્યાતું, તું રક્ષણ કરે પ્રમાણ. ૪૯
- હે વિશ્વેશ્વરી આ વિશ્વતું, તું રક્ષણ કરતી રેણ;
- હે વિશ્વધારિણી વિશ્વાત્મા, કરે કોણ તારા એહ રૂપની ઝોળ. ૫૦
- વિશ્વસ્વામી શ્રદ્ધાદિકને, વંદન કરવા યોગ્ય નિર્ધાર;
- અવર નથી કોઈ તુજ પાછે, આ ત્રિલોકી માંહે સાર. ૫૧
- તુજ મિથે ભક્તિભાવે કરી જે, નમ્ર છે નરનાર;
- તે સકળ વિશ્વને આશ્રયદા થઈ, પામે ભવાબ્ધિ પાર. ૫૨
- મસન્ન થઈ દેવી પરમેશ્વરી, કરચ અસુરકેસો નાશ;
- અધુના જેવી સાંધે કરી તેવી, કરચ સર્વદા પ્રકાર. ૫૩
- અરિભયથી રક્ષણ અમારું, કરચ નિરંતર તુંય;
- સર્વ જગતનાં પાપ ઉત્પાત કૂળ, મારત થવાને સમે શુંય. ૫૪
- જે રોગાદિક ભારે ઉપસર્ગે ઉપજ્યા, તેનો સત્વર નાશ કરચ સાર;
- હે વિશ્વનાં દુઃખ હરણકરતી, દેવી અમો કહું નમસ્કાર. ૫૫
- તું પ્રસન્ન થા પરમેશ્વરી, વરદાનદાતા દેવી;
- ત્રિલોકમાં વસનાર જે જન, તેને સ્તવન કરવા જેવી. ૫૬
- દેવી કહે છે સુર સરવે, હું તમને રહું વરદાન;
- તત્પર થઈ ત્રિદશો હોલી, માગો મનઃગમ્યું મહાન. ૫૭

- લોકને ઉપકાર કરતા, જે માગવા ધરો તમે;
 સમ્યક્ પ્રકારે સર્વ તમને, આજ સુર આપું અમે. ૫૮
- દેવ જોડ્યા હે સર્વેશ્વરી, ત્રિલોકની પીઠા જેહ;
 તેનું નિકંદન થાય જે નિધિ, તેણું વરદાન દે તું એહ. ૫૯
- આણું ને આણું આપજે, એહ માણું માત;
 પાપી દાનવ સંહારજે, ધરી આણું રૂપ વિખ્યાત. ૬૦
- દેવી કહે વૈવસ્વત મન્વંતરતાણા, અદ્રાવીશમા યુગ માંય;
 પુનઃ શુંભનિશુંભ પ્રગટ થાશે, તદા હું અવતરીશ ક્યાંય. ૬૧
- તે સમય હું યશોદા ગર્ભ, ઉત્પન્ન થઈશ નિર્વાણુ;
 હું નંદગોપને પિતા માની, કરીશ નાશ તેમનો જાણુ. ૬૨
- પછે વિંધ્યાવનમાં વાસ વરીને, રહીશ હું સાક્ષાત;
 પુનઃ ભયંકર રૂપ ધરીને, કરીશ વિપ્રચિત્તિ દાનવઘાત. ૬૩
- એ વૈપ્રચિત્ત વિક્રાળ દાનવ, જદા ભક્ષીશ સાર;
 હંત દાડિમફૂલ શા તપ, રકત મારા ધરો નિર્ધાર. ૬૪
- તેણે સ્વર્ગકેશ દેવતા ને, મૃત્યુલોકના નર સર્વ;
 રકતદંતિકા કહી સ્તુતિ મારી, કરશે માની નિરંતર પર્વ. ૬૫
- પુનઃ શત વર્ષ અનાવૃષ્ટિમાં, જ્યારે જળ નહિ મળે ત્યારે;
 મુનિગણ સ્તુતિ કરશે મારી, અયોનિજન યદ્યપ હું તે વારે. ૬૬
- મારાં શત નેત્રે ટરીને હું, જોઈશ મુનિસત્તમ જેહ;
 સહુ મનુષ્યો ચતાક્ષી કહેશે, મુજને નિઃસંદેહ. ૬૭

૬૧ અવતરીશ ૪૦—ક્યાં અવતરીશ (તે તમને કહું છું). ૬૪ વૈપ્રચિત્ત—વિપ્રચિત્તિ કુળનાં દાનવોને. ૬૬ અયોનિજન—માતાથી જન્મ નહિ પામેલી—પોતાની મેળે જન્મેલી. ૬૭ ચતાક્ષી—સો નેત્રવાળી.

પછે ! દેવો મારા દહમાંથી, ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાણીતાણું;
 રક્ષણ કરે એવાં શાકે કરીને, કરીશ જનસમૂહ રક્ષણ ધણું. ૬૮
 વૃષ્ટિ થતા સુધી પાલન કરીશ હું, જગતીકેરા જન;
 પૃથ્વીપર મુજને કે'શે સંહુ, શાકંભરી નામ પાવન. ૬૯
 વળી તે સ્થળે દુર્ગમ નામે, હણીશ દાનવ કુલ;
 તેથી દુર્ગાદેવી મને કે'શે જન, તેથી થઇશ હું સંતુષ્ટ. ૭૦
 વળી પુનઃ હું હિમાલયમાં, ધારીશ ભય'કર રૂપ;
 મુનિગણ રક્ષણ કરવામાટે, હણીશ દાનવ કૂર અનુપ. ૭૧
 તદા નમ્રદેહે કરી મુનિગણ, કરશે સ્તુતિ મારી સૌપ;
 ભીમાદેવી નામ મારું, પ્રસિધ્ધ જગમાં હોય. ૭૨
 જદા અરુણાક્ષ નામે દૈત્ય મોટો, પીડશે તણ લોક;
 મહાપીડા ઉત્પન્ન કરીને, હરશે સુરના ઓક. ૭૩
 તદા અગણિત ખરૂપદ વસે જેમાં, એવું હું ધરીશ ભૃંગનું રૂપ;
 ત્રિલોકકેરા હિત અર્થે, હણીશ દાનવભૂપ. ૭૪
 તદા એકે સાદે સર્વ જન, ગ્રામરી કહી સ્તવશે મુને;
 હવાં રૂપ છેલ્લું કહી દાણું, સુણ્ય એક ચિત્તે તુને. ૭૫
 જદા અવનિ વિષે પ્રાણીણ ઘણા, કરશે પુરાણીનાં કાજ;
 તદા બળદેવા રૂપ ધરીને, ક્યમ હણીશ તે કહું આજ. ૭૬
 હજમૂરાજમાંથી ઘાતો, પુર આણી પ્રીત;
 પુરાણી જનને કરીશ પૃષ્ઠ, કરી રમણ સમ્યક્ રીત. ૭૭
 ન્યારે ન્યારે એ મકારે, દાનવ સંબંધી પીડા થારો;
 ત્યારે ત્યારે હું અવતાર લેઇશ, મુજથી ઐરિ નારા પામી જાશે. ૭૮

ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવાર્ણિકે મન્વંતરે સાર;
દેવીમાહાત્મ્યદેવ્યાઃસ્તુતિ યયો, એકનવતિતમોધ્યાય આ વાર. ૭૯

વંસણ.

આ વાર મોરારકૃપાએ, અધ્યાય યયો પૂર્ણ રે;
ભટ્ટ પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, ધર્મ ગણ્યે યાય પ્રાયશ્ચિત ચૂર્ણ રે. ૮૦

કડવું ૧૬૨ મું.

રાગ સામેરી.

દેવી કહે સુર સાંભળો, જે નર એકાગ્રચિત્તે સાર રે;
સ્તુતિપાઠવડે નિત્ય સ્તવન માફ, કરશે નિયમપૂર્વક નિર્ધાર રે. ૧
તેની સર્વ પીડાકેસ નાશ કરીશ હું, નિશ્ચય આણી પ્રેમ રે;
આ લોકે પરલોકે તેનું, સમ્યક્ વાંચિશ ક્ષેમ રે. ૨
તે રીતે મધુકૈટભવધનું, મહિમાસુરસંહારકેરું જાણ રે;
શુંભનિશુંભની હાણ કરી મેં, તેનું કરશે કીર્તન પ્રમાણ રે. ૩
વળી માફ ઉત્તમ માહાત્મ્ય જે, અષ્ટમી ચતુર્દશીએ દેવ રે;
નવમીએ એક ચિત્તે કરીને, કરશે માફી સમ્યક્ સેવ રે. ૪
ભાવ ધરી મીતિ સહિત જે, સાંભળશે આખ્યાન રે;
પાઠ કરનારાના પૂરોશ મનોરથ, વળી તરશે કરશે વ્યાખ્યાન રે. ૫
તેને કંઈ પાપ કે પાપથી ઉપજેલો જે, આપત્તિઓ કેવાય રે;
દારિદ્ર્ય ઇષ્ટજન વિયોગ તેને, ક્રોધ કાળે નવ થાય રે. ૬
તે શત્રુ રાજા ચોર શસ્ત્રધી, અગ્નિ જળના આધે રે;
ક્રોધ દિવસ પીડાશે નહિ તે, ક્ષય આદિક મહારોગે રે. ૭

- એમ છે માટે માહાત્મ્ય માર્ગ, લક્ષિત સહિત એકે ચિત્તે રે;
સાંભળવું કે પાઠ કરવું જન, ધારી કલ્યાણકારી નિત્યે રે. ૮
- માર્ગ માહાત્મ્ય મહામારીથી, ઉપજેલા ઉપસર્ગ જોઈ રે;
તેમ ત્રણ પ્રકારથી ઉત્પાતને તે, છે શમાવનારું નિઃસંદેહ રે. ૯
- આ મારા માહાત્મ્યકેરો જ્યાં, સમ્યક્ રીતે થાય પાઠ રે;
તે ઘરનો હું કદી ત્યાગ કરું નહિ, તેને ચરણ સિદ્ધિઆ આઠ રે. ૧૦
- વળી વાસ કરી હું રહું નિરંતર, તેના ઘરની માંય રે;
કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાય, નિત્ય ચંડીપાઠ ગવાયે જ્યાંય રે. ૧૧
- બલિ અર્પીતી વેળાએ, પૂજન કરતાં પ્રમાણ રે;
અગ્નિહોત્રે મહોત્સવ મધ્યે, મારાં સર્વ ચરિત્ર ગવાય નિર્વાણ રે. ૧૨
- એ કહ્યાં એટલાં વળી શુભ સમયે, સુણે ભણે મારાં ચરિત્ર રે;
તે નર ઇહ પરલોકે થાયે, પામી પૂર્ણાનંદતા ને પવિત્ર રે. ૧૩
- જાણે અજાણે કરેલી મારી, બલિદાનકેરી પૂજા જોઈ રે;
હોમ હવન હું મીતે સ્વીકારીશ, ભણ્યા અભણ્યાએ થવું નિઃસંદેહ રે. ૧૪
- સારદ ઋતુમાં વાર્ષિક મહાપૂજા, કરવામાં આવે મારી રે;
તે અવસરે આ માર્ગ માહાત્મ્ય જો, લક્ષિતએ મુણ્યામાં આવે ભારી રે. ૧૫
- તો તે નર મારી કૃપાવડે જાણે, સકળ પીડાથી થાય નિર્મુક્ત રે;
તેને ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર થાયે, વળી તે થાય સજ્જનને સંયુક્ત રે. ૧૬
- એ માંહે સંશય કાંઈ ન કરવો, હું કહું મારે મુખે રે;
માર્ગ આ માહાત્મ્ય અને વળી મારો, કલ્યાણકારી જન્મ જો મુખે રે. ૧૭
- તેમ યુધ્ધ માંહે પરાક્રમ મારાં, સાંભળી નર નવ આવે દુઃખે રે;
ભય રહિત થાય કાયા તેની, સયેમાં મનાય પ્રમુખે રે. ૧૮
- માર્ગ માહાત્મ્ય સાંભળનારકેરા, રાત્રુ પામે નારા રે;

આનંદ વ્યાપે સુણનાર કુદુંઝે, આવે અખિલ ભદ્રની આશ રે. ૧૯
 શાંતિકર્મે દુઃસ્વપ્ને જાણો, ભયંકર પીડા માંય રે;
 જે માઈં માહાત્મ્ય સાંભળે તેના, ઉપસર્ગો લય થઇ જાય રે. ૨૦
 દારણુ ગ્રહપીડા શાંત થાયે, દુઃસ્વપ્ન દૂર પળાય રે;
 ઉલટું સુખકર તે સમાણું થાયે, રોગદાગ નાશી જાય રે. ૨૧
 બાળગ્રહથી પીડાતા બાળને, શાંતિ કરનાઈં જાણુ રે;
 મિત્રને માંહોમાંહે ઝેરશ થયો હોય, તે ટાલી મૈત્રી કરાવે પ્રમાણુ રે. ૨૨
 સર્વ દુરાચરણુકેરા બળની, હાનિ કરાવનાઈં રે;
 રાક્ષસ ભૂત પિશાચાદિકનું, ટાળે દુઃખ નઠાઈં રે. ૨૩
 એવાં એવાં દુઃખ પાઠમાત્રથી, નાશ થાયે નિર્વાણુ રે;
 પરમ માહાત્મ્ય પાઠે કરતાં જન, થાય સુખી ન સુજાણુ રે. ૨૪
 આ માઈં માહાત્મ્ય મારી પ્રાપ્તિકર્તા છે, પશુ પુષ્પ અર્ધ્ય ધૂપ રે;
 ગંધ ધૂપશળી દીપ નૈવેદ્યે, બ્રહ્મભોજને હોમે અનુપ રે. ૨૫
 પંચામૃતાભિષેકાદિકિ, અન્ય નાના પ્રકારના બોગે રે;
 એક સંવત્સર પર્યંત એક ચિત્તે એમ, કરે તે રહે સદા આરોગ્યે રે. ૨૬
 એ સર્વ કરી મારી પ્રીતિ સંપાદે, વળી આરોગ્યતાને ધારે રે;
 તેવી પ્રીતિ માઈં અરિત એકવારે, સુણતાં આપું ફળ તેથી વધારે રે. ૨૭
 માઈં અરિત સંભળાવે કોઇને, વા કરે પાઠ નિત્યે રે;
 તેને વધારે હું બ્રહ્મભોજ્ય કરતાં, માનુંં રૂડી રીતે રે. ૨૮
 અરિત સુણતાં પાપ નાશ થાયે, મળે આરોગ્યતા રૂડી રે;
 માઈં જન્મપ્રીતિન ભૂતાદિ રક્ષે, કીર્તિ મગાડે રૂડી રે. ૨૯
 જેમાં દુષ્ટ દૈત્યોના મેં નાશ કીધો, એવું માઈં બુદ્ધઅરિત જેહ રે;
 સુગુણ ભણવાથી ભય નાસે, શત્રુકેરો નિઃસંદેહ રે. ૩૦

- પ્રાણનપિએ ને સ્તુતિ કરી મારી, કરી પ્રાણણે સ્તુતિ સાર રે;
તે સમ્યક્ બુદ્ધિ દનારી બાણી, વળી સુરસ્તુતિ નિર્ધાર રે. ૩૧
- અરાણ્ય કે અન્ય માર્ગની માંહી, દાવાગ્નિએ ઘેરાયો હોય રે;
ઔરધકી અંતરાયો હોય તો, શત્રુથી ઝલાયો હોય સોય રે. ૩૨
- સિંહ વ્યાધ કે વનહસ્તિ જ્ઞે, વનમાં પડયો હોય પૂઠે રે;
ક્રોધ કરી વધ કરવા કહ્યું હોય, નગરનરપતિએ રૂઠે રે. ૩૩
- કારાગૃહમાં પૂર્યો હોય જ્યારે, હોય દૂષતું મહાસાગરે વા'ણ રે;
કે તોફાની વાયુએ ભમાવ્યું હોય તે, એવાં અનેક દુઃખ નિર્વાણ રે. ૩૪
- અત્યંત દારણ સંગ્રામમાંહે, જ્યાં રક્ષાં ઉછળી હોય હથિપાર રે;
અન્ય સર્પ ભયાનક રથજે, વિપત્તિ વેદના આવી હોય નિર્ધાર રે. ૩૫
- તદા મારા ચરિત્રનું સ્મરણ કર્યાથી, નર થાય સંકટમુક્ત રે;
મારા પ્રતાપથી સિંહાદિક જે, હિંસપશુસંયુક્ત રે. ૩૬
- વન હોય તે ઉપવન થઈ બાંચે, શત્રુનો ભય નાસે રે;
કૂરુધકી દુઃખ માત્ર પળાયે, સમુદાય સંકેટના ત્રાસે રે. ૩૭
- ઋષિ કહે એમ કહીને દેવી, પ્રતાપી પરાક્રમવાળી રે;
ભગવતી ચંડિકા સુર જોતાં, થઈ અંતર્ધાન ત્યાં બાળી રે. ૩૮
- યજ્ઞભાગ ભોગવનાર થયા, ભયરહિત સુર સર્વ રે;
શત્રુ હણાયા તેણિ કરીને, નચાવ્યાં અપ્સર ગર્ધર્વ રે. ૩૯
- પૂર્વ પેઠે પોતાપોતાકેશ, અધિકાર પાળવા લાગ્યા રે;
શતકેતુ સિંહાસન બેસી, તન મનમાં અનુરાગ્યા રે. ૪૦
- દેવશત્રુ અતુલ્ય પરાક્રમી, મહાભયકર અસુર રે;
જગત નાશ કરતા શું ભનિયુભને, મહાવીર્યવાન ને કૂર રે. ૪૧
- તેમને હણ્યા દેવીએ જ્યારે, ત્યારે ધીબ જોઈ અસુર રે;

સર્વ પાતાળમાં પેશી ગયા ઝટ, કાંઈ કરી નવ અમર રે. ૪૨

એ રીતે ભગવતી દેવી પોતે, નિત્ય છે નિરવાણુ રે;

તોય પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થઈને, કરે જગત પરિપાતન પ્રમાણુ રે. ૪૩

તે રીતે વિષ્ણુને મોહ પમાડે, સરજે પાછી જાતે રે;

સંતુષ્ટ થએલી દેવી આપે છે, સમૃદ્ધિ ને વિજ્ઞાન વિખ્યાતે રે. ૪૪

મલ્લયકાળમાં મહામારી રાંરૂપે, રહે દેવી નિત્યે રે;

સકળ પ્રજાંડ વ્યાપ કરે છે, મહાકાળી રૂડી રીતે રે. ૪૫

મલ્લયકાળમાં પણ તે મહામારી—રૂપ ધરીને રે'છે રે;

તે સનાતની દેવી અજન્મા છે, છતાં જન્મા કયમ જન કું'છે રે. ૪૬

સૃષ્ટિકાળે થાય સૃષ્ટિરૂપે, ભૂત માત્રની સમય મત્યે રે;

તેજ રિયતિ કરે છે જાણો, એ મહામાયા રૂપ સત્યે રે. ૪૭

અભ્યુદય દેનારી સંપત્તિ સમયે, થાય નરને નિરવાણુ રે;

એ લક્ષ્મી રૂપે મંદિરમાં વસતી, સહુ જાણે જાણુ સુજાણુ રે. ૪૮

આપત્ત સમયે તેજ થાય છે, વિનાશ રૂપે જાણા રે;

તદા લક્ષ્મીકેરું સ્વરૂપ ધરે એ, કરાવે નિર્બળતાના આજ્ઞા રે. ૪૯

જો તેની સ્તુતિ કરી હોયે, પુષ્પ ધૂપ ગંધાદિકે પૂજન રે;

પ્રેમ આણી કર્યું હોય જોણે, તેને મળે ધનસંતતિ અનુદિન રે. ૫૦

ધર્મમાં મતિ રહે નિરંતર, દેવી સમ્યક્ગતિ આપે રે;

એકચિત્તે જો શ્રવણુ કરે તો, કષ્ટ કૂડાં સહુ કાપે રે. ૫૧

ભાર્યા રક્ષતુ ભૈરવી એણું, પુરાણી કું'છે કું'તાં રે;

૪૬ જન્મા—જન્મજાળી. ૫૨ ચંડીપાઠ શુદ્ધ બજીવો જોઈએ,

તેમ ન થાય તો વિપરીત દુઃખ થાય છે, એનું કહેનારા કેટલાક તે સંબંધી એક દૃષ્ટાંત આપે છે તે કહી જતાવે છે: ભાર્યા ઇં—કાંઈ બાલણુ ચંડી પાઠ કરતો હતો તેમાં માર્વારક્ષતુમૈત્રી (ભૈરવી દેવી

ભાર્યા ભક્ષતુ ગયું યોગાઇ, તેની નારી કે' દેવી દે'તાં રે. ૫૨
 પણ જાણ અજાણે સ્વમુખ યોધ્યાં, કરવા માતાભક્તિ રે;
 તે ન કરે કદાપિ એવું, સર્વ જૂઠી પુરાણીની વ્યક્તિ રે. ૫૩
 ધૃતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવણિકે મન્વંતરે જાણ રે;
 દેવીમાહાત્મ્યેભગવતીવાક્યં, દિનવતિતર્જાય પ્રમાણ રે. ૫૪

વક્તવ્ય.

મમાણુ માકૃત પદ્યબંધે, કરી કથા આણી ભાવ રે;
 અમુઝાશે મન મધ્ય અતિશે, જોશે પુરાણી યેઠા દાવ રે. ૫૫

કંકણું ૧૬૩ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

ઋષિ કહે તું સુણ્ય રાજન જી, કૌંઠુકિને કે' મુનિ પાવન જી;
 જૈમિનિને કે' પક્ષીરાજ જી, પુરાણીને કહે દિન આજ જી. ૧

હાળ.

આજ દેવીમાહાત્મ્યકેરો, ગુરુકૃપાએ જાણ;
 અધ્યાય છેલ્લો આવી પો'ત્યો, કરી કહું તેતું પ્રમાણ. ૨
 ઋષિ કહે સુર્ય મેં તુંને, કહ્યું દેવીમાહાત્મ્ય અપાર;
 જે આ જગતને ધરનાર દેવી, એવી પ્રતાપી છે સાર. ૩
 તેમ વિદ્યુભાયાયકી જે, થાય વિદ્યા ઉત્પન્ન;
 તેયકી તું વૈશ્ય આદિક, થાય અવિવેકી જન. ૪

મારી સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે) ને જ્યારે માર્યાગ્યતુમૈત્રેય (ભૈરવી દેવી મારી
 સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે) એમ યોગાઇ ગયું. તેથી દેવીએ તેની સ્ત્રીને નાશ
 કર્યો. ૫૩ એ વાત જોડી કાઢેલી છે તે કહે છે: પણ ૬૮-૨૫૯ છે.

સર્વ મોહ પામે માયાએ, પામ્યા મોહ અપાર;	
મોહ પામશે મૂઢમતિ, યશે જ્ઞાની ગમાર.	૫
એવું છે માટે સુરથ રાજા, તું જા પરમેશ્વરીને ચરણ;	
તેની આરાધના કરવાયકી, વળી ધ્યાન ધારે ચરણ.	૬
નર માત્રને સુખ ભોગ અર્પે, સ્વર્ગ મોક્ષ દે તેહ;	
ધરો મંત્ર મેં કહ્યો તુજને, સહુ સમજ નિઃસંદેહ.	૭
માઈડેય કહે એ રીત ઋષિનું, વચન સાંભળી રાય;	
જેનું રાજ્ય ગએલું હતું, વળી મમતાએ પીડિત કાય.	૮
પ્રશંસનીય આચરણ જેનું, એવો સુરથ મહાભાગ;	
ઋષિવરને પ્રણામ કરીને, ત્યાગતો સહુ રાગ.	૯
તત્કાળ તપ કારણ ગયો તે, કૌશ્ઠિકિ સુણ્યતુય;	
વૈશ્ય મન વિચારી વળતો, હું અહીં રહું તે શુંય.	૧૦
તે ગયો તેની સાથ ચાલી, અંબિકાદર્શન આરા;	
નદીકેરા રમ્યતટ પર, વિરાજ્યા ઉભય તપસી પ્રકાર.	૧૧
પરમ દેવીસૂક્તકેરો, જપ કરતા જાણ;	
રાય વૈશ્યને ધ્યાન લાગ્યું, ધોર તપ આરંભિયું પ્રમાણ.	૧૨
તે ઉભય જણે સરિતાતટે, કરી મૃતિકામૂર્તિ દેવીતણી;	
ધૂપ સુમન અગ્નિહોમાદિક, અર્પી પૂજા આરંભી ઘણી.	૧૩
એક દેવી મધ્યે ચિત્ત રાખી, યદ્ય સાવધાન પ્રથમ;	
મિતાહારી ઉભય થાતા, સીઝે દેવી જ્યમ.	૧૪
પછે આહારકેરો ત્યાગ કરતા, કુધા મારી જપતા જપ;	
શોણિત સ્વશરીરથી કાઢી, ભલિદાન દેતા આપ.	૧૫

૫ યશે ૬૦—જ્ઞાની હશે તે પણ એ મહામાયાવડે મોહ પામીને
ગમાર જેવો યશે. ૬ પ્રશંસનીય—વખાણવા જેવું. ૧૩ સુમન—પુષ્પ.

- એ પેર માનસને છતી, દેવી આરાધન કરે;
ત્રણ સંવત્સર ગયા વીતી, તદા દેવી ચિત્તમાં ધરે. ૧૬
- જગતકેરું પોષણ કરતી, યદ્ય ચાંડિકા પ્રસન્ન;
દર્શન દઇ બોલી મુખે તે, ધન્ય વૈશ્ય ને રાજન. ૧૭
- હે રાય તપ તે ઘણું કીધું, હે કુલઆનંદદા વણિક;
વરદાન માગો મનચાંચિત્ત, તજ અશુભની બીક. ૧૮
- ને માગશો તે સર્વ આપીરા, હું પામી છું સંતોષ;
હવે પશ્ચિમ કરી નવ રાકે, તમ હૃલય ઉપર રોષ. ૧૯
- માર્કંડેય કહે રાયે પછે, માણ્યું અન્ય જન્મે રાજ;
દેવી અભંગ આપો તોજ આપો, યાય તેવા રાજ્યથી મમ કાજ. ૨૦
- વરદાન માગું દેવી બીજું, આ જન્મે ગઇ રાજ્યધાની;
બળાત્કારે અરિસામર્થ્યે, મેં પીડ વેઠી છાની. ૨૧
- તે રાજ્ય માઝું મળે મુજને, એહ માગું માત;
પરમેશ્વરી જે પ્રસન્ન મુજપર, યયાં આજ સાક્ષાત. ૨૨
- દેવી વૈશ્યને કે' માણ્ય તું, નેછએ તારે શુંય;
થન ધાન્ય તારું પુત્ર તારા, આપું સર્વે હુંય. ૨૩
- જે ડાહી માનો દીકરો તે, નવ જૂલે કદી નિર્વાણ;
કહ્યું યયાં પ્રસન્ન દેવી તો, અર્પાએ વિજ્ઞાન પ્રમાણ. ૨૪
- જેણે કુઃખ દીધું મુજને, તે સંતાન ને વળી નારી;
હું જાવોલવ છૂટું નહિ, દેવી કહું આ વારી. ૨૫
- તે વિચક્ષણ વૈશ્યે માગિયું તે, જ્ઞાન જેહ મહાન;

૧૮ કુલઆનંદદા—પોતાના કુલને આનંદ આપનાર. ૨૪ વિજ્ઞાન—
મોક્ષ આપનાર જ્ઞાન.

- હું અને મારું સંગકેરો, લંગકર્તા વિજ્ઞાન. ૨૬
- તે માગિયું તેણે સહી, તવ દવી બોલી આગ;
- અહો સુરથ રાજા તું દિન યોડે, કરીશ સ્વરાજ્યકેરું કામ. ૨૭
- રાત્રુસમૂહને હણીશ તું, તુજ રાજ્ય છપિત પર્યંત;
- અક્ષય થઇ રે'શે સદા, વળી થઇશ તું મહંત. ૨૮
- મરણ નીપજ્યા પૂઠે તું નૃપ, વિવસ્વાન નામે જોહ;
- મહાસવિતા સુરથી જન્મીને, થઇશ સાવણિ નામ નિઃસંદેહ ૨૯
- સકળ પૃથ્વીતણો પાળક, થઇશ તું મમાણ;
- મન્વંતરે તું થઇશ સાચો, જા ઘેર નૃપ મુખાણ. ૩૦
- પછે કહ્યું વૈશ્યને દવીએ, મુણ્ય એજ વણિક આજ;
- તેં વરદાન માગિયું મુજ પાસે, શુભેચ્છાકેરે કાજ. ૩૧
- તે હું અરપુંછું આજે તુંને, જા મુક્તિ અર્થે જ્ઞાન;
- તુને પ્રાપ્ત થાશે સર્વદા, તું વૈશ્ય થઇશ મહાન. ૩૨
- માકુંડેય કહે એ પેર મુનિ, દેઈ ઉભયને વરદાન;
- સ્વેચ્છિત મનોરથ પ્રરિયા સહુ, મહાદેવી મૃતિમાન. ૩૩
- જેણે ભક્તિવડે કરી રુપિ અતિશે, એવી દેવી ત્યાં તતકાળ;
- આંતર્યાન થઇ ગઈ ઝઠ, એવી અંડિકા બાળ. ૩૪
- એ રીતે ક્ષત્રિયસત્તમ, જે સુરથ નામ જૂપાળ;
- વરદાન પામી દેવીધી, જન્મ ધારી મનુ થશે કૃપાળ. ૩૫
- સાવણિ નામે જાણશે જન, મુણ્ય કૈભટકિ આ વાર;
- પછે રાજા ગયો મંદિર, સહુ વરા વર્તિયું નિરધાર. ૩૬
- રાત્રુસમૂહને કશું શાલો, શયે રાય મુખી અપાર;

અભંગ સન્ન્યને બોગબુનું તેણે, સ્મરી દેવીને અવિધાર.	૩૭
વેશ્યમુક્તિ પામિયો, તે યથો જુગેજુગ જાણ;	
મન્વંતરની ઇચ્છાએ રહ્યો, સુર્ય રાય પ્રમાણ.	૩૮
આ દેવીમાહાત્મ્ય સાંભળે જે, વૈશ્યસુર્યઉદય જેહ;	
તેનું કહ્યાણ થાય સહી, નવ એ વિષે સદેહ.	૩૯
સંવત સતરસે પાંસડચ વિષે, કહ્યું દેવીમાહાત્મ્ય પ્રકાશ;	
પુરાણીજનની પૂરી યાશે, હવાં સર્વે આશ.	૪૦
દેવી પ્રસન્ન થાશે સર્વને, કરશે પુરાણી ઉપદેશ;	
છે જેવા તેવા સદા રેશે, પુરાણી વર વેશ.	૪૧
મમતા ન મૂકશે એમને, એ મમતા ન મૂકે જાણ;	
પુર આણી પ્રેમ જોશે, ભટ પ્રેમાનંદ નિરવાણ.	૪૨
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, સાવણિકે મન્વંતરે સાર;	
સુર્ય વૈશ્યતાણું જેમાં, વરમદાન કહ્યું નિરધાર.	૪૩
ત્રિનવતિતમોધ્યાય પુરણ, હવે હરિકૃપાય;	
ભટ પ્રેમાનંદ કંઈ ન જાણે, સહુ દામોદરની દયાય.	૪૪

વસધુ.

દામોદરની દયા સાદી, તેણે આભ ઉડળ ઘસાય રે;
નીકર દિનનો શો આશરો, માહાત્મ્ય દેવીનું ગવાય રે । ૪૫

—૦*૦—

દ્વિતીયસાવર્ણિકાદિ

મન્વંતરાખ્યાન.

કંડુ ૧૬૪ મું.

રાગ કેદારો.

શ્રીગુર ગણપતિને શિર નામી, કરું સ્તવન ગિરિજસ્વામી;
મહાનામી પૂરો આશા સહી રે.

૧

ઢાળ.

આશા પૂરો મહામણુ, મહાદેવ મહિમાવાન;

અષ્ટ મનુ મેં વર્ણવ્યા, મહાત્મા તથા ગુણવાન.

૨

આ અધ્યાય વિષે હવાં, વર્ણવું મનુ પાંચ;

કૃપા હોયે ઉમાપતિની, (તો) આવે ન ઉની આંચ.

૩

નવ અરિગણુનું કાંઈ ચાલે, નિશૂળે હણે બોળોનાય;

શુદ્ધ મન જોઈ ગિરિજપતિ, ધરે સેવકકેરો હાથ.

૪

માકંડેય કહે સુણ્ય કૌબુદ્ધિ, મેં સાવણિ મન્વંતર કહ્યો;

વળી દેવીમાહાત્મ્ય કહ્યું તુજને, ક્યમ મહિમાસુર મરી ગયો.

૫

ચંડિકા ને માતૃગણુ કહી, આમુંડા નામની પેર;

વળી સંગ્રામમાં સહુ કૃમ નીપની, વદી શિવદ્વતિકેરી મે'ર.

૬

એમ માહાત્મ્ય દેવી સર્વનું, શું લનિશું લવધ નિર્ધાર;

વક્તબીજ જ્યમ રોજિયો તે, મેં કહ્યું આ વાર.

૭

હો મુનિસમ્રથ સુણ્ય હવાં કહું, અન્ય આજણિ મન્વંતર;

દક્ષપુત્ર સાવણિક જે ધરો, મનુ નવમો વર.

૮

તેના સમયમાં જે દેવકૃષિ, અને યરો રાજ જોઈ;

તે સર્વ તુજને કહું વિસ્તારી, તું સાંભળ્ય નિઃસંદેહ.

૯

- પારામરીચિ ભર્ગ ને, સુધર્માદિક ખાર;
ગણ થાશે દેવકેરા, માન તું નિર્ધાર. ૧૦
- તેમનો મધવા મહાબળી, સહસ્ર ચસુવાળો;
વજ્રયુધ ધરનાર પોતે, ગજ ચઢનાર વળી સુખાળો. ૧૧
- એવો અદ્ભુત નામે ઈંદ્ર તે, થશે કોણ તે વાર;
પડાનન વન્હિપુત્ર જે, સ્વામીકાર્તિક નામે સાર. ૧૨
- તે મન્વંતરમાં તે થાશે, અદ્ભુત નામે ઈંદ્ર;
હવાં સપ્ત ઋષિઓ વર્ણુકું હું, પછે વર્ણુકું મહીંદ્ર. ૧૩
- મેધાતિથિ વસુ સત્ય નામે, જ્યોતિષ્માન છુતિમાન;
સવન હવ્યવાહન સહી, એ સપ્ત ઋષિ ગુણવાન. ૧૪
- દસપુત્ર નવમા મનુના, ધૃષ્ટકેતુ બર્હકેતુ;
પંચહસ્ત નિરામય ધૃધુશ્રવા, અર્ચિમાન રાત્ર્યના હેતુ. ૧૫
- બૃહિધુમન ને બૃહદ્રથ, થશે રાજપુત્રો બાણ;
મહીંદ્ર થઇ તે માણશે સુખ, સુણ્ય બૂદેવ સુખાણ. ૧૬
- હવાં દશમા મનુકેરો મન્વંતર, સંભળિયે દ્વિજરાજ;
અક્ષપુત્ર મતિમાન જે, દશમો મનુ મહારાજ. ૧૭
- તેના મન્વંતર મધ્યે, સુખાસન અને નિરૂદ્ધ;
એમ બે પ્રકારના સુર થશે, સમન્વ્ય કૌશુકિ શુધ્ધ. ૧૮
- ભવિષ્યકેરા મનુ મધ્યે, એ દેવો થાશે જાણ;
જે પ્રાણીમાં રાત થનાર છે, તે સમે સુરમાં થશે નિર્વાણ. ૧૯

૧૦ પારામરીચિ ઈં—પારામરીચિ, ભર્ગ અને સુધર્મા, એ નામના ખાર ખાર દેવના ત્રણ ગણ થશે. ૧૧ મધવા—ઈંદ્ર. ૧૨ પડાનન—છ સુખવાળો.

૧૬ જે ઈં—સુખાસન અને નિરૂદ્ધ નામના દેવો જે એકવાર સો પ્રાણીઓ દશે તે એ મન્વંતરમાં સો દેવો થશે.

- ઇંદ્રકેશ સર્વ ગુણધી, સંયુક્ત ધરો મુરેંદ્ર;
 શાંતિ એવું નામ તેનું, સમ્યક્ ધરો દિનેંદ્ર. ૨૦
 તે સમયે સપ્ત ઋષિ જો, ધરો કૌશ્ઠિકિ જાણુ;
 નામ તેનાં દર્ઢ ગણાવી, કરચ તું મેગેધી પ્રમાણ. ૨૧
 આપોમુર્તિ હવિષ્માન નામે, સુદૃઢિ સત્ય નાભાગ;
 અમૃતિમ ને વારિષ્ઠ જાણે, સપ્ત ઋષિ મહાભાગ. ૨૨
 મુદોત્ર ઉત્તમોત્તમ અને, વીર્યવાન ભૂરિયેણુ;
 શતાનિક વૃષભ આનમિત્ર નામે, ધરો જયદ્રથ વરવેણુ. ૨૩
 ભૂચિંમન સુપર્વા નામે, ધરો તે મનુના પુત્ર;
 તે ભોગવશે રાજ્ય રિદ્ધિ, માંડીને ધરસુત્ર. ૨૪
 હવાં ધર્મકેશ સનુ સાચા, સાવણિ મન્વંતર નામ;
 તે સુણય કૌશ્ઠિકિ એક ચિત્તે, કહું તેતણું સહુ કામ. ૨૫
 વિહંગમ કામગ નિર્માણરતિ એવા, ધરો ત્રણ પ્રકારના દેવ;
 તે મત્યેક ગણુ ત્રીશ ત્રીશકેરો, ધરો જાણુ તું એવ. ૨૬
 નિર્માણરતિ તે માસ ને ઋતુ, દિવસ યાશે જાણુ;
 વિહંગમ એ ક્ષપા જાણો, કામગ મુહૂર્ત પ્રમાણ. ૨૭
 તેમનો પુરંદર પરાક્રમી, યાશે વૃષ એવે નામ;
 હવિષ્માન પરિષ્ઠ આરુણિ નિશ્ચર, અનધ વિષ્ટિ મહાધામ. ૨૮
 સપ્તમો અગ્નિતેજ યાશે, એ સપ્ત ઋષિ સુજાણુ;

૨૭ નિર્માણરતિ ઈ—એ દેવનો ગણુ તે માસ અને ઋતુઓ જાણુવી.
 માસના ત્રીશ અહોરાત્ર અને દિવસની ત્રીશ ઘડી, એ તેમનો ત્રીશનો ગણુ
 જાણુવો. વિહંગમ ઇ—વિહંગમ નામે દેવનો ગણુ તે ક્ષપા (રાત્રિ) જાણુવી.
 રાત્રિની ત્રીશ ઘડી, એ તેમનો ત્રીશનો ગણુ જાણુવો. કામગ ઇ—કામગ
 નામે દેવનો ગણુ મુહૂર્ત જાણુવું. મુહૂર્તની ત્રીશ કાંઠા, તે તેમનો ત્રીશનો
 ગણુ જાણુવો.

- સર્વત્રગ મુશર્મા ઝને, પુરૂદ્ધ દેવાનીક પ્રમાણ. ૨૯
- દેમધન્વા દદાયુ ને, વિભાતુ નામ પ્રખ્યાત;
- એ મનુકેરા પુત્ર થાશે, વિશ્વમાં વિખ્યાત. ૩૦
- રૂદ્રસુત સાવર્ણિ નામે, બારમે મનુ નેહ;
- તેના સમયકેરા દેવ ઋષિ સહુ, સુણ્ય પછ નિઃસંદેહ. ૩૧
- મુશર્માણુ સુમતસ ને હરિત, રોહિત મુર્ણુ સાર;
- એ દશ દશ ગણવાળા દેવ થાશે, નેહના પંચ પ્રકાર. ૩૨
- મહાબલિષ્ઠ ઇંદ્ર ને તેમનો, વાસવ ગુણસંયુક્ત;
- ઋતુ'વામા નામેથાશે, મહાસુરવર પુત્ર. ૩૩
- ધૃતિ તપસ્વી તપોમૂર્તિ, સુતપા તમોનિધિ નામ;
- તપોરતિ તપોધૃતિ નામે, થશે સમર્થ મહાધામ. ૩૪
- દેવવાન દેવશ્રેષ્ઠ વિદ્વદ્ય, મિત્રવાન ને ઉપદેવ;
- મિત્રવિંદ આદિક પુત્ર થાશે, ભવિષ્ય મનુકેરા એવ. ૩૫
- હવાં શૈલ્ય મનુ તેરમે, તેના સુણ્ય રાજા ઋષિ;
- દેવ સુરેંદ્ર સંભળાવું તું ને, થા મુણી સમ્યક્ સુખી. ૩૬
- મુધામાન ને મુકર્માણુ નામે, મુશર્માણુ એવા દેવ;
- ને થશે તેના ઇંદ્ર બાણું, સુણ્ય નજી અહમેવ. ૩૭
- દેવસ્પતિ નામે મહાબળી, મહાવીર્યવાન વાસવ થાશે;
- હવાં મુનિસત્તમ સુણ્ય તું, ને સપ્તર્ષિ વદાશે. ૩૮
- ધૃતિમાન અવ્યય તત્વદર્શી, નિરૂત્સક ને નિર્માહ;
- સુતપા નિમ્મકંપ નામે, થશે સપ્તર્ષિ આરોહ. ૩૯
- અનસેન વિચિત્ર નયતિ, નિર્ગય દૃઢ સુનેન;
- સેન છુદ્ધિ સુવૃત્ત નામે, થશે પુત્ર પૃથ્વીસેન. ૪૦
- એ સર્વ મનુ વળી ગાગી લેશે, જોઇ સાંપ્રત મનુનું દુઃખ;
- પાપિષ્ઠ પુરાણી નવ રાજ્ય અમારે, જોઈએ ધર્મ પ્રવુખ. ૪૧

આચરાણુ જોઇ પુરાણીનાં, ઇશ્વર અર્પણે તેહ;	
જ્યારે દિનજન પર દેવ તનશે, ત્યારે વર્ષે સુખમેહ.	૪૨
ધતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, રોચ્યાદિમન્વંતર માંધ;	
ચતુર્નવતિત્રોધ્યાય પૂરાણ, થયો હરિકૃપાય.	૪૩
ઋષિકેરી કહું કયા, ઉત્પત્તિ રોચ્યની જાણ;	
દવાંદિક સહુ કહ્યા છે અહીં, પછે કંટતા મનુ મમાણ.	૪૪
ને જાણે મુણે પાઠ કરે તે, તરે નરને નાર;	
હવાં ભાવિકેશ ભાવતો મનુ, રણે એક નિર્ધાર.	૪૫
તે શ્રદ્ધા રાખી શ્રાતા વડતા, મુણને સર્વત્ર;	
ભાવ હશે તો સ્વર્ગે જાશે, નીકર રે'શો અત્ર.	૪૬

વલણ.

અત્ર રે'શો પત્રવત થઇ, કો'શો સળગશે રોજ રે;	
પૂર આણી પવન તમને, ઉરાડશે રોજે રોજ રે.	૪૭